

249213

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESSELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXIX

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ СХХІХ

ЛЬВІВ 1920

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

BAND CXXIX

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ СХХІХ

ЛЬВІВ 1920

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НБ ПНУС

249213

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
національного університету
Ім. 249213

Зміст СХХІХ тому.

1. Василь Тишкевич, воевода підляшський, маршалок господарський і гетьман дворний В. Кн. Литовсько-руського (1523—1571). Исторично-генеалогічна розвідка. Написав Михайло Тишкевич с. 1—32
 2. Діялог Йоаникія Волковича з 1631 р. Подав Михайло Возняк с. 33—79
 3. Серби в українськiм війську 1650—1660 рр. Написав Іван Крпнякевич с. 81—93
 4. Пісня про повстання Мартина Пушкаря. Подав Василь Щурат с. 95—105
 5. Слідами гетьмана Мазепи. Подав Богдан Барвінський с. 107—140
 6. Славянський зїзд у Празі 1848 р. і українська справа. Написав Іван Брик с. 141—217
-
-

Inhalt des CXXIX Bandes.

1. Vassyl Tyškevyč, ein Wojvode Podlachiens (1523—1571). Eine historisch-genealogische Studie — von Michael Tyškevyč S. 1—32
 2. Ein Dialog des Joannicius Volkovyč v. 1631 J. — von Michael Vosnjak S. 33—79
 3. Die Serben im ukrainischen Heere (1650—1660 J.) — von Ivan Krupjakevyč S. 81—93
 4. Ein Lied von dem Aufstande des Martyn Puškar — von Vassyl Ščurat S. 95—105
 5. Auf Mazepa's Fahrten — von Bohdan Barvinškyj S. 107—140
 6. Slavenkongress in Prag im J. 1848 und die Ukrainer — von Ivan Bryk S. 141—217
-
-

Василь Тишкевич,

вєсєвода підляшський, маршалок господарський і гетьман дворний
В. Кн. Литовсько-руського (1523—1571).

Історично-генеальогічна розвідка.

Написав *Михайло Тишкевич*.

Василь Тишкевич займає визначне місце в історії литовської України-Руси.

В молодих літах, по смерті свого родича Остапа Дашковича, староста канівський і черкаський (1536—1538), потім маршалок господарський і гетьман дворний (1552), вєсєвода підляшський, кілька разів посол до Орли, Волоцини й Москви, заслужений в московській війні¹⁾ і в „лавиці таємной“ господарської Ради, він відіграв важну роль в епохальний момент Унії 1569 р.

Родом він був з України; тут була його „дедизна і огчизна“, як він писав у своєму тестаменті 7 цвітня 1567 р.²⁾, „замки в Слободицах, Бердичові, Чортолїсцях старих і нових та инші“, в обороні котрих від Менглі-Герая 1484 р. поклади

Звертаємо увагу на зібрані автором отсеї статті „Materiały historyczno-genealogiczne do monografii domu Tyszkiewiczów. Tom I. Wieki XV i XVI. 1413—1599“. Варшава 1911. Про Василя Тишкевича тут на ст. 10—17. Інші цитовані в статті документи гл. тут під відповідними роками. — *Редакція*.

¹⁾ „В войсках против неприятелей панств наших, великому кн. московскому и королю шведскому“... писав кор. Жигмонт-Август 5 листопада 1569 р. у даній йому грамоті на „кграбство“: „(его милости) на мєстцу гетманском биваючи завжди мужне не литуючи здоровья и мєтности своей ласку нашу господарску заслуговал, в лавици нашей таємной будучи радою своею мудрою... служил“. Литовської Метрики Кн. Зап. ч. 49.

²⁾ Київського Центр. Архива кн. 14, ч. 93.

були голови чотири брати його отця, як каже Окольський¹⁾: Добр, Хведір, Окушко і Гейовт. Тут брат його²⁾ Іван, архимандрит печерський, відбудував по татарським погромі 1470 р. Печерську Лавру³⁾. Тут таки в тій самій Лаврі поховали його небожа, що помер раніше його 1563 р., Янгурина Скумина, старосту чорнобильського і маршалка господарського з нагробним написом, де величали його „Сарматським Гектором і Руським Пирром“⁴⁾.

На Україні й було все первісне майно роду Тишкевичів-Каленників, дароване їх предкови Каленникови Мишковичеви в. кн. Свитригайлом тоді, як він заснував був на Русі осібну державу зі столицею в Луцьку. Нам звісні три Свитригайлові грамоти, що відносять ся до сього роду. Одна — на слобідсько-бердичівську волость, що простягалась від Житомира до Хмельника на 80 кв. миль⁵⁾; друга — на Чортолїсці (тепер Нулини), Сільце та інші маєтности в житомирським повіті⁶⁾; третя — видана в Києві 17 жовтня 1437 р.⁷⁾ на с. Бурківці в житомирським повіті, Меживичі, Ходорковичі та Тейковичі⁸⁾ коло Звягля, Остафово на Нарині, Вальковичі, Демидковичі, Дмитровичі в овруцьким повіті, Вищі Кусовичі під Цолонним та селвще Усте Камениці на Случі. Одночасно володіють Тишкевичі Рудниками і Бернаркою⁹⁾ в київським повіті, Тайкурами, Клечанами, Скородном, Хоченим, Рековським, Глушковичами в овруцькому

¹⁾ Традиція, записана польським геральдиком (Orbis Polonus), підтверджуєть ся може словами вище зазначеної грамоти Жигмонта Августа: „дом его милости з давних часов славне і мужне... велике мужество чинячи і войска водячи... горла свои на службах клали“...

²⁾ Скорше може, уважаючи на літа (Василь помер в 1571 р., а Іван вступав в 1470 р.) Іван приходив ся йому дядьком.

³⁾ М. Максимович: Сказанія о Печерской Лаврѣ; його-ж: О надгробіяхъ въ Печерскомъ Монастырѣ (Собрание сочиненій II, 233).

⁴⁾ Starowolski: Monumenta Sarmatorum; М. Максимович: Сказанія; О надгробіяхъ въ Печ., Мон. 233.

⁵⁾ Вона згадуєть ся в інвентарі маєтків Остафія, Юрія, Петра і Олександра Тишкевичів Логойських, воеводичів берестейських 7 жовтня 1593 р. Архивъ Ю. З. Россіи VI: I, 523.

⁶⁾ Archiwum Sanguszków III, 102.

⁷⁾ Idem I, 33—34.

⁸⁾ Тепер Михеевичі, Ходорки, Тейки. (Клепатскій: Очеркъ по исторіи Кіевской земли I).

⁹⁾ Тепер Чорнорудка і Вілопіє.

повіті¹⁾, Іровим, дідизною Бориса Тишкевича, зятя Остапа Дашковича, по смерті котрого дочка Борисова, Духна Тишкевичівна Степанова Дублянська, відобрала спадщину за Дніпром: Басань і Биків з північною частиною Переяславського повіту²⁾. Черниця Гафтелина, бувша княжна Агафія Семенівна Глинська, пані Івашкова Каленицького³⁾, відписала (1500 р.) село Гатне київському монастиреви Миколи Пустинного⁴⁾. Дашку Каленниковичу (1469—1488) належать Ляхівці⁵⁾ (10 кв. миль) і Підгайці в кременецькій землі, якими ділили ся його дочки Ганна Сенютина і друга, замужна за Олександром Ярмолинським. Михайло Тишкевич взяв за жінкою Петрухною, вдовою кн. Михайла Ів. Глинського, с. Тетерів і Красне⁶⁾.

Загалом і всі уряди, які сей рід держав в перших своїх відомих нам поколіннях, він держав їх на Україні-Руси. Відкинувши непевні титули⁷⁾, маємо Свитригайлового канцлера і підскарбія Сенька Каленниковича (три документи: 1446, 1450, 1451)⁸⁾, панів ради: Єська (1437)⁹⁾ і Андрія (1451)¹⁰⁾ Мишко-

¹⁾ Належали до Звера Тишкевича, старости овруцького (*Źródła dziejowe* XX).

²⁾ В. Антонович: Монографія 206. Задиірняські маєтності О. Дашковича перейшли до старшої дочки його сестри Милохни Борисової Тишкевичевої, а землі, що лежали на правобережній Україні, перейшли до її дочки Богдани Немирівни Олізарової. Милохна Тишкевичева вийшла по смерті мужа за Андрія Немиру, київського воєводу.

³⁾ Каленники, Каленицькі, Тишкевичі.

⁴⁾ Акты Западной России I, ч. 178, ст. 202.

⁵⁾ До Ляховець належали села: Семенів, Косселівці, Жемелинці, Данилівка, Миклаші, Денусівка, Гулівка, Березинці, Калетинці, Турівка, Хорошів, Курянка, Юрова, Шимківці, Дзвінки, Окнини, Тихомель, Унів, Кажинці, Жижниківці, Голгузів, Сивки, Шумки, Вариводи.

⁶⁾ Метр. Лит. 24.

⁷⁾ Родоначальника Тишкевичів, Каленника, називають Окольський і інші геральдики маршалком Свитригайла, старостою путивльським і звенигородським; — акт з 1437 р. (*Arch. Sang. I, 33—34*) називає його „паном“. Сина його Тиска звуть геральдики гетьманом і воєводою київської землі, старостою переяславським. В списках (1421 р.) війська Володислава Ягайла, ми знаходимо хоругву Тиска. Михайла Тишкевича звуть „гетьманом військ київських“. (*Danilo wicz: Skarbiec dyplom. ; Codex epist. saec. XV: II, 42*).

⁸⁾ Метр. Лит. кн. F. ч. 6, 221; *Akta Grodz. i ziemsk. XIV, 254* і Археограф. Сборникъ документовъ къ исторіи сѣверо-зап. Руси I, ч. 3.

⁹⁾ *Arch. Sang. I, 33—34*.

¹⁰⁾ *Idem I, 45*.

вичів, Окушка (1437—8) маршалка того-ж¹⁾, згаданого вище печерського архимандрита Івана, намісників: чорнобильського Янгурина, звагольського Окушка Каленниковича і овруцького Звера. Як знаємо, канівським і черкаським старостою був Василь за молоду, потім держав Пинськ і воеводство підляшське, а одночасно син його Юрій — Берестейське.

Геральдики і панетіристи виводили рід Тишкевичів від Монвида, сина Ієдими́на, що повтаряє за ними Іотайський Календар²⁾, але на се ми не маємо ніяких документальних доказів, так само як на походження його від татарських князів чи византійських деспотів, як хотять інші³⁾. Може Ієтговт, якого родовід Тишкевичів називає братом Тишка, буде Ієдигольдом⁴⁾, (коло нього, одначе, бачимо в роді Тишкевичів чисто славянські імена: Добра, Звера, Мирослава, Духни, Людмили). Литовський рід Монвидів, якого назвисько справді литовське, мав також претенсію до крові Ієдими́на, вживав гербу однакового з Тишкевичами — Лєдїва, але се не має значіння. Традиція походження від татарських князів може оперта на старім славянським рукописі, згаданім Нарбутом⁵⁾, про якогось татарського князя Бердича, що в початках XIV в. збудував ніби Бердичів, „дедизну“ сього роду.

Певним протоплястом сього роду є Каленник Мишко-вич, сторонник і майбутній маршалок Свитригайла⁶⁾, (який, як ми знаємо, щедро його обдарував землею), а отець Сенька, канцлера Свитригайлового⁷⁾, Івашка, Дашка, Тишка, а може Окушка, пана Ради і маршалка (1437—8 р.) й Ієтговта. Тишко мав по родоводі геральдиків (Кояловича) з Мирослави кн. Друцької, синів:

¹⁾ Idem I. ч. 36 і 41; Materiały ч. 6.

²⁾ Окольський (Orbis Polonus), Коялович (Herbarz szlachty litewskiej), Несецький (Herbarz Polski), а за ними Goth. Taschenbuch der Gräfl. Häuser 1853 р. Супрасльський Пом'яник споминає кн. Федора і кн. Льва поміж родом Василя Тишкевича. (Арх. Сборн. IX).

³⁾ Dębolecki, Kurpatnicki, Czartoryski.

⁴⁾ Ми знаємо Ієтговта, старосту ошмянського 1387, Мипгайла (Мишка?) Ієтгольдовича 1401, Ієтговта, пана хоруговного 1421 р., Ієтговта, старосту подільського 1423, воеводу виленського 1432, Ієтговта, воеводу кївського 1411.

⁵⁾ Narbutt: Dzieje Narodu Litewsk. IV, 490 pp. 2.

⁶⁾ Мав бути у нього „za głowę do rady, za prawicę do wojny“. Стаття Berdyczów, в „Słownik-u geograf.“ I. 134. Клепатській: Очерки 251. Геральдики звать його: „Czołem senatu kijowskiego“.

⁷⁾ J. Wolff: Kniazowie litewsko-ruscy, 683.

Івана — архимандрита печерського, Льва — посла в. кн. Олександра до Орди, від якого ідуть Скумини-Тишкевичі¹), Михайла — посла від Жигимонта I до царя перекопського Сагай-Герая 1538 р., „гетьмана військ київських“, Гаврила (1524—1547), жонатого з Настасією Сошжанкою, якому король дарував маєтність Рудно за знищену Татарами його батьківщину в Київщині. П'ятим братом був Василь, про якого тут говорить ся. Геральдики не знають ще одного Тишкевича — Бориса, котрого ми знаємо з документів вище згаданих (1499 р.).

Яке саме було споріднення межі сими всіми Каленниковичами-Тишкевичами, ми напевно сказати не можемо, але нам прийдець ся відкинути зовсім яко братів Василя — Івана і Бориса, з поводів хронологічних: Василь умирає в 1571 р., Іван по 1470 р., Борис не живе вже в 1499 р.; так само трудно сказати, чи Тишко був отцем чи дідом Василя. Отцем його ми скорше признаємо Івашка Каленниковича, власника Чортолїсців (Пулин), які Василь зве своєю „дідизною і отчизною“. Але сього не можна ствердити, бо Василь підписував ся не Івановичем, а Тишковичем-Каленниковичем.

Поважним документом являєть ся тут Супрасльський Помянник²), який записує рід Василїв ось як:

„Родъ его милости пана Василя Тишковича, воеводи Смоленского: Помяни Господи, душу рабъ своихъ: Василя, Настасію, Андрея, Екатерину, Еліазара, Агафію, Марію, Михаила, Іоанна, младенца Льва, Агафію, младенцу Елену, младенцу Наталію, Феодору, князя Іоанна, Настасію, Евдокію, князя Феодора, князя Іоанна, Елену, Ульянію, Іоанна, Димитрія, Овдогію,

¹) Лев переїхав до Литви, де Жигимонт I напав йому маєтки Можейків і Дзікушки 1508 р., за знищений Татарами його маєток в Київщині (Лит. Метр. 8). Знаємо, що він записав 4 людей з маєтку Скородного монастирєви Миколи Пустинного (Арх. Ю.-З. Р. VI: I, 1) і що син його (похований в Печерській Лаврі) держав Чернин за Дніпром (на Десні) коло 1560 р. (Zródła dziej. XXII, 589). Внук його Дмитро був в молодости „писарем замків і волостей України“ (надпис на гробі його матери з 1598), маршалком Є. К. М., потім старостою мнським. Помер православним в 1609 р. на Литві. Другий, Хведор Скумин, воевода новгородський і підскарбій земський, званий „Оком Церкви“, відіграв важну ролю в справах релігійних і самої Унії, яку прийняв під впливом Іп. Потія, а не Й. Куцевича, як се доказав проф. К. Студинський: Pierwszy występ literacki Hipacyusza Pocięja. Львів 1902, ст. 30.

²) Археогр. Сборн. IX.

Димитрія, Іакова, Григорія, Марію, Мокея, Симона, Елену, Николая (Тишкевичь)⁴.

Хто саме ті князі Йоани і Федор? Ми не знаємо. Се єдиний документ, який указував би на княже походження сього роду. Він ріжнить ся від відомого нам родоводу, — нема тут Каленника, за те маємо Андрія, Еліазара (Єсько?), Михайла, Николая (Мишко?), Симона (Сенько?), Агафію (Глинська?)...

Становище тих перших поколінь, як їх майно, було значне, одначе не поліпшалось, але зменшилось з політичною чи релігійною Унією. Посеред групи можновладних родів Київщини, пише Яблоновський, не княжих (див. Супрасльський Помяник), в порядку, в якому вони ґрунують ся відносно до їх могутности і давности, Тишкевичі займали перше місце¹). Вони, хоч яко „Кияне“ не тратять своїх осібних прав і привилеїв на Україні, займають важне місце і в державній Литві. Яко „пани хоруговні“ вони осібними господарськими листами покликувані на війну і на засідання Союму²). Належать до тих 20-ти родів³), з яких господар назначав „Раду“. Вони не тратять на Литві контакту з рідною Україною, хоч із „дідизни і отчизни“ їх тільки бердичівське „кграбство“ (колись велике як савойське) лишаєть ся при них, в невеликій части й досі. Тут держать вони до XVIII в. куплені в XVII в. Ржищів і Ходорів. В XVII в. київським воеводою бачимо Януша (1649), чернігівськими Юрія і Льва Криштофа, берестейським Остафія, белзьким Миколая, підляшським каштеляном Костентина, берестейським Казимира, св. Михайловським київським архимандритом Германа, житомирським старостою Остафія і т. д.

Василь родив ся в кінці XV в. Ми його бачимо вже кор. дворянином⁴) і одруженим в 1523 р. з Олександрою Семенівною кн. Чорторійською. Сього року купує він села Байковичі і Молочковичі від свого тестя кн. Семена Олександровича Чорторійського. Видко, тесть його скоро помер і він відкуплює від жени половину її отчизни Логойська і другу половину від

¹) Źródła dziej. XXII, 588.

²) Лит. Метр. Кн. Публ. спр. VII, 82—84, 92—94, 181—186; Кн. Череп. VII, 75—78.

³) Лаппо: Великое Княжество Литовское 670—679.

⁴) Се відповідало, як знаємо, придворному урядови, а не суспільному.

її сестри Софії Хведкової Гневошевичевої. Акт сей підтвердив король Житимонт I в 1529 р., а куплю другої половини в 1531 р.¹⁾. Поміж сими актами він стверджував (1525) розділ маєтків Осташин, Плещениці, Домжеричі і Колодеж жінчиної тітки Овдотії Олександрівни, княгині Можайської²⁾. До наслідників, опріч Василя, належали кн. Василь Іван Соломерецький і Ольбрихт Ґаштовт, воєвода виденський і канцлер.³⁾

Одруженне Василя Тишкевича мало рішаче значінне в його життю: він хоч і не кидав цілком України, де ми його скоро бачимо канівським і черкаським старостою, але мусів часто проживати в Литві, куди його кликали не тільки обовязки державної „господарської“ служби, але й маєткові справи. Замок Логойськ, инакше Логожейськ, стародавнє Кричанське князівство, спомануте ще в духовній Мономаха, а потім гніздо лінії, якої роля була значніша в історії XV в., ніж волинських її родичів⁴⁾.

Дід Олександри Тишкевичевої, кн. Олександр Константинович, відогравав головну ролю в змові проти вел. князя Житимонта Кейстуовича і убийстві його в 1440 р. на замку в Троках. Опанувавши Троки, але не могучи утриматись, він утік до Московщини, де оженив ся з Марією, дочкою вел. князя Дмитрія Шемяки і з ним добував Москву в 1442 р., в 1443 р. княжив у Пскові, а в 1456 р. в Новгороді Великім. Вернувши ся в 1460 р. на Литву, він отримав від Казимира Ясайдовича Логойськ, Осташин, Спорев і Камянець⁵⁾.

Татари знищили і спалили з нащадом логойський замок в 1505 р., забравши синів кн. Семена Олександровича в неволю, з якої вони не вернули ся⁶⁾. Василь Тишкевич відбудував той замок, прибрав у зброю і гармати, збудував також і замкову церкву св. Богоявлення. Скоро по сім король Житимонт Старий висилає його послом до перекопського царя Ослам-Солтана

¹⁾ Метр. Лит. 15.

²⁾ Idem 12; Wolff: Kniazowie 20.

³⁾ Кн. Овдотія Андріївна Можайська була сестрою отца кн. Олександри Чорторийської, Василені Тишкевичевої. Мала сестру за князем Іваном Соломерецьким. Племянниця свого чоловіка (з московської династії), убитого 1487 року, княгині Софії Вереїнській Ольбрихтовій Ґаштовтовій вона віддала третю частину свого майна.

⁴⁾ Wolff: Kniazowie 18.

⁵⁾ Idem 20.

⁶⁾ Konst. Hr. Tyszkiewicz: Opis pow. Borysowskiego.

1532)¹⁾, а в рік потім до Москви²⁾. В 1535 р. він другий раз їде в посольстві до царя перекопського³⁾. В тім часі беть ся з Москвою під Стародубом. Між тим бачимо його на Волині, де він як свідок підписує акт продажі кн. Хведорови Андрієвичеви Санґушкови маєтку Білче за 100 кін гр. лит. Масею Вахновичівною Вербською, яка „бе чолом“ йому і кн. Івану Михайловичу Вишневецькому, просячи їх підписати сей документ⁴⁾.

Урядовання його в Каневі й Черкасах по Остапі Дашковичу не можемо назвати пасливим. В 1536 р. скаржить його Олександр Солтанович, маршалок господарський, о якісь кривди⁵⁾. Через рік він скаржить Івана Пенька (Немировича) о бунтованне канівських міщан⁶⁾. Скоро він і покидає се становище й на його місці ми бачимо того-ж самого Пеньку. Перед сим він остерігає короля Жигимонта I (листом писаним в суботу по св. Лаврентію 1537 р.) перед небезпекою з татарської сторони. В наслідок того король наказав кн. Федорови Санґушкови, щоби був готовий проти Татар з землянами волинськими⁷⁾.

В 1545 р. Василь разом з Войтіхом Ленартовичем розмежував гранці Литви від Польщі⁸⁾. Документ сей доказує нам, що Василь держав маєтки, даровані Свитригайлом Каленниковичам: „Врадники княгині Ильное кн. Біяти Костелецкое Чудновской... з бояри і людьми княжими Чудновскими вели... (м. октябрю 9 дня в суботу) от Могили Сторожовия от рѣки Золчи чорною дорогою, а поведали, іж тут пришла границя селища Бурковского панов Каленниковичов, а тепер п. Василя Тишкевича і тою чорною дорогою на могилу Гончариху... в рочища Михника. І тут повідили іж тут пришла границя селища Бердичовского панов Каленниковичов, а тепер пана Василя Тишкевича от митника болота к Немировцѣ Дубровцѣ“...

Ревізія замку житомирського⁹⁾ з 2 вересня 1545 р. згадує про „отчизну“ Василя: Слободище, Бердичів, Рудники, Сілець.

¹⁾ Архив Логойський гр. Тишкевичів.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Литов. Метр. 26.

⁴⁾ Arch. Sang. III, 445.

⁵⁾ Idem IV, 21.

⁶⁾ Лит. Метр. 33; Архивъ Ю.-З. Россіи III : I, 3.

⁷⁾ Arch. Sang. IV, 81.

⁸⁾ Лит. Метр. 49; Арх. Сборн. I, 121.

⁹⁾ Źródła dziej. VI, 130.

великий, Чортолісці, Бернавку і інші, а також про його „закуплю“: Кодню і Озеряни. Сі мастки Василь називає також „отчизною і ділізною“ в своїм тестаменті (8 цвітня 1567 р.), який підписує: Василь Тишкович Каленникович¹⁾. Акти сі доволі доказують спільне походження Тишкевичів і Каленниковичів.

Василь підписує в 1551 р. яко пан Ради і маршалок господарський перемире між королем Житимонтом Августом і молдавським господарем Олександром²⁾. Зараз потім (1552 р.) перед походом на Татар наказує король йому і Василеви кн. Константиновичеви Острожському зайняти ся відновленням браславського замку³⁾, а Тишкевич назначаєть ся гетьманом⁴⁾ „войск пенежных“ (дворним), „на месце гетьмана найвисшого“⁵⁾ і дістає наказ іти з військом зпід Мозиря до Браслава. Під його розказами находили ся: пан Станіслав Пац, кн. Михайло Вишневецький, кн. Семен Одинцевич, пан Михайло Тишкович⁶⁾, пан Каленицький Василевич Тишкович (Василів син старший), Іван Лядський, Олександр царевич Остринський і Шахманцер царевич Пунський. Війська ті бунтували ся і король писав до панів литовських, що суд над ними передав п. Василеви Тишкевичеві і кн. Василеви Константиновичеві Острожському⁷⁾. Яко гетьмана „посполитого рушення“ литовської шляхти бачимо його в 1563 р.⁸⁾ і підчас війни інфлянтської⁹⁾.

Діяльність його бачимо також тоді вже в иншій, приватній справі. Михайло Іванович Сопіга, воеводич підляшський, позивав матір свою Ганну Сопіжину кн. Сантушківну о часть свою в грошах і мастку Лейпуни, що лишили ся по смерти його вітця. Обидві сторони згодились судитись судом третейським. Зі сторони матери судією вибраний був Василь, вже воевода.

1) Київс. Центр. Архив ки. 14. ч. 93.

2) Лит. Метр. Кн. Зап. 215, f. 134.

3) Idem XXXVII; (Materialy ч. 54).

4) Idem 10--12: (Materialy ч. 55).

5) Idem ч. 49, f. 47—48.

6) Шлемяник Василів, що видно з Супрасльського Помянника, свє Гаврила і Настасії Сопіжанки, жонатий в кн. Соломію Андр. Неледенською сестрою Григора, архимандрита супрасльського 1572 р.

7) Метр. Лит. кн. Зап. XXXVII, 15—16; (Materialy ч. 56).

8) Volum. Legum II, 79.

9) Лит. Метр. ч. 49, f. 47—48.

підляшський¹⁾, зі сторони сина — Фльоріян Зебржидовський, воєвода люблинський.

Надходив час інфлянтської війни з Іваном Грозним, в якій як сам Василь, так і його два сини, Юрій і Каленник, мали „мужне не литуючи здоровля і маєтности“ лицарської слави собі добути. Дипломатична роля їх оказуєть ся тоді также значною.

Вже в 1561 р. король писав до Василя, щоби той дав знати про війну цареві перекопському, щоби він „з войском тягнув і неприязни доводив“²⁾. Того-ж року писав король йому другий лист, щоби людям того-ж царя здав скарб його³⁾. Видко у Василя і сина його були складені гроші, потрібні на війну: маємо квит Василя, виданий ротмистрови царевичеві Пунському на 400 кіп гр. лит., а другий квит Юрія на 200 ротмистрови кн. Романови Санґушкови⁴⁾. Опріч того Василь позичав поважні суми на военні справи королеви: раз 5000 і другий раз 3000 і 6000 кіп гр., потім 10000, за які взяв заставом Пинськ⁵⁾. Одночасно він, як видко з королівського документу, виданого на Соймі в Городні 8 січня 1567 р., утримував полки піших і кінних „драбів“ і сам покрив ся славою і „многими ранами на тілі і обличчі“⁶⁾. Сестра королівська, інфантика Анна Ягайлонка, власноручним листом з 1565 р.⁷⁾ дякувала йому за оборону Інфлянтів своїми хоругвами.

Треба сказати, що сини його прославились може більше від нього самого. Так Каленник, маршалок господарський, разом з Филоном Княтою, Остиком, воєводою мстиславським і кн. Капустою, побили під Кропивною в 1564 р. 60000 Москви і 100 значних вояків забрали в полон⁸⁾. На весні 1561 р. Юрій з 5000 війська вигонив Москву з Інфлянт і погнавши ся за нею далеко, пустошив царські землі⁹⁾. Разом з кн. Романом

¹⁾ 1554 р. 12 листопада. Лит. Метр. кн. Суд. 33. Wolff: Sapiehowie I, 73. Одначе „Привилей пану Василю Тишкевичу на воєводство подляшськое“ носить дату 1558 р. Метр. Лит. кн. Зап. XLV, 11.

²⁾ Лит. Метр. 37, 449.

³⁾ Idem 480.

⁴⁾ Лит. Метр. Кн. Переп. VIII, 75—78.

⁵⁾ Археогр. Сб. I, ч. 17 і Лит. Метр. Кн. Запис. XLVII.

⁶⁾ Арх. Сб. I, ч. 18.

⁷⁾ Архив г-р. Шембеків в Попрембі.

⁸⁾ В. Рапроcki: Herby rycerstwa polskiego, 854.

⁹⁾ Narbutt: Dzieje Nar. Lit. IX, 348—9.

Сантушком бе Юрій під Чашниками 1567 р. кн. Петра Серебрного; другим разом бють і беруть в полон Щербатова і Барятинського з 80 значними боярами, а під Улою 1568 р. Юрій з кн. Лукомським, як пише Папроцький: „za pomocą bożą przelomili on lud wielki, zbili, zimali, dwóch wojewód Wela-minów pojмали. wszystkich więźniów było trzysta znacznych“, а замок добули¹⁾.

В дипломатичних зносинах Литви з Москвою в ті часи найвизначніше місце займає Василь.

З обозу в Інфлянтах вислав король (1557 р.)²⁾ велике посольство з Василем на чолі до Івана Грозного, щоби запропонувати перемир'я на 6 літ. Іван зі свого боку доповідав ся признання йому царського титулу, хвалячи ся листами папи, цїзаря, еспанського короля і королеви Єлизавети англійської, які йому сей титул признавали. Через рік король два рази вислав Василя до Івана, перший раз в обороні Кавалерів-меченосців (1558 р.), другий раз в тій самій справі (в листопаді сього-ж року) під натиском зі сторони інших європейських монархів, які домагали ся, щоби цар перестав пустошити землі Кавалерів. Іван згодив ся на 5-літнє перемир'я з Орденом³⁾.

Московський історик Соловєв зазначає, що король після Василя не офіційально поздоровити Грозного після здобуття Астраханя (1554 р.), при чім посол розмовляв з митрополитом московським Макарієм⁴⁾. Ось що пише в сій справі Соловєв:

„Поздравить Іоанна со взятіем Астрахані король послалъ дворянина своего, пана Тишкевича. Тишкевичъ былъ Русскій, православного исповѣданія, и потому просилъ, чтобъ ему было позволено принять благословеніе у митрополита. Царь назначилъ день, когда былъ Тишкевичу у Макарія, и послалъ сказать послѣднему, чтобъ велѣлъ убрать у себя палату столовую, гдѣ будетъ принимать посла, и чтобъ на дворѣ у него было все прибрано, а во время приѣма были бы у него владыки и архимандриты всѣ, которые въ Москвѣ, и было бы у него все чорядочно (чиновно). Митрополитъ принялъ Тишкевича по царски, какъ царь принималъ обыкновенно пословъ, спросилъ

¹⁾ Paprocki: Op. cit. 829—831.

²⁾ Narbutt: Op. cit. 314—15.

³⁾ Ibidem 322—5.

⁴⁾ Соловьевъ: Исторія Россіи 2 вид. кн. II. т. VI, ст. 127. (Narbutt: Dzieje Nar. Lit. IX, 301 пише, що послом був син Василя, Юрій Тишкевич). — *Редакція.*

у него, какого онъ закона, и когда Тишкевичъ отвѣчалъ, что Греческаго, далъ ему наставленіе о вѣрѣ и благословилъ. Тишкевичъ говорилъ наединѣ митрополиту, что по рубежамъ Литовскимъ живутъ все христіане Греческаго закона, которые скорбятъ, что между государями вражда и по всему видно, что скоро наступитъ кровопролитіе. Тишкевичъ просилъ, чтобъ митрополитъ уговорилъ Іоанна отправить къ королю пословъ для заключенія вѣчнаго мира, но прибавилъ, что онъ говоритъ это отъ себя, потому что, какъ слышалъ онъ отъ литовскихъ пановъ, польскіе паны всею радю безпрестанно толкуютъ королю, чтобъ онъ началъ войну съ Московскимъ государемъ, о христіанствѣ же польскіе паны не заботятся; они опредѣлили, чтобъ королю пословъ своихъ въ Москву не отправлять. А литовскіе паны все скорбятъ, что между государями гнѣвъ воздвигается, и о христіанствѣ жалѣютъ. Митрополитъ отвѣчалъ, что такъ какъ Тишкевичъ говорилъ это отъ себя, и приказа и письма съ нимъ ни отъ кого нѣтъ, то бить челомъ государю нельзя; вражда же между государями идетъ за одно государское имя“

Важні і цікаві були, яко вираз московських претензій в сю епоху, пізніщі переговори (1558 р.) Василя Тишкевича з Алексієм Адашевимъ:

„Королевскій посоль“, пише Соловѣв¹⁾, „Василій Тишкевичъ спросилъ Алексѣя Адашева, высланнаго къ нему для переговоровъ, на какихъ условіяхъ хочетъ Іоаннъ заключить вѣчный миръ. Въ отвѣтѣ Адашева высказалось ясно, какъ Іоаннъ, занявшись съ обычною своею страстію дѣлами Ливонскими, перемѣнилъ мысли относительно Литвы. „Прежнія дѣла должно всѣ отложить“, сказалъ Адашевъ, „и дѣлать между государями доброе дѣло на избаву христіанамъ; если же станемъ говорить по прежнему обычаю, станемъ просить у васъ Кракова, Кіева, Волынской Земли, Подолья, Полоцка, Витебска и всѣ города русскіе станемъ звать готовою вотчиною своего государя, а вы станете противъ Смоленска, Сѣверской страны, Новгорода Великаго, — то такими нелѣпыми рѣчами дѣло сдѣлается ли?“ Адашевъ требовалъ, чтобъ вѣчный миръ заключенъ былъ по перемирной грамотѣ, но Тишкевичъ отвѣчалъ, что такъ мириться нельзя; что Москва должна возвратить Литвѣ всѣ завоеванія отца и дѣда Іоаннова. „Пишетъ Златоустъ въ Златоуструѣ“, го-

¹⁾ Соловьевъ: Opus cit. ст. 128—9. Narbutt: Opus cit. ст. 322.

ворилъ Тишкевичъ: „что у одного человѣка на дворѣ была змѣя, съѣла у него дѣтей и жену, да еще захотѣла съ нимъ вмѣстѣ жить; миръ, какого вы хотите, похожъ на это; съѣвши жену и дѣтей, змѣя съѣсть и самого человѣка¹⁾. Нынѣшній государь вашъ конечно не таковъ, и видимъ, что онъ всякія дѣла по Богѣ дѣлаеть, христіанство исправляеть и утверждаетъ; по всей его державѣ христіанство и церкви христіанскія цвѣтуть, какъ въ старину въ Іерусалимѣ при равноапостольномъ царѣ Константинѣ. Но нашему государю, не взявши своихъ отчинъ, мириться нельзя; какой это миръ — взявши не отдать!“ Адашевъ отвѣчалъ: „Паны! положите вы на своемъ розумѣ, — какъ говорить то, чего и во снѣ не пригрезится? какъ тому взойти, что гнило посѣяно? — только понапрасну истому принимать“. Тишкевичъ объявилъ послѣднее слово: безъ возвращенія Смоленска миру вѣчному не быть; причеъ очень откровенно высказалъ опасенія литовскихъ пановъ. „Въ условія вѣчнаго мира будетъ внесено, что стоять на Крымскаго заодно; но Крымскій присяжникъ Турецкаго, Турецкій за Крымскаго наступитъ на нашего государя, вашъ государь нашему тогда не поможетъ, и нашъ до конца свою вотчину погубить“. Адашевъ этотъ страхъ отговаривалъ, утверждалъ, что царь будетъ заодно съ королемъ на всѣхъ враговъ, но Тишкевичъ не оставлялъ своихъ сомнѣній и говорилъ: „Если бы образцовъ не было, а то образцы живые, — отецъ и дѣдъ вашего государя что сдѣлали съ Литвою? Избавившись отъ Крымскаго, вамъ не на кого больше броситься, какъ на насъ. Миру вѣчному теперь быть нельзя, а доброе перемиріе чѣмъ не миръ?“ Тишкевичъ просилъ, чтобъ перемиріе, заключенное на шесть лѣтъ княземъ Збаражскимъ, продлить еще на нѣсколько лѣтъ; но царь не согласился. Взаключение переговоровъ посоль просилъ Іоанна отъ имени королевскаго помириться съ Ливонцами“.

Ми бачимо ще кілька разів Василя і його сина Юрія послами до Івана Грозного в 1560-их рр.²⁾. Видко Василь добре знав дипломатичні порядки московські, бо Жигимонт Август

¹⁾ Ся байка нагадує байку про змію, яку Богдан Хмельницький сказав польським послам. Вона походить з Індії і видко була популярна на Україні. Див. Драгоманов: Байка Богдана Хмельницького (Розвідки II в „Збірнику філол. секції Н. Тов. ім. Шевч.“ III); І. Франко: На святоюрській горі і Притча про гадюку.

²⁾ Соловьевъ: *Op. cit.* ст. 196—7; Narbutt: *Op. cit.* ст. 406 і 420—1.

писав до нього (18 вересня 1567 р. з Люблина), питаючи його ради, як послів московських прийма¹⁾.

Дочекавшись синів, що вже з ним засідали в Раді державній (бо і підпис старшого Каленника, маршалка господарського, бачимо серед панів Ради коло вітця і брата Юрія), Василь задумав запевнити їм і взагалі цілому своєму родови матеріальну основу для будучини. Двома тестамен²⁾тами, з котрих знаємо тільки останній з 1567 р. (8 квітня), заснував ординацію для сина Юрія, воєводи берестейського і його мужеських потомків з Логойського князівства²⁾, яке було „куплею і закуплею“, а не „отчиною і дідизною“, котрою він не міг розпорядити ся проти Литовського Статута. „Городище Логожейск — писав він — що жона моя небожниця Олександра Семеновна продала мене, села Будиничі, Домжеричі, Осечинці, Броди, Волче, Споров, Мглянск, куплені від п. Врилевского і од паві Петрової, воєводи³⁾ троцької п. Ганни³⁾, половину деора в Заозерах, Прусовичі, Корсаковичі, Мишковці... має син мой пан Юрій держати і вживати з именіи боярскими і з слугами путними, з людьми тяглими і данними і з лови звериними і пташиними і зо всіма доходи і пожитки і зо всім на все он сам, його сини, їх потомки мушизни вічно і на віки і непорушно. А на дєвки не має приходити. А если би, чого Боже вховай, мушизн з покоління Юрієва не стало, тоді то прийти має на сина мого Остафія, которого маю з жоною мєю Настасією і на потомки его, мушизни. Если би, чого Боже не дай, і в того сина моего Остафія потомков мушизн не било, тогда то прийти маєт на дєвки, потомки сина мого Юрія“⁴⁾. А тим він орудував: „бо я в том волең, бо то ест все мое набите, а не отчизна“.

¹⁾ Лит. Метр. Кн. Зап. XVII, 28—30 і Логойський Архив гр. Тишкевичів.

²⁾ Княжили в ньому, по кн. Полоцьких, Василько Володаревич (1186), Ізяслав Ольгович (1188, Інатський літопис), Скиргайло (1387), Андрій Володим. Ольгердович (1446), а накінець убийник Жигимонта Кейстуовича, Олександр Чорторійський, коли покинув Новгород В. і Псков в лютім 1460 і вернув ся в Литву. Лит. Метр. Кн. Зап. 6.; Wolff: *Ród Gedymina* 97.

³⁾ Ганна Іліничівна Кищина.

⁴⁾ 8 квітня 1567 року „то есть копія з тестаменту мене Василя Тишкевича, воєводи подляського і т. д. дана сину моему Юрію, воєводі берестейському і т. д., которую копію ...от слова до слова... до книжки замку Е. Кр. М. Житомирского уписати казале“. Кіїв. Центр. Архив кн. 14, ч. 93.

Таким чином Василь не допускав до майорату ні старшого сина Каленника (Каленицького) — „бо не бил ему поволен“, ні малолітнього внука Константина¹⁾ від сина Остафіяна (від першої жєни), що помер молодим в 1557 р.²⁾, якому, а также чотиром його сестрам, Олександрі, Марині, Милославі і Олені він відписав половину Спорова і 800 кпн гр. лит. Діти сї виховувались коло нього; здасть ся, що мати їх Марія Андріївна кн. Друцька-Озерецька не жила там же вже тоді. Треба сказати, що всі сини і внучата, мушцини від першої жєни, ділились ще „ведлуг статуа“ своєю „дїливою“ в Київщині. Юрію дістались Бердичів, Кодня, Махнівкa, Берневе, Пудини (Чортолісці) і т. д., Каленицькому вже ранше Слободище і Трусовці, перед 1555 р., в якому Василь писав до нього лист³⁾, цікавий в побутової сторони:

„Лист самого пана Василя Тишкевича до пана Каленицького року 55“.

„Василя Тишковича, маршалка господарского, старости менского, державцы красносельского, сыну моему милому Каленицькому⁴⁾ о здорови твоєм и нанее твоєє рад слышу каждого часу. Поведаю тебе, иж позвал мене позвои его милости господарским князь Дмитрей Вишнивицький⁵⁾ и с княгинєю его милости панєю Полозовною о присипаню ставов к берегу их милости земли сосновицькие яко ширш в позве описуеть а так приказую тебе, аби як восполок с князем и там на тые земли певние, где князь Дмитрей и княгиня их милости себе быти... виїхавши судей вывел и нехай би суди межи вами розознали, чи то будет давно было сосновицькое и тепер нехай будет к сосновици, а што будет слободищское, нехай при слободищах

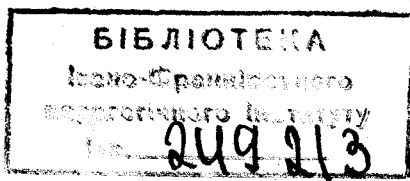
1) Потім каштеляна підляського 1599 р.

2) Цікавий нагробник його в церкві логійській, перевезений до музею у Вільні. Інтересний се пам'ятник нашої мови й правопису (фонетичного) в XVI в.

3) Бібліотека ординації гр. Красінських у Варшаві.

4) Він був старостою гомельським і маршалком господарським; жонатий в кн. Варварю Сохомерецькою, не зіставив потомків. В Арх. Сборн. I, ч. 58, ми знаходимо його лист до Фільона Кнїти, в котрому обіцяє прийти на московську війну в почтом, „ач ми не мало коней по-вдихало і теж служебником моім также... а вѣдь же милостивою пане, яко звикли предкове наши служити вірне і правдиве господарю своєму, так теж...“ і т. д. „Пане Боже дай, аби Пан Бог рачил дати звитеженье над неприятелии господаря нашего и покорити под ноги господаря нашего и нам“.

5) Вишневецький — Байда.

зостаєт, а наболєй в то сам би еси справовал водлуг статути, бо я вже тебе тоє имене слободища на вечность отдав. Писан у Вильни лет. божого нарож. 1555 месц. март. 28 д.“

Тестамент з 1567 р. засновує одну з найдавнїщих ординацій в Литві чи Русі. Вона не тїльки випереджує звісну ординацію Острожську, але і Несвижсько-Олицьку Радивилів, засновану 1586 р. Ясно визначаючи порядок переходу володїння мужеських лїній, а якби їх не стало — жїночих, акт сей не визначає одного старшого межі нащадками. Може се слїд старого славянського звичаю спїльного володїння землею цїлого роду?

Опріч 3 синів від першої жінки Чорторийської, Василь мав ще дочку Настасю за Іваном Мелешком, каштеляном смоленським. З другою жінкою Настасєю Андрївною Сопотьківною він мав ще старшу дочку Олександру і сина найменшого, также Остапа (потїм каштеляна смоленського), яким відписує свої маєтки підляські — „а до инших всїх именїй — писав він — діти мої з первого малженства не мают права, тїльки з другого, що маю з Настасєю Андреевною“... „А Пинск маєт жона моя Настасія держати водлуг привилєку господарского и моего листу, або теж тот кому ми зволившиє з жоною моею отпишемо“.

Не забув вєвода і за свого слугу: „Служебнику моему князю Гораїну (Грегору?) Домвонту¹⁾ отписую дворець боярский село Медухово під Логойском, маєт он тот дворець держати и вживати вечно он сам, дети и потомки его с того дворца служити жоне моеї Настасїи до живота ее... а по животе жони моеї Настасїи Андреевни волно ему и потомком его кому хочет служити...“

Акт сей змінив Василь тестаментом з 11 жовтня 1570 р., не що до змісту, але що до порядку наслідування: ординації зістали при потомках Юрія, але саме при потомках від первої його жінки Ганни Львовної Котовної, від синів Федора і Мартина, а якби їх не стало, переходили до потомків Остафія, а якби і той „без потомства з того світа зшел“, на потомків (мушчин) Олександри Ходкевичевої (кн. Констант. Острожської). Важно тут — вплив другої жінки Василя, Настасїї²⁾.

¹⁾ Князі Домонти Мошенські. Від них взяло прозвище с. Домонтів, радомисльського повіту. Володіли також маєтками Мошно, черкаського повіту. Wolff: Kniaziowie 51—54.

²⁾ Акты, издав. Виленск. комиссією для разбора древ. актовъ т. XXII, ст. 388, ч. 629.

З другої духовної, писаної перед самою смертю 1570 р. 5 серпня¹⁾ і кількох інших документів (напр. особний акт, яким відписує Пинськ жєні, з 10 серпня сього-ж року)²⁾ бачимо, як Василь дбає про долю жінки і дітнї з другого шлюбу. Старша дочка була вже вийшла заміж за Олександра Ходкевича, старосту городєнського, гетьманіча в. литовського; син Остан був ще малолітнім. Акт сей списав він разом з жінкою сими словами:

„Я раб Божій Василей Тишкович, воевода Смоленскій, староста Менскій и Пинскій, и малжонка его м. Василева Тишковицова, воеводинья Смоленская, старостиная Менская и Пинская Настасья Андреевна, вѣдаючи и бачечи натто добре, иж на свѣтѣ каждому створєнью Божему всякого стану не ест жадная реч певнѣйшая яко смерть...“

„Будучи тяжкою обложною хоробою притиснений и от Его святое милости наважений... а потом з ласки Егожь насвѣтшой милости приходши з оны хоробы ку способнѣйшому здорєвью“...

Споряжають сей тестамент таким чином: „...Замочек Камень Хорєцкій, двор Тальковичи, дворец Валейка, дворец Губы и дворец который лежит межи Анны и Логойска, на имя Сельце, тот замочек и тые дворы и дворцы вышей описанные зо всеми сєлы и присєлки, яко з имене боярскими, з слугами пугными, з людєми тяглыми и данными з их землями пашными и бортными, з гаи, з дѣзы, з сѣножатми, з озеры, з рѣками и з рѣчками, з ставы, з ставищи, з млыны и з их вымелки, з бобровыми гоны, з ловы звѣрынными и пташими и зо всеми платы, доходы и пожитки и зовсим на все, яко ся тот замочек Калиницкій и тые дворы, вышей речєнные и села к тому замочку и к тым дворам нашим прислухаючіє, и село Березыня и село Осєчица и присєлки тых всех дворов и сєл сами в собѣ в землях. У границах и во всех обыходѣх своих мают, и яко то мы на себе держали, так теж што кољвек в том замочку нашем Калиницком и в церквах тамошних речєй рухомых, образов, золота, сребра, грошей готовых, перел, шат, листов, цыну и мѣди и других речєй рухомых и теж замковых речєй: дѣл, гаковниц, ручницъ, порохов и што кољвек ся по животѣх наших останет яко в том замочку, так и в тых дворѣх наших, с тым зовсим даем, оставуєм и сим нашим тепєрешним тестаментом отписуєм

1) Idem XXII, 400. Арх. Сбор. IX, 66—73.

2) Акты Виленск комм. XX, 306.

сыну нашому Остафію, ему самому и его дѣтям и потомкам их, бѣчно и на вѣки непорушно. Маєт тот сын наш Остафій, его дѣти и их потомки, то держати и вживати и сироватися, ничего не отступаючи от листов купчих и закупчих и на то подтверженной господарьских и владовых, по тому, яко и мы на себе тые именья держали. К тому теж што маю я Василей в супѣ пѣнязей у двух тысячах и восьми сот копах грошей от его м. ясне вельможного пана Миколая Радивиля, воеводы Виленского, канцлера в. к. Литовского, люди у Гнѣздиловичах, у Волоборовичах, в Дможеричах и село Дѣдиловичы, тогда и тую суму пѣнязей на оных людѣх отписуем по животѣх наших томуж сыну нашему Остафію“...

А на случай його смерти:

...„маєт прити и спасти на дочку нашу Александру, которую есмо на тых частѣх тепер недавно з воли Божое отдали в малженство светое за Александра Ходкевича, сына ясне вельможного пана его м. п. Григорія Ходкевича, пана Виленского, гетмана наивышого в. к. Литовского, старости Городенского, Мэгидевского и на дѣти ее и потомки их“... „дочце нашей Александрѣ даем, даруем... двор Лососино, с дворцем Бѣлявицким и з мѣстѣчком Рожанским и зо всим“...

...также теж штобы и колвек в тых дворѣх наших властных в Лососино, у Бѣлявицах и у дворѣ господарьском Эдитовѣ, нам заставном, по животѣх наших у клѣтѣх и во всех инших схованьях речей рухомых: образов, золота, серебра, перел, шат, грошей готовых, листов, цину, мѣди, быдла великого рогатого и малого и иных вшеляких добр властных, сполных зостало, те все от мала до велика, от большой и наименьшей речи, ничего не выймучи и никому не зоставуючи, тойже дочцѣ нашей пани Александровой Ходкевича Александрѣ“... опрѣч того дає їй 11000 кѣп гр. лит. на господарьским маєтках Лискові, Межи-речі, Аїні, Здетові і Хрисциї.

Визначає опікунів для найменшого, ще малолітка Остафія: ...„так и того сына моего Остафія зо всеми тыми именьи, речьми и маєтностями верху менеными, што есмо тому сыну своему отписали и на него водлѣ сего тестаменту нашего спасти, и по животѣх наших обѣих, прити мают в моц, оборону напред пану Богу у Тройцы Единому, а потом их милости пану Виленскому, а пану старостѣ Жомонтекому, а пану Михайлу Гарабурдѣ писарю его к. ж. даем и сим тестаментом нашим сполным злецаем“...

...„врадники наши в тых имѣньях в Камени, в Дальковицах, у Велейцѣ, в Губах и в Сельцу от нас установленны, збираючи по животиѣх наших нас обѣюх в каждый год на того сына нашего Остафія з оных имѣней платы пѣнежныи и всякія доходы до рук их милости панов, в цѣлости ѣрне и правдиве отдавати и личбу в кождый рок так з платов пѣнежных... и послушенство всякое ку их паном опекуном так властне, яко и ку нам тепер чинити мают“...

...„а естли бы который с тых врадников, от нас установленных, будучи на врадѣ, не умѣне и не слушне ся справовал, тогда их м. панове опекунове такового з уряду выставити, а на его мѣсто кого иного, справнѣйшого и умѣснѣйшого з бояр наших установить росказать мають“...

...„А што ся дотычет замку господарского Пинського, который и зо всим староством тамошним ст его к. м. в сумѣ пѣнязык маючи, тую суму с доходов господарских тамошних в кождый год себѣ выбираю ино што ся еще тое суми недобраное на нем зостанет, около чого, кеды певную вѣдомость з учиненья личбы в скърбѣ короля е. м. возму, тогда то я особливе листом моим, кого похочу, запишу“¹⁾...

Згаданий тут найменший син Василя Остафіян (Остафіян-Серафим) вславив ся на війні зі Шведами, котрих побив під Стокмансгофом. Був каштеляном смоленським. Помер бездітним, здасть ся, що навіть не женив ся. В молодих літах віддавав ся наукам і поезії. Сгрійковський присвятив йому XVII книгу своєї хроніки 1582 р. і помістив латинський його вірш, де Тишкевич похваляє історію Литви Сгрійковського і дякує йому від імени Литви й Руси.

Дочка Олександра замужна вже в 1570 р. за Олександром Ходкевичем, овдовіла скоро і вийшла за кн. Константина Константиновича Острожського, старосту володимирського, підчашого литовського (сина кн. Василя Константина, кийвського воеводи), котрий віддаючись розпусті на перемену з аскетизмом, помер також молодим, а вдова муїла його довги сплачувати²⁾. Вийшла вона ще в третій раз за Миколая Язловецького, гетьманича ко-

¹⁾ Археогр. Сб. IX, 66—73.

²⁾ Акти трибуналу Люблинського; Bonieski: Poczet rodów W. X. Litewskiego 358. Константин Острожський жив ще в 1582 р. Позиваєт ся разом із женою Олександрою Василівною Тишкевичівною о захват части біловежської королівської пуці і прилученне до їх маєтку Берестовиді.

ронного, славного лицаря, котрий своїм військом добував для себе Криму й Волощини, а молдавського господаря Янкудія піймав у неволю і привіз до Львова, де йому голову стяли.

Як бачимо з тестаментів Василя Тишкевича, майно його було великанське. Посаг його дочки (11 тисяч кіп грошей) був більший, як королеви Варварі Радвільвни, як кн. Семенової Слуцької, Софії Мелецької, воеводянки подільської¹⁾, — а ще до того дістала від вітця великі підляшські мастности, з яких за Лососин і Рожанку заплатив Лев Сапіга 30 тисяч кіп грошей, що вже в XVI в. варте було коло 2 мільонів карбованців. Окрім Логойська і Заозеря, котрі цінував високо, коли заснував з них ординацію, мав Василь на Білій Русі: Спорів, Колоден, Осташич, Будиничі, Вишнево, Дежеричі, Зечиці, Сілець, Білявичі, Бойковичі, Ганути, Волче, Колодеж, Ватаничі, Велецьке, Лукави, Декшняни, Березину, Молочковичі, Губи, Трусовичі, Корсаковичі, Камінь Харецький, Дальневичі, Вілейку, Ниву, Довкшичі, Дольці, Прусовичі, Богушовці, Броди, Осетинці і т. д. Більшою була його кнівська „дідизна і отчизна“. Одна Бердичівська волость, маюча значінне таке, як і Логойська²⁾, перевишала з 6-ма замками і коло 200 селами в XVI в. багато господарських і не одно удільне князівство³⁾. Не була вона так знищена татарськими погромами, як би се здавалось. Йшов тут, від Свитригайлових часів, рух колонізації чисто ще української, який випередив на майже півтора віку звісну колонізацію польсько-українську, якою величають ся польські історики. Само прізвище Слободич указує нам на сей факт, а вже в половині XVI віку, бо в 1545 р., сі самі Слободича за Василя розбогатіли і підняли ся так, що лічили 4000 жителів самих православних і житомирські міщани скаржились перед королівськими ревізорами, що Житомир падає супроти Слободич, „бо вже купці мало Житомира займают, всі обернули ся через поле іншею дорогою, на Слободиче ідучи“⁴⁾.

Спадкоємець таких просторів, Василь, оказуєть ся нам вже в молодих своїх літах власником, як і Константин Острожський,

¹⁾ Перша мала 8000 кіп, друга 3600. Вонієскі: Poczet.

²⁾ М. Любавській: Областное дѣленіе Лит.-рус. государства, ст. 244.

³⁾ Як Сабавдія (французька), Гессія надренська, Нассав і т. д. Бердичів перевишав великостю волости Олпцьку, Вишневецьку, Дубенську, Клеванську і Звягольську. Zródła dziej. XXII.

⁴⁾ Idem VI, 139.

значних капіталів. Він скоро по шлюбі з першою жінкою платить довги свого тестя Семена Чорторійського, купує від нього (1523) села Байковичі і Молочковичі, а від жени і її сестри Логойський замок (більше, як за 4500 кіп гр.), потім купує кільканайцять сіл від троцької воеводини Ганни Кіщиної¹⁾, других одинайцять маєтків (Вишнево, Ганути і т. д.), які належали перше до королеви Бони, від якогось Михайла Федотовича²⁾, двір Трусовичі від Паца, інші від Врилевського, на Україні купує Кодню і Озеряни. Лежали його капітали на маєтностях Юрія Зеновича і воеводи виленського Миколая Радивида (2800 кіп гр.), а передовсім на маєтностях і староствах господарських (більше як 20000). Треба зважити, що і колонізація українських земель не мало коштів виносила³⁾, як і будівля замків в Слободищах, Бердичеві, Кодні, Логойську і др.

В загальній сумі Василевого добра королівська ласка мало оказує слідів, — все се спадщина Свитригайлових надань або закуплі за власні також спадкові гроші. Жаден з його потомків або родичів не дійшов до того ступня богатства ні могутности — хіба може Федір Скумин, воевода новгородський, що відіграв важну роль в справі релігійної Унії і визначував з власної протекції на митрополита Михайла Рогозу. Жаден з його внуків уніятів і правнуків католиків, хоч вони також займають високі становища в сенаті до половини XVII в., не можуть з ним рівняти ся. Бо опріч земельної основи і скарбів, могутність його мала инший ґрунт під собою: фєвдальні державні привілеї, на яких стояла литовсько-руська державна система, а які мала до нащадку знищити політична Унія 1569 р.

Не дивно нам, що литовсько-українські маґнати з Тишкевичем, Ходкевичем, Остафієм Воловичем і Константином Вишневецьким на чолі, протестували так розпучливо проти сього акту. Опріч ідеальних сторін їх виступу, яких не будемо нехтувати, була тут важна пружина їх особистих найзначніших інтересів. Династична справа рішала ся з ініціативи самого господаря, національна взагалі инакше розуміла ся як тепер

¹⁾ Духовниця з 1567 року.

²⁾ Лит. Метр. кн. Зап. 35.

³⁾ Ми знаємо, що внук Василів, Федір, звісний своєю колонізаційною діяльністю на Україні, платив по 5 кіп гр. за кожного осілого селянина (на „слободі“) особливим слугам-аґентам, що називали ся „осадчима“. Таких важайших його аґентів рахує Яблодовський 15, а між ними звісного Мотовила, який заложив с. Мотовилізку.

і звязана була неподільно зі справою державно-суспільною, себ то зі зміною форми державного устрою і се найгірше лякало панів Ради, бо добре бачили вони в сьому історичному першорядному факті — свою загубу.

Момент сей наближав ся. Вже на Соїмі в Більску 1 липня 1564 р. переведена була найважлиша реформа в тім напрямку: політичне зрівнання дрібної шляхти Вел. князівства з панамі. На образ польської шляхти допустили їх до Соїму, а маїнати зрекли ся феодалних своїх прав над ними¹⁾. Одначе акт сей був переведений без особливого протесту зі сторони панів — Ради; підписали його здасть ся всі, а між иншими і Василь. Справа-ж самої Унії, то є загуби політичної автономії Литви і відорванне від неї Підляша й решти України не були переведені на сїм соїмі, навпаки — здавало ся, що сими уступками панове окупили вищі інтереси державно-національні. Навіть польські історики віддають честь їх самовідреченню²⁾ в ту тяжку для їх становища хвилю.

Коло того часу маємо ще два важні державні акти, підписані Василем: се привілей господарський на рівність прав православних з католиками (1 липня 1563 р. у Вильві)³⁾ і грамота виленським міщанам на маїдебурське право (1 липня 1569 р. у Більску)⁴⁾.

Приїшов Соїм у Любліні 1569 р. Попередило його кілька важних фактів, важних для особистого становища воеводи. 1566 р. було засноване воеводство Мінське, тоді як від 1523 р. Мінське намісництво не існувало і Мінськ оставав ся виключно в руках старости, то є Тишкевича. Того-ж року була відорвана від Підляшського воеводства Берестейська земля і з неї засновано

¹⁾ Лит. Метр. Ку. Зап. XXXIII, 485—493.

²⁾ „Wielcy urzędnicy, mian. Mikołaj-Radziwiłł woj. trocki, Jan Chodkiewicz s-ta żmódzki, Konst. Ostrogski w-da kijowski, Paweł Sapieha woj. nowogrodzki, Bohusz x. Korecki s-ta Incki, Stefan x. Zbarazki, Bazyli Tyszkiewicz woj. podlaski, Eustachy Wołłowicz marszałek rady przekładając dobro ogólne nad własne, zrekli się władzy sądowniczej i przywiązanych do niej dochodów, a co większa, siebie i swoich następców i wszystkich xiążąt i panów lit. uznali za równych z bracią szlachtą przed obliczem prawa i dobrowolnie poddali się nowemu sądownictwu. Imiona tych ludzi, przejętych duchem obywatelskim, zasługują na chlubne wspomnienie w dziejach“. Sew. Gołębiowski: Czasy Zygmunta-Augusta. Wilno 1851.

³⁾ Działyński: Zbiór praw Litewskich.

⁴⁾ Лит. Метр. Ку. Зап. XXXIII, 498—500.

нове, Берестейське воєводство. Хоч воно й було віддане синові Василя, Юрієви, все-ж легко зрозуміти, що таке зменшенне особистої влади разом з демократизацією соймовою мусіло тяжко вразити Василя. І хоч король старався його залагодити підтвердженням Логойської ординації (20 серпня 1567 р.) і справа графського титулу — „привилею на крабегство“ мусіла коло того часу обговорюватись, не зменшило се відпору Тишкевича на великому Соїмі в Любліні¹⁾.

Нам звісна історія того Соїму. Матнати не явились і в листах до Корони не обіцяли навіть приїхати або прислати кого, (опріч княгині Слуцької і кн. Корецького). Воєводі Тишкевичеві і каштелянови Тризні відобрано їх уряди, на прохання польської шляхти, яка домагалась, щоб і луцький латинський єпископ Вербицький був також покараний за те, що не приїхав і що листи до короля писав не по латині ані по польськи, але по руськи. Кара на Тишкевича і Тризну (2 мая) зломилася відпир литовських панів. 4 мая Еразм Крочевський, кухмістр литовський, писав до Миколая Криштофора Радивиля і радив негайно приїхати, щобн його не постигла доля Тишкевича. Всі сенатори зіхалися і з більшою чи меншою відвагою старались що можна було відратувати для автономії своїх земель. Василь Тишкевич один не приїхав. За те воєвода волинський кн. О. Чорторійський і київський Константин Острожський виявили великий нахил до угоди без протесту (особливо перший), підписуючи акт „уреднання земель Волинської і Київської“, якого Тишкевич не підписав відносно Підляшської землі. Гарно боронив права свого народу кн. Константин Вишневецький. Дивно, що ні його імені, ні імені Тишкевича і Тризни українські історики не записали з такою похвалою, як кн. Острожського. Але роля останнього, яко противника релігійної Унії, вияснює се становище його православних панегіристів.

Звісно, що відорванне Підляша й Волині з Браславщиною від Литовської держави, яка була для них центром не тільки державним, але культурним і національним, бо була, власно кажучи, Русю, в якій литовські елементи етнографічні й національні ніякої ролі не грали, відбуло ся проти волі тих земель і було актом приневолення. Ось як описує ті важні події най-

¹⁾ Metr. Koronna, 107 f. 46. Воєводство Підляшське було віддане підчасому литовському Миколаєві Кшиці, каштеляні Адамови Босинському,

новіщій польський історик: 4 марця 1569 р. оголошено офіційно на Соймі в Люблині „інкорпорацію“ Підляша до польської Корони, не питаючи ні руських послів, ні панів і найважливіших диянів, котрим король заявив тільки, що мають приїхати для присяги, а коронні послі, знаючи наперед, що вони не схотять цього вчинити, радили вже їх покарати. Постановлено було відібрати їм уряди і віддавати Полякам, а як би дальше опирали ся, карати смертю¹⁾. Королівський універсал назначив Підляшанам день 27 марця, під карою втрати диянітарства і староств. До воеводи Тишкевича і других достойників вислано особних післанців з королівськими листами²⁾ з такими-ж самими погрозами. Ніхто не явив ся. Найвідважніші, як латинський біскуп луцький Вербицький, кн. Олександр Чорторійський волинський, Василь Тишкевич підляшський і кн. Константин Острожський київський, відмовились листам³⁾. Гнів польських послів був страшний, особливо на біскупа луцького за те, що листи до короля писав ні по латині ні по польськи, а по руськи. Просили, щоб йому відобрали його маєтності. До Тишкевича і других, що відмовились хоробою, вислати нових післанців, перед котрими могли би у себе дома зложити присягу. Оголошено ще раз, що воеводі Тишкевичеві, каштелянови Григорію Тризні й більському старості Юрію Ходкевичеві будуть зараз відібрані їх уряди. До Тишкевича король послілає п. Бартоша Завадского з розказом, щоби перед ним присяг йому і польській Короні⁴⁾ (кор. лист з 7 цвітня 1569). Воевода не годить ся присягти і у себе. Посольська „ізба“ виступила 29 цвітня, просячи, щоб його покарано. „Вибрано двох достойників“, пише згаданий польський історик, „Тишкевича і Тризну, притім незвісно, чи для того, що найсильніше опирали ся. чи для того, що становище їх було найзначнішим“⁵⁾.

День „екзекуції“ назначив король на 2 мая в понеділок. Тишкевича і Тризну скасував, а їх уряди передав зараз того-ж дня: воеводство Миколаєві Кишці, підчашому литовському і старості дрогичинському, каштелянію Адамові Косинському, мар-

¹⁾ Nowiny Lubelskie 98. O. Halecki: Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny 39—40.

²⁾ MS. Архиву кн. Чорторійських в Кракові ч. 301, ст. 402—3. (Mandatum ad palat. terrae Podlachiae).

³⁾ O. Halecki: opus cit. 11.

⁴⁾ MS. Арх. Кн. Чорт. ч. 301. Halecki: op. cit. 122.

⁵⁾ Halecki: op. cit. 145.

шалковп дрогичинському, які звісні були вже зі своїх польських симпатій і відразу стали по польській стороні.

Польський автор студії про сю важну історичну подію старість ся доказати, що: „Akt 2 Maja nie był bezwzględny i samowolny gwałtem (!), wymuszony na Królu przez Polaków, lecz uzasadnioną (!) i dobrze obmyślaną zmianą, która w dodatku ani Tyszkiewiczowi ani Tryźnie najmniejszej nie wyrządziła szkody (?). Niebawem obaj przeniesieni zostali na wyższy jeszcze (?) szczebel hierarchii senatorskiej, pierwszy na województwo, drugi na kasztelanіę smoleńską“¹).

Не звертає уваги на се, що ті уряди були тільки титулярні, воєводство Смоленське як і доходи з нього були в руках Москви, що він сам зазначає: „Rzecz ciekawa — że te godności in partibus w braku innych wakansów specjalnie dla nich utworzono, gdyż godności wojewody smoleńskiego... od czasu utraty Smoleńska w 1514 r. nie obsadzano“.

Не знає він також, що в пів року потім (5 листопада 1569) Василь Тишкевич дістав для свого роду, так само як і Ходкевичі, грамоту на графський титул (підтвердження князівського дістали тоді Чорторійські, Саніушки і Четвертинські на самому Сеймі). Але се все-ж були тільки титули без ніякого значіння і хоч в грамоті на „кграбство которое его млт (Василь Тишкевич) дети его млти потомки и щатки со всем вивишеньем оздобою и окрасою на вечни часи вживати и на особах своих носити мают заровно яко иные кграби от Цезаров их мйти и королей христіянских учинены и вивишены сят, так якоби вси оздобы и окрасы тому титулу належачие тут описаны были“... Король оголосив, що „воевода подляский сам дети его мйти потомки и щатки того титулу со всеми належностями оздобою и вольностями вживати славити писать меновать так в панствах наших яко и чужоземних... и вольны будут кром всякое перекази от вшелякого стану под караньем и виною звыклоют от Цезаров и королей христ. в таковой справе постановленной“²)... Все се не могло рівнятися зі страченим становищем феодального державного вассала, як і титулярне Смоленське воєводство „in partibus infidelium“ в Московській державі не заступало становища і доходів Підляшського, в котрім Василь проживав:

¹) Idem, 146.

²) В Московській Архиві Міністерства Юстиції: Лито в. Метрика Кап. Записей ч. I А 49, ст. 47—48.

і мав великі маєтності¹⁾; не заступало страчених прав юрисдикції і привілеїв провінціальних значне зменшенне доходів староства Минського, від якого відорвано найбільшу частину, щоб утворити („креувати“) нове воєводство Минське, яке перше також не існувало, а всі землі тої великанської волости були перше в руках Василя. Все-ж таки ті королівські грамоти доводять, що Жигимонт Август почував себе винним відносно старця, який йому так довго і вірно служив, а може побояв ся з ним і з його родом зірвати зносини до решти.

„В кожному разі „екзекуція“ з 2 мая мала в справі прилучення Підляша (а посередно й Волині)²⁾ — пише польський історик — значінне переломове“³⁾. Про се свідчить лист кор. крайчого Лаского до князя курляндського⁴⁾. „На інших панів підляшських і волинських упав страх“. Литовський кухмістр Еразм Крочевський писав зараз 4 мая до Миколая Криштофа Радивиля, щоби спішив ся приїзжати присягати Польщі, щоби не заслужити на долю Тишкевича і Тризни, „aby trudno ści jakiey o Morgdwy nie miał“, то є, щоби йому маєтності Мордви (на Волині) не сконфіскували⁵⁾. Радивил приїхав, а скоро наступило прилученне Волині, а із нею Браสลавщини і Київщини. Підписують уже від імени першої, хоч із гарною протестацією: кн. Константин Вишневецький, а без неї воевода кн. Олександр Чорторійський, від Браславщини: воевода і гетьман кн. Роман Сангушко, — хоч браславська шляхта протестує, від Київщини: кн. Константин Василь Острожський... Цікавим буде зазначити, що хоч сини Василя і він сам найбільше маєтностей мали у Київщині, а його були й там і на Волині, ні один з цього роду не підписав прилучення їх земель до Польщі. За те бачимо через два місяці підпис Василя („przez umosowanego“) і синів його Юрія воеводи берестейського і Каленника, мар-

1) П. О. Галецький цього також не знає. Як видно з тестаменту Василя Тишкевича, мав він там: Лососін, Білявичі, Рожанку (її одну купив канцлер Лев Сапіга від його сукцесорів за два мільйони злотих н.), Здитов, Лисков, Межиріччє, Хрисвицю і т. д., які відписав дочці Олександри, жінці 1) Олександра Григорія Ходкевича, 2) кн. Константина Констант. Острожського, — і замок Камінь Харецький, Дашкевичі, Вилейку, Сілець і т. д., які записав найменшому синові Осгафію (1570 р. 5 серпня. Акты пзд. Виленскою арх. ком. XXII, 400).

2) З Браславщиною й Київом.

3) Halecki: Op. cit. 147.

4) Ibidem.

5) Археогр. Сборн. VII, ч. 20.

шалка господарського на „привилею панів Лязовских на Унію“ 1-ого липня 1569 року.

Треба признати, що роля литовсько-руських магнатів на Люблинському Соємі була благородна і патріотична, особливо коли рівняти її до ролі аристократії Річпосполитої в момент її поділу, або української старшини підчас руйнування автономії Гетьманщини.

Особисті вигоди, які вони дістали, т. є. підтвердження і жалованне титулів, були чисто формального характеру і не могли рівняти ся з дійсними їх втратами. Мови не було про якісь матеріальні вигоди, які напр. бачимо при Гадацькій угоді. Ні староств, ні грошей, ні урядів. Перед польською демократичною шляхетською нівеляцією — панове старають ся дещо затримати з своїх феодалних прав: „prawa, sądy... stany xiążęce i familje... zachować wiecznie i nieporuszenie“... Стрежуть, щоб: „wszystkie prawa¹⁾, przywileje od wszech przodków I. K. M-ci y od I. K. M-ci samego... narodom litewskim, ruskim y obywatelom W. X. L. y też ziemiom y powiatom, familiom²⁾ y osobom dane, całe, zupełne y niczym nienaruszone zostały, także wieczności, feuda, lenności“... хоч ім король і Річпосполита обіцяли: „dostojenstwo y dygnitarstwo y urzędów ziemi naszej Kijowskiej (Wołyńskiej, Braclawskiej etc.) duchownych y świeckich tak Rzymskiego jak y Greckiego Zakonu nie umniejszać ani zasłaniać y owszem wcale zachować“...

Сих обітниць не додержали, а вони добре знали, що їх давнє становище аристократичне було загублене.

Ми повинні одначе віддати подяку їм за ту автономію, за ту решту національних прав, за які вони бороли ся і які добули „narodom litewskim, ruskim y obywatelom“...

„Za proźbą wszech wołyńskiey, kiiowskiey etc. ziemi stanów, xiążąt, panów, urzędników, szlachty y wszystkiego Rycerstwa zostawuiemy we wszelkich sprawach ich sądowych... iako y dekreta nasze z kancelaryi naszej koronney... y we wszystkich potrzebach... do nich listy nie iakim innym, ieno

¹⁾ Volum. Legum II, 90.

²⁾ Найзначіщі роди княжі і панські (Ходкевичів, Радивилів і Тишкевичів) одержали коло того моменту затвердження або надання титулів. Ходкевичі (10 VI, 1568), Чорторійські (26 V, 1569), Четвертинські (5 VI, 1569), Радивили (1 VII, 1569), Сангушки (9 VI, 1569) і Тишкевичі (5 XI, 1569). Всі ці грамоти до себе подібні.

Ruskim pismem pisane y odprawowane bydz maia czasy wiecznemi“.

Они входять до Річипосполитої: „iako równi do równych y wolni do wolnych“... їм „у poddanym ich“ заховують Статут Литовський, обіцяють не давати урядів, тільки: „obywatelom ziemle kijowskiey (etc.) osiadłym... oddawać mamy i powinni będziemy“.

Унія тут персональна, особиста, що до землі Підляшської, Київської і Волвнї, се не Унія а „інкорпорація“, якої актив нї Василь, нї його сини, як знаємо, не підписали¹⁾.

Вчиненої тяжкої зневаги заслуженому і гордому старцеві, на очах тих самих підляшських послів, що на нього прискаржувались, номимо змагань короля, залагодити сю справу, він довго не пережив. Він помер 13 серпня 1571 р., в два роки після важних подій Люблинського Союму.

Тестаментом своїм 1567 року Василь наказував поховати себе в Логойській замковій церкві св. Богоявлення, що був сам збудував — „у правого крилоса“, „а тому, хто сю св. церкву нарушить, тому Бог судья!“ Але він змінив свою волю перед смертю (1570 р.) і просив, щоб його жена і зять Олександр Ходкевич з дочкою поховали його в Супрасльськїм монастир²⁾.

Василь жертвував був тому монастиреви образ Богоявлення Спаса на Йордані в срібло і золото убраний, а також великий давн. Труни його і його жени Настасії находили ся в склені під великим олтарем. В описі з 1644 року ми бачимо, що над тими трунами повішені були прапор з гербом, булави й зброя...

¹⁾ Підляшський посол Буйно скаржив сам його і Тризну перед Союмом 4 марца 1569 року, що з погрозами—послалли свої розкази шляхті, щоб голоси свої давала при виборах, кому они визначили. (Dyariusz Sejmu Lubelskiego).

²⁾ „А кгда на мене Василя въ воли Божое час смертний прійдетъ, тогда жена моя Настасія и зять мой его м. павъ Олександро Ходкевичъ веснопок съ малжонкою своею а дочкою моею Олександрою мають тѣло мое отвезти и поховати въ монастирю нхъ м. Павовъ Ходкевичовъ у Супрасльском у Храмѣ Пречистое Богородицѣ на которое поховане мають мигрополита его м. або которого владыку припросити и там погреб тѣлу моему вчинити такъ якъ прислушитъ на законъ нашъ Христїанскїй. На тое отпсую двѣстѣ коп грошей а другую двѣстѣ копъ грошей отпсуюемъ слугамъ нашимъ... также и служебницамъ нашимъ“...

Указом імператора Миколая I-го 1836 р. приказано було їх винести зі склепу і закопати, але не дождав ся Василь тої останньої зневаги. Домовина його розпалась вже була давно, порохи розсипались. Нині склеп той зовсім пустий. — Валяєть ся в ньому зелізна якась бляха з вирізаними на ній лицарями чи (глядіяторами¹) як би на спогад тої боротьби і тих великих подій, про які ми говорили і які вічно звязані з іменем Василя Тишкевича.

¹) Eustachy Tyszkiewicz: Groby Tyszkiewiczów. Warszawa 1871 r.

Таблиця І.

Родовід Тишкевичів

по офіційним і геральдичним жерслам
(Окольський, Коялович, Несецький, Готайський Календар 1853 року).

Гедимин

Вел. князь литовський і руський
† к. 1341 р.

Ольґерд Вел. князь лит. і рус.	Наримунт Князь турово-пинський	Монвид Князь слонимський	Любарт Князь волинський	Коріят Князь подільський
Ягайло Вел. князь лит. і рус., король польський	Володимир Князь київський	Свитригайло Вел. князь лит. і руський	Іван Монвид Воевода виленський	
		Мишко Каленник Мишнович Маршалок, староста путивльський і звенигородський		
Добр вбиті Татарами в 1483 р.	Гетґовт	Тишко Гетьман і воевода київський, староста переяславський. Ж. Милослава кн. Друцька.	Онушко вбиті Татарами в 1483 р.	Федір
Іван Архимандрит печерський	Лев Посол до Орди Тишкевичі — Скумини.	Василь Воевода підляшський, староста канівський, черкаський, минський і пинський, гр. логойський і бердичівський. Ж. Олександра кн. Чорторийська.	Михайло „Гетьман військ київських“.	Гаврило
		Тишкевичі гр. на Логойську і Бердичеві.		

Таблиця II.

Родовід Тишкевичів

Віки XV, XVI і XVII (1421–1648)

по документальним жерелам.

Мишко

Андрій Пан ради В. кн. Руського 1437 р.		Каленник Мишкович дістає в 1437 р. від Свитригайла Бердичів, Чортолїсці, Ходорковичі і землі над Случем, під Житомиром і Овручем.			Єсько Пан ради В. кн. Руського, посол Свитригайла до Хре- стоносці в 1435 р.						
Сенько Канцлер і підскар- бій Свитригайла в 1446 р.		Дашко на Ляхівцях і Під- гайцях 1469 р.		Онушко Пан Ради В. кн. Руського, маршалок Свитригайла, в 1437–8 р.		Тишко Пан хоругувний 1421 р.		Івашко на Корниці і Чортолїс- цях 1465 р. <i>Ж.</i> Агафія кн. Глинська			
Ганна 1518 р. <i>М.</i> Юсько Сенютич		? (дочка) <i>М.</i> Олександр Ярмолинський		Борис 1499 р. <i>Ж.</i> Ми- лохна Дашко- вичівна, сестра Остапа		Лев Посол до Орди 1508 р.		? (син)		Іван Архимандрит Київоне- черської Лаври 1470 р.	
Настасія інокія		Духна Власт. Басані і Бикова за Дніпром 1530 р. <i>М.</i> Степан Дублянський		Янгурин Скумин маршалок господ., стар. чорнобильський, званий „Сарматським Гектором і Руським Пирром“, † 1563 р., похов. у Лаврі Печерській		Михайло Посол до Орди 1533 р. <i>Ж.</i> Пе- трухна, вдова кн. Михайла Глинського.		Гаврило 1547 р. <i>Ж.</i> Настасія Сопіжанка		Василь Посол до Мос- кви, пан Ради, гетьман дв.- 1555 р., воєво- да підляш- ський до 1569 р. <i>Ж.</i> Олександра кн. Чорторий- ська-Логой- ська. † 1571 р., похов. в Су- прасльській монастири.	
Федір Скумин Воєвода новгородський і під- скарбій земський, званий „Оком Церкви“, † 1616 р. <i>Ж.</i> Катерина Ладська.		Дмитро Скумин Маршалок господарський. <i>Ж.</i> 1) Софія Вольська. 2) Ганна кн. Масальська † 1609 р.		Михайло Староста остерський. <i>Ж.</i> кн. Во- ротинська.		Юрій Маршалок господар- ський.		Андрій <i>Ж.</i> Софія Сопіжанка, вдова Ан- дрія Сан- гушка, кн. Ковель- ського.		Тишкевичі ґр. на Логойсню і Бердичеві. (Гл. Табл. III).	
Януш Воєвода виленський † 1653 р. <i>Ж.</i> Варвара Нарушевич.		Тишкевичі-Скумини.		Герман Архиман- дрит св. Ми- хайла Золо- товерхого 1648 р.							
Катерина-Евгенія <i>М.</i> 1) Константин кн. Вишне- вецький. 2) Олександр кн. Радивил.											

Потомки Василя Тишкевича на Логойську і Бердичеві.

Василь Тишкевич Каленинович

на Бердичеві, Слободищах, Чортолісцях, Махнівці, Кодні, Буркавцях, Корнині, Озерянах і т. д. на Україні; на кн. Логойським і Заозерським на Білій Русі; на Рожанні, Лососині, Білявичях, Здітові, Лискові. Камінці і т. д. на Підляшші; граф на Логойську і Бердичеві — 1569 р., стар. канівський і черкаський — 1536 р., минський і пинський, Пан Ради, маршалок господарський, гетьман дворний — 1552 р., воевода підляшський 1558—1569 р., посол до Орди 1532—1535 р. і до Івана Грозного в 1557—60-их рр.
† 1571 р., похований в Супрасльському монастирі.

Ж: 1) Олександра Семенівна кн. Чорторійська-Логойська.

2) Настасія Андріївна Сопотьківна.

I.

II.

Федір Каленник (Каленицький) Пан Ради, маршалок господарський. Ж: Варвара кн. Соломерецька.	Настасія М. Іван Мелешко, каштелян смоленський.	Юрій Пан Ради і маршалок господ., воевода берестейський, посол до Москви, ординат Логойський 1567 р. Ж: 1) Ганна Котівна. 2) Федора Воловичівна, кашт. виленська. 3) Сузанна Сопіжанка.	Остафій † 1555 р. Ж: Марія кн. Друцька-Озерецька. Константин Софія-Людмила-Олена-Ляшський Милослава 1599 р. 1567 р.	Олександра М. 1) Олександр Ходкевич, стар. городенський. 2) Константин кн. Острожський. 3) Микола Язловецький, стар. сокальський.	Остафій-Серафим Учений, поет, каштелян смоленський, † 1590 р.

Федір-Фридрих Стар. нехвороський, кольонізатор України. Ж: Софія кн. Острожська-Заславська.	Олександр Доктор Сорбонни 1606 р. Ж: ? кн. Крошинська.	Петро Воевода минський. Ж: Регина кн. Рязуполовська-Головчинська.	Мартин Маршалок госп. 1589 р. Ж: Елеонра Халецька, мечниківна лит.	Юрій Провінціал Єзуїтів польських.	Остафій Воевода берестейський † 1632 р. Ж: Софія кн. Вишневецька.		
Януш Воевода київський, стар. житомирський і сокальський † 1649 р. Ж: Ядвига з Бучача Белжецька.	Самуїл Єроним Сторонники Лжедмитрія, вбиті в Москві 1611 р.	Казимир Підчаший литовський † 1652 р.	Єсиф Ж: Варвара Пац.	Лев-Криштоф Воевода чернігівський, стар. житомирський, диктатор проти Шведів † 1666 р. Ж: Софія Вороничівна.	Юрій Біскуп виленський, посол до Риму † 1656 р.	Фільон вбитий козаками Ж: Тереса Сопіжанка.	Ян-Антін Маршалок литовський † 1649 р.

Діяльог Йоаникія Волковича з 1631 р.

Подав *Михайло Возняк*.

I.

В 1630 і 1631 рр. вийшли у Львові з братської друкарні при церкві Успення Пресвятої Богородиці дві пам'ятки нашої старої драматичної літератури. Першу з тих пам'яток „Вѣршѣ въ трагедіи Христосъ пасхонъ Григорія Богослова. Першін въ святый Великій Пятокъ при положеню Плащеницѣ до гробу, другіе на пресвѣтлый день Воскресенія Господа нашего Ісус Христа“ — опублікував др. Василь Щурат у т. СХVII—СХVIII „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“ у Львові н. з. „Христос пасхон, львівські віршовані діяльоти з 1630 р.“ Друга пам'ятка не появилася досіть передруком.

В своїй бібліографії старих кириличних друків І. Каратаєв змішав сі обидві книжечки. Першій він не бачив, її титул узав із каталогу П. Демідова, а бачив тільки примірник другої книжечки без титулового листка. А що вони обидві мають за зміст віршовані терпіння Христа й вислів радості з приводу його воскресіння, І. Каратаєв подав опис другої брошури як опис „Вѣршѣвъ“¹⁾, а на місці опису другої подав тільки її недовкладний титул²⁾.

Дефектний примірник бібліотеки М. Тіхонравова, який бачив І. Каратаєв, починав ся присвятою: „Его милости Пáну, П. Мáрку Сáвичу Швáгру и Добродѣви свѣому ласкавому... Посполігая то естъ, милостивый Пáне...“. Під присвятою, якої дальший текст не поданий, підписаний „Іоаникій Волковичъ“. В доступних мені примірниках присвяти інші. Марко Савич був міщанином Львова, як виходить із документів до історії львів-

¹⁾ І. Каратаєвъ: Описаніе славяно-русскаихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими буквами. Томъ первый съ 1491 по 1652 г. Сиб. 1883. Ст. 418. Ч. 359.

²⁾ Ор. cit., ст. 428. Ч. 378.

ського ставропигійського братства¹⁾. В однім із них з 1636 р. говорить ся, „ижъ небощикъ п. Марко Савичъ лекговаль мемрамою церкви Божой в золотыхъ и въ томъ (не учинивши самъ досить), умерлъ, сукцессия адбо спадки на брата его п. Даниила спали, котрому небощикъ злецилъ, абы тѣло его было похованое въ монастыри Львовскомъ пренодобнаго отца Онофрія, где и matka и малжонка небощиковская лежать; лечъ братъ, не братерско поступивши, гдесъ индей тѣло загрѣбъ, а то для того, абы належного церкви Божой не отдалъ“²⁾. Ся записка вказує на родове зацікавленне Савичів святооуфреївським монастирем у Львові, якого черцем був автор книжечки з 1631 р., що очевидно був ще й особисто зобовязаний Маркови Савичеви.

У „Временнику Ставропигійского Института“ на 1885 р. (і відбиткою) появила ся „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-словенскихъ книгъ печатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ, начиная съ 1574 до 1800 года“ заслуженого збирача українських стародруків і рукописів Антона Петрушевича. Заголовок книжечки з 1630 р. й зазначенне, що вона обіймає 18 листків 4^о, та що на оборотнім боці титулового листка находить ся герб молдавського господаря І. Мирона Барнавського (у Петрушевича: Барнавського)³⁾, вказує, що Петрушевич подав її титул з автопсії. За те титул книжечки Й. Волковича подав Петрушевич у перекрученій формі: „Размышление о муцѣ Христовой и стихи на Воскресение Христово“. З зазначення обему книжечки: 31 листок 4^о — видно, що Петрушевич, евентуально його інформатор, мав у руках дефектний примірник, очевидно без титулового листка, чим можна пояснити недокладність поданого ним титулу, який зазначив на підставі змісту книжечки.⁴⁾ Про присвяту сього примірника подав Петрушевич, що його „дедиковано Гавріилу Марковочу (sic) купцу и мѣщанину львовскому“⁵⁾. Недокладне поданне сеї присвяти свідчило-б, що навіть дефектного примірника сеї книжечки не мав Петрушевич у руках.

¹⁾ Архивъ юго-западной Россіи. Часть первая, томъ XI. Акты, относящіеся къ исторіи Львовскаго Ставропигіальнаго братства. Київ, 1904. Ст. 27 і 120.

²⁾ Op. cit., ст. 120.

³⁾ Временникъ Ставропигійского Института съ мѣсяцесловомъ на годъ простый 1885. Львів. Ст. 116.

⁴⁾ Тамже, ст. 117.

⁵⁾ Тамже.

Перший докладно описав „Розмышляне“ Й. Волковича др. Ів. Франко. Підкресливши, що „було-б дивно, як би при великім впливі заходу на українську (у Франка: південно-руську), особливо уніятську, а далі й православному церкву також звичай пасійних відправ, казань і відповідних писань не був прийняв ся у нас“, відмітив др. Франко, що „перші сліди сього звичаю в нашій друкованій літературі маємо в писаннях Йоаникія Волковича, Львовянина“¹⁾. Далі др. Франко приписав авторство „Вѣршѣвъ“ з 1630 р. Й. Волковичеві, може йлучи слідом за „Обзоромъ русской духовной литературы 862—1720“ — харківського єпископа Філарета, що піднісши авторство Волковича при „Розмышляню“, додав: „Правдоподібно він передолюжив також трагедію Григорія Богослова про терпіння Спасителя, видану у Львові 1630 р.“²⁾.

Подавши докладний бібліографічний опис книжечки завдяки тому, що в бібліотеці Ставропігійського Інститута у Львові знайшли ся два її примірники, схарактеризував др. Франко сам твір Волковича ось як: „Вірші Волковича, треба признати, дуже слабі, мова незугарна, повна польонізмів, вислів млявий. Автор держить ся канонічних євангелій. Але книжечка (а правдоподібно так само й попередня) важна з иншого погляду, як перша звісна нам проба української (у Франка: руської) драматичної вистави на пасійну тему взагалі і спеціально у Львові. Про те, що ті „вірші“, написані в драматичній формі, були справді виставлені на сцені і що ролі відгравали діти львівських міщан, членів Ставропітії, свідчить сам титул, а також ремарки, покладені при особах: Душа побожная ѿ (Георгієвич), Душа побожная ё (Ланішъ), Душа побожная ѿ (Буневскій). Про українську (у Франка: руську; властиво: грецьку) сімю Ланішів ми знаємо як про видних провідників Ставропітії; певно до таких honorigationes зачисляли ся й Георгієвич та Буневскій, коли автор тільки при тих особах уважав потрібним зазначити, хто грав ту ролю; инші ролі грали певно менше видні „отрочата“, себто ученики ставропігійської школи. Маючи на увазі, що зо Львова, хоч із польських кругів, вийшли найстарші українські (у Франка: укр.-руські) інтермедії (Гаватовича, 1619), і отсей другий факт, що тутже, правдоподібно в ставро-

¹⁾ Др. Ів. Франко: Апокрифи і легенди в українських рукописів. Т. II. Львів, 1899. Ст. XXVIII.

²⁾ Ученыя Записки Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ. Кн. III. Спб. 1856. Обзоръ, ст. 170.

пигійській школі, в 1630—1631 роках відбувалися перші звісні нам пасійні вистави на українській (у Франка: руській) мові, ми одержуємо інтересну вказівку, де саме розвинулася уперве найстарша українська (у Франка: руська) драма¹⁾.

Чи обидва примірники Ставропигійського Інститута у Львові мали присвяту Гавриїлові Лянґішеви, того на жаль не відмітив др. Франко. Примірник, який був перед війною в музею Ставропигійського Інститута, вивезенім в часі російської окупації Галичини зо Львова, була таж присвята, про яку згадав др. Франко, а яка розв'язує заразом питанне, про яку присвяту згадує Петрушевич у своїм недокладнім поданню титулу книжечки Й. Волковича.

Оповідючи в своїй історії української літератури про початки драматичної літератури XVII віку, др. Франко зазначив „імя ставропигійського священника у Львові і вчителя при братській школі Йоаникія Волковича, який у р. 1631 виставив у часі Великодних свят шкільну драму про воскресеніє Христове“. Згадавши, що в акті виступало 13 осіб, а саме крім згаданих трьох побожних душ ще 10 вістників, яких актори не названі, др. Франко підкреслив безсумнівність, що „подібних творів було більше“²⁾.

Що торкається трьох названих акторів-хлопців, Лянґіш був сином того Гавриїла Лянґіша, якому Волкович і присвятив свою книжечку. Батько Гавриїла Марко був Греком, що як купець з'явився у Львові в другій половині XVI в. Перед 1588 р. „панъ Марко Гречинъ далъ сына своего³⁾ Гавриска“ до братської школи. І вихований у сій школі Гавриїл Лянґіш, по батьковини Маркович, починає від другої половини другого десятиліття XVII в. брати живу участь в діяльності брацтва. Уже 1616 р. вибрано його до колегії старших⁴⁾. Про його відношенне до справи братської школи згадує кілька документів. Протокол з засідання брацтва 23 липня 1633 р., писаний рукою Лянґіша, зазначив порученне Лянґішеви нагляду над добудовою школи: „За згодою всѣх панов старших и молодших, видячы великое утиснене на грунтѣ, казали муровати над шьколою для

¹⁾ Др. Ів. Франко, *op. cit.* ст. XXIX—XXX.

²⁾ Іван Франко. *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.* Львів, 1910. Ст. 64.

³⁾ Архивъ юго-западной Россіи. Часть первая. Т. X. К. 1904. Ст. 58.

⁴⁾ Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 80—82.

поставленя друкарнѣ, абы дѣтем оных также и посторонным было мѣсце для науки и мешканя дидакалови, и здецилп мнѣ — Гаврылію Лянгішу дозор в том будинку и шафунок¹⁾. В часі засідання братства у великодній вівторок 1634 р. братчики просили Гаврыіла Лянгіша, „абы зачатое дѣло въ мурованю школы совершалъ, що п. Габриель зъ милости ку церкви Божой учинити, аще Богъ зезволить, обецался“²⁾. Одинъ братський документ з 1658 р., підносячи потребу, „дидакала абы мѣти до школы в науках словенскои кграмастикѣ также и латинскои добре умѣтного, который бы тые обѣдвѣ традовал так для сынков мѣсткѣх братскѣх и розных, такъ теж и сыновъ нищих школьных менших и болших“, між добродѣями школи поставив Лянгіша на другім місці по Сагайдачнім: „Влакѣже на то суть и добродѣйства, — читаемо в тім документі, — а мѣновите на школу славнои памѣти добродѣйство лекгованое побожнаго п. Сагайдачнаго небожчыка, item такѣже на школу и нищих школьныхъ през славнои памяти небожчыка п. Кгабрыеля Лангѣша, брата старшого, вѣдеркафомъ рочним и ординацією по золотыхъ 30 на выхованя нищым лекгованое“³⁾.

Ще більшу суму записав на шпиталь при святооуфреївськїм монастирі. Завіщанне в справі сього зробив 21 грудня 1636 р. „при обецности и за добровольнымъ позволенямъ малжонки Варвары“. В нїм записав „до шпиталю, на предметю Краковскомъ будучого, титулу преподобного отца Онофрія на выживеня и опатрена убогимъ и недолужнымъ, тамъ найдючимся и на потомъ будучимъ, также и на оправу шпиталю“ чотири суми в позичках, готівці і заставах: 400 золотих польських, 300 зол. поль., 800 зол. поль. і 200 зол. поль. Ставропигійське братство мало визначати споміж себе провізорів до шпиталю і їм поручати нагляд. З доходу від сих сум мали вони „вшедякое опатрена убогимъ чинити съ пилностью. А то такимъ способомъ, абы двѣ частп вѣдеркафу на кождый рокъ шпитальнымъ отдавано было, третяя зась часть школьнымъ нашимъ и годнымъ церковнымъ церкви мѣсткое на опаль, выживеня и одѣжду обертано было, презъ щобы имя Господне тымъ уставичне хвалено было и наука ти ся церковная помнажала, що дозорцове школы того пилно дозирати будуть“. Просив і своїхъ потомків і „повинныхъ“ „того пилно перестерѣгати,

¹⁾ Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 648.

²⁾ Тамже, ст. 103.

³⁾ Тамже, ст. 209.

аби съ таковыхъ сумъ доходъ вышей описаный и назначеный такъ убогихъ въ шпиталю, яко и нищихъ въ школѣ завше доходилъ“¹⁾.

Що торкаєть ся акторства Лянгишевого сина, нема данихъ сказати, чи се був той Маркіян, про якого згадує завіщанне Гавриїла Лянгиша з 1648 р., а якого радецькі акти з 1650 р. називають уже помершим. В усякім разі з смертю Гавриїла Лянгиша не видно його мужеських потомків у брацтві, а згадують ся тільки вдова по нім — Пелагія (друга жінка) та її доньки²⁾. В сім завіщанню згадують ся тільки дві доньки Лянгиша, що посвятили ся чернечому життю, а саме Кандида й Олімпіяда, та дві інші: Варвара й Олена. Крім них були ще три, з яких одна померла дівчиною, друга, Софія, вийшла за виленського міщанина Прокопа Дорофієвича, а третя Марина³⁾.

Другий з названих акторів — Буневський — се правдоподібно син члена братства Василя Буневського, що його братство вибрало своїм писарем на засіданню 4 вересня 1616 р.⁴⁾. На засіданню 14 червня 1633 р. „пану Василю Буневскому и пану Константину Медзапетѣ украшение пѣнія церковного радъ отданый есть“⁵⁾.

Третій з названих акторів — Георгієвич — се можливо пізнійший член братства Евстахій Георгієвич, згаданий з приводу замітки про невідбуге засідання братства, скликане на 8 листопада 1682 р.⁶⁾.

Крім двох згаданих присвят відома ще третя, інша, Петру Могилі. Дефектний примірник з сею присвятою має „Національний Музей“ у Львові (ч. 411). На оборотнім боці заголовного листка знаходить ся герб Могилів серед ініціалів Петра Могилі. Присвята має заголовок: „Преподобнѣйшему вельможному его милости отцу куръ Петру Могилѣ“⁷⁾.

1) Тамже, ст. 124—126.

2) Федір Срібний. Сгудії над організацією львівської Ставропігії від кінця XVI до полов. XVII стол. III. Роля Греків в брацтві. (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. CVIII, ст. 31).

3) Федір Срібний, *op. cit.* IV. Матеріяльні відношення братчиків. (Записки Н. Т. ім. Шев., т. CXV, ст. 59).

4) Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 81.

5) Тамже, ст. 91.

6) Тамже, ст. 294.

7) Д-ръ Иларіонъ Свѣнцицкій: Каталогъ книгъ церковно-славянскої печати. Жовква, 1918. Ст. 136. Ч. 485. На жаль рідні друки „Національного Музею“ вивезені тепер зо Львова задля збере-

Нижче поданий текст скопійований перед вибухом всесвітньої війни з примірника Музею Ставропігійського Інститута у Львові. Крім „Розмышляня“ иншій твір Волковича невідомий дотеперішнім історикам української літератури, а приписувані Волковичеві „Вършѣ зъ трагодіи Христос пасхонѣ Григорія Богослова“ — се, як вказав д-р Щурат, твір друкаря братської друкарні Андрія Скульського¹⁾, по нинішньому Скільського.

II.

„Розмышляне“ Волковича належить до того роду давньої драми, яка розвинула ся в західній Європі найкраще в XII і XIII в. Була се чисто церковна драма, що брала теми зо служби божої, евангелії й легенд про святих, яких цілю було доданне більшої урочистости богослуженням на Різдво Христове, Великдень і ин. В таких драмах діяльог звичайно бідний, обмежуєть ся майже виключно до тексту святого письма чи подібного джерела, а особи, виведені в них, говорять тільки те, що найнеобхіднійше.

Коли на полі релігійної драми спинити ся при великодній драмі, куди що-до свого змісту входить і діяльог Волковича, на польськїм ґрунті, відки головно перенесло ся залюбованне до драматичних вистав на українську землю, з початків справжньої драми можна згадати „Dialog o Męce Pańskiej“. Він складаєть ся з двох актів, прольогу й епільогу, в яких містить ся поклик до глядачів уважно вислухати діяльог і вказані духові користи, що пливають із участи в таких виставах. В першій акті виходить шість ангелів зо знарядами мук Христа й оповідають, що Христос перетерпів від сих знарядів. Ангели звертають ся до осіб, які беруть участь у виставі, й домагають ся від них посвідчити їх описи. Сим способом втягають ся в акцію всі присутні на сцені особи. По ангелах зявляють ся три чесноти й викидають Пилатови строгий декрет, а людству закаменіле серце. Грішник Адам каєть ся і просить вибачити йому гріхи. Тоді особа, названа тут чомусь „secundum intermedium“, завзиває його радо взяти на себе хрест Христа й понести його за Спасителем.

ження і тому відкладаю до додаткової замітки відбитки титулової картки й гербу, наведенне тексту присвяти Петру Могилі, як також евентуальне зібранне нових архивних вісток про Йоаникія Волковича.

¹⁾ Д-р Василь Щурат: Христос пасхон. Львівські віршовані діяльоги з 1630 р. Львів, 1914. Ст. 12.

В другім акті починають ся справжні ляменти Марії під хрестом, які саме стали зародком драми сього роду. Опісля з'являється другий грішник, обіцяє поправу й поясняє, що як з дерева вийшов упадок людства, так знову на сїм дереві довершило ся його спасенне¹⁾.

Найкращим твором сього роду в польській літературі є „Dialog або rozmowa grzesznego człowieka z anioły“ Мартина Пашковського, виданий у Кракові 1612 р. Грішник Адам оповідає докладно похід на Кальварійську гору й розп'яття якоїсь невідомої людини, над якою милосердить ся з тої причини, що її мучено так не по людськи. Виходять ангели зо знаряддми Христових мук і поясняють йому, що се за нього так відпокутував Христос. Ангели показують Адамови всі знаряди Христового розп'яття й подрібно в'ясняють їх ужиток, зазначаючи при тім, що вже швидше він повинен був витерпіти такі муки на хресті від гака, мотузя, різок, батогів, ланцюгів, терня, кліщів, цвяхів і молотків. Далі починаєть ся лямент Богородиці. З нею ляментує і Марія Магдалина. Тоді з'являється справедливість з голим мечем і закидає Адамови, що се він є приченою мук Христа. З'являється Милосерде і радить Адамови не попадати в розпуку. Адам звертаєть ся до Богородиці та просить вибачити йому його гріхи. Співом і молитвою ангелів закінчуєть ся акція драми. Було кілька перерібок сього драматичного твору, але з них найближчим до оригіналу є „Carmen lugubre ad tumulum Jesu Christi“²⁾.

Про однодневний „Dyalog o meście Pańskieje“ Валентія з Кент³⁾ не вміють нічого ближче сказати історики давньої польської драми. Інші драми, про які вони згадують, не мають нічого спільного з „Розмышлянем“ Волковича.

Зрештою в Польщі було багато писань, що підходять темою до „Розмышляня“ Волковича. Ян Лянґус видав у 1541 р. „De Christo patiente. In sepulturam Domini“. В 1562 р. видав Ян Димітр Соліковський у Кракові „Poemata: Saphicon Passionis et Resurrectionis Christi“. Звід пера Якуба Вуйка вийшли в 1575 р. „Figury i modlitwy o umęczeniu Pana naszego Jezusa Krista“, а в третій частині книги Вуйка „Postyla katho-

¹⁾ St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce. Kraków, 1904. Ст. 59—60.

²⁾ Там же, ст. 60—62.

³⁾ Dr. Wiktor Hahn. Literatura dramatyczna w Polsce XVI. wieku. Львів, 1906. Ст. 12.

liczna“ є „Passia, to jest historia męki i śmierci Pana Jezusa Chrystusa“. В 1582 р. вийшла в Познані „Passia, to jest historia męki Pana naszego Jezusa Chrystusa“. Була також „Historia umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa na pieńie polskie wydana“. В 1591 р. вийшли в Кракові „Deklamacye na dzień Wielkanocny dla ćwiczenia pachołat szkolnych“ Станіслава Скорецького, та „Processya Wielkanocna“ Томи Белявського, а в 1599 р. „Passio Jesu Christi“ з нотами. „Pięćdziesiąt punktów rozmyślenia męki P. Jezusowej służących“ в перекладі Станіслава Ірховського з латинських віршів Івана Давида (Краків, 1608) зложені з самих двовіршів. „Jezusa Christusa Messyasza i Boga prawdziwego okrutnemordowanie dla grzechów narodu ludzkiego, ze czterech ewangelistów wierszem zebrane, chrześciańskiemu czlowieku barzopotrzebne, przez Macieja Alexandra Sczechowica S. B. napisane“ (Краків, 1609), оповідає коротко справу від прогрішення прародичів. Тогож року вийшов у Кракові „Lament nad grobem“. Кілька писань на згадану тему видав Абрагам Рожнятовський: Паміятка крвавей офіару Pana Zbawiciela naszego (Краків, 1610)¹), Summariusz Męki Pańskiej (1618) і Żwierciadło smutne wyrażające wizerunek okrutnej męki²) (1618). В двох роках 1611 і 1612 вийшли роздумування про муки Христа Андрочія-С. Висоцького „Rozmyślenia o drogiej

¹) Я мав у руках краківський передрук з 1692 р.: Паміятка крвавей офіару Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa: wedle miejsc Hierozolimskich nad Zebzydowicami wykonterfetowanych... a teraz na wzbudzenie gorętszego w wiernych Chrystusowych nabożeństwa za staraniem i sumptem jednej osoby z dozwozeniem starszych przedrukowana.

²) Я мав у руках краківське впадище з 1634 р.: Żwierciadło smutne i żalose drogiej i niewinnej męki Pana a Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa przez Abrahama Roźniatowskiego ze czterech Ewangelistów złożone i połowicą Pisma dla zabawnych umniejszone, a według dymensiej miejsc ss. kalwaryjskich na Zebzydowicach opisane odprawującym peregrynacye tamteczne ludzjom chrześcijańskim pożyteczne. Ho „Tajemicach w Wiczerniku i w drodze do ogrojca“ йдуть „Tajemnice w ogrójcu“, а далі: Sprawa u Annasza i w drodze, Sprawa u Kajphasza i w drodze, Sprawa pierwsza u Pilata, Sprawa u Heroda, Sprawa druga u Pilata, Ubiczowanie i koronacya Pańska, Pilat Pana ukazawszy niewinnego na śmierć zdawa, Już Zbawiciel nasz Jezus Chrystus na śmierć pod krzyżem idzie, Weronika i Symon i weszcie Pańskie na Kalwaryę, Chrystus na krzyżu rozbity i podniesiony, ostatnie na krzyżu słowa Pańskie, Umarł Chrystus. Дещо з сєї диспозиції відповідає у Волковича вже загля обставин вставл „Розмышляня“.

меґе Pana naszego Jezusa, (Краків, 1611) і Зібенайхерової (1612, перше вид. 1604). Крім того в 1611 р. в Кракові появили ся „Cudowne wiersze z indyjskiego języka przełożone albo załoba Panny Najświętszej, o меґе Pana Jezusa Syna jej, z krótka o tymże historya. Przydane są do tego niektóre insze rytmy, teјże матерiej służące — Станислава Іроховского. В 1615 р. вийшли „Mors Jesu Christi a rhetoricae anditoribus deplorata“ С. Уїневского-Яна Руткевича й „Variorum poematum fasciculus“ Карла Маляперта, де є 9 елетій „Christus patiens“. В 1617 р. в Кракові (пізнійше 1621 р.) вийшла „Krwawa ofiara Jezusa Chrystusa“ Лаврентія Хлебовского.

Сей далеко неповний ряд назв показує тільки ту атмосферу, серед якої нетяжко було зявити ся „Розмышляню“ Волковича, яке є властиво віршованими реколекціями. Стичні точки з „Розмышлянем“ виказує тільки „Сієї pogrzebu P. Jezusowego, który mu sprawili два przezacni uczniowie, Jozeph z Arymathej, szlachetny senator etc. i Nikodem z Pharuzów książę żydowski. Wystawiony gwoli uroczystości wielgopiątkowej bractwa pot titulem tychże świętych, na poratowanie ubogich założonego. Przez Walentego Bartoszewskiego, brata tegoż bractwa w Wilnie w drukarniej Akademiej Soc. Jezu. Roku Pańського 1630“. Я користував ся примірником бібліотеки краківського університету. По 37 восьмивіршових строфах, зложених з 11-складових віршів, іде 16 такихже строф з заголовком „Zdumienie dusze nabożnej nad zamordowanym P. Jezusem“, далі „Płacz nabożnej dusze nad zmarłym P. Jezusem“ (14-складовий вірш), вкінці „Westchnienie dusze nabożnej do ran Pańskich“ (10-складовий вірш). Книжка присвячена Юрієви Тишкевичеві. „Сієї“ починаєть ся так:

1.

Umarł Bóg-człowiek, Syn Ojca wiecznego,
 Bóg z Boga, Zbawca narodu ludzkiego,
 Od ulubionych swoich potwarzany,
 Na śmierć bezprawnie krzyżową skazany:
 Poszijki zbrojne, policzki brodziste,
 U słupa razy zniósł krwaworzestiste:
 Głowę mu cierniem do mozgu poryto,
 Do krzyża ręce i nogi przybito.

2.

Umarł, ach, umarł, Syn Boga jedyny,
 Wisi na krzyżu do zmroczonej godziny.

Do miasta bluźniąc idą krzyżownicy,
Zostają tylko Pańscy miłośnicy,
I to nań zdala poglądając stoją,
Ciała zmarłego z krzyża zdjęć się boją:
Prze zapalczywość Judską wielce srogą
Ostatniej czynić posługi nie mogą

„Zdumienie się dusze nabożnej“ починається:

Przychodźcie, córki sławnego Syona,
A oglądajcie króla Salomona.

„Placz nabożnej dusze“ має такий початок:

Wszystkie Bogarodzice żale, wszystkie wzdychania,
Macierzyńskie łzy wszystkie i zająkawe łkania.

„Westchnienie dusze nabożnej do ran Pańskich“ вказує на початку на те, що

Szczęśliwy, w którym Pan sobie lubuje
I w czyje serce rany swe rysuje.

Після того йдуть такі розділи: Wiara rozbudza Józefa, Miłość Boska zbudza Józefa przykładami, Bojaźń ludzka odwodzi Józefa od dobrego uczynku, Odwaga Józefa i przemowa, Smutek Panny Mariej.

Коли „Розмышляне“, держачи ся невільничо євангельського тексту, не зважаючи на численні польонізми, може бути продуктом слабого хисту Волковича до віршування, виведенне радості церкви, божого милосердя, божої любови, розуму, пам'яті, волі, побіди, триюмфу, хреста, списи, тростини та цвяха в „Віршахъ на радостный день воскресенія Христа, Спасителя нашего“ вказує на сильний вплив шкільних єзуїтських драм на Волковича.

На користанні з польських джерел вказує і велика скількість польонізмів у кнвжечці Волковича, напр. ірмотом, тяжары, огродку, мнозство, полички, блюзнѣрцею, продку, скрухі, выстунок, лзы, срогость, крве, литости, чловеченства, тропы, насмѣвнском, внутрности, іротѣ, злочница, тескницѣ, сличности, оцеану, брегу, столку, панства, звитязца, звитязство, водали, позбыли, нѣмашѣ, крижують, крепують, велбити, зезволилѣ, поличкують, ся запираеть, звитязжила, обалила, ся скрушаеть, ся злитовати, зепсовати, згрухотати, усилують, вытравати, звабила, взложила, трухлѣють, вспомнѣть, пельіримоваль, ыпущаешѣ,

опівано, краввила, всипраєть, мдлѣть, дрентвѣла, ся збєствили, пѣстовати, взбужало, слично ся упрствивши, роспущаєть, звєндѣть, велбити, подолати, щитися, увєдбєнный, скрепованный, розбєствивши, земдлѣый, обєцанюу, падлого, сродзе, нѣиды, кравых, же, срогоболне, горливе, сроіх, поносную, ово, нєідысь, кгды, вшелякои, южь, нєндзная, латво, овшеки, вєвнурѣ, вєсполь, нанрод, окрутной, прєдтїм, сурове, бовѣмъ, єднакъ, спросне, вжды, зансте, ораз, обфитыи, посродку, прожно, врыхлѣ, бозко, цале, драпѣжне, нєстєты, зєвнурней и внурней, оцєанское, тєскливое, папское (в значінню: боже), пьєнкне, прєз і багато пнших. Одну частину сїх польонїзмів, які вкрали ся в українську книжну мову XVII в., друга без сумніву взята з говору околиці, з якої походив Волкович, а решта — се певно намул із впливу польських джерел на Волковича. Що Волкович не був вільний від польонїзмів і тоді, коли не потребував невідлучно їм підлягати, вказують численні польонїзми в коротенькій присвяті, як: найпрєднѣйшій, поневажь, спєсрод, горливого, найперѣй, найзначнѣй, упрїємости, тєды, зєзволилєм, вєсполь, малжонкою, цнымъ, выспѣ і ин.¹⁾

На присутність польських джерел в самій бібліотеці ставропигійського братства вказувало б те, що спис її з 1601 р. подає між „книгами ляцькими“ два рази: *Żywot Pana Jezusow*²⁾. Зрештою подібні вистави бачив Волкович у Львові й деінде, бо-ж у присвяті Лянтішеви признаєть ся, що у Львові зазнав він добродійств від нього в своїх мандрівках (странствуючи).

III.

Розглядаючи справу, серед яких обставин надрукував Волкович своє „Розмышляне“, треба пригадати, що близько 20 літ тягнула ся будова камінної церкви Успення Прєсвятї Богородиці. На її будову дали великі суми молдавські господарі Єремїя, Павло й Семен Могили, а також господар Мирон Бєрнавський³⁾. Зовсїм викінчена була церква в 1630 р., а в 1629 р.

¹⁾ В своїм передруку кипжечки Волковича розвязую титли та впошу надстрїчні знаки, в двоскладових і бїльшєскладових словах лишаю наголос, наскїльки вони були, а крім сього в таких получєннєх, як: прїтїмъ і т. д.

²⁾ Дєнис Зубрицький: *Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi*. Львів, 1836. Ст. 40 і 41.

³⁾ Дєнис Зубрицький: *Kronika miasta Lwowa* Львів, 1841. Ст. 272.

розпочало ся викінченне середини церкви. На посвяченне церкви приїхав до Львова з співаками й киево-печерський архимандрит Петро Могила, син Семена й небіж Єремії Могили і царгородські монахи з патріарховим благословенням. Посвятив церкву 16 січня 1631 р. львівський єпископ Єремія Тисаровський при великім зборі народу — міщан, шляхти й духовенства¹⁾.

В половині червня того самого року бачимо Петра Могилу другий раз у Львові. Загнали його туди клопоти, звязані з відкриттям вищої колегії при київській Лаврі. Памяткою його журби й заходів коло сеї справи є обіцянка Могили, уложена саме в успенській церкві й дана двом покликаним звідсіль до Києва учителям — еромонахови Ісаї Трофимовичеви й монахови Сильвестрови Косову. „Бачучи велику втрату для людських душ від неучености духовенства й без науки молоді — писав тут між иншим Могила — і бажаючи при божій доброті й помочи, з власної моєї волі, відвернути таку велику втрату, а також придбати тих, що покинули православє, — я постановив фундувати школи для того, щоб молодь учила ся всякої релігії, добрих звичаїв і свобідних наук... Одначе щоб се боже діло мало успіх без припину та щоб прикликані до сього брата збирали ся без усякого відмовлювання, я присутнім при мені в сей час чесним отцям і братам, себто еромонахови Ісаї Трофимовичеви й монахови Сильвестрови Косову й тим, котрі потім до них прилучать ся, з усього мого серця складаю обіцянку перед Господом Богом — все те, що буде значити ся в фондови, який дам я їм, негайно й без клопотів виповняти, в Києві, в печерським монастирі, або де я і вони признають за добре. Такий фонд я маю дати їм законний, що не підлягав би сумніву, й можливо найскорше, так, що на виповненне сеї моєї обіцянки вони мають ждати не довше року“²⁾.

З початком найближчого шкільного року Могила приїхав з запрошеннями учителями до Києва, а один з них — Ісає Тро-

²⁾ А. Крыловскій: Львовское Ставропигіальное Братство. (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Київ, 1904. Ст. 201—203.

¹⁾ С. Голубевъ. Петро Могила и его сподвижники. (Опытъ историческаго изслѣдованія) Т. I. Київ, 1883. Ст. 433—434. Той самий. Історія Київської Духовної Академіи. В. I. Періодъ до Могилянскій. К. 1888. Ст. 227—228.

фимович Козловський був першим з Українців доктором богословія¹⁾ і став першим ректором Києво-могилянської Академії.

Коли взяти під увагу покликання львівських учителів, з яких Сильвестер Косов був 1630 р. і з початку 1631 р. наставником школи ставропигійського братства, легко пояснити собі присвяту книжечки Волковича Петру Могилі без огляду на те, який би не був зміст сеї присвяти, тим більше, що Петро Могила був у Львові у Велику Суботу, 9 квітня 1631 р., а „учта его милости отцу архимандриту Печарскому Петру Могилѣ“ коштувала 4 золотих гр. 27²⁾). Зрештою книжечка Волковича подана до друку „за благословеніємъ его милости преподобнѣйшого отца курь Петра Могилы, воеводича земель Молдавскихъ, великого архимандрита кіево-печарского“.

В присвяті Лянґішеви Волкович йому „при благословенствѣ найвышшого всѣхъ добръ душевныхъ и телесныхъ зъ упріймого сердца зычить, жадаеть и молитствуеть“. Він бажає бути вдячним і хоче, щоб усі мали його за вдячного. Тому майже від дитинства старався своєму кожному добродієви по своїм силам „за отриманні добродійства нагородити“. А що „на том святомъ мѣстцу, въ томъ богоспасаемомъ градѣ Львовѣ странствуючи“, споміж інших добродіїв зазнав від Лянґіша, „яко от горливого милостника всѣхъ духовныхъ, найпервѣй и найзначнѣй ласки, упріймости и добродійствъ“ і все зазнає його щедрої ласки, йому повинен „найпервѣй знакъ вдячности оказати и за сныи (добродійства) нагородити“. Свої „грубо и неумѣтне написаны“ вірші позовдив тільки „за усиленною прозбою многихъ“ „до друку подати“ й видати їх „на знакъ вдячности за добродійства приняты“ під іменем свого добродія, складаючи йому та його жінці бажання здоровля, утіхи з потомства й такого иншого.

Ледви чи помилюся, коли скажу, що й присвята Савичеви наступила з подібних понук, як Лянґішеви. Все-таки подання текстів присвят Савичеви й Могилі (а може й найдуться нові примірники книжечки ще з іншими присвятами) може докинути

¹⁾ Появу в школі ставропигійського братства учителів з університетською освітою в роді Сильвестра Косова й Ісаї Трофимовича ставить Харлампович у зв'язок з поправою матеріальних обставин братської школи. (К. Харламповичъ: Западно-русскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ инославнымъ, религиозное обученіе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣлѣ защиты православной вѣры и церкви. Казань, 1898. Ст. 311).

²⁾ Архивъ. Ч. I. Т. XI, ст. 381.

нові подробиці до життя і характеристики Волковича. Досіль опубліковані акти ставропигійського братства згадують при нїм також про його брата священника Григорія. В списі дарунків на успенську церкву з 1630 р. зазначено, що 10 вересня „священноінокъ Θεодосій з монастыра Уньевского през Іоаннікого Волка прислал и даровал їж вѣ святых отец нашего Іоанна Златоустаго (толкованє) на євангелісту Іоанна“¹⁾. В записці з 13 лютого 1631 р. зазначено: „З росказу братий отцом Волковичом, иноком нашим, на сукно дадем злот. 60“²⁾. Дня 16 лютого 1631 р. одержало братство 100 золотих „от отца Грігорового и от Онокого Волковичов за 20 охтаєв“³⁾, які, правдоподібно також „странствуючи“, розпродували по монастирях і церквах, а у вересні тогож року братство виплатило 2 золоті 2 гроші „Звоніку за подшите ботов і Волковичом, черцом, гды в гнѣвѣ отца Васілевом (пароха) были“⁴⁾. На заголовку „Розмышляня“ зазначено, що Волкович „инокъ“ і „проповѣдникъ слова Божого и вѣ Львовѣ при церкви Братской Успенія Пречистыя Дѣвы Марія“. Тільки добрі промовці могли одержати се місце. Не диво, що на удержанне гарних проповідників брацтво не було скупе у видатках і визначувало їм далеко вищу плату ніж звичайним священникам. Проповідник одержував 300 золотих плати, помешканне і паливо, а деколи давали ще 30 золотих на „страву“⁵⁾.

Що торкаєть ся вистави „Розмышляня“, вона мала поза собою довгу традицію. Ученики львівської братської школи улажували драматичні вистави вже при кінці XVI, на початку XVII в., як свідчить про се Іван Вишенський, пишучи: „А тежъ не вижу иншихъ, толко простою наукою нашего благочестія воспитавшієся, тые и подвигъ церковный носятъ и отправуютъ; а латинскихъ басней ученицы, зовемы казнодѣи, трудитися вѣ церкви не хочють, токмо комедіи строятъ и играютъ“⁶⁾. Найраншим друкованим доказом вистав львів-

¹⁾ Архивъ. Ч. 1. Т. XI, ст. 375 – 376. Коли Волкович „нобілітований“ з Волка, варто згадати, що про „Волковую перекунку“, яка дала 2 гроші на складку до Варшави, згадуєть ся в 1612 р. (Тамже, ст. 8), а також про „Ганну Волковою сестру“ (Тамже, ст. 27 і 340, в 1612 р.).

²⁾ Тамже, ст. 381.

³⁾ Тамже, ст. 371.

⁴⁾ Тамже, ст. 382.

⁵⁾ А. Крыловскій: *op. cit.*, ст. 210.

⁶⁾ В. Н. Черетць: *Новый трудъ по исторіи украинскаго театра.* Спб. 1911. Ст. 19.

ської братської школи є „На Рождество Господа Бога и Спаса нашего Ісус Христа вѣршѣ“ Памви Беринди з 1616 р.¹⁾ Найближчими захованими друком памятками сього роду є обидва названі на початку львівські друки з 1630 і 1631 р. І як звичка з колядуванням і ходженням з „віршами“ в часі Різдвяних Свят і Великодня перейшла від нищих шкільників західньої України, передовсім Львова, далі на Схід, особливо до Києва, так і учителі львівської школи, переходячи до Києва, перенесли туди й звичай ученицьких вистав. А в самім Львові не переривала ся традиція, хоч Денис Зубрицький в своїй содідній „Лѣтописи львовскаго братства“ (Спб. 1850, ст. 131) згадує про таку виставу що-йно під 1689 р., кажучи, що „у Ставропітію перейшов від єзуїтів звичай, що ученики братської школи відгравали діяльоти (драматичні вистави на теми святого письма) по церквах. В 1689 р. відбуло таке представлення з великою виставністю при численнім натовпі глядачів“²⁾.

¹⁾ Передрук сеї книжечки в праці А. Сичевської „Памва Беринди и его вирши на Рождество Христово и др. дин“ в XXIII кн. „Чтеній въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца“ (відбитка ст. 50).

²⁾ М. Возняк: Стара українська драма і новіші дослідли над нею. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. СХІІ, ст. 143, примітка 4).

Розмышлѣн'є
 о мѹцѣ Христа Спасителя нашего.
 Притѣмъ
 Весѣлая рѣдѹсть зъ триумфѣльного
 єго Воскресенїа:
 Вѣршами написаны, презъ многогрѣшного
 Инока Іоаннїкїа Волковича,
 Проповѣд. слѹва Божого:
 Ивъ Лвѹвѣ
 При Церкви Брѣтской Успенїа Пречистыя Дѣвы
 Марїа, презъ отрѹчѣть отправова́ныи:
 Тамже
 За благословенїемъ єго милости преподо
 бнѣйшого отцѣ Кврѣ
 Петра Могїлы
 Воево́дича Земль Молда́вскихъ: Вели-
 кого Архімандрита Кїєвопечѣрського
 до Дру́ку подѣныи.
 Ро́ку от Рождества Христова, 1631.

На оборотї заголовної картки: Касїанъ. Вящшихъ сподоб-
 ляється прїятїю, иже искушенъ бѹдетъ собївша́я ся на немъ бла-
 годѣянїя вѣсєгда въ сердцу имѣти.

Премудрость, Глав. 31. Не благодарно упованїе, яко зїм-
 ный инїй растѣеть, и излѣгъ ся яко вода неключїма.

(2 к.) Побожному и благовѣрному мѹжу пѣану Гаврїѣлю
 Марковичу Лѣнгишу, славному Купцѹ и Мещанину Лвѹвскому,
 Добродѣеви своѣму ласкавому.

При благословенствѣ найвѣншого, всѣхъ добрѣ душѣвныхъ
 и телѣсныхъ зъ упрїемого сердца зїчит жадаеть и молитствуеть.

Найпреднѣйшїй а правѣ гѣтманъ и вож всѣхъ красомѹвцовъ
 Рїмскихъ, сладкомѹвный Цїцєро, ласкавый добродѣю, знамени-
 тую цнѹту вдѣчности улюбївши, и въ ѹной роскоха́вшись,
 ѹвыи слова въ ѹднѹй сѣ Книгѣ свойхъ написаль: Хѹчѹ жебїямъ
 и былъ и всѣ менѣ мѣли за вдѣчного. Тогож и я зѣдитїннихъ
 правѣ мойхъ лѣтъ прагнуци, кѣждому добродѣеви моѣму старѣ-
 лємся яковымкѹлвекъ слѹшнымъ и от менѣ мѹжнымъ спѹсѹбомъ
 за отримѣныи добродѣйства нагородити: вѹом и тепѣрь неуста-
 ваючи, понева́жъ на томъ святѹмъ мѣстцѹ, въ томъ Богоспаса́-
 ємомъ градѣ Лвѹвѣ сгранствѹючи, спосродъ инѣхъ добродѣевъ
 моихъ, от вашности (обор.) яко от горлївого милостника всѣхъ
 духѹвныхъ, найпервѣй и найзначнѣй лѣски, упрїмости, и добро-
 дѣйствѣ дозналемъ, и по всѣ чѣсы гѹйне дознаваю, вашности
 добродѣеви мѹєму найпервѣй знакъ вдѣчности оказѣти, и за
 ѹныи нагородити пристѹбитъ и приналѣжитъ. Ижъ тєды тїи

Вѣршѣ, от менѣ грубо и неумѣтне написаны, за усїлною прѣзбою многих зезволилем додруку подати, оныи назнѣкъ влѣчности за добродѣйства принѣтыи под ѣменем вашмости на свѣтъ подаю, и вашмости добродѣви своѣму при жаданю гѣйного благословѣнства Божого, долгофортунного здоровя, огляданя любои утѣхи зѣмїлого потѣмства, и по промешканю спокѣйномъ вѣсполь зѣ Боголюбѣзною пѣнею Малжѣнкою добродѣйкою мѣєю, и цнымъ потѣмством, до волѣ Божи, на той мѣзѣрной вѣспѣ выгнаня нашого, въ небесной утѣшной радостной отчїзнѣ вѣчной Корѣны отриманя, дедикую, офѣрую, и приношю, а о милостивое и лѣскавое принѣтье прѣсячи, звѣклой лѣсце и упрїимости вашмости, пїлнеся вручаю.

Многogrѣшный Инокъ
Іоаннїкій Волкѣвич.

(3 к.)

Смѣтныи трѣны
въ смѣтный день страстей Христа
Спасїтеля нашого.

Душѣ побѣжная, ѣ. Георгїевич.

Тяжкѣя тугѣ сердце моѣ уязвляеть,
Всѣ внѣтрности, всѣ смѣсла срѣдзѣ прободаетъ.
Знѣглабовѣм нѣвая отмѣнася стѣла,
Котрѣя всѣмъ ѣкругом свѣта замѣшѣла.
Недѣвно всѣ радости гѣйной заживѣли,
На высѣкостѣ Богу, Осѣнна, волѣли,
А тепѣрь все створѣнѣ горко лѣяментуѣтъ,
Сѣ прѣразлївымъ ужѣсом, смѣтнѣ болѣзнѣетъ.
Солнѣ слїчнѣную свою шѣту отмѣнїло,
Тѣмносмѣтным одѣнѣем смѣтнеся прїкрїло.
Мѣсяць, сребрнѣбѣлои шѣты позбывѣаетъ,
Вѣ кровь сѣ зѣтрѣпетом всего свѣта прѣмѣняетъ.
А снѣть сѣ фирмамѣнту и зѣбѣзды сѣ рѣшили,
Всѣ елѣмѣнта свѣои влѣсности позбѣли.
Надѣ прїрожѣнѣ своѣ землѣя рѣхаеть,
Всѣхъ земнорѣдных знѣгла стрѣхом наполнѣетъ.
И мѣцнѣе кѣменѣе ѣтося скрушїло,
Зѣ ужаснѣошѣрным грѣмѣтом вѣпѣлы розвалїло.
(об.) Вѣ церкви Катѣпетѣзма смѣтку теж узнѣла,
Зѣврѣху сѣ до испѣду на двѣе роздрѣла.
Щѣс'ся то на свѣтѣ, щѣсь и дѣвного стѣло,
Щѣ от створѣня егѣ нѣгды небывѣло.

Вѣстникъ, ѣ.

Оповѣдаеть, щѣ за дѣво сѣ стѣло.

Олѣ скѣрбѣ: чѣдо и дѣвное сѣ стѣло,
Котѣрое на свѣтѣ нѣгды небывѣло.

Нáрод Израильскій, сынъ онъ перворождѣнный,
 Над все створѣнье чѣстю чѣстно увелбѣнный :
 Сынъ, млѣкомъ лáски Божей гóйне воспитáнный,
 Въ особливой милости отцѣвской ховáнный :
 Тяжкій кáмень на срѣдце своѣ наложивши,
 Мѣрзкою невдѣчною óчи заслѣпивши,
 Над влáснымъ своимъ отцѣмъ стрáшнася збыткует,
 Ісуса невинного, невинне мордúетъ.
 Ісуса невинного на Крестъ прибняетъ,
 Створителя своѣго срóдзе умерщвляетъ.
 Шо видячи створѣнье, гóрко болезнуетъ,
 И томú ужáсному чúду ся дивúетъ.

Душá побóжная, ѳ. Лáнгишь.

О смúтная новинá, пóлная фрасúнку,
 О пельинногорчійстый мѣрзкой скóрби трунку
 (4 к.) О трѣпетный ужáсе, котрій сердце псуешъ,
 О диво, котóрое вѣвесь óкругъ мордúешъ.
 Ісус Христос, Сынъ Бога ви́шняго, страдаетъ,
 Безсмѣртный окрúтною смѣртю умираетъ.
 Всѣжъся зовсѣго свѣта охóтне зберѣте,
 Чудеси предивному съ стрáхомъ дивѣте.
 Обáчте, чо́го óко нѣ́гды невидáло,
 Слúхайте, чо́го úхо якъживъ неслыхáло :
 Богъ человекъ, сынъ Божій, сынъ Маріи, страдаетъ,
 Агня незлобивое смѣртю умираетъ.

Душá побóжная, ѳ. Бунѣвскій.

О жáлю срóгий, Твóрецъ мой страдаетъ,
 На дрѣвѣ́ Крестнѣ́мъ Ісус умираетъ.
 Але щожъ то́го Твóрче за причинá ;
 Азáли въ Тобѣ́ есть якая винá ;
 Ты ё́стесь Агнецъ, агнецъ незлобивый,
 Чі́стый, безгрѣ́шный, святій, справедливый :
 Ты спасе ё́стесь самáя чистотá,
 Бога и Отца вѣ́чная красотá :
 Въ тобѣ́ (о пáне) жадной нѣ́мáшь змáзы,
 Жáдного грѣ́ху, жадной прокáзы.
 А для чо́гожъ ти суть срóдзе задáны ;
 Такъ окрúтныи (о твóрче мой) рáны.
 (об.) Чему́ безвинный безвинне страда́ешъ ;
 Безгрѣ́шный, срóдзе умира́ешъ ;

Милость божіа,

Твой то о человекѣ тяжáры мордúютъ,
 Ісуса невинного окрúтне крижúютъ :
 Твой тяжáри грѣ́хá самъ зъ хúтю пріймáетъ,
 Пресвятій, прокля́тствомся для тебѣ́ ставáетъ.
 Идйжъ занй́мъ охóтне, иди́ а слезй́ся,
 Стяжкобóльнымъ стогнáньемъ въ сердцу умилй́ся.

Гдѣся оди́нь зънебо́жныхъ срѣдзе заюша́еть,
 Громогласный поли́чокъ Па́ну вытина́еть.
 Такъ нѣгдысь и Михе́и поли́чокъ задано,
 Кгди правды от е́го усть неміле слухано.
 Для тебѣ то, члове́че, Богъ твѣрець страда́ет,
 Для тебѣ такъ окру́тне безче́щенъ быва́ет.
 Приступі́жь къ нѣму, сердце́мъ те́плѣ умили́ся,
 За мно́зство твоихъ грѣховъ бо́лестне слезі́ся.

Душа́ побѣжная, д. Георгіевич.

Я то тебѣ Твѣрче мой срѣдзе поли́чкую,
 Мно́жествомъ грѣховъ моихъ, я тебѣ морду́ю.
 (6 к.) Я го́день бы паше́ки земля отвори́ла,
 Мене́ обтяже́нного грѣха́ми прикри́ла.
 Лечь ты Твѣрче мою́ злость на себѣ прійма́ешь,
 Окру́тною му́кою о́ны зглажа́ешь.
 За́що ты непреста́ну на вѣ́ки велбі́ти,
 Тобѣ́ пристѣйную́ честь міле приноси́ти.

Душа́ побѣжная, г. Бунѣвскій.

О ду́ше моя́, ду́ше моя́, умили́ся,
 Стяжкогѣркимъ стогна́немъ тяжко въпе́рси бійся.
 Рыда́й го́рко, ляменту́й, выпу́щай слез то́ки,
 Скамені́лого сердца́ покруші́ опѣки.
 Бійся въпе́рси, а оба́чь що́сто ты зрѣби́ла,
 На смерть прикрогѣркую́ вѣ́чнесь заслужи́ла.
 Смотрові́ хотя́чи тебѣ Па́нь освободи́ти,
 Ото́ся пра́ве ра́бско зезво́лилъ зни́жити:
 Ото е́го вл́асныи сыно́ве крепу́ють,
 Ісуса невинного́ мо́цно поли́чкують.

Душа́ побѣжная, в. Лангишъ.

О ду́ше моя́, ду́ше моя́, отрезви́ся,
 Ду́ше моя́ грѣ́шная, го́рко умили́ся.
 Ото твой Твѣрець срѣдзе (о жа́лю) страда́ет,
 Ото чі́стая па́нна жа́лостне рыда́еть:
 (об.) Ижъ е́й а́гн'ца волкі́ срѣго́и порва́ли,
 Е́днорѣдного сына́ мо́цно скрепова́ли.
 Ижъ над е́й любѣ́знымъ ді́кося збыткуютъ,
 Безъ вше́лякои лю́тости, срѣдзе поли́чкують.
 Пла́четъ чі́стая го́рко, слѣзы вылива́еть,
 От срѣго́и скѣрби, ледво́жива остава́еть.
 О пречі́стая Па́нно, ра́чь и мнѣ́ то да́ти,
 Бымъ го́йнокрва́ве и я грѣ́шный мо́гль рыда́ти.
 Бымъ обф́итыи слѣзы зъ очі́й моихъ то́чиль,
 Пелья́ною водо́ю поли́чки обмочі́ль.
 Бымъ мо́гль при па́ну моемъ за́вше пребыва́ти,
 Спревожде́лѣннымъ мо́ймъ Ісусомъ страда́ти.
 Лечь где е́сть; предъ Анна́шомъ ю́ж е́го ненайду́ю,
 За́чимъ тяжкі́й боль въ сердце́и своемъ бі́ти чу́ю.

Вѣстникъ, г.

Оповѣдаёт, ижъ предъ Каіафою Ісусъ предстоитъ: где Петръ смѣлый Учителя своего запираётъ.

Онѣже ёмше Ісуса, ведоша къ Каіафѣ Архіерёови: Петръ же внѣ сѣдѣше въ дворѣ: и приступи къ нему единѣ рабѣни, глаголющи: И ты былъ еси съ Ісусомъ Галилѣйскимъ: ѡнже отвержеся предъ всѣми, глаголя: Невѣмъ что глаголеши. Маѡ. зач. ѣд.

- (7) Въ дому Каіафы южъ ся Ісусъ знайдѣтъ,
 Где его тренещасный родъ срѡдзѣ мордѣтъ.
 Блюзнѣрцею Каіафѣ смѣле называётъ,
 Одѣные безрозумный на собѣи шарпаёт,
 Безъ лютости Ісуса южъ тамъ поличкѣють,
 На любое аггеломъ лицѣ его плѣютъ.
 Южъ тамъ и смѣлый Пётръся дарёмно лякаёт,
 Учителя своего южъ ся запираётъ.
 Нѣндзная одвѣрница его побѣдила,
 Нѣкчемная рабѣни лѣтво звѣтяжила.
 Презъ невѣсту, Адаме, прѡдку нашъ упалесь,
 И ты Самѡне силы своѣи пострадалесь.
 И Давида, котрѣи моцъ надъ лвы роспростираль,
 И животъ Голіадомъ окрутнымъ выдираль,
 Вирсавѣа невѣста образъ обалила,
 И Соломѡну невѣсть моцъ тожъ учинила.
 Овожъ и Петръ камень онъ лѣтво упадаёт,
 На одно слово рабѣи лѣтвоя скрушаётъ.
 Чловека того, мѡвитъ, овшеки незнаю,
 И ѡвшемъ що зазавъ естъ, тебѣся пытаю.
 Зачѣмъ пѣтель потрѣкротъ голось выпускаётъ,
 До сердѣчной скрухи Петра побужаётъ.
 Бѣжижъ о Пётре бѣжи, горко умилѣся,
 Зтяжкосмѣтнымъ вздыханемъ усѣрдно слезѣся.
 (об.) Бѣжи, и ляментуй, же при пану несталесь,
 Же его явне предъ всѣмъ родомъ невѣзналесь.

Душа побѣжная, ѡ.

Рабѣни Верховного Петра звѣтяжаётъ,
 А менѣ мнозство грѣховъ лѣтѣ побѣждаётъ.
 Лечъ Апостоль Петръ жалемъ сердце съкрушивши,
 Вевнѣтрѣ лютои жалости сердѣчне набѣвши;
 За тяжкій свой выступокъ лзы горкіи точитъ,
 Горкопелѣннымъ плачемъ лицѣ свое мѡчить.
 Зъ сердца своѣго стогнанье тяжко выпускаётъ,
 За явногрѣшника быть себе признаваётъ:
 Прѡситъ о милосѣрдье, бѣсы злитовати
 Панъ рачиль, вътом упадку силномъ ратовати.
 А я засъ що: презъ грѣхи Пана ся запрѣлемъ.
 Его отступити, о окаянный смѣлемъ.

А єднакъ нехочуся въ сердце своє ткну́ти,
 До правдівои покúты охóтне дерзну́ти.
 За грѣхí ни слéзную ка́плю выпускаю,
 Ни щірей въ сердцу моем скру́хи набываю.
 Ахъ мой смúтку: Боже мой, рач ся злитова́ти,
 Въ мно́зстве грѣхов моих рач менé ратова́ти.

Душа́ побóжная, г̃.

(С) Кгды мно́зство моих грѣхов тяжких прекладаю,
 Окаяннымъ себе́ бытъ окаянный знаю:
 Але о душе́ моя, Петру́ подобіся,
 За грѣхí, душе́ моя, усердно слезіся.
 Христе Цару, ты рачь самъ кѣмнѣ приступіти,
 Рачь самъ сердца мо́его двѣрѣ отвори́ти.
 Закаменѣлость мою рач самъ зепсовати,
 Мо́цност ка́меній моих тяжких згрухотати.
 Затвердѣлоє сердце моє рач змякчѣти,
 Пóсухомъ милосердыя рач вне́го вда́рити.
 Абы́ обфíтоє слезь мо́ре испусти́ло,
 Котóрое бы грѣхí мой очисти́ло.
 Котóрое бы могло́ менé убѣли́ти.
 Зъ чóрного кру́ка бѣлымъ го́лубом въчини́ти.

Душа́ побóжная, в̃. Лангишь.

Я котóрый моими грѣхí скреповале́мъ
 Па́на, на му́ки, ахъ мнѣ, срóгii выда́лемъ.
 Несмѣю окаянный на не́бо зри́рати,
 Несмѣю плюга́выхъ рукъ мойхъ простира́ти.
 Прѣтож ктобѣ́ чы́стая Па́нно прибѣгаю,
 Ктобѣ́́ умиленный зъ усть го́лос выпускаю:
 Ты котра́я тяжкóго смúтку зажива́ешь,
 Кгды на срóгость мукъ сына сво́его зри́раешь:
 (об.) Рачь мнѣ окаянному сердéчную да́ти
 Скру́ху, рачь милосердые у не́го зьєдна́ти.
 Бымъ и я съ Петро́мъ точи́ль слéзными потóки,
 Затвердѣлого сердца покруши́ль опóки.

Міло́сть бо́жіа.

Плачь члове́че, ляменту́й, выпускай стогнаня,
 От внутрѣ твоих тяжкіи збо́лестю вздыханя.
 Плачь за грѣхí, котріи Исуса мордую́ть,
 Незлобиво́го агньца уби́ть уси́люють.
 Плачь, а прине́мъ соизво́ль любóвне страда́ги,
 Срóгii єго́ му́ки зьбо́лемъ уважа́ти.

Душа́ побóжная, в̃. Лангишь.

Пра́гнемо лзы го́ркіи обфíте точи́ти,
 Болéстными вздыха́нья зьвнутра́ испусти́ти.

Тільки ты самъ о Творче рач нам скру́ху да́ти,
Рачь самъ ласкаве сердцемъ на́шимъ керовати.

Душа́ побожная, ѿ. Георгіевич.

Пра́гнемо, абы́ въ духу, при па́ну страда́ти,
Але гдєжъ єго́ ма́ємъ смутныи шукати;
Въ до́му Каіа́фы южъ єго́ незнайдѹемъ,
Гдєжъ зані́мъ серде́чныи стропы́ закеруемъ;

Вѣ́стникъ, д̄.

(9) Оповѣ́даєт, ижъ Ісуса юж до Піла́та отда́но.

Ведо́ша єго́ къ Піла́ту, и разумѣ́въ, я́ко от о́бласти Иро-
довы, посла́ єго́ къ Ироду: укори́въ же єго́ Ирод возвра́ти
къ Піла́ту. Лука́, зача́ло, рлі.

Тогда́ убо Піла́тъ поя́тъ Ісуса и би єго́. Іоа́нъ, зача́ло, ііѡ.

У ка́менного столпа́ южъ Па́на шука́ймо,
И там вєсполь зъним смутне смутныи страдаймо.

Безбо́жноєся бовѣ́мъ со́нмише згоди́ло,

Абы па́на своє́го неві́нне уби́ло.

Прето́жъ єго́ Піла́ту Понтско́му преда́ют,

Всѣ́ єдноду́шне а́бы былъ распя́тъ жада́ють.

Кото́рый до Ирода на́прод посыла́єтъ,

Апотом кгды сонмъ, Распні́, Укрижуй, вола́єт.

Росказа́лъ тира́нско до столпа́ привяза́ти,

Ісуса неві́нного, срѡ́дзе бичова́ти.

Роска́зуєтъ Голофе́рнъ не́гдысь розгнѣ́ваний,

Абы Ахи́оръ былъ у дре́ва привяза́ный.

То́єжъ и Піла́тъ чини́тъ, неві́нне морду́єтъ,

Неві́нного Ісуса у столпа́ крепу́єтъ.

Зъ пречи́стого тѣ́ла крве́ то́ки вылива́єтъ,

Кото́рыхъ го́йность го́йне зє́млю на́пава́єтъ.

(об.) Непри́ятелю на́ших душъ ско́ро мо́ць да́но,

Терпли́вости Иовой а́бы спробова́но:

От глави́ до стопи́ ног срѡ́дзе заража́єтъ,

Стра́сныи ра́ны повсє́мъ тѣ́лѣ́ разшира́єтъ.

Срѡ́дзєся и прокля́тый наро́д заюши́вши,

Над влас́нымъ добротли́вым отце́мъ розбєстві́вши.

Тисязчи ра́нъ на тѣ́лѣ́ пречистомъ зада́єтъ,

Жа́днои лі́тости надним незбо́жный нема́єтъ.

Плачь же о вѣ́рный ро́де, и го́рко слєзися́,

Вє́ликому тира́нству злыхъ сынов дивися́.

Душа́ побожная, іѣ. Лангишъ.

О Пречистаа́ Па́нно якъ мо́жєшь ви́трати,

На о́крутност мукъ сына́ як мо́жєшь визи́раги.

Ви́дишь лю́бое своє́ ча́до обнаже́нно,

На всє́мъ пречистом тѣ́лѣ́ болє́стно зранє́нно:

И сама́ болє́стныи вєвну́тръ терпи́шь му́ки,

Кгды чи́стого катую́тъ нечи́стыи ру́ки.

- Напóлы жiва слéзы гóрко выливаéшь,
 Тресмутный стогнáнья зъ сердца выпушáешь.
 О смúтная Мátко, рач же и мнѣ дáти.
 Жебiмъ и я моглъ гóйне зъстогнáньем рыдáти.
 Видячи, ижъ для менé сынъ твой умираёт,
 Единорóдный твой крве тóки выливаéтъ.
- (10) О душе моя, душе моя, умилися,
 Смутне ляментуючи, смутне прослезися.

Душá побóжная, г̃. Бунéвскiй.

Ахъ мой смутку претяжкiй тху и силъ нестáет.
 Сердцае въ мнѣ впóлы (ахъ мнѣ) раздираёт.
 Стойте гóрнии гмáхи смúтнеся дивiте,
 Крвáвую зъсебé росú гóйне испустiте:
 Видячи, ижъ предкотримъ немоглисте бiти,
 Чiсты, ни въ своих гмáхах прострáнных вмѣстiти..
 Каменный столпъ (о смúтку) óто вмѣщáет,
 Предвiчную красотú тёмность помрачáетъ.
 Невiнного невiнне окрутне бичують,
 Пренáйчистшее егó тѣло канцерують.

Душá побóжная, ä. Георгiевич.

- Чiнове Ангельстии съ небеси зступiте,
 Окрутной муцѣ Пáнской смутнеся дивiте.
 И обáче щóбя то предивного стáетъ,
 Якъ страшноея чúдо на землi явлáетъ.
 Той котрóгосте предтым въ óблачномъ видали
 Столпi, свѣтлоогнénным на пуци познáли.
 При Мáрморовом столпi óтося явлáетъ,
 И окрутне (о úжас) катóванъ бывáетъ.
- (об.)-О хóры áнгелскiй сънебеси зступiте,
 Безчестiа Пáнского сурóвесе мстiте.
 Острога ревнуючи мечá добывáйте,
 А той трепроклятiй род зъгрунту вынищáйте..

Мiлость божiа.

Горливая Божiа мiлость то спрáвила,
 Же егó на той пáдолъ мѣзёрный звáбила.
 Же егó чловечénства шáтою прикрiла,
 Рáбiй зракъ а послѣднiй нанéго взложiла.
 Мiлость óто и тепёръ окрутне мордúетъ,
 Исуса невiнного, невiнне бичúетъ.
 Мiлость недопушáет над злымися мстiти,
 Овшемъ прáгнетъ кáждому спасénному бiти..
 Прáгнетъ, гóрними áбы всѣ мешкáнци бiли,
 Ввiйших любоутiшных гмáхахъ вiчне жили..
 У столпá кáменного привязанъ бывáетъ,
 Бо на собiи кáменю церковь закладáетъ.

На котóромъ фундóвне зъгрунту заложéнна,
 И пречíстою крòвью егò печатлѣнна.
 Бúдетъ до концá вѣку недвижно стояти,
 И жадныхся вràжихъ штúрмов небояти.
 Милость то внемъ любая, милость все справуетъ,
 За твоé преступлénье чловéче крижуётъ.

(11) Душá побóжная, ѿ.

Милостью ктобѣ и мы, о творче, палаёмъ.
 Тую завше мѣть въ сердцу усилне жадаёмъ.
 Тую вевнутрь нас рач самъ Пáне разжарити,
 Наше сердце ку тобѣ моцно прилѣпити.
 Бѣсмо на твой мýки зъжалостю смотрѣли,
 При тобѣ Творцу нашем сердéчне терпѣли.
 Лечь гдежь тебѣ, о Пáне, маємо шукáти,
 Южьбовѣмъ и у столпá тебѣ невидáти.

Вѣстникъ, ё.

Оповѣдаётъ, ижъ съ Пáнася насмѣвають.

Бóини же сплётше Вѣнѣць от тёрнiа, возложѣша ему на
 главу, и въ рѣзу багряну облекóша егò, и глаголаху: Рáдуйся
 Цару Юудейскій, и бiаху по ланiтома. Юáнь, зачáло, ѿд.

По смутку смуток, срóгом срожшій, вѣтрóпы ходит,
 Що и час тяжшаяся бóлезнь въ сердцу рóдитъ.
 Дóсыть мордёрско Пана нелю́тостне бiто,
 От главы аж до ногъ все тѣло стра́шне зрiто.
 А еднáкъ óво ещё срóдзеса ругáють,
 Въ порфврное одѣнье Пáна одѣвають.

(об.) Мѣстосцѣптрумъ, грóсть вѣруки пречистый дано.
 Знасмѣвiскомъ, Жидóвскимъ Крòлем назывáно.
 Зъ остробóл'ного тёрня Корóну увiли,
 На пречíстую главу окрутне взложили.
 Овожь Исус мой Вѣнцёмъ терновымъ вѣнчáнный,
 Стойтъ Агнець котóрый маёт быть заклáнный.
 Котрiй маёт быть для нас окрутне убiтый,
 На Крѣстном дрѣвѣ срóдзе невiнне прибiтый.
 Кнѣмужь, о сiонскiе дщѣры, приступѣте,
 Гóркии зъ зрѣнiць своихъ слѣзы испустѣте:
 Видячи ижъ прекрáсный жених возлюблѣнный,
 Стойтъ náполю живiй срóдзе уязвлѣнный.
 Видячи, ижъ Панъ нашъ, ест срóдзе скатовáны,
 Безчислѣнны терпiть окрутныи рáны:
 Видячи, ижъ невiнный безчѣстно страдаётъ,
 Преслáдкiй нашъ, понóсне для нас умираётъ.

Душá побóжная, ѿ. Геóргiевич.

Ахъ жáлю срóгiй, юж ми всѣ смѣсла слабѣють,
 Всѣ сiлы, всѣ внутрности остáтне грухлѣють.

- О душе моя, душе моя, уязвлѣнна,
 Остримъ копіемъ болю сродзе прободѣнна:
 Якъ вѣмнѣ, ах грѣшномъ, мѡжешъ затримати;
 Якъ мѡжешъ въ такой тузѣ тѣло посиляти:
 (12) Претяжкостъ горкои скорби домъ бѣдно струхлѣлый,
 Опустѣ твой мѣрныи гмахъ окрутне зболѣлый.
 Нехай я окаянный, нехай умираю,
 Далѣй на мѣки Пана мого невзираю.
 О болю страшно вспомнѣт, Цару Царемъ дано,
 Въ руки трость острымъ Вѣнцемъ окрутне вѣнчано.
 Мой то грѣхъ тебѣ Ісусе вѣнчають,
 Мой тымъ острымъ тернемъ остро уязвляють.
 Боже мой, рачъ терніемъ скрухи уранити
 Моѣ сердце, мою мысльъ миле уязвити:
 Бымъ я горко за грѣхъ мой рыдаючи,
 Твой окрутныи боль въ сердцу вѣритый маючи;
 До небеснои отчизны спѣшне пелѣgrimоваль,
 За тобою Гетманомъ миле въ путь шествовал.

Душа побѡжная, г. Бунѣвскій.

- О душе моя душе, чѣму нерыдаешъ;
 Горкобѣстрихъ слезъ зъ очей чѣмъ невыпушаешъ;
 Видячи, ижся Творцу твоѣму ругають,
 Съ Пана ся зъ безчестіемъ спробне насмѣвают.
 О Боже мой, чѣму ихъ сродзе некараешъ;
 Чѣму страшныхъ перуновъ нанѣхъ невыпушаешъ;
 Роскажи бы пашѣки земля отворила,
 Въ своихъ отхлѣняхъ адскихъ на вѣки закрила.
 (106). Роскажи огню зъ неба зненѣцка зступити,
 Зъ ужасомъ всего свѣта зъгрунту вынищити.
 Роскажи бы дѣки звѣрѣта повстали,
 Незбѡжный проклятій родъ внѣвечъ пошарпали.
 Вжды гды зъслуги твоѣго смѣхъ дѣти строили,
 Презъ дѣкихъ звѣрѣт знагла животѣ позбѣили.
 А тепѣрь чѣмъ некажешъ тѣмсяжъ заюшити,
 Твоихъ треокаянныхъ дѣтѣй поглотити.
 Але милостъ руки от карности крепуетъ,
 Милость тебѣ от помсты, о Пане, гамует.
 Милость на окрутныи блѣсти выдала,
 Милость болѣстнымъ вѣнцемъ терновымъ вѣнчала.
 Который и я смутныи на главѣ прѣймаю,
 Стобою, о Творче мой, страдаѣти жадаю.

Душа побѡжная, а. Георгіевич.

- Гдѣсь естъ чѣстаа Панно, гдѣ тѣжко страдаешъ:
 Откуль на любѣзногъ своѣго взираешъ,
 Тѡли естъ, о Дѣвице, сынъ твой возлюблѣнный,
 Надъ всѣ Израильскіи сыныи увелѣблѣнный.

- Тóли над чловéчи всѣ сынїи краснѣйшїи;
 Тóли любыи Соломон над всѣ оздобнѣйшїи;
 То зайсте: лечь лицé егó помрачїла,
 Округлост трепроклятых округне затмїла.
- (13) Ово стоить, кровїю óчи затѣкають,
 Уши, мерзлївост многїх бласфемїи слухают.
 Лицé егó (о смутку) безчестно оплвано,
 Все пречистое тѣло срóдзе скатовано.
 На главѣ прикрїи Вѣнецъ сътерня уплетеныи,
 Глубóко до самогó мóзгу притисненыи.
 Котрїи и твоé сердце Пáнно проникаеть,
 Твою мысль, твою душу óстро уязвляеть.
 Радабысь вмѣсто егó той Вѣнецъ носїла,
 Самася зъяжкїмъ бóлем тым вѣнцем кривавїлз.
 Але гдесъ есть о Пáнно, где тяжко страдаешъ;
 Откуль на любезного своéго взираешъ,
 Нехай и я при тобѣ Пáнно пребываю,
 Нехай при тобѣ Дѣво чїстая страдаю,
 Леч где есть нащъ Исус, Где маемо шукати;
 Кгдаж южъ и пред Пїлатомъ егó невидати.

Вѣстникъ, ѣ.

Оповѣдаеть, ижъ Панъ Крестъ на горú Голгóвъ двїгаеть.

Тогдá предаде егó имъ Пїлатъ да распнет ся. Поёмшеже Исуса, ведóша, и нося Крестъ свой, изїйде на мѣсто глаголемое Лóбное, Іоанъ, зачáло, ѣ

- (об) Дѣкреть несправедлївый, юж юж есть выданыи,
 Абы Исус невинный былъ укрижованыи.
 Южъ нарамо егó Ключъ Давидовъ възложено,
 Котóримъ маеть бїти небо отворено.
 Южъ Фенїѣъ единїи самъ дрéвца згромажаеть,
 На котóрихъ спаленыи для нас бїти маеть.
 Южъ ся Исаакова Фѣгура сполнїла,
 Незбóжност нарамо стос юж Творцу възложила.
 На котóром за весь свѣтъ мает быть пожреныи,
 Огнѣмъ любвѣ къ народу людскому спаленыи.
 Двїгнетъ Исус Крестный стос, и хтож помагаеть;
 Кто въ так значном тяжару Исуса взираеть;
 Самъ тїлко Куринейчик старушок зветшалый,
 Въ слабом допоможеню двїгати был трвалый.
 Ангелскїи Хóры вы вжды сънебесъ зступїте,
 Двїгат тяжаръ своému Пáну поможїте.

Душá побóжная, ѣ. Георгїевич.

- О смутку, о бóлезни, ахъ що мóвит маю,
 Южъ въ словах, юж и въ силахъ моихъ уставаю.
 Тяжкая бóлезнь сердце моé тяжко щїплеть,
 Слезася за слезóю ськривавых зрѣнїц' сїплеть:

Видячи, иж гды Ісус Крестъ сѣлный двѣгаеть,
От тяжкости нѣземлю частокрѣтъ падаеть.

- (14) Ато все мой грѣхѣ тяжкіи справують,
Мой злѣсти невѣнне Ісуса мордують.
И шож за то ти маю, о творче, воздати;
Якіми тя (о смутку) почестми вѣнчати;
Незнаю о нещасный, овшеки незнаю.
При тобѣ Ісусе мой страдати жадаю:
При тобѣ прагну мѣки срѣгии терпѣти,
Прагну при тобѣ, Пѣне мой, образ умрѣти.

Душѣ побѣжная, г. Бунѣвскій.

О стрѣла скѣрби, сердце котраѣ збодѣешъ,
О мѣчу ѣстрый, котрїи внѣтра преражаешъ.
Ісус нарамѣхъ своѣхъ Крестный стѣсъ двѣгаеть,
Под тяжарѣмъ грѣхъ моихъ нѣземлю падаеть.

О тяжкѣсть, котѣрая сѣлы вынищаешъ,
Самѣѣона, мѣсленнаго къ землѣ приникаешъ.

Двѣгнетъ Ісус махѣну котрую зрѣбили,
Мой тяжкіи грѣхѣ нарамѣ възложїли.

Двѣгнетъ тяжарѣ, абы могль менѣ ѣлегчїти,
Зѣ мѣеи шыи тяжарѣ пекѣлный зложїти.

Двѣгнетъ тяжарѣ, котѣрого нѣхтъ немѣгль двѣгнути,
И єднымъ пѣрстѣмъ немѣгль жаденся дѣткнѣти.

Двѣгнетъ зѣтяжкѣстю през мою ѣкрутностъ збѣлѣлый,
Пренезмѣрностъ тѣранства незмѣрне земдлѣлый.

- (ѣоб.) Двѣгнетъ, а кровъ зѣ єго ранъ струменемъ тѣчїть,
Всѣ дѣрѣги ѣбфїте (о жалю мой) мѣчїть.

А тогѣ причїна я: о гѣркїи фрасунку,
О раствѣрѣнный скѣрби прїкрїмъ плачемъ трѣнку.

Ісус мой, Отецъ мой, Панъ мой, на смерт' шествуетъ,
Всѣ стѣжкіи пречїстою крѣвью знаменуеть.

Ісус мой єсть мойми грѣхѣ потлѣченый,
Тяжарѣмъ беззакѣнїи моихъ ѣтяжѣный.

Идїжъ о душе моя, за Хрїстомъ спѣшїся,
Зѣ тяжкогѣркїимъ стѣгнѣньемъ ѣбфїте слѣзїся.

Идї спѣспѣхомъ, и вѣжды слѣзми стѣжкіи мѣчї,
Пренезмѣрностъ бѣлю, лзы ѣбфїты тѣчї.

Идї, а стѣпы єго мїле лѣбызѣти,
Непрѣстанъ пречїстои крѣве крѣплѣ збїрати.

Душѣ побѣжная, ѣ. Лѣ(н)кѣгїшъ.

О пречїстаѣ Пѣнно, дѣху вѣмнѣ нестѣеть,
Гѣртѣвный грѣтъ бѣлѣсти сердце преражаеть:

Видячи, ижъ лѣубѣго, южъ южъ утрачаешъ,
О голубїце Дѣво, южъ сына нѣмаешъ.

Южъ тѣвой лѣубѣзный на смерт' єстъ срѣгую здѣанный,
Бѣ набѣзчѣстномъ Крестѣ былъ укрїжѣванный.

Южъ ѣто Крестъ понѣсный на собѣ двѣгаеть,
Чѣстокрѣтъ зѣтяжкїимъ бѣлемъ нѣземлю падаеть.

- (15) Нášо смóтрячи, о якъ срóгои заживáешъ
 Скóрби Пáнно, як бóлно, увымнѣ, волáешъ :
 Якъ ся утрóба твоѧ чíстая терзáетъ,
 Якъ сердце болéстное тѧжкося смущáетъ :
 Въ путь нéгдысь гды Тóвию мáтка выправуётъ,
 Зѣ гóркою печáлию гóрко болезнуётъ,
 Сердцемъ ся трвóжитъ, чáсто егó вспоминаетъ,
 Пред врáты сѣдítъ, сына видѣти жадáетъ.
 А ты, о Пречистаа, тѧжко взираючи,
 Скрвáвленного сына пред очíма мáючи.
 Нерóвно срóжшеи скóрби срóго заживáешъ,
 Бо южъ южъ преслáдкого свóго утрачáешъ.
 О сердце моé гóркимъ трупком упоéнно,
 Пелынномерзкимъ ядомъ скóрби обтѧженно.
 Чемъ тѧжкóго стогнáнья звнутрь неотригáешъ ;
 Пресрóгость бóлю вѣмнѣ необъумираешъ.
 О чíстая Пáнно рачъ менé ратовáти,
 Скáменя сердца мóго рач слезъ добывáти.
 Рач дать бымъ грѣхí мой могль слéзми омíти,
 Мúку сына твоéго вѣпáмати носíти.
 Але о бóлю, сердце въ мнѣ смúтне мдлѣетъ,
 Невѣдаючи щóся съ Пáномъ дáлей дѣетъ.

Вѣстникъ, ѿ.

Оповѣдáетъ, иж на Крестъ естъ Исус поднесённый.

(об.) Идéже пропáша егó. Исусом : Ю. зач., ѿ.

Всѣся гóрнии чíны чúдне ужасáйте,
 Небо, Земля, Мóре, състра́хомся лякáйте.
 Обáчте óво чудо новбе ся стáло,
 Дíвное ся на свѣтѣ дíво оказáло.
 Створéнье створíтеля своéго убíло,
 Исуса невíнного на Крестъ пригвоздíло.
 Безгрѣшного грѣшнии óто утискують,
 Исуса невíнного окрутне мордуютъ.
 Дѣти влáсного Отцá óто забияють,
 Исуса невíнного срóдзе уме(р)щвлáютъ.
 Слуги Пáна своéго южъ на смерть предáли,
 Исуса невíнного окрутне распяли.
 Безсмёртный яду смёрти óто юж вкушáетъ,
 На дрéвѣ Крéстном Исус невíнный вмираетъ.
 Южъ ест посрóдку пущи свѣта поднесённый,
 На превысóкой горѣ срóдзе завѣшённный.
 Южъся чíстное áгна óто закалáетъ,
 Для спасén'я нашéго óто умираетъ.
 Плáчтеж всѣ окфíтыи (!) слéзы испустѣте,
 Зѣ тѧжким вóплем тѧжкóго лѧменту зажíte.

Душá поббжная, ꙗ. Георгіевич.

- (16) Рыда́й о душе, душе умиліся,
 Стяжкімъ стогнаніемъ блбстно слезіся.
 Выпушай зъ очій слезъ бѣстрое море,
 Волай умилно, горе мнѣ, о горе.
 Отець любый южъ ото умираеть,
 Для грѣхов моихъ проклятствомъ стаеть,
 На Крестъ Ісус мой южъ естъ поднесённый,
 Острымъ гвѣздіемъ срѣдзѣ пригвождённый.
 О жалю, чѣмъ силъ моихъ неспуешъ,
 Чѣмъ и менѣ оразъ некрижуетъ;
 Чѣмъ дху и менѣ оразъ незбавляешъ;
 Мертвѣго въ грѣбѣ чѣмъ непокладаетъ;

Душá поббжная, ѿ. Лангишъ.

- Чистая Пáнна зъ блбстю взираеть,
 На сына свѣго смутне поглядаетъ.
 Наполю жива у Крестá предстоить:
 Окрутный ся боль въ сердцу ей роить.
 Претяжкость смутку нѣ усть отворити,
 Ни одно мѣжетъ слово испустити:
 Бо стрѣла блбу сердце преразила,
 Скорбъ претяжкая отвсюль обточила.
 Стоить от смутку прáве скаменѣла,
 Чистаа Пáнна окрутне дренѣла.
 (об.) Залѣдво очи ку нѣбу двигаеть,
 Въ тяжкой блбзни ратунку жадаеть.
 Але южъ прѣжно надѣя устала,
 Любѣго сына южесь пострадала:
 Острымъ гвѣздіемъ естъ срѣдзѣ прибитый,
 Невинный агнецъ окрутне убитый.
 Мой то грѣхи тѣе уробили
 Гвѣздіе, Пáна на Крестѣ прибили:
 И чѣмъже горко, чѣмъ я нерыдаю;
 Чѣмъ стяжкімъ воплемъ слезъ невыливаю;
 Чистая Пáнно, тѣмъ ратовати,
 Ты скруху сердцу моѣму рачъ дати.
 Бымъ тяжко стогналъ, плакалъ ляментливе,
 Смутныи пѣсни спѣвалъ жалосливе.

Вѣстникъ, ѿ.

- Оповѣдаеть, ижъ Ісусъ прагнетъ, глагола, Жажду. Іо: зач.: 31.
 Виситъ Ісусъ на дрѣвѣ срѣдзѣ пригвождённый,
 Отвлáсныхъ своихъ сыновъ люте уязвлённый.
 Виситъ, а горливое прагнѣнье зъснѣдаеть
 Егѣ внутрности, якъ мечъ острий пробѣдаеть.
 Жажду, жажду, Ісусъ мой, Ісусъ незлобивый,
 Творецъ нашъ, предвѣчный онъ судья справедливый.

- (17) Смутне волáеть, а хтобъ х́жо утоли́ти,
 Нѣмáшь хтобъ хотѣ́ль егó жажду усми́рити.
 Нѣкдýсь Самѳóна жа́жда тѣжко утискует,
 Впóлы прáве живóго знáгла оставу́еть:
 Але врѣхлѣ водáся е́му оказа́ла,
 Въ тѣжком небезпечѣ́нствѣ́ живот даровáла.
 Зъ Виолѣ́емскои крини́щъ и Давидъ жада́еть
 Воды вку́сити, óто горли́ве волáеть:
 Лѣчя презъ врагов вóйска мужне пребивáют.,
 Три мýжныи рыцерѣ́, и водѣ́ доста́ют.
 А Исус прáгнет, óцетъ лечь зъжóблчу подáно,
 И тымъ Исуса Творца прѣ́кро напавáно.

Душá побóжная, г.

- Що ч́нишь, о прокля́тый, о невѣ́рный рóде,
 Котрѣ́сь спрѣ́крить жию́чй въ небесной свобóде.
 Що ч́нишь чимъ прагнѣ́нье Пáнское всми́раешъ.
 Óцтомъ зъгóркою жѣ́лчу Пáна напавáешъ.
 Не тогó то Исус мой напóю жада́еть,
 Не о той трунокъ смутне до тебѣ́ волáеть.
 Пра́гнет абѣ́сься въ сердце моглъ зъскрухою ткну́ти,
 До пáстыра своѣ́го знóвуся вернути:
 Лечь нехóчешъ прагнѣ́нья тогó усми́рати,
 Воли́шь въ вѣ́ки вѣ́комъ вѣ́чне погибáти.
 (об.) Зачѣ́мъ преблагѣ́й Исус окрутнѣ́й страда́еть,
 Кгды нá вол'ную твою́ згѣ́бел' погляда́еть.
 Срóжей то егó мучитъ жѣ́ся покорѣ́ти
 Нехóчешъ, до него́ ся вѣ́спятъ возвратѣ́ти:
 Нѣ́жъ найокрутнѣ́йшии зъ безчѣ́стѣ́мъ мýки,
 От тебѣ́ задáныи срóгии докúки.

Душá побóжная, ѓ. Бунѣ́вскѣ́й.

- Я о Творче Цару мой къ тобѣ́ прибѣ́гаю,
 Я пред твой свѣ́тыи нóги упада́ю.
 Я твою́ жа́жду зъхúтью пра́гну утоли́ти,
 За грѣ́хѣ́ мой слѣ́зы гóркии точѣ́ти.
 Я до себѣ́ тѣжкѣ́и мой грѣ́хѣ́ зна́ю,
 Зъ тѣжкѣ́м вóплемъ до тебѣ́ Пáне мой вола́ю
 Рáчся над мно́ю грѣ́шным, рáчся злитовáти,
 Менѣ́ ока́йного до лáски принѣ́ти.
 Кгды прѣ́идешъ въ царствѣ́, рач менѣ́ вспомянути,
 Рачъ при разбóйнику и до менѣ́ рекнути:
 Днесъ ти сомно́ю въ рай подóбаеть быти,
 Южъ ты на вѣ́ки влáсцѣ́ моѣ́й ма́ешъ жѣ́ти.

Вѣ́стникъ, д.

Оповѣ́даеть, ижъ Исус тестаментъ учинѣ́вши усну́ль.

- (18) Отче свѣ́тый отпусти́ имъ, невѣ́дятъ бо что твóрятъ.
 Маѳ.: зач.: рѣ́и.

Глагола матери своей: Жено, се сынъ твой: Потомже глагола Ученику: се Мати твоя. И преклонъ главу предаде духъ.
По. 31.

Южъ сладкій Ісусъ срого страшне збитый,
Яко злочинца на Крестъ прибитый,
Претяжкост болю къ смерти ся зближаеть,
До Бога Отца болестне волаеть.

Отче мой, чему менѣ опускаешъ;
Боже мой, чему менѣ оставляешъ;
Отче мой, рачся Бозко злитовати,
Над злыми сыны карности нехати.

Рачь имъ грѣхъ ихъ цале отпустити,
Покровомъ ласки твоѣи прикрити:
Бовѣмъ шо чинять овшеки незнаютъ,
Заслѣпленныи очи свой маютъ.

А ты о Матко котрая рыдаешъ,
Крѣпавыи слезы зъ очей выливаешъ.
Попрестанъ плакат, попрестанъ стогнати,
За сына будешъ Іоанна знати.

И тобѣ ото о дружѣ вручаю,
Любую Матку въ опеку предаю.
Умѣй зеркало чистоты ховати,
Ей пристойную почестъ выражати.

Але южъ ся все скуткомъ выполнило,
Все пророцтво юж южъ ся совершило:
Пристойтъ юж мнѣ Духа испустити,
Въ рѣцѣ твоей о Отче мой вручити.

Выпустилъ Ісусъ Духа, шо познало
Все створенье, кгда отмѣнное стало;
Зъ своѣи мѣщы кгда ся все рушило,
Власности своѣи знеаца позбыло.

А проклятый родъ еще невстаетъ,
Ещѣся Пѣну окрутне ругаетъ;
Еще смѣетъ бокъ копиемъ пробити,
Быстрое жрѣдло крѣвѣ зъребрь испустити.

Душа побожная, ѿ.

О смѣтку, уснулъ Ісусъ, Агнецъ незлобивый,
Забитый ест окрутне судья справедливый.

Уснулъ Отецъ нашъ любый от сыновъ убитый,
На Крестномъ дрѣвѣ (увѣ) окрутне прибитый.

Уснулъ живѣтъ всѣхъ на Крестъ завсѣхъ повѣшеный,
Окрутною мѣшкою сродзе умерщвленый.

Уснулъ Пастырь того гды овцыя збествили,
Безлютости драпѣжне животѣ забавили.

(19) Уснулъ безсмертный, и хтожъ небудеть рыдати,
Быстрыхъ слезъ зъ очей своихъ гоине выливати.

Старѣи и младыи плачѣте горко плачѣте,
Умершого Ісуса слезами урачѣте.

Душá побóжная, ѿ. Лянкишъ.

Уснўлъ Исус, а Пáнна чýстая здрентвѣла,
 Смўтная Мáтка тяжко въ сердцы скаменѣла.
 От болю и слóва зъ усть южъ невыпускаеть,
 На мёртвого смóтрячи самá умираеть.
 Мой то грѣхí сына тво́го умертвили,
 Тебé чýстаа Пáнно жáлемъ наполнили.
 Дарўй мнѣ скрўху Дѣво абíймъ могль рыдати,
 Абíймъ могль слёзми мой сквёрны очищати.

Душá побóжная, ѿ.

Увы мнѣ дўше, радóсть моя южъ вмираеть,
 Исус мой преслáдкíй южъ Духа выпускаеть.
 Висить Исус на дрéвѣ, висить обнажённый,
 Окрўтностью, о жáлю, мук южъ умерщвлённый.

Душá побóжная, ѿ.

Висит, áле гдежъ висить; южъ прéчь съ Крестá снято,
 От очíй нáших южъ гдесъ спасíтеля взято.

Душá побóжная, ѿ.

- (об.) О смўтку тяжкíй, Отца южъ южъ невидáемъ,
 И мёртвóго Исуса южъ южъ утрачáемъ.
 Повѣжте о дрўзи где есть нашъ возлюблённый,
 Где есть Исус мёртвýй, где отъ насъ пренесённый.
- ѿ. Повѣжте о сёстры, где есть нáша утѣха,
 Ку радóсти душéвной скóрая успѣха.
- ѿ. О сiонскiи цóрки, повѣжте где взято;
 Вкотрiи гмáхи Пáна нáшего принято;
- ѿ. Повѣжте любiмыи, где нашъ пребывáеть;
 Где превозлюблённый нашъ уснўвъ почивáеть;
- ѿ. Повѣжте нехáй егó споспѣхомъ шукаёмъ.
 Нехáй и мы смўтныи принёмъ почивáемъ.

Вѣстникъ, ѿ.

Оповѣдáеть, ижъ съ Крестá снятый Исусъ ест и въ гробѣ́ положённый.

И снемъ и Юсифъ обви Пáшеницею, и положи въ гробѣ́ изсѣчённѣ. Лук.: рѿи.

Дёрзостне до Пíлата смўтный приступiвши
 Юсифъ, Исусово тѣло испросiвши.

Въ пáшеницу чýстую съ плáчемъ обвивáеть,
 Въ темноўзкимъ кáменнымъ гробѣ́ покладáеть.

- (20) Ку гробужъ всѣ охóтне сердцемъ приступiмо,
 Над умерлымъ Исусомъ слёзы испустiмо.
 Видячи ижъ Творецъ ест для насъ пониженный,
 Въ гробѣ́ кáменномъ якъ мёртвёць положённый.

- Душа побожная, к. Лангишъ,
 Где и Плачь пречистой Панны.
 Стойте небеса, кровавыи точьте
 Зъ облаковъ слезы, всю землю мочьте,
 Перунную мощь на низкост спускайте,
 Страшно блискайте.
- И ты о земле, чудне ужаснися,
 Над прироженье твоё подвигнися,
 Нехайся гмахи зъ землею равнають,
 Мощно падають.
- И ты о море, отвори зрѣницѣ,
 Зъ замѣрнои выскакуй границѣ,
 Нехай воды ся гоине разливають,
 Злыхъ затопляють.
- Превынеслыи горы ся трясѣте,
 Страхомъ въвесь округъ свѣта наполните,
 И вы твердыи скалы ся лякайте,
 Вполы падайте.
- (об.) Ово збола все створенье двигнися,
 Зъ тяжкои отмѣны тяжко ужаснися:
 Бовѣмъ котрое нѣгды небывало,
 Дивося стало.
- Исус нашъ, срѣдзе от створенья збитый,
 На дрѣвѣ Крестномъ окрутне прибитый.
 Мертвий отося въгробѣ покладаетъ,
 Тамъ почиваетъ.
- Образъ вѣчного Отца украшеный,
 Ото южъ ест (о смутку) помраченый.
 Южъ его темнот тиранства затмила,
 Въ гробѣ закрила.
- Ото Соломонъ котрого вѣнчала
 Матка, въженитвы день короновала.
 Окрутне збитый, юж юж умираеть,
 Мертвь ся явяеть.
- Нащо чистаа Панна взираючи,
 Тяжкоприкрую скорбь въ сердци маючи:
 Горкокровавыи слезы выливаетъ,
 Смутне волаеть.
- Увы, тяжкая скорбь мя обточила,
 Отхлань окрутныхъ смутковъ поглотила,
 Обышло мене глубокое море,
 Горкое горе.

- (21) Бо любый мой сынъ срѣдзе скатованый,
 От власныхъ своихъ дѣтей поруганый,
 Южъ ест тиранско, ахъ мнѣ, умерщвленый,
 Въ гробъ положенный
- Южъ моя радость, южъ пречъ уступѣть.
 Лютая туга, лютѣ обіймѣть.
 Моя южъ пречъ, южъ утѣха отхѣдять,
 Взѣмлю захѣдять.
- О свѣте очей моихъ, тожъ зникаешъ,
 Менѣ смѣтнуую горко уязвляешъ,
 О солнце: мрачно тожес'ся затмѣло,
 Менѣ земдѣло.
- И гдѣжъ твоя, о сыну мой, лѣпота;
 Прелюбѣзная гдѣ твоя красота,
 Южесъ мя моя слѣчност опустила,
 Менѣ знищѣла.
- Южъ намя любый сыну невзираешъ,
 Анѣ слова зъ устѣ къ мнѣ выпускаешъ:
 О тяжкій болѣю о прикрѣй фрасунку,
 Пелѣнный трѣнку.
- Угробѣю ся нестѣтежъ (!) терзаю,
 Живая вполы, ахъ мнѣ, умираю,
 Бо живѣтъ сынъ мой менѣ оставляетъ,
 Мертвѣ ся явѣетъ.
- (об.) И шожъ смѣтная, шо буду чинѣти;
 Откуль утѣхи маю южъ зажити;
 Кгды въ гробѣ моя утѣха ся скрѣла,
 Тамся затмѣла.
- Нехай и я о сыну умираю,
 Стобѣю втомся гробѣ покладая;
 Бо розлучѣнья немогу терпѣти,
 Волю умрѣти.
- Лечъ южъ от грѣбу твоѣго невстану,
 Горкокрѣваыхъ слезъ точит непрестану;
 Тутъ смѣтная, тутъ буду почивати,
 Болно стогнати.
- Ажъ воскресшого тебѣ оглядаю,
 Весѣлую пѣснь миле заспѣваю:
 Востаньемъ твоимъ ажъ буду учтѣнна,
 И утѣшенна.
- Мой то грѣхѣ Дѣво обнажили
 Сына твоѣго, втом гробѣ зложили.
 Мнѣ, горкосмѣтне пристѣбит рыдати,
 Тяжко вздыхати.

Лечь хтѡми мѡжет истѡчникъ слезъ дати;
 Твёрдость моѡго сердца згрукотати
 Абы за грѣхѣ болѣстне стогнало,
 Ляментова́ло.

(22) Ктѡбѣ чѣстая Пáнно прибѣгаю,
 От тебѣ грѣшный ратунку жадаю.
 Рачь сама́ душу мою посѣтити,
 Сердце змякчѣти.

Абы до скрухи любо приступило,
 Страсти Христовы вевнѣтръ обносило.
 Огнѣмъ милости къ Пáну бы пала́ло,
 За злость рыдало.

Душа побѣжная, а. Георгіевич.

А, А, малый отрокъ есмь немогу́ мовѣти,
 Немогу́ увѣимнѣ усть моих отворѣти.
 Сердце моѡ смутное тяжко скаменѣло,
 Сердце моѡ бѣдноє мѣзерне струхлѣло.
 Язык вѣмнѣ окрутне (нестѣтыж) дрентвѣст,
 Взрок зрениць очѣй моихъ овшеки слабѣстъ.
 Кгды віжу, а Ісус мой сродзе умираѣстъ,
 Ісус мой сла́дкій въ грѡбѣ тѣмном почиваѣстъ.

Душа побѣжная, г.

Для менѣ то грѣшного Ісус умираѣстъ,
 Моих грѣхов мно́зство въ грѡбъ егѡ покладаетъ.
 Мойто грѣхѣ Пáна окрутне убили,
 И той ка́менный мой злѡсти грѡб зрѡбили.

(об.) г. Оле мнѣ, я и тепѣрь лю́тѣ уязвляю
 Ісуса, мно́зством грѣхов моихъ распинаю.
 О незбѣжный члове́че, шѡто учинилесь;
 Недѡсыть же разъ Пáна грѣха́ми убилесь:
 Лечь тож и тепѣрь смѣешъ дерзостне чинѣти,
 Спасѣтеля своѡго смѣешъ злѡст'ми бити.
 а. Я грѣшный признаваю ижъ тебѣ убилемъ,
 Тебѣ, о Пáне мой, втом грѡбѣ положи́лемъ.
 Лечь тогѡ жа́люючи, ктѡбѣ прибѣгаю,
 Въ твоих пречистых ра́нах гнѣздѡ увияю.
 Пра́гну зъ горячостю та́мъ зáвше почивати,
 Крестъ твой пречестный пра́гну въ руках пѣстовати.

г, Крестъ хѡчетъ въ рѣки взѣти.

Я той мой Кле́йногъ, тую утѣху прѣймюю,
 Стою и до грѡбу ся моѡго готую.

д, Тѡгож хѡчетъ.

Мнѣ да́йте въ рѣки той шит, тую оборо́ну,
 Нехай пѣстую тую от всѣхъ бѣдъ заслѡну.

Ї, Тримает Крестъ мѳчно въ рукахъ.

Мѳло ми лѳбно тѳе коханье тримати,
Тѳе многоцѳнное древо лобызати.

(23) Всѳ три крестъ цѳлѳють.

Тебѳе всѳ пречѳстное древо лобызаетъ
Тобѳся зъ лѳбовѳю утѳшне кланяетъ.
На тобѳ пригвожденна Царя величати,
Непрестанемо страсти егѳ ублажати.
Твой о Христе Цару страсти величаетъ,
Погребѳние твоѳе Пане ублажаетъ.
Здаръ намъ бѳисмо воскресша тебѳе оглядали,
Утѳшной радѳсти мѳле заживали:
И по смѳрти при тобѳ здаръ нам ликовати,
Внемерцающемъ свѳтѳ вѳчне пребывати.

Упованѳе спасѳния моѳго
Пречиста Дѳво.

(об.) Образокъ: Розпятте Христа; по правѳм боцѳ хреста Преч. Марѳя і Марѳя Магдалина, по лѳвѳм св. Иван і вояк.

Обач раны висячого, Кровь умирающего, цѳнѳ откупующого, язвы востающего. Главѳу маетъ преклонѳнну ку поцѳлованѳю, сердце отворѳное ку умилованѳю, рамени распрѳстѳрты ку объятѳю, все тѳло выставлѳнное ку откупѳнѳю.

Тѳи всѳ рѳчи яковѳи сѳть, уважайте: тѳи на шалѳх сердца вѳшего завѳсте, абы вѳвесь на вѳшом сердцу былъ завѳшенный: котѳрий вѳвесь ест для васъ на Крестѳ повѳшенный.

Августинъ въ Книзѳ о Панянствѳ.

(24)

Віршѣ

на радостный день воскресенія Христа,
спасителя нашего.

Ангель.

Востá нѣст зде. Рáдуйтеся.

Новину утѣшную, звѣков жаданую,

От Бога Творца здáвних лѣтъ обещаю.

Котóрой всѣ Пророци горливе жадали,

Бы ей зъ утѣхою мѣле оглядали.

Ото зънебѣсныхъ гмáхов всѣмъ оповѣдаю,

Ку радости зевнóтней и внóтней возбужаю.

Христос сынъ Бога жива срóдзе умерщвлѣнный.

Яко мертвецъ въ каменномъ грóбѣ положенный.

Дня нѣнѣшнего зъмертвыхъ всесилно повстáетъ,

Всѣхъ срóгихъ неприáтель славно побѣждаетъ.

Рáдуйся, веселися, христiанскiй рóде,

Же южъ на вѣки вѣкомъ будешъ житъ въ свободѣ.

Рáдуйся, же суть твой врагi побѣждены,

Зовсеи своѣи потóги южъ суть обнажены.

(об.) Рáдуйся, же срóгая смерть южъ упадаетъ,

Дiаволь трепроклáтый мóцы позбывáетъ.

Рáдуйся, же áдское пáнство звоевано,

Же южъ мóцныи егó брáмы згрухотано.

Рáдуйся, же вѣчнои южъ збывáешъ тескницѣ,

Зъ темнопреиспóднеи южъ выходишь темницѣ.

Рáдуйся, же твой зáпис южъ естъ пошарпáный.

Котóрый от тебе былъ дiаволу дáный.

Рáдуйся, же за твой грѣхъ дóсыт учинѣно,

Лáску Бога Отца южъ тобi привернѣно.

Рáдуйся, же южъ Небо отвѣрзтое мáешъ,

Же до небесныхъ гмáхов южъ доро́гу знáешъ.

Рáдуйся, же преслáвно естесь увелбѣный,

Вѣнцѣмъ несмертѣльности навѣки учтѣный.

Рáдуйся, веселися, утѣхи заживай.

Взыгрáвшия въ дóху мелiодiйне спѣвай.

Христосъ воскресъ измертвыхъ, Христосъ триумфóуетъ,

Въ безконѣчный родъ той потóжне царствóуетъ.

Воскресъ Христосъ измертвыхъ всѣмъ живóт даровáль,

Всѣхъ неприáтелей подъ свою мóць зголдóвáль.

Воскресенiя день просвѣтiмся люди́е:

О новинá влáчная, пóлная радости,

О любáя утѣхо, вѣчная слáдости.

- (25) Христос сын Бога жива змертвѣхъ повставаетъ,
 Народъ чловѣчій вѣчной неволѣ збавляетъ.
 И хтѣхся знас небудеть миле веселити,
 Кто недопоможет намъ утѣхи зажити..
 Емпирейское небо зъмѣстца подвигнися,
 Надъ прироженье твоѣ мѣчно поруцнися.
 Криштальны окажи намъ твой слѣчности,
 Заживай вѣсполъ знами любезной радости..
 Вподземныи, Титане и ты злотовлѣсы,
 Тѣмныи краи, пусти свѣтло твой кѣсы..
 Весѣлѣй, яснѣй, ранѣй, зъ океану моря..
 Нехай повстаетъ твоя пресвѣтлая зѣра..
 Внагорѣду отмѣны котрую терпѣлесь,
 На умерлого Пана гды смѣтне смотрилесь..
 Зъ весѣлымъ лицѣмъ вѣступъ смѣхъ въ устахъ маючи..
 Всѣхъ къ радости обфитой миле взбужаючи..
 И ты Луно кровавого одѣнья позбѣвши,
 Въ среброслѣчную шату слѣчнеся упстрѣвши..
 Роспушай свѣтлость, нехай тѣмнотъ уступѣт,
 Въ день и ночь радости свѣтило знаидует..
 И ты океанское глубѣкое море,
 Радуйся, выскакуй, прерадостъ взбѣйся взгорѣ..
 И вы зѣмле, каменье, гѣйной заживайте
 Радости, горкихъ смѣтковъ овшеки нехайте.
- (06.) Всѣ рѣзныи музыки, кънамъ ся кънамъ зберѣте..
 Прелюбезной утѣхи намъ допоможѣте.
 Орфеѣ и Ариѣнъ васъ къ собѣ зываемъ,
 До нашего веселья и васъ запрошамъ..
 Стрѣйте Цитари, Лютнѣ, въ Арфы миле бѣйте,
 Мелодійными дѣмы насъ всѣхъ веселѣте..
 Бѣйте въ лютнѣ а нехай лѣсы выскакують,
 И морскіи Делфины при брегу танцуютъ..
 Хѣры аггелскіи и вы кънамъ завитайте,
 И знами, Христосъ воскресъ, весѣло спѣвайте.

Отрѣкъ, ѧ. О радости Богородици.

- Тѣже чистаа красуйся Богородице, о Востаніи сына твоѣго..
 Мелодійный Музыку, Крѣлю и Пророче,
 Мужу по сердцу Божию, небесный отрѣче.
 Обфитой радостю гѣйне исполнися,
 Възыгравшиися въ духу, миле веселѣся..
 Предъ мѣсленнымъ Кіѣтомъ заживай утѣхи,
 Бѣй любезнѣ въ Арфу для кърадости поспѣхи:
 Ликуй, триумфуй, скачи, бо Кіѣтъ плѣненый,
 Обфитой радости естъ бѣто исполненый..
 Ото южъ тесклѣвого смѣтку позбываетъ,
 Що живо миле егѣ южъ поздоровляетъ..
 (26) Южъ чистая котрая надъ всѣхъ засмушенна,
 Остримъ была кѣпиемъ срѣзде прободѣнна.

- Панна котра́я над всѣхъ барзѣйся смущала,
 Кгды видячи мѣртвого сама́ умира́ла.
 Гойнѣйшого весѣлья над всѣхъ заживае́тъ,
 Обфѣтшую утѣху над всѣхъ въ се́рдцу ма́ет.
- к. То́еи ра́дости и мыть Дѣво помага́емъ,
 Тебе́ ма́тку утѣхи любѣзно вита́емъ.
 Ра́дуйся Па́нно тобѣ́ над всѣхъ ликовати,
 Над всѣхъся принале́жит тобѣ́ радова́ти.
 Бо твоя́ ра́дость о́то от гробу повста́етъ,
 Ввес свѣ́тъ тяжкопри́крого смутку позбавля́ет.
- л. Ра́дуйся вмѣсти́лице, тѣсбовѣ́мъ вмѣсти́ла,
 Зѣ вѣ́ков пожада́ного гостя́ породила.
 Ты е́го воскресшого первѣ́й огляда́ешъ,
 Утѣхи любезнѣ́йшеи над всѣхъ зажива́ешъ.
- м. Ра́дуйся за́ре солнца, котро́е затме́нье
 Утерпѣ́ло, въсмѣ́тное сына погребѣ́нье.
 Ра́дуйся, бо ю́жъ въвесь свѣ́тъ солнце освѣ́щаетъ,
 Зѣ́ло ра́но про́менѣ́ свой роспу́щаетъ.
- н. Ра́дуйся Небо, небѣ́съ всѣхъ пространѣ́йшее,
 И над Емпи́ре́йскіи гма́хи чистѣ́йшее.
- (об.) Ра́дуйся, бо твой Ца́рь адъ те́мнии побѣ́ждаетъ.
 Спресла́вным триумфомъ на́мъ о́тося явля́етъ.
- с. Ра́дуйся Діа́димо предвѣ́чної Денни́цѣ,
 Ра́дуйся вѣ́нче въ го́рней уві́тый винни́цѣ.
 Тѣсбовѣ́мъ Па́нно сло́во вѣ́чное вѣ́нчала,
 Дня́ ни́нѣшнего че́сти пресла́вной узна́ла.
- з. Ра́дуйся ви́шній Тро́не небесного сло́ва,
 На кото́ром почива́лъ предвѣ́чный Е́гова.
 Котрѣ́й е́стесь въ го́рнии гма́хи пренесѣ́нный.
 Въ Емпи́ре́йскихъ пала́цахъ сли́чныхъ поставле́нный.
- ш. Ра́дуйся мо́сте котрѣ́й до небѣ́съ прова́дишь,
 На превысо́комъ столку́ всѣхъ роско́шне са́дишьъ.
- ц. Ра́дуйся лѣ́ствице, по кото́рой вступа́емъ
 На высоту́ го́рнюю, там вѣ́чне царству́емъ.
- ч. Ра́дуйся сто́лпе Церкви кото́рѣй взира́ешъ,
 Церко́зь вою́ющую мо́цно укрѣ́пляешъ.
- ш. Ра́дуйся Пречиста́а, живота́ всѣхъ ма́ти,
 Еди́но́йся присто́битъ тобѣ́ радова́ти.

Ангель.

- Ра́дуйся Кроле́вая небесного двору́,
 Ра́дуйся о Ца́рице превѣ́шнего хору́.
- (27) Честнѣ́йшаа Херуви́мъ го́йне веселі́я
 Сла́внѣ́йшая Серафѣ́мъ, утѣ́хи исполні́я.
 Ра́дуйся, бовѣ́мъ твоя́ ра́дость триумфуетъ,
 Враговъ побѣ́дивши сынъ твой о́то лику́етъ.

Ра́дость церкви.

Свѣ́тися свѣ́тися нові́й Іерусали́мъ, сла́ва бо Господня́ на
 тебѣ́ восі́я.

Іасти́нь Кроле́вая не́гдысь уране́нна,
 Упо́рною го́рдостю лю́ть уязвле́нна.
 Корону́ зна́гла тра́тит, па́нства позбыва́еть,
 Безче́стне погорже́на от Кро́ля быва́еть.
 А вмѣ́сто ей Есфі́рь Корону́ прійма́еть,
 Есфі́рь возлюбе́нная пресла́вно царствует.
 Іасти́нь ми́сленная ла́скою взгорди́ла,
 Кро́ля Кроле́мъ на себѣ срѣ́дзе обра́зила.
 Зачи́мъ теж ла́ску е́го зна́гла утрача́еть,
 А пра́ве рабы́нею ю́жъ ю́жъ застава́еть.
 Ю́жъ Це́рковь Зако́нная ю́жъ преч усту́путь,
 Якъ раба́ невдя́чная безче́стно голду́еть.
 А вмѣ́сто ей Есфі́рь е́сть коронова́нна,
 Це́рковь благода́тная че́стію вѣ́нча́нна.
 Ю́жъ Царь́ царемъ ми́лости ку ней уране́нный,
 Упрѣ́ймою любѣ́вью ми́ле уязвле́нный.
 (об.) За малжо́нку охѣ́тне собѣ́ обира́еть,
 Неотмѣ́нный на Крестѣ́ шлюбо́у ми́ле прійма́ет.
 Кото́рый бы мо́гль вѣ́чне недви́жимо трѣ́вати,
 Ото кро́вь свою́ го́йне зезво́лилъ проля́ти.
 Ото найдоро́жшою кро́вью печатлѣ́еть,
 Коро́ною котра́я нѣ́гды незвенди́еть:
 Ото ей зѣ́ любѣ́вью пресла́вно вѣ́нча́еть,
 Ото для́ любви́ ку ней, охѣ́тне вмира́еть.
 Ото от грѣ́бу якъ от черто́га выхо́дитъ,
 На престо́лъ сла́вы, ей зѣ́ триумфо́м возво́дитъ.
 Ра́дуйся Це́ркви го́йне, го́йне весели́ся,
 Го́йною утѣ́хою, го́йне исполни́ся.
 Ра́дуйся, жесь кро́вью е́ст е́го фундова́на,
 Кро́вью а́гнца чи́стого мо́цно вгрунто́вана.
 Ра́дуйся жесь си́льная е́сть же побѣ́дити
 Всѣ́хъ враговъ, ла́тво мо́жешь внѣ́веч роспро́шити.
 Ра́дуйся и весе́ло непреста́нь вола́ти,
 Христосъ воскресе́ изме́ртвых, ра́достне спѣ́вати.

Милосе́рдіе бо́жіе.

Ра́дуйся ми́ле и ты сме́ртельный члове́ку,
 А ува́ж що́ся ста́ло вѣ́том оста́тнемъ вѣ́ку.
 Якъ невдя́чный сынъ тя́жко предъ Бо́гомъ згрѣ́шилесъ,
 О́тца сво́го лю́бого срѣ́дзе обра́зилесъ.
 (28) Го́денесь а́бѣ́ твоя́ па́мятка зни́щена,
 Съ кни́гъ живо́та на вѣ́ки вѣ́комъ выглаже́на.
 Але Па́нь милосе́рдный то́го понеха́вши,
 Над то́боюя бѣ́днымъ бо́зко злитова́вши;
 Твой грѣ́хѣ́ на себѣ́ охѣ́тне прійму́еть,
 Тебе́ си́льный оста́тне па́длого рату́еть,
 Милосе́рдіемъ зня́тый незно́сне страда́еть.
 На безче́стномъ дре́вѣ́ для тебе́ умира́еть.

Милосёрдые то егѡ послѣдне знижіло,
 Пѡдлюю чловечѣнства шату нань взложило.
 Моць милосёрдя егѡ всю зѣмлю тримаетъ,
 На милосёрдю егѡ мѡцно ся взираетъ.
 Радуйтеся людіе, въ духу возыграйте,
 Милосёрдые Пáнское слáвно ублажайте.
 Радуйтеся, ижъ Христос от мѣртвых повстаётъ,
 Радуйтеся, же зъ Богом Отцемъ васъ еднаетъ.

Милость божіа.

Слѡво вѣчное огнѣмъ милости зранѣнно
 Ку чловѣку, а прáве лютѣ уязвлѣнно:
 Бога Отца хотячі гѡдне ублагати,
 Долгъ от чловѣка винный достѡйне отдати;
 Въ шатуся чловечѣнства рáбско одѣваетъ,
 Кровь пренáйдорожшую гѡйне проливаётъ.
 (об.) Радуйся, о чловѣче, жетя обточила
 Милость слѡва вѣчного лáскою прикрѣла.
 Радуйся жесь естъ чѣстно слáвно вознесѣнный.
 Безцѣнною цѣною любо откуплѣнный.
 Радуйся, а взаѣмне огнѣмъ распалися
 Милости къ Богу, въ дѣху миле веселися.
 Стáрайся егѡ любѡвь въ пáмяти носѣти,
 Душевную офѣру сердѣчне чинѣти.

Рѡзумъ.

Рѡзумомъ чловѣкъ естъ гѡйне учѣнный,
 Над áнгелы шось лѣдво умалѣнный.
 От быдлѣть егѡ рѡзумъ разрозняетъ,
 Рѡзумъ егѡ мысль ку Богу вперяетъ.
 Рѡзумъ то знáчне, явне оказуетъ,
 Ижъ кѡждый слугá Пáнови голдуетъ:
 Створѣнье Творца ижъ мает велбити,
 Въ пáмяти егѡ лáску обносити.
 Богъ для нас умеръ, ест лáска обфѣтая,
 Лáска то свѣше естъ знаменѣтая.
 Тую пристѡбитъ зáвше памятати,
 И добродѣйства егѡ уважати.

Пáмять.

(29) Пристѡбитъ то зайсте пáмяти чинѣти,
 Внутрь себѣ страсти Христовы выразити.
 Тѡлко нехáй втомъ Воля Рѡзуму слухаетъ,
 Различных фарбъ охѡтне нехáй додаваетъ.
 Трѣба чирвоной любѡви, зеленои красѡти,
 Чѡрной покѡри, бѣлои внутренней чистѡти.
 О пѣндзель лáски Божеи трѣбася старати,
 И такъ страсти Христовы всѣ обмалевати.

Вóля.

И Вóля ма́еть на то́мже престáти,
Рóзумови втомъ ма́еть голдовáти.

Пáмьять.

Вóля зърóзумом нехáйся злучáеть,
Нехáй пáмьяти зъ хúтю помагáеть.

Вóля.

Вóля на томъ,

Пáмьять.

А пáмьять проспира́еть

Руки,

Рóзумъ.

Самъ рóзумъ за мáйстра бывáеть.

(об.) Знакъ то есть дóбрый, мóжемъ подолáти,
Тóлкож влáчности фарóвъ трéба додавáти.

Вóля.

Тыхъ дóсыть, мóжет спотрéбу тыхъ стáти,

Рóзумъ.

Прóсто пристóитъ пéндзлемъ керовáти.
Дóбре есть, знáчне, пьéнкне выражéнный,
Нехáйже ещé бóдетъ покóщéнный.
Любвé покóсту обфáтите додáти
Трéба, абíйся могль полысковáти.

Пáмьять.

Въ пáмьяти, о чловéче, пристóит носити
Му́ки Христовы, т́ями зáвшеса щит́ити.
Оглашáй, ижъ от нéго ёстесь увел'бéнный,
Шáтою несмертéльности слíчне приод'б́нный.
Триумфъ егó оп'б́вай, а мíле волáти,
Христос воскресъ измертвых, непрестáнь сп'б́вати..

Зв́итязство.

Всё смúтки, всё скóрби преч от нас отступ'íte,
Кнáмься всё рáдости, всё весéлья збер'íte.
Бо гóйне ут'íха нас óто обыйму́еть.
Кгда Панъ над пáны, и Царь над цáры кролюёт..
(30) Ото триумфъ на св'ётъ н'б́гды неслыхáнный,
Триумфъ здáвна от продков мíле пожадáнный.
Церковь мáтка ут'íшне зъ весéльем праздну́еть,
Нáщо смóтрячи, и хоръ áγγελскій лику́еть.
Ото Монáрха св'íta пóтычку сточíвши,
Неприя́телей срóгихъ срóго роспрош́ивши.

Яко потужный Гётман мужне побѣждаеть.
 Назнак звитязства, тую Хоругов выставляет.
 Под туюж всѣ охотне милесе зберіте,
 Зъ утѣшнымъ сердцемъ гоїной радости зажите.

Триумфъ.

Ово славный звитязца, славне триумфуетъ,
 На триумфалномъ возѣ весело ликуеть.
 Ово три тираннове лежатъ уязвлёны,
 Зовсеи своєи потуги внѣвечь обнаженны.
 Ово Царь царемъ смёртю смерть силно зголдował.
 Намъ обумёрлымъ животъ навѣки даровалъ.
 Ово діаволь котрій яко Левъ рыкаеть,
 Кгда бѣднаго чловека поглотит шукаеть.
 Лежить праве бездушный, лежит потужне скремпованы,
 Мисленый гигантъ лежит потужне звязаны.
 Ото адь тёмный внѣвеч силне згрукотавши,
 Всѣ мѳцныи фортеци зземлею зровнавши.
 (об.) Вязней долго триманыи спашекъ выриваетъ,
 Сподземной темницѣ вѣчне свободжадетъ.
 Ото Монарха вѣчный всѣхъ врагов крепуетъ,
 Ото яко звитязца славне триумфуетъ.
 Ото трофеа егѳ всѣмъ намъ выставляеть,
 Церковъ матка къ радости всѣхъ нас побужает.

Крестъ.

Ово Ключъ Давидовъ, тымъ небо отверзено,
 Ово махина, тою пекло провернено.
 Ово Лѣствица тая до неба провадитъ,
 Впревѣишнихъ горнихъ гмахахъ безконечне садит.
 Ово мость през котѳрий ѳстехмо въведены
 До обецанной землѣ, и там вкоренены.
 Ово мечь котѳримъ естъ Голиадъ зранёный,
 Трепроклятый діаволь вѣчне умерщвлённый.
 Ово оружье тоє врага побѣдило,
 Неприятеля всѣхъ нас вѣчне умертвило.
 Ово древо котѳрѳе проклятствомъ бывало,
 Благословенствомъ вѣчнымъ ѳтося южь стало.
 Ово древо котѳрѳе нас возвеличило,
 Невѳлниковъ свободи вѣчної набавило.
 Древо котѳрое естъ славне увельбено,
 Кровыю чистого агнца гоїне покроплено.
 (31) Радуйся о чловече, жесь естъ увелбёный,
 Жесь тымъ древомъ стяжкогѳо рову поднесёный.
 Радуйся, и непрестанъ весело волати,
 Триумфальной пѣсни непрестанъ спѣвати.

Кѳпіє.

Ово Трофеумъ, котѳримъ смерть ест уязвлённа,
 Ядовитая Парка срѳдзе умерщвлённа.

Копіє, Голиадъ ест котрїмъ ураненый,
 Дїаволь трепроклятїй внїзвеч оберненый.
 Копіє котрбе бокъ Пáну отворило,
 Презрочїстое окно ажъ къ сёрдцу вчинило.
 Презкотóрое мóжемъ лáтво оглядáти,
 Якою мїлостю Панъ рáчилъ кънамъ палáти.
 О Копіє, ты въ церкви вѣчне перебувáешъ,
 Ты неприáтель нáшихъ зáвше псбѣждáешъ.
 Тобóю дїаволскїи пólки прогоняемъ,
 Презъ тебѣ преслáвное звїтязство мѣвáемъ.
 Рáдуйся члове́че жесь есть вооруженный,
 Такъ слáвными армáты мóчно узброенный.
 Рáдуйся прелюбѣзне, гóйне веселїся,
 Тымъ оружіемъ зáвше утѣшне щитїся.

Трость.

(об.) Ото Трость котрóю ест дїаволь попрáный
 Смёрть срóгая, адъ тёмный, внїзвеч звоевáный.
 Трость котóрою грѣхъ нашъ незбѣдный змазáно,
 А вѣчную свободу вѣчне подпїсáно.
 На котрóю зъ лóбою рáдostí взираемъ,
 И тóу зъ утѣхою мїле лобызáемъ.

Гвóздїє.

Ово Гвóздїє, тїми дьáволь пригвожденный,
 Ядъ окрутной смёрти внїзвеч оберненый.
 Тыи вѣчної тугї адъ тёмный набáвили,
 Намъ вѣчное спасенье навѣ́ки спрáвили.
 Тыи тяжкїи грѣхї нáшѣ пригвоздїли,
 Проклѣтство наше внїзвеч згрóнту вынищїли.
 То слїчныи Клейнóты, то Церкви красотá,
 То благовѣрнымъ царемъ лóбая лѣпотá.
 Тїмїся Христїáне утѣшне щитїли,
 Тїи въ Корóнахъ свойхъ лóбѣзне носїли,
 Тїи непреставáймо и теперъ велбїти,
 Тїмїся якъ слїчными Клейнóты здобїти.
 Тїи трофеá зáвше въ сёрдцу обносїмо,
 Тїмїся зъ усёрдїемъ предвсѣми хвалїмо.

Ангель.

(32) Рáдostíож члове́че гóйне исполнїся,
 Мїле триумфóючи, мїле веселїся.
 Рáдуйся и Трофеá тїи ублажáти,
 Непрестáнь воскресшаго Пáна величáти.

Отрóкъ, ї.

Тїи знáки звїтязства въ дóху ублажáемъ,
 Воскресшого Ісуса слáвно величáемъ.

Єму пристойный поклонъ вѣчне отдавати,
 Непрестанемъ Востанье єго прославляти.
 Воскресеніе твоє Творче ублажаемъ,
 Триумфалныи гимны весело спѣваемъ.
 Христосъ воскресъ измѣртыхъ, живѣтъ намъ даров(аль)
 Непріатель срѣгихъ подъ моцъ свою згол(доваль).

Рѣзныи отрочата.

Христосъ воскресъ измѣртыхъ: той нехайъ царствуетъ,
 Щасливыи Жигмунту Крѣлю дни дар(уетъ)
 Сенаторомъ пораду: потугу Рыцѣрств(у),
 Мужностъ: силу: Побѣду: славному(жолнѣрству).
 Побожныхъ Пастырей рачъ здоровыхъ ховаѣти,
 Долгоденственнѣхъ Пане рачъ намъ дарова(ти).
 Союзъ Братства отъ тебѣ нехайъ поспѣхъ (маѣтъ),
 (Во)всемъ благимъ помочи съ небесі у(живаѣтъ).
 (об.) Всѣмъ Ктиторомъ церкви, рачъ ласку оказати:
 Живымъ здоровье: всѣмъ вѣчный по(кой дати):
 Всѣхъ подкрѣвомъ криль ховаѣ: всѣ нехайъ узнаютъ
 Твоѣи ласки: всѣ тебѣ вѣчне ублажають.
 Всѣмъ дай бы тебѣ Пасху въ небѣхъ оглядали:
 За столѣмъ твоимъ вѣчнои Пасхи заживали.

Упованіе спасенія моего
 Пречистая Дѣво.

Серби в українському війську

1650—1660 рр.

Написав *Іван Ірисякевич*.

I.

Головною воєнною силою української держави XVII—XVIII в. було загальне ополчення козацького стану. Від Богдана Хмельницького аж до занепаду Гетьманщини козаки все були обов'язані до військової служби, на універсал гетьмана кожний козак мав ставити ся кінно зі зброєю, з харчами, готовий до війни. То був одинокий обов'язок козацького стану у відношенні до держави, зате козаки були вільні від усіх інших тягарів, що лежали на „посполитих“.

Але вже за Богдана Хмельницького показали ся відемні сторони козацького ополчення. Справжню боеву вартість мали давні реєстрові козаки, що в своїх полках переходили військову школу, мали добру зброю і знали дисципліну. Побіч них дійсними жовнірами були нечисленні Січовики, яким воєнний досвід заступав формальне формування. Більша частина нових козаків, що виповнили кадри запорожського війська, була мало ознайомена з війною і тільки почасти входила у військові обов'язки. То були хлібороби-господарі, що ішли до війни з konieczности і тільки на короткий час; вони не мали витривалости на довгі походи й ще на такі довголітні війни, як були за Хмельниччини; скоро проявляла ся у них туга за домом, за спокійним хазайством, — починали ся дезерції і тільки терором можна було удержати ряди. Притім те громадянське військо мало свої політичні претенсії, бажало держати провід у своїх руках і в війні і в мирі, мішало ся у плани полководця і не раз ішло з ним у розріз. При низькій освідженні і вузких поглядах маси воно приносило все гіркі овочі для держави.

Богдан Хмельницький, воєвник і організатор на велику міру, не міг не бачити тих рисів у державній будові України. Він мусів шукати способів, як перевести реорганізацію війська. Вихід був один: треба було сотворити постійну армію. Організаційною формою, що вела до того, було наємне військо. Всі тодішні держави користувалися такими наємними силами. Наємний жовнір мав свої прикмети, яких не було у народнього ополчення: в нього не було вітчизни, не було своїх політичних поглядів, не було самостійних змагань; ціль, до якої він ішов, була жовнірська плата і здобича. Коли полководець дбав про свого вояка, платив точно і вів в успішні походи, наємний жовнір був йому вірний та послухний на сліпо і боровся хоробро. Хмельницький вже під час першого походу на Поляків 1648 р. думав про таке наємне військо. В листі до команданта Замостя Вейгера, котрого через помилку уважав капітаном наємного німецького відділу, гетьман писав: „Тому, що кн. Вишневецький зрадив ваші милости, пресимо в. м. до себе в одну компанію, в одно товариство вірне, під присягою Бога всемогучого: не лише жадної погуби, але й найменшої кривди від неї не сподівайтеся; як котрі в. м. тепер є старшинами, так і при нас кожний на своїм становищі і при своїй честі мусить зістати... Не будете в. м. анї голодні анї голі анї піші, — противно — будете задоволені і мною і обопільним товариством... Маємо переконання, що ви радо зволите пристати на це як християни і з роду браття наші; як такі люди, що привикли завсїгди через свої праці шаблею заробляти кусок хліба, так само як і ми на цім світі живимося“...¹⁾. Гетьман бажав найняти той відділ до свого війська; Німці мали тоді славу найдлїпших вояків.

Питання про наємне військо стояло від того часу все в програмі українських гетьманів. В ріжних часах пробувано ріжних формацій. З місцевих сил повставали відділи серденят, компанійців і ин. З чужих народів в українській армії знайшлися Німці, Поляки, Татари, Донці, Волохи, Альбанці, Сербии..

На цім місці хочемо зібрати вістки про сербські відділи на Україні в 1650 і 1660 рр.

¹⁾ Лист 6 XI 1648. Supplementum ad hist. Russiae monument. Пб. 1848, с. 181—182. Коментар до цього епізоду — д-р С. Томашівський: Перший похід Хмельницького, Львів 1913, с. 82—8. (= Жерела до іст. України VI, вступ).

II.

Про зносини з Сербами Богдан Хмельницький знадував уже при кінці 1649 р. Перед московським послом Григорієм Нероновим говорив так: „Як Мяхи з ним і з Військом Запорожським докінчать на соймі договірні статті і закріплять по правді, хай вел. цар, й. ц. в. знає про це, що, просячи у Бога помочі, і умовивши ся з крижським царем і з Волохами, Сербами, Мутянами та білгородськими князями, він хоче промишляти над турецьким царем. А кримський цар і Волохи і Сербі і Мутяни і білгородські князі до нього за тим безперестанно присилають, щоби Військо Запорожське ішло війною на турецького царя“...¹⁾.

Великі перемоги козацького гетьмана рознесли його славу по цілій Європі, — чутки і вісті про могутність Хмельницького дійшли й на Балкан і серед пригноблених народів розширили надії, що Запорожці, славні з воєн з невірними, зможуть і схочуть звернути ся проти-оттоманської сили. Хмельницький в тім часі справді міг носити в душі думки про виступ проти Турків. По збрівській кампанії мав забезпечену границю від заходу. — від сходу з Москвою відносини укладали ся чим раз ліпше, — можна було хоч у гадках проєктувати нові славні походи. До війни з Туреччиною заохочував гетьмана король Іван Казимир, дуже займав ся тою справою папський нунцій, таксамо Венеція, цісар. Щось правди було в словах гетьмана, бо він і на ділі приготовляв ся до морського походу: триста чайок вже стояло готових під Кодаком, дальших двіста було в роботі. — Але ті пляни антитурецької ліги й війни з бусурманами минули ся скоро; вже з початком 1650 р. показало ся, що й на Сході й на Заході положення непевне, що в Польщі не думають додержати договору, в Москві теж приятелі нещирі. Хмельницький заклав тоді фантастичні проєкти і числячи ся з реальними силами, погодив ся з Туреччиною. Добрі відносини між Україною і Портою лишили ся через цілий час його гетьманства.

Та хоч Хмельницький не цікавив ся вже більше протитурецькими плянами, на Балкані і взагалі на християнським Сході його популярність не упала, противно зростала все більше. До чигиринського двора безнастанно прямували путники зі Сходу, й через них ішли поклики до гетьмана — починати війну з невірними. Між тими мандрівниками не останнє місце займали Сербі.

¹⁾ Гр. Неронов під 6 XII 1649 р., Акты ЮЗРоссии VIII с. 313.

Наперед ішли на Україну духовні особи. Вони їхали звичайно до Москви за милостинєю і в інших справах, але по дорозі вступали до Чигирина. Так 1653 р. їхав кратовський митрополит Михайло, в лютім 1654 трєбинський митрополит Арсеній з трєма монахами, в квітні тогож року сербський патріарх Гаврило з девятьма особами. Ті гості не тільки шукали матеріальної підмоги на Україні, але також деколи сповняли політичні місії; так напр. патріарх Гаврило мав підняти ся посередництва між молдавським воеводом Матієм і Хмельницьким¹⁾. Дальше почали ся зносини між Сербією і Україною також на військовім полі.

В пару місяців по патр. Гаврилї, в перших днях вересня 1654 р., до козацького табору під Хвастовом приїхав новий гість із Сербії, капітан Іван Юрієзпч. Він привіз характеристичний лист від сербської старшини:

„Прєсвітлий і благородний, Богом вибраний, пане Богдане Хмель, гетьмане й. ц. вел. всього війська запорожського, добре-дію наш!

„Ми всі Сербї є православної християнської віри Хрїстової, бачимо православє вашої милости і повеління боже, від радостї великої не можемо мовчати і перестати. Пишемо до вашого прєсвітлого величества царського і повідомляємо, що цей чоловік капітан є з землі нашої сербської, роду великого і доброго, від котрого роду є Богом вибраний Гаврил архієпископ, патріарх сербський, котрий і тепер є у й. ц. вел. на Москві, — від тих свояків його. За ним просимо вашу милість і посилаємо його до вашої милости ми всі браття наші Сербї і капітани, як великі, так і малі, що цей чоловік є потрібний і розсудний до війська на побїду на невірних иноплемінників і на всіх неприятелїв наших, котрі переслідують нас і віру нашу православну, — дай Боже, щоби ти побїдив і нам поміг визволити ся з увів дїявольських. За нього просимо милости вашої, щоби йому у всім вірив; як буде воля божа і вашої милости гетьмана війська запорожського, зроби його яким полковником, — щоби і ми всі поклонили ся благородію твому і пішли на поганські народи, щоби вибавити всю братію від поганих, по повелінню божому. І ще раз просимо і стараємо ся.

¹⁾ Ст. Дмитриїєвиць: Одношаї неських патријараха с Русїєм у XVII веку (Глас српске крај. Академије т. LX), Београд 1901; В. Гнатюк: Зносини Українцїв із Сербами, Наук. Збірник в честь М. Грушевського, Льв. 1906.

„Капітан Мирко Великий, вашого величества гетьманського останні раби Серби з мутянської землі“¹⁾).

Капітан Іван Юрієвич устно повідомив гетьмана, що Серби почали війну з Турками. Початок був такий, що султан казав убити сорок сербських князів, підозріваючи, що вони хочуть виступити проти Порту. Серби тоді справді підняли повстання і зібрали ся коло Дунаю: Побили багато Турків, добули і поруйнували різні городи; силістрійський паша мусів відступити від Дунаю в дальші місця. Серби мають сорок тисяч війська, старшиною вибрані у них капітани, — вони разом збирають ся на раду і порядкують військом. Для Турків це повстання небезпечне, бо й Венеція почала війну з ними; також донські козакки ходили походом під Царгород²⁾.

Чи сербський посол мав ще які поручення до гетьмана, не знаємо: може бути, що Серби мали надію на якусь поміч і від Запорожців. Сам капітан, як видно з листу, не мав вертати ся до своєї рідної країни; його товариші бажали, щоби він лишив ся в козацьким війську.

В якій цілі? Чи щоби навязати ближчі зносини з Україною і підготувити для Сербів на будуччину союзників і помічників?

В запорожським війську були вже деякі Серби. В реєстрі 1649 р. тут і там стрічаємо прізвища „Сербин“ і сербські імена. Деякотрі з тих емігрантів були вже і на визначнійших становищах. В 1651 р. до Москви приїздив як післанець від Виговського Сербин Василь Данилович; він оповідав, що „прийшов у військо з сербської землі тому чотири роки і служить козацьку службу, й живе при військовім писарі Івані Виговським“. Писар вислав його (разом з другим Греком) як чужинця: „щоби їх в дорозі ніхто не пізнав і щоби було тайно“³⁾. В 1654 р. згадується инший Сербин Микола Маркович, також „чоловік“ Виговського; писар вислав його до Царгорода для „провідування вістей“⁴⁾.

Іван Юрієвич Сербин⁵⁾ також міг знайти службу у запорожським війську, особливо, що був з визначного роду і мав

¹⁾ Акты ЮЗР. XIV с. 61—62.

²⁾ Реляція Ів. Ржевського від 25 VIII сс. 1654 р., Акты XIV с. 40—42.

³⁾ Акты III 453—455.

⁴⁾ Акты X 580.

⁵⁾ Так підписаний в листі з 20 XII 1664, Акты V 228.

добрий військовий досвід. Але яке становище займав він за життя старого гетьмана, про це нема ніяких вісток. Може бути, що як і інші Серби примістився коло військового писаря, котрий тоді і пізніше був протектором Сербів на Україні. Як Виговський став гетьманом, Іван Сербин зараз підняв ся у військовій кар'єрі. З початком 1658 р. бачимо його вже на уряді брацлавського полковника. При нім є відділ наємних Сербів.

В січні 1658 р. він ходив разом з Богуном на Опошню проти полковника Пушкаря, що почав бунт. „Грошевий люд затугнувши, Волохів, Сербів, яничар і козацьких охотників взявши“, вони напали на полтавських козаків. Їх відділи мали 1500 людей (чи навіть самих Сербів було півтора тисячі). Пушкарь вийшов проти них і побив 300—500 людей¹). В серпні і вересні тогож року Сербин був під наказами Данила Виговського при облозі Києва; в його полку було 300 людей²). У битві під Васильковом 15 вересня 1658 р. він попав у московський полон³).

Відділи Сербів лишили ся далше у військах Виговського. У вересні 1658 р. вони були в околицях Ромен, Смілої і навіть переходили за московську границю під Путівль; докладніше згадується, що у Смілій стояло 600 Сербів, які мали берегти містечко від Татар⁴). В січні 1659 р. Серби є разом з Волохами і Поляками в Білій Церкві, рівночасно також коло Переяслава⁵). В червні побіч Волохів, Ляхів, Татар і козаків брали участь у боях під Ніжином⁶). У тій кампанії Серби, як і інші наємні відділи лишили по собі дуже лиху славу ізза грабежі і всяких насильств⁷).

Іван Сербин був тимчасом у неволі. Добути його на волю старав ся Виговський, потім і Юрій Хмельницький⁸); вкінці висвободжено його, — не скорше як у другій половині 1660 р.⁹). Потім був трохи при Юрію Хмельницьким, але не хотів вже

¹) Лист Пушкаря 8 II 1658, Акты XV 3; пор. IV 91, 101. VII 224, XV 64, 269.

²) Акты IV 159. VII 253, XV 255, 263 - 4, 274 - 7.

³) Акты XV 263, 268—278 (допит Сербина), 289.

⁴) Акты IV 169, 173, 176.

⁵) XV 301, 365.

⁶) IV 237.

⁷) IV, 146, 173, XV 34.

⁸) XV 289, V 5, 8.

⁹) В червні 1660 р. полковник Цицюра знов просив царя увільнити Сербина: його жінка умерла, діти лишили ся в Переяславі, Акты V 26.

брати участі у наміреній новій війні проти Москви¹). Як сам оповідав пізніше, виїхав тоді на волоську границю і там перебував довгий час. В серпні 1661 р. прислав відтам (чи то з „угорської границі“) свого „челядника“ до наказного гетьмана Івана Сомка, повідомляючи, що „в нього Угри вольні люди“; якби прийшло до війни з Польщею, він зараз готов іти під Камянець Подільський і „пічне над ним і над проїзжими торговими людьми чинити промисл“...²). Його оферти здаєть ся не прийнято. Але Сербин таки вернув ся в Наддніпрянщину і став жити в Корсуні при митрополиті Йосифі Тукальським і, як сам хвалив ся, став його дорадником. В дійсности мабуть шукав дальше служби. В листопаді 1663 р. Тетера хотів дати йому полк і вислати на Лівобережжя з королем проти Брюховецького і царських військ; та Сербин, чи не вірив в успіх Тетері, чи взагалі неохотно відносив ся до Поляків, — не прийняв уряду. Щоби не стягнути на себе гніву Тетері і його союзників, чим скорше вернув ся від Тетері до Тукальського і рішив ся виїхати з України. Митрополит поручив йому місію до царгородського патріарха: добути для себе благословення на київську митрополію. Сербин поїхав на Молдаву, але до Константинополя не доїхав: ерусалимський патріарх, що перебував у Молдаві, таксамо молдавський митрополит і також воевода відрадили йому займатися справою Тукальського, бо благословення вже дістав єпископ Методій, іншіж духовні, що тримають ся Польщі (і Тукальський теж?) є викляті.

Королівський похід на Лівобережну Україну покінчив ся невдачно, — війська Брюховецького перейшли на Правобережжя, Поляки мусіли уступити навіть в Подністровя. Тоді Сербин вернув ся безпечно на Україну, приїхав з жінкою (другою) і дітьми до Переяслава і заявив згоду служити під царським покровом, — навіть у Москві³). Чи мав при собі який наємний відділ, про це не чуємо нічого. Брюховецький віддав йому знов брацлавський полк. Але в Брацлавщині і в самім Брацлаві тримали ся ще козаки Тетері та Поляки і Сербин осів тільки в Умані, при кінці 1664 р. З Уманя вів енергічно боротьбу з Поляками. Заняв кілька укріплених пунктів в околицях Уманя (Бобані, Кисляк, Косенівку, Бородянку, Удимир, Христинівку)

¹) Оповідання Сербина в московськїм протоколї 1664 р. Акты V с. 204—205.

²) Із слів Сомка Ю. Никифоров 26 VIII 1661 р., Акты V 94.

³) Оповідання Сербина, як в.

і відбивав напади Поляків від свого города¹⁾. Так удержався на небезпечній позиції цілу зиму. Але на весну несподівано прийшла катастрофа: у якійсь стичці з польським військом Іван Сербин погіб лицарською смертю: „від кулі неприятельської ляцької голову положив“. Це було в квітні 1665 р.²⁾. Лишився по нім син, вже підростаючий, також Іван на імя; він пізніше (1673 р.) став лубенським полковником³⁾.

За гетьманства Виговського на іншій визначній становщі, бунчучного, був Сербин Митка (Дмитро) Мигай. При нім була теж рота Сербів, — може прибічна івардія гетьмана. У вересні 1659 р. Мигай переправлявся з тою ротою через Дніпро, десь коло Переяслава, прямуючи до війська Виговського, — та тут на перевозі напали на нього переяславські козаки, всіх Сербів побили, його самого взяли в полон і з бунчуком відіслали московським воєводам до Києва⁴⁾.

III.

Новий відділ Сербів був 1665 р. при брацлавським полковнику Дрозді. Василь Дрозд чи Дрозденко (також Дроздовський) був 1656 р. сотником заболоцьким у моголивівським полку Івана Нечая на Білорусі. Пізніше, мабуть як той полк розв'язано, перенісся на Подністров'я і тут почав збирати добровольців і вести партизанську війну на всі сторони. Про це докладно інформує нас в однім листі Іван Сербин, котрий знав добре тамешні відносини: „Дрозденко має козаків і Волохів з три тисячі, стоїть коло Камінки Дністрової і промисел чинить. І вже початок коло Рашкова зробив і до Домни⁵⁾ післанців післав, щоби живности для свого війська взяти. Вона вказала їм хліб, та написала до Ляхів, щоби скільки-небудь війська до неї прислали і її з Рашкова вивезли. Дрозд переяв ті листи і поспішив до Рашкова: міщанам там ніякої обиди не робив, а Домну казав бити і майно її взяв й за те майно найняв

¹⁾ Листи Сербина з 20 XII 1664 р. і 17 III 1665 з Уманя, Акты V 228; листи Брюховецького, тамже V 238, 244, 248, 253, 258.

²⁾ Лист Брюховецького з 17 IV сс. 1665 р., Акты V 270.

³⁾ Акты V 270, VI 13 (тут сказано, що писар Брюховецького Шийкевич „убив“ полковникового сина, Івана Сербина, — очевидно побив тільки), XI 121, 124 і ви.

⁴⁾ Акты V 312, XV 437; Акты III 520, 541.

⁵⁾ Вдова по Тимоті Хмельницьким.

Волохів і Татар буджацьких“...¹⁾. Військо того кондотєра числено згодом на 20000, навіть на 40000 людей. В цїм числі раз згадують 4000 Сербів, другий раз 10000 Волохів²⁾. З тою збіраною армією Дрозденко добув Брацлав з рук Поляків і в добутім городі осїв як брацлавський полковник. Та невдовзі мусїв уступити перед Дорошенком, — погіб траїчно, розстріляний; його відділи розбрили ся.

Під проводом Дрозденка в Брацлаві буди три инші „полковники“; Дмитряшко, Константиноподільський і Евтїхій, піхотний полковник³⁾. Однї з них мабуть мав під своєю рукою Сербів, — котрий саме, не знаємо. Про Евтїхїя не можемо сказати нічого ближче, два инші — це замїгні одиниці.

Дмитряшко Григорїєвич Райча з роду не був Українець. Райчани або Рацани називано тоді сербських виходцїв, що наймали ся до війська в сусїдніх державах⁴⁾. Здаєть ся, з таких Сербів був і Дмитряшко. По упадку Дрозда він боронив ся ще в Рашкові, згодом же перебрав ся на Лївобережжя. Був з ним відділ кінноти 500 людей — „волоські хоругви“. Він спинив ся у Переяславі, потїм перейшов до Глухова. Брюховецький бояв ся тримати в себе того „брацлавського полковника“ і намагав ся виправити його в московські краї; вкінці вислав його на поле боїв з Полякамиї під Гомель і під Переяслав. Райча у боротьбі дав себе пізнати як добрий жовнїр і здобув собі таке довіря в Брюховецького, що той віддав йому уряд переяславського полковника, при кінці 1666 р.⁵⁾ Райча служив вірно гетьманови і його відділ виконував усякі небезпечні припоручення, нпр. переселявав насильно людей з одного м.сця в друге (для воєнних цїлій), стояв залогою у неспокійних городах і ин.⁶⁾ На переяславськїм полковництві Райча лишив ся до 1674 р., не вважаючи на всі хуртовини,

¹⁾ Лист Ів. Сербина 17 III 1665, Акты V 264.

²⁾ Д. Ярмоленко, наказний гетьман 29 VIII 1665, Акты VI 26; пор. донесення сотника Тимченка, тамже VI 40.

³⁾ В. Дрозд 21 VIII 1665, Акты V 307.

⁴⁾ Вістки про Раців у Польщі і на Україні г. К. Górski: *Historja jazdy polskiej*, Краків, 1895, Т. Korzon: *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce I* 345—346.

⁵⁾ Лист Д. Ярмоленка, Брюховецького і ин. Акты VI 41, 87, 108, 136, 155, 173 і д.

⁶⁾ VII 12, 14—15.

що переходили коло нього. Умер к. 1705 р.¹⁾. Згадуєть ся теж його братанч Марко Райча (1673 р.²⁾.

Другий товариш Дрозда, Константин подільський полковник — це Константин Мигалевський. Він теж неукраїнського походження. З роду він був Грек, батьківщиною його була „область города Хіос“, батько його звав ся Михайло. В 15 році життя, як став сиротою без батька-матері, переселив ся до Волощини і став на службу в воеводи Матвія. Був у нього 16 літ рейтарським хорунжим і поручником. По смерті воеводи поїхав на рік до Єрусалима, потім з антіохійським патріархом Макарієм вибрав ся в подорож до Москви, — віз туди московського бранця, котрого викупив з неволі, мабуть щоби придбати собі ласку в Москві. Одначе не лишив ся в Московщині, але разом з патріархом вернув ся на Україну і тут почав служити при Богдані Хмельницькім (1656 р.). Так і лишив ся при дальших гетьманах, аж як булаву взяв Тетера, виїхав з Дроздом до Могилева над Дністром: „Зібрали полки і служили вел. государю і над неприятельськими людьми, над Ляхами, Татарями і зрадниками Черкасами промисли чинили і на боях многих побивали“³⁾. Тоді приняв він титул подільського полковника і прізвнще Мигалевський або Мигалевич (не знати чи від імени баька Михайла, чи від м. Могилева). По катастрофі Дрозда не хотів піддати ся Дорошенкови, але таксамо як Райча, переселив ся на Лівобережжя з полком із 5000 людей, — козаків і Волохів. Його полк так докучив своїми „стаціями“, що Брюховецький рішив енергічно позбути ся „волозького полковника“ і вислав його з поч. 1667 р. до Москви. Відтам Мигалевський вернув ся аж по кількох роках. В 1674 р. він був знов корсунським полковником⁴⁾, 1678 р. індуктором (поборцем податків) у Самійловича⁵⁾.

У відділах Мигалевського і Райчі головне місце займали Волохи, — це річ зрозуміла, бо Волощина була найближче до України і найскорше могла доставити сил до війська. Але побіч

¹⁾ Про нього А. Лазаревскій: Очерки малоросійских фамилий, 11. Дмитрашки-Райчи, Русскій Архивъ, 1875, II. А. Стороженко: Родіон Григорьевичъ Дмитрашко полковникъ переяславскій, Киев. Стар. 1893 IV. і Очерки переяславской старины, Київ 1900.

²⁾ XI 331.

³⁾ Оповідання Мигалевського в Москві 1667 р.: Акты VI 163—9.

⁴⁾ Акты VI 114, 145, 165—169, XI 617—619.

⁵⁾ XV 500.

Волохів мусіли бути там і Серби, так як і в полку Дрозда. На це маємо випадкову вказівку з пізнішого часу: в 1674 р. у полку Дмитрашка Райчі наказним полковником є Войца Сербин¹⁾, згодом теж полковник переяславський (1675—1682)²⁾.

IV.

Наші жерела дозволяють бодай на загальну характеристику Сербів і інших наємних відділів, що були в українській службі 1650—1660 рр.

Між наємними військами згадують ся деколи Німці, Поляки, Татари, — але головний контингент добровольців приходив з балканських країв. Балканські народи, нищені і використовані Турками, видавали з себе багато збігців і емігрантів, що шукали ліпшої долі в сусідніх краях. Вони наймали ся здавна на військову службу у Венеції, Угорщині, Австрії, Польщі, — аж прийшла черга й на Україну.

Найближчі до України були два румунські господарства, Молдава і Волощина, відси повинні були приходити перші охотники до козацького війська. Свобідного людського матеріялу було тут багато; молдавський воєвода Стефан 1654 р. жалував ся на непослушних підданих: „вони люди вольні, домів у себе не мають і ходять на війну з найму, куди схочуть“³⁾. В реєстрі 1649 р. є досить часте прізвище „Волошин“, що вказує на виходців із за Дністра. Але більших, зорганізованих відділів за Хмельницького не стрічаємо цілком, за Виговського є про них тільки загальна згадка; аж Дрозд чи Мигалевський зібрав велику ватагу Волохів. Волоські відділи більше наймали ся до служби в Польщі, може тому не знаходили довіря на Україні.

Більш докладні вістки про Сербів. Той народ, вславлений боротьбою з Турками, знаходив симпатію між Українцями. Вже за Хмельницького Сербі утвердили ся в війську, потім Виговський окружив їх особливою опікою. Перші сербські добровольці, як Іван Юрієвич, прийшли з Волощини (мутянської землі), згодом приходили затажці з властивої Сербії, навіть із західних

¹⁾ Лист Самійловича 10 VIII 1674, Акты XI 600.

²⁾ Про нього А. Стороженко: Сербинъ Вукъ, полковникъ переяславскій, Київ. Старица 1894 I. і Очерки переяславскої старани, Київ 1900.

³⁾ Акты X 579.

її окраїн, бо згадують ся і сусідні Арнаути. Число Сербів не було велике: за Виговського маємо цифри 600—1500, за Дрозда пересадно 4000. З початку, за Івана Сербина, вони творили здасть ся чисто національний відділ, потім перемішали ся з Волохами.

Про організацію й узброєння тих відділів знаємо дуже мало. За Виговського є згадка про роту Сербів; відділи Мигалевського називають ся волооськими хоругвами. Чи на цій основі можна уважати Сербів за иншу формацію як Волохів? Хоругов все означала відділ кінноти, рота одначе вживала ся і на означення кінноти і піхоти, аж у другій половині XVII в. приняла ся як назва для самої піхоти. В наших жерелах зазначено виразно, що Волохи це кіннота; очевидно це була т. зв. легка їзда (без панцирів, з луками або пістолями й шаблями). Про Сербів не знаємо нічого певного, чи вони були піхотинці чи кінні.

Наєм тих чужоземців відбував ся у ріжний спосіб. Головну роль грав очевидно ватажок відділу. Іван Сербин з початку сам вступив до запорожського війська, пізнійше виїхав на молдавську границю і там шукав собі „вольних людей“. Дрозд і Мигалевський також на границі організували свої відділи. До служби ті ватажки зголошували ся нераз неірошені, — як Райча і Мигалевський, що з своїми відділами просто заїхали на Лівобережжя, жадаючи „хліба“. Наємні відділи діставали якусь плату у грошах, — відси характеристична назва для них „грошевий люд“¹⁾, — але як високу, трудно сказати. Та головне їх удержання ішло, здасть ся, з реквізицій: „ради цієї їх служби вказав я їм становища поближче Дніпра в Острі, Козельці, Баршполі, Воронкові, щоби відтам собі корм брали“ — писав Брюховецький про хоругви Райчі²⁾. Через ті конечні грабежі наємні війська втратили добру славу між населенням.

У війні зтяжні відділи мали свою ціну, — з цього боку не знаходимо на них ніяких жалів. Своє значіння ті полки завдячували передовсім своїм полководцям. Іван Сербин, Дрозд, Райча — це були люди хоробрі, відважні, що не жалували своєї крові і вміли навіть життя положити на полі бою. Від полководців і ті відділи переймали ся лицарським духом.

¹⁾ XV з.

²⁾ VI 136.

В політичній життєвій діяльності наємні відділи не брали активної участі. Вони були послухним знарядом в руках того, хто їх наняв. Гетьмани могли уживати їх не тільки проти заграничного ворога, але й у нутрі краю, навіть до поліційної чи жандармської служби. Виговський вислав своїх Сербів до боротьби з Пушкарем, Брюховецький уживав відділу Райчі для залог у неслухняних городах, до насильних евакуацій і ин. Батажки наємних відділів, навіть ті, що дістали уряди полковників, не мішалися до політичних справ України. Їх орієнтація була проста: іти за наказами свого вождя, гетьмана. Тільки тоді, як Україна ділилася і гетьман виступав проти гетьмана, вони приходили в сумнів. „Рад би я душею моею пристати до такого, скажу, святого діла, — писав Райча в січні 1669 р. до ніжинського полковника. — тільки мені цього недостає, що не знаю, чи пан гетьман сіверський (Многогрішний) вже прямо від вас і від усеї черні запорожського війська вибраний на гетьманство на сій стороні, як покійний Брюховецький, чи маємо слухати по давньому Дорошенка? І для того, мій брате, зволь про все докладно мене повідомити, при чім ви стояти мете; а я, як дізнаюся, знати му, як у цій справі поступити“...¹⁾ Огже у таких справах чужі полковники руководилися солідарністю з місцевими товаришами. Це, що вони трималися здалека від партійної боротьби і пильнували свого військового діла, підносило їх вартість для держави. Вони стали взірцем, як треба формувати й українські відділи.

Завдання, з яким вперше зустрівся Богдан Хмельницький, — утворити нову армію побіч козацького ополчення, в 1660-их рр. було рішене в користь наємних відділів. З того часу й українські полки перетворюються на формації з наємним характером, як сердюки, компанійці і інші „охотні“ відділи.

¹⁾ Райча до Филипа Уманця 11 I 1669, Акты VIII 7—8.

Пісня про повстаннє Мартина Пушкаря.

Подав *Василь Щурат.*

Вибір Івана Виговського на гетьманство перевели козацькі старшини без участі Запорозжя, що вважало себе представником простого народу в його боротьбі з панством — як чужим, так і своїм, українським. Такий вибір, розумієть ся, сильно несподобав ся Запорозжцям. Та ще більше роздратовала їх заборона ходити воєнними походами на татарські землі й на море — наслідок зближення Виговського до кримських Татар. Тому обжалували вони нового гетьмана в Москві, закидуючи йому — з тактичних причин — передовсім зраду цареві, довершену через поновлення союзу з Раковцієм, воеводами молдавським та волоським і Татарами.

Щоб не відтручувати від себе передчасно ні гетьмана ні Запорозжя, московське правительство взялось посередничити між ними. Але більше наслідком гетманської блокади ніж московського посередництва Запорозжжє помирніло. Тоді одначе против Виговського виступило городове козацтво з полтавським полковником Мартином Пушкарем на чолі.

Полтавщина, остаючи під безпосереднім впливом Запорозжжя по сусідству, мала й свої причини бути незадоволеною з вибору Виговського на гетьманство. Там не мав він симпатії вже для того, що всякий угніт простого народу виходив від осіб доволі близьких до нього. Порозуміннє Виговського з Татарами стіснявало й козаків полтавського полку в їх воєннім промислі. Та найбільше зворохобив незадоволених полковник Мартин Пушкар, один із тих козацьких старшин, про яких навіть у народній думі згадуєть ся як про назначуваних самим Хмельницьким до гетьмановання по нім. Він то, подразнений в своїй амбіції вибором Виговського на гетьманство, розпочав против нього ворожу акцію, висилаючи обжаловання в Москву. Представляючи згідно з Запорозжжєм Виговського як зрадника,

який сполучився проти Москви не тільки з кримською ордою, але і з Ляхами, що на разі ще не було наступило, Пушкар тим самим зі своєї особистої справи робив справу Москви й обезпечував ся наперед. Таке обезпечування не було зайве, бо Виговський, не довго нагадуючись, уже поведів був увязнити Пушкаря й привести до Чигирина. В відповіді на те Пушкар зарядив у січні 1658 р. мобілізацію полтавського полку, а 25 січня зустрів ся вже з військами гетьмана і вийшов з першої сутички побідно.

В дальшій військовій поході Пушкар спинив ся лиш на представлення московського посольства й ніби-то вже погодив ся з вибором Виговського на гетьманство. Та рівночасно оглянувся за союзником проти нього. Знайшов його скоро в миргородськім полку, де були маєтности Виговського. Ширеннем пересадних вісток про те, що Виговський сполучив ся з Татарами й Ляхами проти царя, та що цар наготовив проти них 40.000 війська на поміч вірному козацтву, Пушкар піддержував ворохобню в миргородськім полку, висилаючи рівночасно з Виговським нові посольства в Москву з новими обжалованнями та ждучи відтам рішення. Коли-ж із Москви рішення не приходило й тим самим Пушкареви дальше давалась можливість покликуватись на її прихильність до себе, Виговський був приневолений хопитись за оружжя. Він 4 мая вирушив з Чигирина за Дніпро. Пушкар, просячи собі помочі з Москви, доніс туди негайно, що Виговський веде проти нього 40.000 Татар і Ляхів. По правді-ж було у Виговського Татар тільки 6000, а Ляхів зовсім не було.

Ще заки прийшло до кривавої розправи, миргородській полк примирился з гетьманом. Пушкарівці вже стали слабші на душі. До зменшення-ж їх союзників причинили ся два гетьманські універсали, видані 14 і 16 мая, якими кидало ся незгоду в ворожий табор і сіялось ворожнечу між провідниками й простим козацтвом. В універсалі з 16 мая, виданім тоді, коли війська Виговського від військ Пушкаря відділювала тільки ріка Голтва (коло місцевости тогож імени), заперечувалось аітаційним сплетням Пушкаря, особливо тій його сплетні, будь-то би за ним стояв цар. Універсал мав успіх. Часть Пушкарівців перейшла від-разу на сторону Виговського; решта почала уступати ся до Полтави, де по невдалій сутичці 18 мая замкнулась.

Майже дві неділі облягав Виговський Пушкаря в Полтаві. Боротьби були завзяті. Зруйнувавши і спаливши околиці Полтави, Виговський брав її приступом. Тоді Пушкарь, відповідаючи на зазив до піддання, почав удавати, що готов помирити ся, а 30 мая нечайно й підступно напав на гетьманський табор і розбив його. Сам Виговський ледви втік із табору, лишаючи все в руках Пушкаря. Одначе в короткім часі відібрав усе, вернувши ся з татарським військом. У новій битві поляг Пушкарь, а з ним до 15000 його війська. Дня 1 червня Виговський знищив Полтаву щілкою.

Так представлений цікавий момент із минулого України в недавнім історичнім досліді (Денис Коренець: Повстання Мартина Пушкаря — в „Науковім Збірнику присвяченім проф. Михайлови Грушевському“, Львів, 1906). Слідів його в народній традиції доси в нашій науковій літературі не вказувалось. А прецінь в однім давнійшій польськїм, нині зовсім призабутім, альманасі була надрукована ціла пісня про битву під Голтвою. Той альманас, п. з. *Bukiet Literacki*, виданий Л. Вшендобильським 1851 р. в Варшаві. Згадана пісня надрукована в нїм при невеличкій статті Л. Вшендобильського п. з. *Bitwa pod Goltwą roku 1657—58* (ст. 226—229).

Статейка Вшендобильського має характер дуже скупого коментарія до пісні. Властиво є вона коротесеньким нарисом історії кар'єри Виговського й кінчить ся — з поглядом на пісню — таким уступом:

„В тім же часі служив у козацькїм війську полковник Мартин Пушкарь, котрий із завистю споглядав на власть Виговського й усильно бажав зайняти його місце. Для осягнення свого наміру стинив ворохобню поміж козаками і провадив відділи против Виговського. Народ на Україні доси оспівує битву під Голтвою“.

Хто де, від кого й коли записав пісню, не сказано. Можна би тільки припускати, що записав її сам видавець альманаха, коли опублікував її від себе, зазначивши се своїм підписом, та що записав її перед 1851 р., коли дозвіл надрукувати альманах, даний варшавським цензором П. Дубровським, має дату 11 (23) лютого 1851 р. Опублікований текст пісні одначе при загальній поправности, яку прийдець ся йому признати, а яка вказувалаб на записувача ознайомленого добре з українською мовою, все таки дає основу припускати, що не був ним редактор альманаха Вшендобильський. Такою основою для мене

є те легке попсованне поправно записаного українського тексту, що в переписанню латинським алфавитом для альманаха вийшло наслідком склонности редактора Поляка до вимавляння звуків по московськи. Бачить ся се передовсім у передаванні українського звука г латинським g (Wygowski, uganiati, dorogu, zagadaw, Goltwi, pomagaje), а українського и латинським i (znati, poważati, jednati, piti, liczyti, strilati, bitsia, ruszati, oblikaw. idi, ostupiw, stali, nastupati, biti, pobiwati), в такім переписуванні, як: ledaszczyi зам. łedaszczyi, koniej зам. konej, miod зам. med і т. ин. Записувач Українець таких помилок не зробив би. Скорше міг зробити їх переписувач Поляк ознайомлений більше з московською мовою ніж з українською. За сим промавляв би й польський переклад пісні, надрукований побіч українського тексту. Він зроблений дословно й вірно, коли не брати на увагу кількох помилок. Дивно одначе вражає факт, що перекладчик дав собі раду з перекладом такого, наприклад, незвичайного вислову, як „до Полтави сучив“ (Poltawę szturmem brał), що нині й неодному Українцеві остало б незрозуміле без помічі Грінченкового словаря, а фальшиво переклав такі прості вислови, як: „з гармат та з рушниць по гетьмані стріляти почав“ (z armat i rusznic do hetmańców zaczął strzelać), або: „а в мене що війська, що й коней, що й вірної душі не має“ (a u mnie sóz po wojsku i koniach, kiedy ludzi wiernych niemam?). Се я поясню собі так, що польський видавець пісні, Вшендобильський, при перекладанню її на польське поінформував ся в Українця тільки що до значіння зовсім незвичайних слів, а що до буденних спустив ся на власне знання української мови, не підозріваючи того, що ті буденні слова можуть бути для нього незрозумілі в спеціальних фразах.

Усунувши помилки пороблені Вшендобильським у польській транскрипції пісні й деякі друкарські, подаю текст її в транскрипції українській без усякої дальшої зміни:

Не день, не два Виговський гетьман
До Полтави сучив.
У самого сорок тисяч,
Та еще й Ляхів вів.

Ой куди то просучий Виговський
Ляхів вів?
Ой вів, вів Ляхів
Супротив козаків.

Ой вів, вів Ляхів
Супротив Пушкаря.

: : : : :
: : : : : : :

Ой будете знати, як мене поважати,
Як Україну до себе вдатися;
Ще будете знати,
Як по лісах уганяти.

То Виговський гетьман
До Полтави дорогу верстав,
Поверставши дороженьку,
По Голтві станом став,
А ставши собі станом,
Пушкаря обликав:

„Мартине, Мартине,
Сучий ти сине,
Іди із мною мед-горілку пити,
Козаків лічити.

Которії голівнії,
Тії до мене перейдуть;
Которії лешці,
Тії із мною бить ся зачнуть“.

От надійшов Пушкар Мартин,
По сей бік став;
З гармат та з рушниць по гетьмані
Стріляти почав.

„Ой Мартине, Мартине, сучий ти сине,
Що ти задумав-загадав,
Що Виговського гетьмана
Рушати зачав?

Що в тебе, сучий сине,
Латвою латва;
А в мене й Ляхи й козаки
І татарська орда.

Ану, пане Стефіне,
Як ти себе маєш?
Ти коні маєш, гармати маєш.
Чом Пушкаря не оступавш?“

— Я-ж би его враз оступив,
Та єму Вілий Цар допомає;
А в мене що й коней і гармат,
Що й вірної душі не має. —

„Ану, пане Трофиме,
Як ти себе маєш?
Ти-ж військо хоробре і вірну душу маєш,
Чом Пушкаря не остунаєш?“

— Я-ж би его враз остунив,
Та ему Білий Цар допомагає;
А в мене що війська, що й коней,
Що й вірної душі не має. —

От-то Пушкар по березі, по Голтві
На коню виступає,
До гетьмана Виговського
Такі слова промовляє:

„Ой пане гетьмане,
Що-ж ти думаєш-гадаєш,
Що мене своїм військом
Та не остунаєш?“

То Виговський мед-вино п'є,
Волося скубе;
Що він не добре чує,
Недолю собі жде.

Тоді-то стали Пушкарівці
На Ляхів наступати,
Стали Ляхів середом-передом
Бити-побивати.

То Виговський гетьман на коня сів,
У Чигрин Дуброву втік,
Самого Стефана Омельченка
На Голтві залишав.

То Виговський на коня сів,
У Січ Тешлицьку втік,
Самого одного Трофима Сороку
На Голтві залишав.

В примітках до цього тексту подав еще Вшендобильський чотири такі пояснення:

1) Стефан Сулима, котрий на основі гадячського договору одержав шляхетство й міг називати ся Омельниченко.

2) Трофим Сорока, инакше званий Гуляницький, брат ніжинського полковника Григорія, суддя того-ж полку, а потім гетьман козаків.

3) Чигрин - Дуброва, містечко колись сотні дубенського полку, лежить над рікою Сулою, майже при устю її до Дніпра, на заході від Голтви.

4) Січ Тешлицька над Дніпром низше Хортиці. Січі або столиці запорожських козаків були три головніші: Хортицька найдавніша, Тешлицька і Никитинська. Всі були укріплені.

Інших пояснень до самого тексту пісні не подав видавець альманаха. Але в світлі історичних фактів, усталених розвідкою проф. Коренця про повстання Мартина Пушкаря, сей текст являєть ся нам зовсім ясним.

Із цілого ряду епізодів повстання Пушкаря в пісні оспіваний лиш той момент, у котрім обляганому через дві неділі в Полтаві Пушкареви вдалось 30 мая 1858 р. осягнути хвиливу побіду над Виговським, розбити його війська й самого зневолити до утечі. Про те, що ранше Виговський побив Пушкаря й примусив його замкнути ся в Подгаві, а остаточно розбив на прах, у пісні не згадуєть ся й словом. Найкращий доказ, що пісня зложена в середовищі прихильнім для Пушкаря, а ворожим для Виговського. Тим пояснюєть ся й виставленне Виговського піснею в таким світлі, в яким виставляв його перед простим народом і перед Москвою в своїх обжалованнях Пушкар: в світлі зради козацтву і московському цареві наслідком злигання з Ляхами й татарською ордою. Прочувий Виговський — сказано в пісні — вів Ляхів супротив козаків. Його обжалованне козацтва в ворохобни, подаване в Москву, відзигаєть ся в перехвалці його: „Ой будете знати, як мене поважати, як Україну до себе єднати“. На його заборону козакам промишляти воєнними походами на татарські землі натякаєть ся в другій перехвалці: „Ще будете знати, як по лісах уганяти“. Відгомін універсалу Виговського, виданого до Пушкаревих військ під Голтвою, допущений з розмислом у його визиванню Пушкаря до бою, особливо в вираженню надії на поріжненне Пушкаревих сторонників:

Которії голівнії,
Тії до мене перейдуть;
Которії ледащі,
Тії із мною бить ся зачнуть.

В уста Виговському также з розмислом вложений вкінці й насміх над Пушкарем:

Що в тебе, сучий сине,
Латвою латва;
А в мене й Ляхи й козаки
І татарська орда.

Се насміх, що замість понизити Пушкаря міг його в очах сторонників хиба тільки піднести. Сам же Пушвар видавав себе за оборонця інтересів простого народа (латві) перед гетьманом козацьких старшин, що опер ся на Татарах і Ляхах. Сам він радо вказував на різницю між своїми військами й гетьманськими. В устах Виговського насміх над Пушкарем є властиво насміхом над самим собою. Він заправлений гіркою іронією. Такою-ж іронією націхована відповідь давана Виговському панами Стефаном і Трофимом на зазиви оступати Пушкаря.

Стефан відповідає:

Я-ж би єго враз оступив,
Та єму Білий Цар помогає;
А в мене що й коней і гармат,
Що й вірної душі не має.

Трофим-же вимавляєть ся таксамо:

А в мене що війська, що й коней.
Що й вірної душі не має.

Іронія відповідий виступає ярко на основі порівняння їх із зазивними словами Виговського, якими він вмавляє в своїх сторонників силу:

Ти коні маєш, гармати маєш...

Ти-ж військо хоробре і вірну душу маєш..

Яку вони силу мали, се Стефанови й Трофимови хиба краще можна було знати, ніж Виговському.

Замітне также, що сплетня про поміч московського царя Пушкарєви вложена в уста сторонників Виговського, котрий заперечував їй у своїм універсалі. Зроблене се з тою наївною вірою, яка могла бути лиш у сторонників Пушкаря. Лиш такою наївною вірою оправдуєть ся оперованне неправдивими фактами в пісні призначеній для народа. Колиб против сього твердження висувалось факт, що в пісні про повстанне Пушкаря все таки є допущений неправдивий факт здуки Виговського з Ляхами, то на се буде поясненне, що інших Ляхів мав на мисли Пушкар у своїх обжалованнях Виговського, а інших уявляв собі загал простого козацтва. Для простого козацтва Ляхами були всі козацькі старшини, всі срібляники-дуки, яких, на приклад, у думі про Ганжу Андібєра так і називаєть ся Ляхами (П. Кулшъ: Записки о южной Руси, Спб. 1856, т. I, ст. 202, 205).

Як у думках, так і в пісні про повстання Пушкаря всі відступлення від історичної правди сперті на наївній вірі народа, яка дає їм — у своїх межах — свою печать правдивости. Та не лиш у сім однім, не лиш у зрелативно-історичнім реалізі пісні про повстання Пушкаря в стичний пункт її з думами. Будовою і стилем вона сильно відрізняється від звичайних пісень, а не зближаючись до вірш із правильними строфами їх і рівними стихами, підходить найблизше до дум.

Нерівномірність поодиноких віршів, залежність довготи їх від більшої чи меншої групи слів звязаних в одну льогічну цілість і від появи риму найчастійше дівсдовного, реторичний акцент замість ритму, а замість строф збудованих з однакового числа віршів уступи зложені з більшого або меншого числа їх відповідно до обему вираженої гадки, яка тими уступами виражається, — отсе прикмети, що ними визначається будова пісні про повстання Пушкаря — на рівні з думами. (Про будову дум гд. П. Житецькій: Мысли о народных малорусских думахъ, Київ, 1893, глава I; Ф. Колесса: Мелодіи українських народних дум. Серія II. Мат. до укр. етнольоїї вид. етногр. комісією Н. Товариства ім. Шевченка т. XIV, ст. XXIV).

В формі пісні, в якій опублікував її Вшєндобильський, вона визначається виїмково й на користь собі тим, що поділ на вірші переведений у ній не так із увагою на рими, як більше з узглядненням кожної, хочби й найменшої, льогічної групи слів. Такий поділ на вірші, подиктований без сумніву павзами, що їх робив виконавець речітатива, народний співець, у чім був би й доказ безпосереднього записання пісні з його уст.

Стиль пісні про повстання Пушкаря звертає на себе увагу рівнож характеристичними прикметами стилю дум, показаними в студії Житецького.

Звертаю увагу на ведення оповідання питаннями й відповідями на них:

Ой куди то просучий Виговський
Ляхів вів?
Ой вів, вів Ляхів
Супротив козаків.

Зовсім так, як, наприклад, у думі про Падія (М. Максимовичъ: Сборникъ укр. пісень, Київ 1849):

— „Хто-ж тебе зачинав?“
— „Начинав тебе проклятий Мазепа“.

В стилі дум є й промови Виговського до Пушкаря й Пушкаря до Виговського й розмови Виговського з козацькими старшинами. Їх у думах так багато, що приклади подавати було б зайве.

Як у думах, так і в пісні про повстання Пушкаря видкотою сам нахил до узалежнювання прямих речень слівцем **що**:

Що в тебе, сучві сине,
Латвою латва...

А в мене що війська, що й коней
Що й вірної душі не має.

Що він не добров чує,
Недолю собі жде.

Таке-ж, як у думах, уподобання розпочинати речення слівцем **то**, або **от-то**, **тоді-то**:

То Виговський гетьман
До Полтави дорогу верстав.

От-то Пушкар по березі, по Голтві
На коню вистував...

То Виговський мед-вино це,
Волося скубе..

Тоді-то стали Пушкарівці
На Ляхів наступати...

То Виговський на коня сїдав,
У Чигрин-Дуброву втівав...

То Виговський на коня сїдав,
У Січ Тешлицьку втівав...

Два останні приклади в рівночасно прикладами звичайного в думах епічного розширювання оповідання через повтаряльне речення з новими доповнюваннями його.

Як у думах, так і в пісні про повстання Пушкаря подібують ся й намагання дати дійству (битві) прикмету більшої могутності через зазначування самої вихідної точки дійства, самого початка його, при помочи дієслова: **стали**:

Тоді-то стали Пушкарівці
На Ляхів наступати,
Стали Ляхів середом-передом
Бити-побивати.

Не брак і в лексиці пісні особливостей знаних із дум. Такими є передовсім зміцнення слів синонімами: задумав-загадав, латвою латва, середом-передом, бити-побивати. Поза тим ще й архаїзм — один, але значний: обликав; слід тої книжно-народної мови, яких у первісному тексті пісні, як і всіх дум, колись певно було більше.

Гадаю, що поданого матеріялу для характеристики змісту, будови і стилю пісні про повстання Пушкаря вистане на доказ безпосереднього споріднення її з думами, а навіть на доказ, що й ся пісня є думою, думою забутою й нерестрованою доси.

Зміст, настрої і легка іронія з сатиричним вістрем зближують сю думу до групи дум із часу Хмельниччини.

На питання, коли могла повстати дума про повстання Пушкаря, можна би зважитись відповісти: безпосередньо по оспіванім факті. Припустити пізніше повстання її трудно. Коли рукою судьби факт побіди Пушкаря над Виговським був перечеркнутий, не було вже для оспівування його ані настрою ані моральної спонуки.

Слідами гетьмана Мазепи.

Подав *Богдан Барвінський.*

Вступ.

При нагоді збирання матеріалів до генеалогічно-геральдичної монографії Мазепів-Колединських¹⁾ попадали мені в руки також такі матеріали, котрі не відносять ся вправді безпосередно до згаданої теми, все-ж таки стоять у тім чи иншій звязку з особою гетьмана Івана Мазепи та його родом. З сього згляду рішив ся я опрацьовувати ті матеріали незалежно від монографії роду Мазепів та випускати їх у світ окремими причинками. Першим таким причинком була моя стаття п. з. „Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях (до ілюстрації)“²⁾. Яко дальші того рода причинки появляли ся від часу до часу слідуючі мої статті: „Портрет Мазепи кисти артиста-маляря Осипа Куриласа“³⁾, „Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і шгуці“⁴⁾, „Причинок до питання про т. зв. „Бекетівський“ портрет Мазепи“⁵⁾ та „Доповнення до статей про Мазепу: 1. Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і шгуці; 2. Т. зв. „Бекетівський“ портрет Мазепи; 3. Уваги до інших портретів Мазепи; 4. „Невідомий доси“ портрет гетьмана Івана

¹⁾ Родinne назвисько Івана Мазепи було „Колединський“. Гл. *Źródła dziejowe* V, ст. 110 і 138—9; Архивъ юго-западної Россіи ч. VII, т. I, ст. 293; пор. також Rulikowski: *Opis powiatu Wasylkowskiego*. Warszawa 1853, ст. 117 і Похилевичъ: *Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Киевской Губерніи*. Киевъ 1864, ст. 508.

²⁾ *Руслан* 1906, ч. 75—77; перепечатана в *Історичнихъ причинкахъ I*, Жовква 1908, ст. 96—108.

³⁾ *Руслан* 1909, ч. 120; — також у присвяченихъ пам'яті гетьмана Мазепи з нагоди двохсотихъ роковинъ полтавського бою *Історичнихъ причинкахъ II*, Львів 1909, ст. 22—28.

⁴⁾ і ⁵⁾ *Руслан* 1909, ч. 140; *Історичні причинки II*, ст. 29—31 (з портретомъ).

Мазепи¹⁾. Почавши з 1910 р. появляли ся в часописи „Руслан“ мої замітки (переважно полемічного характеру), дотикаючі питання про автентичність поодиноких портретів гетьмана Мазепи (1910, ч. 70, 72, 74, 79 і 83; 1912, ч. 27); вони мали вийти в III-й томик моїх „Історичних причинків“, котрого печатання було вже розпочате літом 1914 р., але вибух світової війни переривив його.

Продовженням моїх заміток, що не дадуть ся помістити в рамках приготовлюваної монографії Мазепів-Колединських, мають служити отсі статті під одним спільним заголовком „Слідами гетьмана Мазепи“, котрі буду оголошувати печатно в міру сього, як даний матеріал буде мною відповідно опрацьований.

I.

Безіменна „похвала“ гербу Мазепів.

Нема нині ніякого сумніву що до сього, що гербом роду Мазепів-Колединських, з котрого походив знаменитий гетьман, був герб „Курч“. На жаль, не у всіх істориків XIX в. можна стріннути ся з таким поглядом²⁾. І так Едвард Рудіковський, описуючи герб Мазепів підніс, що „takiego herbu nie znajdujemy u heraldyków“³⁾, хоч вкінці пізнійше дійшов до пересвідчення, що се таки герб „Курч“⁴⁾. По думці князя Дабіжі герб Мазепів „по расположенію своихъ составныхъ частей, напоминаетъ древній гербъ „Курчъ“⁵⁾. Цікаве й незрозуміле для мене

¹⁾ Руслан 1909, ч. 289; 1910, ч. 1, 3 і 8; Історичні причинки II, ст. 77—94. Перепечатуючи мої статті в „Істор. прич.“, поробив я відповідні поправки й доповнення.

²⁾ Се тим дивнійше, що вже в XVIII в. ніхто в сїм не сумнівав ся. Гл. Krasicki: Zbiór potrzebniejszych wiadomości I, Warszawa—Lwów 1781 ст. 482: „Jan Mazaepa hetman Ukrainy.. szlachcic, przezwiskiem Kurcz“.

³⁾ Dziennik Warszawski 1854, ч. 196.

⁴⁾ Słownik geograficzny Królestwa polskiego VI, Warszawa 1885, ст. 184.

⁵⁾ Дабіжа: Мазепа-князь и его шляхетскій и княжескій гербы. (Кіевская Старина т. 16, 1885 декабрь, ст. 716). Мазепин герб не лиш „напоминаетъ“ герб „Курч“, але се таки герб „Курч“. Він зображає вилвернену латинську букву J; на ній уставлена латинська буква Y.

непорозумінне зайшло в монографії Костомарова: „По известію, доставленному въ Археографическую комиссію графомъ Брюэль-Плятеромъ — читаємо там — Иванъ Степановичъ Мазепа-Колединскій, шляхетскаго происхожденія герба Бончъ...“¹⁾. В примітці покликуєть ся Костомарів на „Лѣтопись занятой Археографической комиссії, вып. VI, 1877 г. ст. 44“. Що-ж одначе находимо в цитованім випуску отсеї „Літописи“? Подана там слідуєча записка гр. В. І. Брюель-Плятера: „Иванъ Степановичъ Мазепа Колединскій (Колодннскій) герба Курчъ“²⁾. Яким проте чином попав у монографію Костомарови герб „Бончъ“, не можемо вяснити.

Беручи справу Мазепиного гербу зі становища геральдики, висгане глянути тільки на „котре-небудь із численних зображень сього гербу (Мазепин герб і його геральдичні відміни будуть обговорені в згаданій монографії), щоби зараз таки рішити питання про його назву й походження“³⁾. Коли-ж ходить о исто-

в деяких вімінах гербу лат. буква V. З одної сторони шестираменна звізда, а другі сторони півмісяць.

Еварницкій: Къ исторіи нашего края. (Вѣстникъ Екатеринославскаго земства. Годъ I, 1904 ч. 2/3) подав на ст. 57 невідомий досі портрет Мазепи з гербом (побіч подано й його перерисованье), а на ст. 56 такий опис: „на темномъ полѣ написано красное сердце; на середнѣй сердца крестъ; ниже креста два копья, остриями вверхъ, связанные внизу бантомъ; изъ подъ сердца видно съ обѣихъ сторонъ двѣ ручки — одна ручка сабли, другая ятагана; по краямъ чернаго поля буквы: И. М. Г. З. К. К. С. П. Л.“.

Проф. Грушевський: До портрета Мазепи (Записки Н. Т. о. в. ім. Шевч. т. 92, ст. 247) подає до сього портрету таку замітку: „Катеринославський портрет має ініціали, хоч не зовсімъ звичайні: И. М. Г. З. К. К. С. П. Л. і герб якийсь фантастичний (ініціали можнаб прочитати як Иван Мазепа Гетьман Запорожський Козацький Ктитор Святої Печерської Лаври, — припускаючи, що катеринославський портрет стоїть в безпосереднімъ звязку з лаврським“.

Прихилиючись до погляду проф. Гр. про фантастичність сього гербу, я позволю собі інакше розв'язати ініціали, а іменно замість „...Козацький Ктитор...“ — „Ктитор Київської Святої Печерської Лаври“.

¹⁾ Костомаровъ: Мазепа и Мазепинцы. 2 изд. С.-Петербургъ 1885, ст. 1. Розстріленіє мос. Звертаю увагу на неправильну форму назви сього гербу в московській мові. Отсей польський герб зоветь ся „Bończa“, а не „Boncz“.

²⁾ Лѣтопись Занятой Археографической комиссії. Вып. VI, отд. IV. С.-Петербургъ 1877, ст. 44. Розстріленіє мос.

³⁾ Пор. н. пр. гетьманську печатку на листі до підканцлера кор., Яна Шембека, писанім під Києвом 18 VII 1707 р. (М. С. Бібліотеки

ричний доказ, так вистане подати хоч би кілька цитатів з панегирика, написаного сторонником і наслідником Мазепи, Филипом Орликом, в честь Мазепинного свояка Івана Обідовського¹⁾. Н. пр.:

Precz ztąd dumno wyniosłe Cedry, precz Libany,
Którym piorunem grozi Jowisz rozgniewany,
Bo nie tu gniazdo Orzeł Obidowskich wije,
Lecz w Kurczu Mazepiańskim, gdzie piorun nie bije²⁾

Przy Kurczu Mazepiańskim, Marszem y Lucina
Dom Obidowskich świeci³⁾

Gdzie Herbowe Rzeki Twoje Mazepo, na Parnass zdroje
Drogie leją, niby w Lydzie Paktol złotą szybą idzie,
Y gdzie Krzyż w Kurczu zakwitnoł w Dafnidy
Drzewo⁴⁾

Tu w Mazepiańskim Kurczu wyleżony
Ptak Obidowskich
Tu niezgaszone Planety przy Kurczu, w złote Telety
Phaeba przyodziane
Świecą swym klarem dumney Luny rogi
Krusząc, rzucając Mazepie pod nogi
Kärki zholdowane⁵⁾.

Варшавського Університету ч. 1231) На отсю печатку звернув мою увагу д-р Іван Крипякевич, за що винен я йому вдячність. Пор. також *Tablice odmlan herbowych Chrzęńskiego*. Warszawa 1909, ст. 26 і табл. VI. Опис гербу подав я вище.

1) *Hippomenes Sarmacki*.. Pan Jan z Obidowa Obidowski Jego Carskiej Prześwietney Mści Stolnik.. przy triumphalnych weselnego Hymenausza applawzach, przez.. Filipa Orlika, Pisarza Konstorskiego Metropoliey Kijowskiej acclamowany. Roku 1698. W Typographiey Świętey Cudotworney Lawry Pieczarskiej Kijowskiej. (Бібл. Осолінських у Львові, ч. 11700). Ніякого портрету Обідовського, ритою Тарасевичем, що після *Estreicher*: *Bibliografia Polska XXIII*. ст. 424 має бути в тім панегирику, я не найшов, бодай тепер його там нема. Є там лиш ритовини Щирського з ініціалами „I. S.“ Також і Максимовичъ: *Собрание Сочинений III*, Київъ 1880, ст. 714, в статті „О панегирикахъ Филиппа Орлика“, маючи під рукою вищий привірик, згадує лиш про ритовини Щирського.

2) Orlik: *Hippomenes Sarmacki*, карта 11.

3) *Ibidem*.

4) *Idem*, к. 19.

5) *Idem*, к. 25.

Цікаву похвалу гербу „Курч“ находимо в (сучасному Мазепі) творі польського письменника Вацлава Потоцького:

Kurczem herb zową, ale: w boiu się nie kurczy;
Doznał nie raz Tatarski: doznał y kark Turczy.
Bo kiedykolwiek z konia: tych y owych sięgał.
Tak w rękę, iako Żywce: w cięciwie, wyciągał.
Ypsilon znakiem Greckiem: Litera być musi,
Ze ten Herb na Wołyniu: począł się u Rusi,
Krzyż mieczowy przez środek: senna w kłamrze stoi,
Miesiąc y Gwiazda, świecą ze strony oboi.
Znać że się był gdzieś w nocy: skurczył y zasadził,
Zeby nieprzyjaciela: na fortel wprowadził.
Potym obiema skrzydły: skoro nań uderzył,
Ludzi na kształt Litery: Ypsilon rozszerzył¹⁾.

Отся похвала відносить ся до гербу „Курч“ яко до власности усіх співгербовиків; значінне його зростає одначешо-йно тоді, коли він звязуєть ся майже виключно з іменем українського гетьмана. Доказом сього численні похвальні вірші й панеґірики, котрих темою похвала Мазепиного гербу.

Такі похвальні вірші появляли ся при ріжних нагодах. І так появляли ся вони при нагоді напечатання сеї або тої книги, виданої коштом гетьмана Мазепи, чи йому присвяченої. Як приклад подам книгу св. Димитрія Ростовського п. з. „Руно орошенное“, написану з поручення Лазара Барановича імовірно між 1675—77 рр., напечатану одначе в Чернигові шо-йно 1680 р. (2 вид. 1683 р.)²⁾. В одному із видань „Руна“³⁾ уміщений восьмитих п. з. „О гербѣвнѣй Лунѣ и Деннѣици и о Рунѣ орошенномъ“⁴⁾, що є нічим иншим, тільки похвалою гербу Мазепи. Подаю його дослівно, модернізуючи правопис:

¹⁾ Wacław Potocki: Poczet Herbów szlachty Korony Polskiej: y Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Kraków 1696, ст. 543—4.

²⁾ Шляпкинь: Св. Димитрій Ростовскій и его время (1651—1709 г.) в „Запискахъ истор.-филол. факульт. имп. С.-Петербургскаго университета“ ч. 24. С.-Петербургъ 1891, ст. 18.

³⁾ Користуюсь 5 виданнем в Чернигові 1697 р., що зберігаєть ся в „Національному Музею“ у Львові під ч. 673; гд. ще Свѣнцицькій: Каталогъ книгъ церковно-славянскої печати. (Выдавництво Церковного Музея во Львовѣ. I). Жовква 1908, ст. 115, ч. 394. Авторство св. Димитрія в катальозі не зазначене.

⁴⁾ Відпису цитованого восьмитиха (1 карта 1 зшитка) уділив мені ласкаво д-р Свѣнцицький.

Гдеону оногде образъ бысть побѣди
 Руно, луна, денница, что и бысть послѣди.
 Орошенное Руно се пророковаше,
 Гроже денница и луна орошаше.
 Но (что) Руно и луна звачитъ и денница?
 Бысть то образъ побѣды Марія дѣвица.
 Гди Денница и Луна Руно и здѣ росить,
 Звакъ побѣды Мазепѣ навратіи приносить.

Автори панегіриків, присвячених особам, що стояли близько до Мазепи, не минають нагоди, щоби не умістити в них бодай кількох стихів на похвалу гербови Мазепи. Бачили ми се н. пр. в панегірику Орлика „Hippomenes Sarmacki“, присвяченим Обідовському. Виймаю з нього ще декілька характеристичних віршів, у котрих згадується герб Мазепи:

Niech kto w Taygecie Palmy, na skroni mądrą wytnie.
 Krzyż Mazerów w Parnassie, w Lawr trwały że kwitnie
 Niedziw, bo gdzie Hypokren, a Rzeki Herbowe,
 Tam u Kupressy kwitną w Korony Lawrowe¹⁾.

Leć Orle przez pioruny, przez Marsa upały,
 Tam gdzie Tobie Lawr Sława zawiesiła trwały:
 Krzyż Mazerów gdy groźnym piorunem się pali,
 Toć Threickie Balchany Twa dzielność obali²⁾.

Bo Krzyż Mazepy to sprawi, że Dniepr we krwi swojej spławi
 Bistoński Pyrrhus, a Xieżyc zuchwały
 Zgasi ciemne swe iskrzyska, Gdy Planety wodza zbliżka
 Światłem Phebowym natrą na rozdęte
 Rogi³⁾

Обідовському присвятив панегірик з нагоди його вінчання в 1698 р. також Степан Яворський п. з. „Виноградъ Христовъ..... При благословительномъ вѣнчаніи супружества велможнаго, его милости, пана Іоанна зъ Обѣдова Обѣдовскаго, его Царскаго и пресвѣтлаго Величества Столника и Полковника Нѣжинскаго.....“⁴⁾. Яворський не забув у ньому про герб Мазепи, подаючи слідуєчий восьмистих під рисунком гербу:

¹⁾ Orlik: Hippomenes Sarmacki к. 17 обор.

²⁾ Idem, к. 20.

³⁾ Idem, к. 22.

⁴⁾ Ундольскій: Неизвѣстное сочиненіе Стефана Яворскаго (Москвитянинъ 1842, ч. 3, ст. 105—109) і Максимовичъ: Собрание сочиненій III, ст. 711 (в статті „О панегірикахъ Стефана Яворскаго“) знають сей панегірик лиш із власноручного рукопису Яворського. Він

Зри коль крѣпко въ Россіи Вѣра стоить свята,
 Ей же не одолѣють и адовѣ врата,
 Крестъ на когвѣ утверждень, при двои свѣтилѣ
 Сію Вѣру святой изъявляють силу.
 Всеу устремляются злочестивыхъ рѣки,
 Крестъ на когвѣ недвижнмъ будетъ во вѣки.
 И сага ношь князя тмы ничтоже уснѣтъ:
 Заря свѣтилъ небесныхъ при крестѣ яснѣтъ¹⁾.

Переходимо до похвальнихъ стихів на герб Мазепи в панеїрикахъ присвяченихъ самому гетьманови.

Йдучи в хронологічному порядку, зачнемо від панеїрика Стефана Яворського п. з.: „Echo glosu wołającego na ruszczy... przy solennym powinszowaniu doroczney festu patronskiego rewolucyey... P. P. Janowi Mazepie... brzmiaće głośnie życzliwego affectu resonancyą, Najniższego slugi Symeona Jaworskiego Artium Liberalium et Philosophiae Magistri consummati Theologi, Roku... 1689“²⁾. Рудіковський згадує в своїй статті про Мазепу, що в тій творі Яворського уміщений під гербом „шестистих“³⁾. На жаль, не можу цього на разі провѣрити, одначе про нього не згадує ані Максимович у своїй статті⁴⁾, ані д-р Володислав Семкович у владженіи для мене в „Петербурзькій Публичній Бібліотеці“ віднієї заголовка цього панеїрика й рисунку гербу.

Найблизшим хронологічно до цього панеїрика є панеїрик Филипа Орлика п. з.: „Alcides rossiyiski triumfalnym lawrem ukoronowany Jaśnie Wielmożny Jegomość Pan Jan

був одначе печатаний, а два печатані примірники знають Сахаровъ: О сочиненіи Стефана Яворскаго (Москвитянинъ 1843, ч. 9, ст. 155) і Пекарскій: Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ II, С. Петербургъ 1862, ст. 2-3.

¹⁾ Восмистихъ цитований у згаданій статті Максимовича, ст. 711.

²⁾ Петербурзька Публична Бібліотека, Свѣд. 13-VIII $\frac{1}{237}$.

³⁾ Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

⁴⁾ Собрание Сочиненій III, ст. 710. Яко місце надрукування М. подає Київ (панеїрик надрукований без подання місця). Estreicher: Bibliografia Polska XVIII, ст. 517, відніс ся в сумнівом до імени Яворського „Симеон“. Справа одначе зовсім ясна. Вже в цитованого самим Естрайхером каталога „Bibliothèque Impériale Publique de St.-Petersbourg. Catalogue de la Sections des Russica“ I, St.-Ph. 1873, ст. 576 міг був він перекопатись, що Симеон Я. „Le même que Steph. Javorseius“. На тій основі, що Я. підписаний іменем „Симеон“, стверджує Максимович (Op. cit.), що „Яворскій въ 1689 году не былъ еще монахомъ“. Стефин — се монаше імя Яворського.

Mazera.... 1695. W Wilnie¹⁾. Під Мазепиним гербом уміщений там слідуєчий восьмистих²⁾ на похвалу гербови:

Snać Krzyż domu Mazepów, Zodiak przemierzył
 Y tak się mocno Sławą o niebo uderzył,
 Że się musiał rozdziwić w tym impecie z wierzchu
 Zholdowawszy Planety nie znające zmierzchu,
 Bóy się tu Tbracka luna przystępować blisko,
 Złota Phaebe z Helicą zgaszą Twe iskrzysko,
 Krzyż Mazepów rozdarty w tym Kleynocie drogi
 Rozedrze ci Planeto w Hyperborze rogi.

Чи в виданні 1688 р. в Чернигові панетірику Івана Орновського п. з.: „Муза Roxolańska o tryumfalnej sławie y fortunie z herbownych znaków... Pana P. Jana Mazery.. szczęśliwe omen biorąca.....“³⁾ є які стихи, котрі прославлявалиб герб Мазепи, з певністю сказати не можемо. Бодай не згадує про се Максимович⁴⁾, а д-р В. Семкович доніс мені, що опису гербу там нема.

Пристаю тепер до описання одного панетірика, котрий, в противенстві до поданих висше коротеньких похвальних стихів, присвячений в цілости гербови Мазепи, чи, кажучи докладнійше, в похвалю Мазепиного гербу. Находить ся він в єдинім примірнику в „Бібліотеці Ординації гр. Красінських“ у Варшаві п. ч. 987. Заголовок його такий:

Krzyż

Początek Mądrości

W Herbownym Kleynocie Jaśnie Wielmożnego

Jego Mości P: P: Jana [Mazery]⁵⁾

Oboch stron Niepra Hetmana

Y Przepoważnego Kawalera

Niebieskiemi światu Planetami ozdohnie

Świecący.

Панетірик безіменний, печатаний „folio“ (карт 5 нумерованих), без означення року й місця печати, знаний в бібліографії,

¹⁾ Петерб. Публ. Бібліотека, Свгн. 13 XX $\frac{2}{8}$. Пор. Estreicher XXIII, ст. 424.

²⁾ Відпису сього восьмистиха уділив мені ласкаво д-р Вол. Семкович. Згадує про нього Максимович: Собрание Сочинений III, ст. 714.

³⁾ Петерб. Публ. Бібл., Свгн. VIII $\frac{1}{86}$. Пор. Estreicher XXIII, ст. 440.

⁴⁾ Собрание Сочинений III, ст. 715 (в статті „О панигирикахъ Іоанна Орновскаго“).

⁵⁾ Назвисько Мазепи витерте в заголовку пізнійшою рукою. Внутр панетірика назвисько ненарушене. Про витирання назвиська Мазепи в кни-

але не був точно описаний. Знав його Рудіковський очевидно в тім єдинім примірнику з початковим словом „Krzyż“, додаючи увагу, що „nie masz roku i miejsca druku, lecz zdaje się że Czernichowski. Na tym egzemplarzu wyraz „Mazepu“, różniejsza wytarła ręka“¹⁾. Знає його й Естрайхер в примірнику з „Бібліотеки Красінських“, при чому одначе слово „Krzyż“ чомусь то опустив, даючи панетірикови заголовок „Początek mądrości...“²⁾.

Дату напечатання сього панетірика можна означити лиш приблизно, а з цілою певністю місце напечатання. В тексті панетірика сказано іменно про Мазепу, що „Twego to Krzyża władza, że mądre Kamieny, w Czerniowskię się znowu przeniosły Atheny“, що Мазепа „Gdy, by wstało Lyceum, to pozwolić raczył“³⁾, вкінці, що панетірик сей походить „od Neopoetów Collegium Czerniowskiego“⁴⁾. На основі сього можемо твердити, що панетірик напечатаний зовсім певно в Чернигові (не, як писав Рудіковський, „zdaje się“) і то сейчас після засновання там-же ліцея чи колегії. Про повстання Чернигівської колегії знаємо тільки всего, що архієпископ Лазар Баранович переніс школу з Новгорода сіверського 1689 р. до Чернигова й мріяв про се, щоб її зорганізувати на взір кївської колегії, одначе забракло йому до сього середників⁵⁾. Довершив сього діла що-йно наслідник Барановича, Іван Максимович, як принускають, около 1700 р⁶⁾. А що Максимович став чернигівським архієпископом 1697 р.⁷⁾, то, по моїй думці, колиб прийняти для засновання чернигівської колегії вчасніший рік, чим 1700, панетірик не міг бути напечатаний скорше, чим після 1697 р., а в кожному разі десь між 1697 і 1700 р.

З огляду на се, що панетірик „Krzyż“ знаний лиш в єдинім примірнику, вважаю кінечним подати з нього важніші уступи, особливо ті, котрі справді є похвазою гербу Мазепи.

гах після його „ізмни“ гл. Уманець: Гетьманъ Мазепа, С. Петербургъ 1897, ст. 417—18 і Лазаревскій: Записки о портретахъ Мазепы. (Кіевская Старина т. 64, марць 1898, ст. 457 і прим. 1).

1) Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

2) Estreicher: Bibliografia Polska XXII, ст. 249.

3) Krzyż... к. 1.

4) Idem, к. 4 обор.

5) Jabłonowski: Akademia Kijowsko-Mohilańska. Kraków 1899—1900, ст. 197.

6) Idem, ст. 197 і 207.

7) Idem, ст. 192.

Od Krzyża | w Domie nauk | początki bywają |
 Gdy to | odkąd zaczniemy? obykle mawiają.
 Y niedziw; gdyż y sama mądrość nieskończona
 Boska Krzyżem iest światu cudnie objaśniona.
 Krzyż mądrym chwala. Każdy co się Krzyżem chlubi.
 Ten | istoty prawdziwey mądrości niegubi.
 Herbowy Twój Krzyż | *Jaśnie Wielmożny Hetmanie.*
 Za złoty klucz mądrości uczącym się stanie:
 Boś nim otworzył Pałac nauk zapomnionych |
 Jaśniej mówiąc w niepamięć dawno zatopionych |
 Twego to Krzyża władza | że mądre Kameny |
 W Czernihowskie się znowu przeniosły Atheny |
 Dziedziczna Cynthia | swym blaskiem to sprawiła |
 Ze złota nauk światłość znacznie się rozwiła.
Phosphorus Twey woli | ku słońcu kredensuie
 Wyszszey mądrości | nam dzień łaski twey skazuie |
 A czym nas Herbowy twój Krzyż iawnie uraczył?
 Gdy | by wstało Lyceum, to pozwolić raczył.
 Tweż Ci tedy *Wielmożny Panie* ofiaruiem |
 Zaczątych nauk kwiatem | skronie twe wiencuiem |
 Po Marsowych Cyprissach krwią mężną zboczonych |
 Przyimi spokojne palmy y Bogiń uczonych.
 Nie niesiem ci w dar złoto drogocenney wagi |
 Jakłm się Luzitańskie rozlewają Tagi | ¹⁾
 Ni daleki kalekut w perły nie ubogi |
 Z nami się pokornie pod twoie ciśnie nogi.
 Nie Tyrskich y Sydońskich purpur niesiem zbiory |
 W iakie się zwykły stroić poważne Honory;
 Ale | co w Domie nauk praca pielęgnuiem |
 To ci Minerwa nasza chętnie ofiaruie.

Schola Infima.

Sama mniejsza Pallady Alumna | nazwana
Infima, tym mądrego czci Ciebie Hetmana |
 W Deklinacjach | skłonność naypierwszą przynosi |
 Byś ją przyjął w swą łaskę naypokorniey prosi²⁾.

Grammatica

Alumnka druga to Pallady,
 Z którey chwały te są składy,
 Woyskorządny Panie tobie
 Znamienity w swey ozdobie.

Genitivus

Rodzący | świadczy Cię być zacnie urodzonym³⁾

¹⁾ Krzyż... k. 1.

²⁾ Idem, k. 1 obop.

³⁾ Idem, k. 2.

Coniugationes

Piękne fortun to sprzężenie,
Sławne imię, y cnot mienie

.

Permissiui, sive concessiui modi tempus praesens.

Że na czystsza ludzkości formę | przetworzona
Jest Ukraina; Tobą ta rzecz pozwolona¹⁾.

.

Syntaxis.

Z trzeciej Alumnki niemała
Taka Ci się rodzi chwała.

.

Spytaćbysię; co jesteś waleczny Hetmanie?
Yakie mądrych głów iest o tobie mniemanie?²⁾
Rzekną że słońcem iestes Nieba Rossyiskiego |
Światłem Herbowych Planet twych ozdobionego:
Oną sławy twoiey są glansem wiekuistym |
Y polorem Lucyny | iak kryształ przezyrzystym.

.

Ród szlachetny stąć poznać | gdy ma mądrość w cenie:
Y stąć pierwsze iest rodu cnego zalecenie.

.

Zaczym twa Rodowitość iawnie pokazana |
Gdy twemu sercu mądrość iest upodobana³⁾

.

De constructione figurata.

Życ niechwalebnie | iest to umrzeć y znaganą
Tobie tak żyć przez fata Hetmanie niedaną
Bo twoie żyć iest wieczna potomności chwala
Która Cię na swym łonie będzie piastowała.

.

Jan Mazepa całością wślawił
Państwo swoje⁴⁾.

.

¹⁾ Idem, к. 2 обор.

²⁾ Idem, к. 3.

³⁾ Idem, к. 3 обор.

⁴⁾ Idem, к. 4.

Koloss Krzyżopodobny
 Na Nowym Helikonie
 dla wiekopomney u świata pamięci
Jaśniewielmożnemu Jegomości
Panu Janowi Mazepie
Hetmanowi
 et caet.: od Neopoetow Collegium Czernihowskiego
*Wystawiony*¹⁾.

.....
 Zacny y z urodzenia | y z mądrości Panie |
 Woyska Zaporozkiego roztropny Hetmanie |
 Twoy Koloss Krzyżowzorny iest nieporuszony |
 Na twardych fundamentach mocno utwierdzony !

.....
 Twoiego to kolossu w wierzchu dwoistego !
 Widziemy dwie ozdoby świata Rossyiskiego.
 Bo y dzielność | y mądrość w Tobie iest złączona ! ²⁾

.....
 O Kolossie żadnemi wieki niezmierny !
 Ani płynnemi rythmy godnie wysławiony,
 Ty sam pod niebo wynieś sławę snego *Jana*
Mazepy | Woysk Rossyiskich dzielnego Hetmana³⁾.

Коли після „ізмінн“ Мазепи не пошановано іменн гетьмана й нищено його в книгах, не пошановано й його гербу. Сей гербовий хрест, що був досі „символом мудрости“, „символом сили Віри святої в Росії“, котрої „не одоліють і адські ворота“, в двоїстости вершка котрого добачувано досі „дві окраси Російського світа“, стає від тепер „символом адської сили“.

Доховав ся до наших часів вірш, котрого темсю є вже не похвала, але зогидженне Мазепинного гербу:

Бѣдно ахъ бѣдно! что нынѣ учинися!
 Гетманъ безумный апостата явися,

¹⁾ Idem, к. 4 обор. Се начеб друга часть похвали.

²⁾ Idem, к. 5.

³⁾ Idem, к. 5 обор.

Союзомъ зъ бѣсы крѣпцѣ соединися,
Вражій угодинокъ Мазепа сотворися!

.....

Не точію миѣ то и во удивленіе,
Но вѣщши того его погубленіе
На гербъ Мазеповъ крестовидный рогатый
Шираму а заюзь (?) зъ бѣсы прокляты¹⁾.

II.

Бібліографічна рідкість.

(Незнаний ближше латинський панеїрик в честь Мазепа з 1690 р.).

З цілою певністю можемо сказати, що не всі панеїрики в честь гетьмана Мазепа відомі нам досі: деякі з них, як то ми показали в попередній статті, відомі нам в рідких печатних примірниках, деякі спочивають ще в рукописі²⁾, інші знов, хоч і печатані, та ближше нам незнані. Нічого ближше не знаємо н. пр. про панеїрик, згаданий Максимовичем³⁾ п. з. „Theatrum perennis gloriae“, напечатаний в Чернигові 1699 р. „folio“, котрого автором має бути Петро Армашенко. По словам Максимовича той панеїрик був у бібліотеці звісного польського збирача Свідзінського, а що його збірка перейшла опісля до „Бібліотеки Ординації гр. Красінських“ у Варшаві, так він повинен би там знаходити ся. Не знає однак про нього нічого польський бібліограф Естрайхер, а коли я літом 1913 р. звернув ся до Заряду тої бібліотеки з запитанням про вигляд Мазепиного гербу на ритовині Галаховського й про панеїрик Армашенка, в письмі з 4 липця 1913 р. дістав лиш відповідь на перше питання. Видко, що сього панеїрика там нема.

Рудіковський подав був знов звістку про якийсь латинський панеїрик, без заголовка, мабуть киево-печерської печати,

¹⁾ З рукопису „Петерб. Публ. Бібл.“ (О. XIV. Ч. 16 к. 64 об.) напечатав Шляпкинъ: Св. Димитрій Ростовскій, ст. 50, прим. 4. Розстріленіє мов, илгайник Шляпкина.

²⁾ Пор. „Labyrinthus in laudem Mazepae explicitur“ з 1691 р. в рукописі Києво-соф. собора ч. 10 (451), згаданий Шляпкином: Св. Димитрій Ростовскій, ст. 49, прим. 4.

³⁾ Максимовичъ: Собрание Сочинений III, ст. 715.

що починаєть ся від слів „Tandem triumphat tot taediis“, написаний, по думці Р., від київських шкіл на перший візд Мазепи до Києва 1688 р.¹⁾ Отсей незнаный ближе безіменний панеїрик²⁾ одержав я літом м. р. на власність завдяки незвичайній звичливости голови „Польського Геральдичного Товариства“ у Львові і власника багатого й дуже цінного для історії України архива, п. Звімунта Люби Радзімінського, котрому складаю на сьому місці за сей цінний дар щирю подяку. Панеїрик сей, що в заголовною картою має 9 ненеумерованих карт „folio“, написаний справді на візд Мазепи до Києва, одначе 1690 р.. а не 1688, як догадував ся Руліківський. Його повний заголовок такий:

CAPITOLIVM
PERENNIS GLORIAE

*PRAENOBILI, CRVCIS GENTILITIAE TROPHAEI INSIGNE.
ACCENSIS, AVITORVM SYDERVM PYRIS, ILLVSTRE,*

natiuā generis, virtutu(m), meritoru(m) honoru(m)q(ue) magnitudine sublime:

Ad auspiciatissimum ac desideratissimum ingressum.

In celeberrimā Vrbium Metropolitim Kiiouiām,

ILLVSTRISSIMO AC MAGNIFICENTISSIMO DOMINO

D: IOANNI MAZEPА,

DVCI EXERCITIVVM ZAPOROVIENSIVM STRENVISSIMO,

de caesis hostium, de suppedāneis Ciuium Capitibus,

ERECTUM,

Atq(ue) solenni salutātionis plāusu,

ab alumno suo Collegio Kiiouo Mohilaeāno

RESERATUM.

Anno quo Caelestis ille, de terno hoste Triumphator, Empireum
ingressus Capitolium 1690.

На обороті заголовної карти уміщена ритовина невідомого ригівника (подаю фотографічну знімку в поменшенні): на тлі проміння шестираменна звізда (с. в. одна з двох планет Мазепиного гербу), над нею лента з латинським цитатом із 1 глави Євангелія св. Луки: „Visitauit nos Oriens ex alto. iuc. 1“. В середині звізди зображений до половини патрон гетьмана, св. Йоан Предтеча, праву руку держить піднесену в гору як до

¹⁾ Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

²⁾ Естрайхер не знає його зовсім.

навчання, над ним в півкруг напис: „ДЕННИЦА СЛНЦА ПРЕДИТЕЧА“. В лівій руці держить св. Йоан Предтеча: розвинений лист із цитатом з 1 глави книги св. Йоана Євангелиста: „Ал скѣдн-теактвѣт ѿ скѣтк Іа: а“. Під роговиною латинський чоти-ростнх:

*Tristia somniferas depellite pectora noctes,
En iam post umbras, nuntia Solis adest,
Nuntia Solis adest Tua Dux fortissime Stella¹⁾.
Ergo Tu Titan, hac radiante, micas*

Панетірик зачинаєть ся словами: „Tandem²⁾ triumphat tot taediis afficta Mohilaeani Athenaei exspectatio. Dux Illustrissime

¹⁾ Се згадка про звізду в Мазепинім гербі. Кіша на основі фотографічної знімки, зладженої д-ром Олександром Барвінським.

²⁾ Буква T, яко ініціал прикраша на кентавром, що стріляє з лука (карта 2).

Exercituum Zaporouiensium, Domine, Domine, Mecaenasque noster Clementissime. Triumphat inquam, postquam in Te vnica suorum desideriorum coronide, ceu in auge hodie stetit feliciter“. Даліше вихваляє автор гербові планети Мазепи такими словами: „O felicem vereque serenam diem, in qua tanti nobis à Tuis Syderibus illuxere fulgores! O faústam temporum vicissitudinem, vbi tanta nobis Tuorum Planetarum affulsit serenitas! vt neque Capitolio suos triumphales ignes, neque, Cosdroae artificiosos caelestium sphaerarum nitores, nec denique ipsi caelo, suum inuideamus Phaebum, postquam tam Illustres Tui Planetae, pari serenitate, nostras Atticas irradiant noster, imò ipsa Luna Mazepiana, nouà metamorphosi. in lucidam noctibus Atticis Pharum transmigrasse videtur“. Радують ся автор з приводу, що Мазепа заяснив „veluti tremendum barbarorum fulmen, Montibus Kijouiensibus“ та „in hanc urbium Metropolim est illatus“.

Описуючи Мазепинні воєнні подвиги¹⁾, автор прирівнює його до Ганнібала словами: „merissimus Annibal quòd Cannas in Orientem transtuleris, hoc nonnisi Annibale superior, quòd nulla Tibi Capua virtutem confregisset“²⁾. Мазепина любов Вітчизни (amor Patriae) — „non terrenis fastis, sed supremis inscribendum annalibus“³⁾. Виславляє автор панетірика Мазепу за те, що здвигнув цілий ряд домів Божих: „Erigis Tu quidem monumenta, sed Honori Diuino sacrata, instauras Trophaea, sed Victori de styge, mundo, Fatisque triumphanti Nvmi. Victrici, subdolam serpentis astutiam profliganti Mariae. Erigit iterum Tuis Auspiciis, in Monte Pieczariensi, triumphalem suae, an potius Tuae Crucis Gentilitiae columnam, Sanctior Hercules Andreas Diuinissimus“⁴⁾; котрий був по словам автора для Мазепи „bellici itineris Comes, praeliorum Patronus, periculorum Expugnator, iniuriarum Vindex, Autor denique triumphorum“, сей „Rossiacus Neptunus“⁵⁾. При тім порівнює автор Мазепу з Константином Вел.: „Alterum Te protunc licuit venerari Cónstantinum, in signo Crucis ab Andrea collato“⁶⁾. Не забуває автор згадати й св. Николая як помічника в Мазепинних побідах, котрому сей останній „Sacrae Basilicae

1) к. 2 обор. 2) к. 3. 3) к. 4.

4) Тут натяк на ордер св. Андрея Первозваного, котрого лицарем, крім ордеру Білого Орла, був Мазепа. Дабіжа: Мазепа-князь и его шляхетскій и княжескій гербы. (К. Стар. т. 13, ст. 716).

5) к. 6. 6) к. 6 обор.

erigit Trophaeum, ac perennaturum gratitudinis instauravit monumentum¹⁾.

Як головну заслугу підносить автор спеціальну прихильність гетьмана для Могилянської колеїї і висловлює вдячність за те, що „Renascitur iterum è Tuis aëriis Pallàs nostra“²⁾. „Atque hoc est in Tuum Aduentum nostrae Venerationis Homagium“, замість мраморних кольосів, пірамід, обелісків і статуй³⁾.

Свій панетірик кінчать безіменний автор таким відзивом: „Emine Dvx potentissime, fruire fortunà, quam Tibi comparavit Virtus. Superi verò Autores Tuæ dignitatis, annuant Palladis nostrae Voto, cuius haec fida pagina interpret est. Approbent caeli propitij, quod precamur, ut

Laus Tua cum caelis radiet, saxisque perennet
Nec tunc, cum mundus concidet, ipsa cadat“⁴⁾.

III.

Глумливе значінне імени „Мазепа“ в українській, московській, білоруській і польській мові.

Ледви чи доведеться знайти в історії котрого-небудь із українських гетьманів більші контрасти світла й тіни, чим в історії особи гетьмана Івана Мазепи: коли іменно з одної сторони візьмемо під увагу, що Мазепа став героєм всесвітньої літератури й штуки⁵⁾, а з другої сторони те, що його імя набрало глумливого значіння, то сміло можемо сказати, що ні один із українських гетьманів не досвідчив на собі так дуже змінчивости людської натури, як се сталося власне з гетьманом Мазепою!

Візьмим під увагу н. пр. такого Хмельницького. З загально відомої народної пісні знаємо, як то нарід проклинав його за татарський ясир словами:

¹⁾ Ibidem. Св. Николай був патроном церкви в родовім селі Мазепи, Мазепицях в Білоцерківщині. Пехилевичъ: Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Киевской Губерніи, ст. 509.

²⁾ к. 7. ³⁾ к. 9. ⁴⁾ к. 9 обор.

⁵⁾ Про се гл. у вступі до отсех моїх статей.

Бодай того Хмельницького
Первая куля не минула,
А другая устрелила,
У серденько уцелила!¹⁾

Нам відомий ще цілий ряд сучасних віршів і інших письменних творів у польській літературі, в котрих підношено особу Хмельницького на глум²⁾; все-ж таки не діждав ся Хмельницький сього, щоб його імя набрало глумливого значіння, або — що більше — щоби цілий нарід глумливо прозивано його іменем.

Інша річ з Мазепою! „Суспільність, народ не здобули ся на відповідний критицизм супроти всіх заходів для дискредитування і огидження мазепинщини. Мазепа став для народу „проклятим“, завдяки церковній анатемі, і таким зістав ся в народній традиції — „проклягий Мазепа“, „превражий Мазепа“, „пес Мазепа“ і т. д. в новітніших варіантах пісень, що в першій редакції титулували його „вельможним Мазепою“³⁾. На гетьмана кинено церковну анатему, а се „новое явленіе, до того еще въ Малоросіи не бывалое, явленіе страшное, названное сонутницею Мазепѣ въ адѣ“, як виражаєть ся безіменний автор „Історії Русов“, було довершене українським і московським духовенством. 9 ст. ст. листопада 1708 р. в Глухові в слідуучий спосіб:

„Мрачное торжество сіе совершилось въ каменной Николаевской церкви, въ присутствіи Государя и при многочисленном собраніи чиновниковъ и народа. Духовенство и клирики были въ черномъ одѣянніи, и всѣ со свѣщами чернаго цѣту. Портретъ Мазепы, высѣвшій до того среди города на шибеницѣ, влечень былъ по городу палачами и втянутъ внутрь.

¹⁾ Антоновичъ и Драгомановъ: Историческія пѣсни малорусскаго народа II. 1. Кіевъ 1875, ст. 116—17.

²⁾ Франко: Хмельницщина 1648—1649 років у сучасних віршах. (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. 23/24, ст. 57 і 64); Щурат: З незнаной польської рукописи XVII в. (Ibidem, т. 74, ст. 133); Wasław z Potoka Potocki: Ogród Fraszek II. Lwów 1897, ст. 291.

³⁾ Грушевський: Шведсько-український союз 1708 р. (Записки Н. Т. ім. Шевч. т. 92. ст. 10—11). Бодянський у виданих Реєстрахъ всего войска Запорожскаго послѣ Зборовскаго договора... 1649 года, Москва 1875, ст. XXXII пише: „Доселѣ писателѣ разпорѣчаєть объ его (Мазепи) происхожденіи, считая одни Мазепу Ляхомъ, другіе Козакомъ, третьи же тѣмъ, или другизъ, пось отъѣнкомъ: „Ляхъ оказавшійся“, „Козакъ оляшившійся“.

церкви. Духовенство, окружає його, прочитувало і воспівало нї-котеріє псалми изъ Священнаго Писанія, потомъ, провозгласивъ и нї:колко повторивъ: „Да будетъ такой то Мазепа проклятъ“! оборотило на портретъ его возженныя свѣчи, а клирики, повторяя тоже самое пѣніємъ, оборачивали и они свѣчи свои ничкомъ. Начальствующій Епископъ ударилъ при томъ концемъ жезла своего въ грудь портрета, со изреченіємъ: „Анаѡема“! И тогда повлекли обратно портретъ изъ церкви и пѣли сей стихъ церковный: „Днесъ Іуда оставляетъ учителя и приємлетъ діавола“, и тѣмъ обрядъ тотъ кончился“¹).

На приказъ царя Петра проголосив митрополит Стефан Яворський сю анаѡему в усїхъ церквахъ Росїи; опісля прокляте Мазепи вїйшло в церковный „чинъ православїа“ та крімъ сього уложено на день полтавської побіди 27 червня ст. ст. особну церковну Службу, в часі котрої співано пісню (в приложеннїю її до Петра й Мазепи): „Днесъ Іуда оставляетъ учителя и приємлетъ діавола“, співану ще в часі першого анатемізованнїя Мазепи.

В часі Служби Божої в першу неділю великого посту можна було почути в котрїм-небудь катедральнїмъ соборі, якъ протодїаконъ грїмкимъ голосомъ виголошувавъ міжъ иншимъ слїдуючі слова: „Глаголющїмъ, яко цари возводятся на престоль не по особому благословенїю Божїю и тако дерзающїмъ на бунтъ и измѣну, аки Грїшкѣ Огрепьеву и Ивану Мазепѣ и прочимъ подобнымъ — анаѡема“! Огсей обрядъ поименного проклинаннїя Мазепи удержавъ ся бувъ ще й у другій половині XIX в., ажъ знісъ його Св. Синодъ якъ звичай, що стративъ навѣть свій історичный змислъ та нікому і для нїчого не бувъ уже потрібный²).

Після великого числа панетїриків, присвяченихъ Мазепі³), поспіпалсь по його „ізмїні“ „обличительні“ вірші. Той самъ ми-

¹) Коиискій: Исторія Русовъ. Москва 1846, ст. 211—12.

²) С. Н. И(саевичъ): Вопль Мазепы. (Кіевская Старина т. 10, 1884 декабрь, ст. 658—660). Неумістність анатеми з точки погляду чистої ідеї Церкви, передъ кінцевимъ судомъ Божимъ, становить провідну гадку письменного твору з поч. XIX в. під такимъ заголовкомъ, уложеного в формі „прискорбїйшаго слова о проклятіи — анаѡемѣ“ самого-жъ Мазепи до царя Александра Павловича. (Idem, ст. 662—672).

³) В(икторъ) Барвинскій: Новый литературный памятникъ времени Мазепы. Харьковъ 1912, ст. 4 пише: „Надо полагать, что въ свое время появились и хвалебныя вирши, посвященныя Мазепѣ, но онѣ намъ неавѣстны такъ какъ мирно хранятся въ какомъ-либо

трополит Стефан Яворський, що в своїх панегіриках прославляв Мазепу, був першим, що передав Мазепу анатемі і з „хвалителя“ перекинув ся в „обличителя“ свого буйшого добродія. Для характеристики подаю тут виїмки з його вірша „In vituperium Mazerae“ :

Івми мя, Боже, — вопієть Россія —
 Ось ядовита и лукава змія,
 Его-же ждаша адскія заслєны,
 Бывша вожда Івашки Мазєны.

Уподобися Россія Давиду,
 Іже ось сына терпяше обиду.
 Авессаломъ сыгъ бысть неблагодарній,
 І подобєнь ему Мазєпа коварній.

Како прелстихъся п не позналъ лиса,
 Ангєла выдохъ, прелєстію обса!
 Миѣхъ, яко агнець, но волкъ ядовитій,
 Овчею лєстно кожею покритій,
 Сладкій явыкомъ, но мерзкій дѣлы,
 Утин на мя нагубліє стрѣлы.
 Сахаръ во устахъ и сладкіє словя,
 Въ сердцу желчь, въ рукахъ погібєль гогова.
 О лицємѣре, о сатанинъ сыне,
 Терпїємъ острымъ красящійся кривє!

Что моя вина, что сотворихъ худо,
 Чєсо ради гоппши мя Іудо?
 Горє прокляту тебѣ лицємѣру,
 Како смѣлъ еси измѣнити вѣру,
 Юже подъ крєстомъ и Евангєліємъ
 Утвердилъ еси твоимъ лобызанїємъ!
 Горє ти, горє, злобы исполненну,
 Подобєнь еси гробу поващенну,
 Глє очесомъ являєсса красєнь,
 Внутрь ядовитымъ червїємъ ужасєнь.
 Горє ти, горє второму Кайну,
 Горє ти, горє погібєлну сину.
 Пролїялъ еси вѣрски кровъ премногу,
 Яже немолчно гласїгъ на тя къ Богу.

древтєхранилищѣ“. Авторови незвісними остали видко всі ті панегірики, про котрі я згадав в попередних двох статтях.

Божіє храмы быша днесь вертепы.
Отъ Свѣйскаго лва и волка Мазепы¹⁾.

Крім вірші Яворського до „обличительних“ віршів належить зацитований вже мною в виїмках безіменний вірш, напечатаний Шляпкином з рукопису „Петербурзької Публичної Бібліотеки“. Із недавню оголошених печатно, заслугує на увагу ще один „обличительний“ вірш п. з. „Псалма новозданна, трубою названна“, написаний 1709 р. безіменним автором, що належав мабуть духовенству, або старшині²⁾. Ось кілька вірців із сього вірша:

Та труба словесна,
Мазепи прелестна,
Имѣну гласяща,
А Царя славяща.

.

Ровъ сей заровняти, котрий ископати
Геретикъ потщавъ ся, якъ би розширися
Костель ихъ проклятый, церковь наша мати
Би искоренна была превращенна
Въ лядскую упѣю³⁾, лечь мѣиъ надѣю.
Же Богъ не поуститъ, а Царь не допуститъ.

¹⁾ Науменко: Стефанъ Яворскій въ двойной роли хвалителя и обличителя Мазепы. (Кіевская Старина т. 13, 1885 сентябрь, ст. 172—175). Розстрілення мої.

²⁾ В(икторъ) Барвнискій: Новый литературный памятникъ времени Мазепы ст. 4—8 в „Моск. Гл. Ар. Иностр. Дѣль, Малоросс. дѣла, 1709 г. Ч. 69“. Автор розвідки знає крім сього тільки вірш, напечатаний Шляпкином, не знає жате вірша Яворського, нишучи, що „подобнаго по содержанию памятника еще не появлялось въ печати“ (ст. 4). В „Псалмі“ читаємо таке: „Котрую надъ р(в)острухан (?) любезиѣй прійми“, до чого автор статті В. Б й додає таку увагу (ст. 4, прим. 2): „Вопросительный знакъ поставленъ нами въ виду неразборчивости слова въ рукописи“. Вясненіе сього „неразборчиваго“ слова маємо одначе у Linde: Słownik języka polskiego V, 2 wyd. Lwów 1859, ст. 144, sub voce „Roztruchan“ — wielki kielich. „kubek we środku węższy, niż w krajach“ і в Słownik-u języka polskiego Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego і Władysława Niedźwiedzkiego V, Warszawa 1912, ст. 716, sub voce „Roztruchan, Rostruchan“ — wielki, bogaty kielich, puhar, często o fantastycznym kształcie.

³⁾ Пор. Милорадовичъ: Грамота Петра I черниговскому архієпископу Іоанну Максимовичу (Кіевская Старина т. 9, 1884 августъ, ст. 748), як то Мазепа в порозумінню з Карлом XII і Лещинським намірив „церкви Божіи и святыя монастыри отдать во унию“.

Загально розширений погляд, що імя гетьмана Мазепи¹⁾ стало „ругательнимъ“ після його „ізмѣни“ та що церковна анатема „дала особий смѣхъ фамильному прозвищу“ гетьмана²⁾. З того часу перейшло воно до народних приказок і присловій. „Въ примѣненіи ихъ къ случаямъ встрѣчаються анахронизмы — пише Снегирев — такъ що нерѣдко древнія поговорки примѣняються къ новимъ проишествіямъ, и наоборотъ, имена собствєнные переходять въ нарицательныя: Мазепа вмѣсто предателя“, та що „Измѣна Мазепы.. сохранилась въ Польскихъ, Малороссійскихъ и Рускихъ поговоркахъ. Имя Мазепы, преданное анаемѣ въ Россійской Церкви, обратилось въ бранное слово у Поляковъ, Малороссіянъ и Рускихъ...“³⁾. Сахаров вказує на ідентичність в московській мові слів „Мазеницы“ і „Малороссіяне“⁴⁾, а Даровскій, з покликанням на обох попередних авторів, пише: „W języku rossyjskim i małorossyjskim od hetmana Mazepy z powodu przejścia jego na stronę szwedzką (1709 roku) poszły wyrażenia przysłowiowie „Mazepa“. „Мазепііцу“, w znaczeniu zdrajcy i zdrajców“⁵⁾. Номис у своїй збірці подає, що „Москалі так дражнять наших, за гетьмана Мазепу. В Лубенщині й тепер ще можна чувати (розказує народ), що за часів царя Петра I розсердиця було Москаль на чоловіка тай ножакою, чи чим там: „Мазепи! каже, або: „Мазелин дух“⁶⁾! Очевидна річ, що Мазепина „ізмѣна“ дала повід називати чоловіка з несупокійним сумлінням „Мазепою“⁷⁾.

¹⁾ Я вже вказав в I статті на те, що родинне назвисько гетьмана було „Колединський“. Нижче викажу, що „Мазепа“ було власиво прізвищем.

²⁾ Уманець: Гетманъ Мазепа, ст. 10.

³⁾ Снегиревъ: Рускіє въ своихъ пословицахъ. Книжка IV, Москва 1834, ст. 110 (Историческія пословицы) і 190—1 (Личныя поговорки и пословицы).

⁴⁾ Сахаровъ: Сказанія Русскаго Народа. Томъ I, кн. II. Изд. 3. Санктпетербургъ 1841, ст. 112 (Русскія народныя присловія). Нове виданне Суворіна, Ст.-Петербургъ 1885, ст. 285.

⁵⁾ Darowski: Przysłowia polskie, odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości. Poznań 1874, ст. 52. Гл. же Adalberg: Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich. Warszawa 1889—94, ст. 293.

⁶⁾ Номис: Українські приказки, прислів'я та інше. С.-Петербург 1864, ст. 70, ч. 3570.

⁷⁾ Уманець: Гетманъ Мазепа, ст. 415.

Дехто одначе відносить глумливість імени Мазепи до вчасніших часів, перед „ізміною“ і звязує се з любовною пригодою гетьмана, описаною Мазениними сучасниками Паском і Отвіновским, а спопуляризованою в європейській літературі Voltaire-ом в його творі „Histoire de Charles XII“¹⁾. Цікаво, що результат сього спопуляризованя Мазепиної любовної пригоди Вольтером був як-раз противний: замість, щоби з сього приводу стати предметом глузування, став Мазепа героєм всесвітної літератури й штуки (як то я виказав у моїх цитованих вже статтях), згадатиб тут хочби тільки знамениту поему англійського поета Байрона й образи французького маляра Вернета.

Вернім до сучасних описів тої пригоди. Пасек оповідає²⁾, що зражений муж, шляхтич Фальбовский, „Rozebrawszy go (Мазепу) do naga, przywiązał go na jegoż własnym koniu, zdjawszy kulbakę, głęą do ogona a do głowy tyłem, ręce opak związано, nogi pod brzuch koniowi podwiązано“ й так їх пущено. Отвіновский дещо инакше описує сю подію³⁾, а імено, що Фальбовский „od głowy aż do stóp kazал (Мазепу) obsmarować smołą i pierzem obsuł, a tak uczyniwszy z niego monstrum“, привязав до коня.

Пасек, котрий вже при иншій нагоді подав у сумнів шляхотське походженне Мазепи („Kozak to był nobilitowanу“, „kozak, niedawno nobilitowanу“)⁴⁾, подав після опису Мазепиної любовної пригоди такий шестистих:

Adulteryum i szalbierskie fochy!

Widzisz Mazepa, jak to handel płochy:

Szpetnie lgać i kraść zostawszy szlaehciem!

Nie smaczno rzecz cudze wracać licem.

Na szlachectwo cię król nobilitował,

Na rycerstwo zaś Falbowski pasował⁵⁾.

Таке саме глузування з мнимого нешляхотського походження Мазепи стрічаємо і в одній із книг „Краєвого Архива

¹⁾ Видано в Rouen 1730 р.

²⁾ Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. Nowe wydanie krytyczne. Przygotował i wstępem opatrzył Dr. Bronisław Gubrynowicz. Lwów 1898, ст. 224—225.

³⁾ Otwinowski: Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696—1728. Kraków 1849, ст. 169.

⁴⁾ Pamiętniki, ст. 145 і 221. Костомаровъ: Мазепа и Мазепинцы ст. 4, наслідком непорозуміння подає „nie bardzo nobilitowanу“. перекладаючи се яко „неслишкомъ-то благородный“.

⁵⁾ Pamiętniki, ст. 226. Розстрілення мое.

актів городських і земських“ (т. зв. Бернардинського) у Львові, а іменно в галицьких городських актах з 1720 р., де находимо під карикатурсю Мазепи слідуючий двостих :

Kozak Mazepa oseledec maie ..
Wsich Swych Rusyniw pod S...u chowaie).

Питання про шляхотське походження гетьмана Мазепи буде предметом згаданої моєї монографії, тут порушу його коротко з огляду на повисші глумливі натяки. Крім Паска, котрий робив се очевидно з особистих зглядів, ніхто з сучасників Мазепи не сумнівав ся в тім, що походив він із шляхотського роду, а не був що-йно нобілітованим. І так Самійло Величко пише, що „Тотъ Мазепа былъ значній шляхтичъ Козако-рускій“²⁾, Самовидецъ каже, що був він „роду шляхетского, повѣту бѣлоцерковского, старожитной шляхти украинской и у войску значной“³⁾. Потверджують се й сучасні польські письменники, як Отвіновский, котрий аж два рази підносить, що Мазепа „starożytny szlachcic polski“, „szlachcic rodowity ruskich krajów“⁴⁾ та львівський польський канонік Ян Юзефович, що в своїм літописі називає Мазепу „nobilis polonus“⁵⁾. Коли-ж ходить о документальні вѣсти, то відомо, що гетьман Мазепа походив зі старого боярського роду в Київщині. Грамота короля Жвїмонта Августа з 1572 р. згадує „шляхетного Михайла Мазепу, землянина нашего земли Киевское“⁶⁾, а в люстрації Київщини

¹⁾ Inducta Rel. Castr. Halic. T. 217, pag. 137. Розстрілення мов. Карикатурі Мазепи буде посвячена окрема стаття. Отсей віршик є „твором“ котрогось із молодших урядників канцелярії городської, званих „індуцентами“. Ось що пише про се Balzer: Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII. Lwów 1882, ст. 27: „Praca jednego inducenta kończyła się zwykle z odpisaniem jednego zeszytu protokołu: jeśli się zdarzyło, że w zeszytce indukty pozostały jeszcze wolne karty, zapisywał je częstokroć drobniejszymi utworami literackimi, niekiedy własnej kompozycyi, z których niejeden ciekawe rzucić może światło na poziom wykształcenia ówczesnych urzędników kancelaryjnych, czasem nawet na panujące prądy współczesne w literaturze i polityce“.

²⁾ Лѣтопись событій въ югозападной Россіи въ XVII-мъ вѣкѣ. Т. II, Киевъ 1851, ст. 342,

³⁾ Лѣтопись Самовидца. Киевъ 1878, ст. 171.

⁴⁾ Otwinowski: Dzieje Polski... ст. 168—9.

⁵⁾ Сборникъ лѣтописей... къ исторіи южной и западной Россіи. Киевъ 1838, ст. 209.

⁶⁾ Акты южной и западной Россіи V, ч. 166, ст. 190.

з 1616 р. згаданий „szlachetny Mikołaj Mazera Koleduński“, що повнив за землю, надану йому ленним правом, боярську воєнну службу¹). Зверну, одначе увагу на те, що коли в початках XVI в. уживано на Подніччю всіх трех назв — „боярин“, „земянин“ і „шляхтич“ майже без різниці, то вже в середині XVI в. слово „боярин“ майже перестає уживати ся для означення шляхтича, місцями держить ся назва „земянин“, але все більше розпросторюєть ся назва „шляхтич“²). Мазепи, до котрих привязуєть ся вже в пол. XVI в. назву „земянин“, підносять ся поступенно з півупривилейованого становища, котрим було становище „боярина“, до становища шляхти³). Се стало ся завдяки прийнятому правительством принципови давности: старші роди на підставі своєї приналежности до боярського, себ. то до воєнної служби обовязаного стану, признавали ся тим самим привилейованими, тим часом як воєннослужебні новійшої дати за шляхту не признавали ся⁴). І коли Мазепи (предки гетьмана) ще в початках XVII в. держать землю ленним правом⁵), то вже отець Івана Мазепи, Адам Степан Мазепа⁶), одержав від короля Яна Казимира ті землі на праві дідичнім в привилею з 1659 р. Там виступає він уже як „zasłużony szlachcic i żołnierz“⁷), а в конституціях соймових з того-ж року як „urodzony Adam Mazera“⁸), (хоч уже й в 1638 р. згаданий він з титулом „урождоный“⁹), підчас коли його предки від пол. XVI до поч. XVII в. виступають, як ми бачили, тільки з титулом „шляхетный“, „szlachetny“¹⁰).

¹) Źródła dziejowe V, ст. 110; пор. ще ст. XV і 138/9; XXII, ст. 391 і 620; Архивъ юго-зап. Россіи ч. VII, т. I, ст. 293. Про боярську воєнну службу гл. Грушевський: Історія України-Руси V, Львів 1905, ст. 41 і слід.

²) Грушевський: Історія України-Руси V, ст. 58—59.

³) Źródła dziejowe XXII, ст. 391.

⁴) Грушевський: Історія України-Руси V, ст. 90.

⁵) Про ленне право гл. Dąbkowski: Polskie prawo prywatne I. Lwów 1910, ст. 31—32 і II. Lwów 1911, ст. 245—247.

⁶) Про ідентичність Адама зі Степаном Мазепою гл. Лазаревскій: Записки о Мазепѣ (Кіевская Старина т. 60, 1898, январь-марть ст. 461); також Rulikowski: Słownik o ojcę Mazepę. (Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych 1856, ч. 229).

⁷) Słownik geograficzny VI. Warszawa 1845, ст. 184/5.

⁸) Volumina Legum IV, 652.

⁹) Архивъ юго-западной Россіи ч. III, т. I, ст. 374 і 397. Тутже в инших місцях (ст. 398) з титулом „szlachetny“.

¹⁰) Про більше значіння титулу „urodzony“, „generosus“ чим „szlachetny“, „nobilis“, гл. Dąbkowski: Polskie prawo prywatne I,

Що до справи мнимої nobilitacji гетьмана Мазепи, про котру пише Пасек, то годить ся замітити, що Іван Мазепа не потребував nobilitacji, скоро уже з батька був шляхтичем. Відомо вправді, що шляхтич тратив шляхотство, коли допустив ся якої провини, з котрою лучила ся „infamia“¹⁾, а такої провини допустив ся був Адам Мазепа. В 1638 р. проголосив його люблинський трибунал коронний за забите шляхтича Яна Зеленьского „инфамисомъ, цти отсужонимъ и правомъ переконанымъ... выволанцомъ“²⁾ (справа була оперла ся наперед в 1637 р. о володимирський городський суд), одначе з пізнійших актів (1643 і 1645) показуєть ся, що ту інфамію опісля знесено³⁾, а се вистало, щоби Адам Мазепа відзискав усї свої права. Після польського права nobilitacji потребував тільки нешляхтич, а також від 1650 р. і кождий шляхтич, що втратив шляхотство наслідком участі в повстанню Хмельницького, але лиш о стільки, о скільки та участь походила „з мусу“ (nolens)⁴⁾. З соймових конституцій не відомо нам зовсім про поновну nobilitację Адама Мазепи з подібного приводу, а хоч би навіть і він був поновно nobilitований⁵⁾, nobilitacja та не дотикала його сина Івана. Проте справедливо замітив Бартошевич, що хоч родина Мазепів не згадана у Несецького, „a przecież jest szlachecką i fałsz powiedział rozgniewany Pasek, że Jan Mazepa był kozakiem nobilitowanym“⁶⁾.

ст. 104 і Łoziński: *Życie polskie w dawnych wiekach*. 3. wyd., Lwów 1912, ст. 169; йогож: *Prawem i lewem* I. 3. wyd., Lwów 1913, ст. 338—9.

¹⁾ Balzer: *Historja ustroju Polski*. (Wykłady). Lwów 1905/6, ст. 311.

²⁾ Архивъ юго-зап. Россіи ч. III, т. 1, ст. 374—378.

³⁾ Ibidem, ст. 397—400.

⁴⁾ Справу такої поновної nobilitacji обговорює широко Lipiński: Stanisław Michał Krzyczewski. *Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego* в збірній книзі „*Z dziejów Ukrainy*“ Кіјów 1912, ст. 258—267.

⁵⁾ Він виступає вправді в 1654 р. як „бююцерковской атаманъ“. Акты южной и западной Россіи X, ст. 405. Дабпжа: Мазепа-князь.. (К. Стар. т. 13, ст. 717) опираючись на гербари Siebmacher-a пише, що Адам Мазепа: „лишенный дворянства, былъ вновь возстановленъ польскимъ сеймомъ въ своихъ шляхетскихъ правахъ въ 1659 г.“. В конституціях з 1659 р. згадуєть ся лиш про наданіє землі (danina) Адамови Мазепі, а не про поновну nobilitację.

⁶⁾ Bartoszewicz: *Mazepowie* (в *Święcki: Historyczne pamiatki* I. Warszawa 1858, ст. 365).

По тім може надто довгим ексурсі в обороні шляхотського походження Мазепи, спричиненім підозріннем киненим на нього Паском, вертаю до згаданої любовної пригоди, описаної в двох, дещо відмінних варіянтах, Паском і Отвіновским. Фантастичність оповідань сих обох авторів виказав основно Каманін¹⁾; затеж на основі актів з одної книги володимирсько-волинського суду (з Київського центрального архива) подав звістку про романтичну пригуду Мазепи з шляхтянкою Оленою Загоровською, що потягнула за собою процес, одначе не мала ніякого привязування до кінського хребта.

Почимо фантастичности згаданих оповідань деякі польські автори словарів і видавці народних приказок та присловії не вагають ся звязувати глумливого значіння слова „Мазепа“ з іменем українського гетьмана. Вуйціцький²⁾ приводить нам з рукопису Кулітовського погляд, що прислівє „Мазера“ пішло від Мазепи, пажа короля Яна Казимира, а опісля козацького гетьмана. Кулітовский, навязуючи до оповідання Отвіновського каже, що „Z tego umazania w smole Mazepy początkowo urosło przysłowie: „Umazany, albo zbrudzony jak Mazera“. Се прислівє „rózniej zamieniono na tak powszechnie nawet pomiędzy ludem naszym używane: „To Mazera“. „Czego się mażesz jak Mazera“: a co stosujemy do dzieci płaczących, gdy lży rozcierając po obliczu takowe brudzą“. На те замічає Вуйціцький, що „Pomimo powodu do powyższego przysłowia cały ten wypadek umazania Mazepy w smole, tarzaniu w dartych pierzach, i przywiązaniu do dzikiego konia, który go zaniósł do Kozaków nie jest prawdziwym. Wprawdzie obiecywali mu panowie polscy takową karę, lecz była to groźba, nigdy nieuskutecziona“. Становище Вуйціцького заняв також безіменний автор статті п. з. „Мазера“, завважуючи, що „cały ten wypadek... zupełnie jest zmyślony“ та що грозьба польських панів „nie ziściła się nigdy“³⁾, хоч усе таки (як і Вуйціцький) пересвідчений, що згадана мнима подія спричинила отсе прислівє. З описаною подією звязує рівно-ж те прислівє в застосованню до плачучих дітій Вурцбах⁴⁾.

¹⁾ Каманінъ: Мазепа и ея прекрасная Елена. (Кіевская Старина т. 16, 1886 ноябрь, ст. 522—535).

²⁾ Wójcicki: Przysłowia narodowe II. Warszawa 1830, ст. 94—97.

³⁾ Przyjaciół Ludu. Leszno 1835. Rok II, Tom I: Nr. 13, ст. 97.

⁴⁾ Wurzbach: Die Sprichwörter der Polen historisch erläutert. (Beiträge zur Culturgeschichte Polens. Bd. I, 2 Aufl. Wien 1852, ст. 80, Sprichw. 23).

Тепер зрееструю всі інші пояснення слова „Мазепа“; подибувані чи то в словарях, чи в збірниках пословиць та прислів'їв.

Лінде подає в своїм словари таке пояснення: „Mazera §. Transl. Mazero przeklęty, właśnie się umył do Anielki. Teat[r polski] 22 b, 100, i. q. mazgaj, schmieriger Kerl. Powierzono kosz dwom wielkim mazepom, którzy rozumiejąc, że był z brudną bielizną, wrzucili go w wodę. Teat. 11. b, 69. Gadajże mazero, masz-li gadać. ib. 16, c. 71“¹⁾.

Оргельбранд подає два пояснення: „Mazera — pogardliwie: niezgrabny, brzydki; Gadajże mazero; pospolicie: mazgaj, płaczek, beksa“²⁾.

Після Номиса, що покликують ся на Вуйціцького, є се (крім згаданого уже попередно значіння) „Лайка на мугируватих и непроворних людей. Чувать подекуди и в наших сторонах (праве теж, що й мацапура)“³⁾.

Носович у своїм словари білоруської мови дає такі пояснення: „Мазэпа. с. общ. (отъ Мазачъ). Запачканный чѣмъ либо чернымъ или нечистотою или отъ природы черный. Удзѣ-лався, якъ чоргъ, мазэпа мазэпою. Мазэпою ходзишь досюль; не умыешся. Мазэпка. с. общ. Черная лицомъ дѣвочка или черный лицомъ мальчикъ, замарашка. Вымый ты гетаго мазэпки. Мазэпчикъ. с. м. Черный лицомъ мальчикъ или замарашка. Мазэпчикъ нашъ николи не мыецца“⁴⁾.

Валіцький поіає, що „na Litwie Mazera oznacza osobę szpetną, ubrudzoną, umurzaną“, а „w Małorosji jest największą i najobrażliwszą połajanką“⁵⁾.

Підчас коли Даровський є того пересвідчення, що „W języku polskim wyraz Mazera żadną przenośnią wytłumaczyć się nie da“⁶⁾, Карлович займає супроти того інше становище

1) Linde: Słownik języka polskiego. T. III, 2 wyd. Lwów 1857, str. 62.

2) Orgelbrand: Słownik języka polskiego. I. Wilno 1861, str. 640.

3) Номис: Українські приказки, прислів'я... стр. 70, ч. 3570.

4) Носовичъ: Словарь білорусскаго царѣчя. С.-Петербургъ 1879, стр. 277. Даль: Толковый словарь великорусскаго языка. II, изд. 3. С.-Петербургъ — Москва 1905, не подає зовсім слова „Мазепа“.

5) Walicki: Przyczynek do zbioru przysłów naszych. (Kalendarz powszechny ilustrow. na r. 1875. Warszawa 1874, str. 133). Цитую за Adalberg: Księga przysłów. str. 293.

6) Darowski: Przysłowia polskie... str. 52.

й више: „mniemamy przeciwnie, iż uformowany on jest od słowa mazać się w znaczeniu: beczyć, płakać, bo właśnie rozgrymaszone i zapłakane dziecko często zowią w Królestwie mazera. Przemawia zatem i objaśnienie p. Walickiego, że „mazera na Litwie oznacza osobę szpetną, umurzaną“¹⁾.

В найновішому „Словари польського язика“, виданому Карловичем, Криньским і Недзьведзким читаємо: „Mazera 1. p. Mazgaj, 2 a) brudas, morus; b) (o dzieciach) straszdyło, potworek; c) przezwisko osób o szerokiej twarzy a małych oczach. (Z nazwiska ukr. Mazepa, z domyślnym sł. lud. do Maz.)“²⁾.

В своїому словари польських діалектів, попри словар Ортельбранда, використав Карлович ще цілий ряд рукописних словарців, як А. Мілевської: „Słowniczek gwary wielkopolskiej“, А. Осінова: „Słowniczek gwary augustowskiej“, А. Петрова: „Słowniczek gwary Polaków litewskich“ і М. Парчевського: „Słowniczek gwary kaliskiej“ та подав на тій основі такі обяснення: „Mazera = straszdyło, „mur.za“, potworek (o dzieciach). Ust. z Litwy „Mazepa = mazgaj, płaczek, bekса“. О. „Mazepa a. Mazeta = płaksa, płaczliwy“. Parcz. „Mazepa = brudas“. Petr. „Mazepa = osoba powolna“. Mil. „Mazepa = przezwisko osób o szerokiej twarzy, a małych oczach“. Osip.“³⁾.

В нашому одинокому словари (що має наукову стійність) української мови, виданому Грінченком, находимо такі обяснення: „Мазѣпа, пн. об. Первоначально то-же, что и замазѣра, — замараха, а затѣмъ вообще неопрятный, грубоватый и простоватый человекъ, вахлакъ, простакъ, простофиля, глупецъ. Ном. № 3570. У нас у селі мазепою даються: от як дурна людина, чого не зрозуміє, так кажуть: ах ти Мазепа! Черниг. у. (Срав. персидское прилагат. „Мазепâ“, дословно значащее — хребтоногий, и переносно — неповоротливый, неуклюжий. Проф. А. Е. Крымский). — „Мазепський. Бранное слово: плохой, глупый. Мазепська дівчина. Грин. I, 86“⁴⁾.

¹⁾ Karłowicz: Przyczynek do zbioru przysłów, piosenek, usinków i przypowieści od nazw rodowych i miejscowych. (Dodatek przez St. Ł.) в „Dwutygodniku naukowym“, Kraków 1879, ст. 388.

²⁾ Słownik języka polskiego II. Warszawa 1902, ст. 906.

³⁾ Karłowicz: Słownik gwar polskich III. Kraków 1903, ст. 130.

⁴⁾ Словарь української мови. Упорядкував Борис Грінченко. II. Київ 1908, ст. 396—7.

Адальберті, опираючись на знаних уже збірках Вуйціцького, Валіцького, Даровського, Карловича і Вурцбаха, докидає де-що й від себе. Про прислів'є „Maże się jak Mazera“ каже він: „Tak mówią o dzieciach wiecznie płaczących, beczących, czyli mażących się, stąd wyraz mazera jest przezwiskiem dawany dzieciom rozgrymaszonym, rozpieszczonym, mazgajom“, а до прислів'я „umazany albo zbrudzony jak Mazera“, зацитованого Вуйціцьким з рукопису Кулітовського додає, що воно „czasem brzmi nawet: usmarowany jak Mazera“. Супроти погляду Кулітовського, котрий відносить се прислів'є до гетьмана Мазепи, висмарованого смолою, пише він: „Trafniej, sądę, Karłowicz¹⁾ wyraz mazera w wyrażeniu: maże się jak Mazera uważa za przenośnię, utworzoną pod wpływem nazwiska Mazera od wyrazu mazać się“²⁾.

Після всього досі сказаного приходимо до пересвідчення, що „ізміна“ Мазепи й спричинена нею церковна анатема вплинули тільки на збільшення глумливості імени „Мазепа“, що одначе ся глумливість має своє жерело в часах далеко вчаснійших, бо сягає молодости українського гетьмана. Та на тім не кінець. Глумливість імени „Мазепа“ звязана первісно не з особою гетьмана Мазепи, а по всякій імовірности з особою його батька Адама Степана Мазепи, в 1654 р. білоцерківського атамана³⁾, а в 1662—1665 р. чернігівського підчашого⁴⁾. Вже Даровський, не входячи в питання, „wiele jest prawdy w miłośnej przygodzie“ гетьмана Мазепи, вказав на те, що імя „Мазепа“ було глумливим значно давнійше й не може мати ніякого звязку

¹⁾ В цитованій збірці Przyczynek do zbioru przysłów... ст. 388.

²⁾ Adalberg: Księga przysłów... ст. 293.

³⁾ Акты южной и западной России X, ст. 405; Лазаревский: Записки о Мазепе. (К. Стар. т. 60, ст. 461—2); Модзалевский: Малороссийский Родословник III. Киев 1912, ст. 288.

⁴⁾ Bartoszewicz: Mazerowie. (в Święcki: Historyczne ramki I, ст. 365); Опись актовой книги Киевского центрального Архива ч. 21, ст. 11.; Модзалевский: Малоросс. Родосл. III, ст. 288; Къ родословной гетьмана Ивана Мазепи (безименна стаття в Киевс. Стар. т. 16, 1886 декабрь, ст. 757—8, котру Finkel: Bibliografia historyi polskiej ст. 24597 приписує не знаєть на якій основі Добротворськом в. Назвиська Добротворського нема ані під статтею, ані в „Содержанію“ тому, ані в „Указателю“ з 1893 р. (ст. 45, ч. 1154) та з 1911 (ст. 105, ч. 2755), ані там же під Добротворським (ст. 92, згл. 207).

зі згаданою пригодою¹⁾. Звертає іменно увагу на напечатану в 1644 р. київським митрополитом Петром Могилою полемічну книжку п. з. „*ΜΙΘΟΣ* або Kamień“, звернену проти відступника від православної віри Касіяна Саковича, де автор так відзивається до нього: „*A zatum według siebie, z herezycznego mazery...*“²⁾. Також Уманець, звертаючи увагу на сей цитат підносить, що вже й давніше „первоначальное значеніє этого прозвища (Мазепа) не чуждо укоризненного стѣнка“³⁾.

Ані Даровский, ані Уманець, ані взагалі жаден з істориків не звернув одначе уваги на пиганнє, до котрого з Мазепів належало б віднести глузливість згаданого вислову Петра Могили й ізза якої причини. По моїй думці глузливий вислів „*z herezycznego mazera*“ спричинив ніхто инший, тільки батько гетьмана, Адам Степан Мазепа. В актах виступає він як Адам, хоч гетьман підписував ся Степановичем. Осей патровіничий підпис гетьмана Мазепа старається Рудіковський вяснити так, що Адам, се католицьке імя, а Степан православне та що син, гетьмануючи в православній козащині, „*wziął imię ojca greckiego ritualu*“, а вкінці додає таку замітку: „*W samej rzeczy Adam Mazera musiał przejść z jednego obrządku na drugi i z tej przyczyny wynikła owa jego dwuimiennosc*“⁴⁾. Повідай нотує звістку, що Адам Мазепа в Варшаві в колетії Єзуїтів „*miał przejść na łono kościoła rzymskiego*“, одначе додає, що „*o tem niema żadnej pewno-*

¹⁾ Darowski: *Przysłowia polskie*.. ст. 52. Гл. також Мазепа. *Noty historyczne*, (безіменна стаття в *Bibliotec-i Warszawsk-i* 1855 I, ст. 341): „*blednem jest mniemanie, jakoby z milosnej przygody... Mazerą poszedł w przysłowie*“. Яко автора сеї статті подає Бартошевич (в *Święski: Historyczne pamiątki* I, ст. 366) якоюсь *Szomber-a*, „*лиця зовсімъ неписьменнаго въ польской литературы*“, як замітив Лаваревській: *Замѣтки о Мазепѣ* (К Стар. т. 60, ст. 458; прим. 3). Після Рудіковского (Кроника wiadom. kraj. i zagr. 1856, ч. 229) автором є А. Д., (котрий Рудіковскому уділив до його статті певної інформації), очевидно той сам Адам Даровский.

²⁾ Перепечатана в Архивъ юго-зап. Россіи ч. I т. 9 (цитатла ст. 135/6). П. Могила скрив ся під псевдонімом „*Euzebia Pimina*“. Книжка написана по руськи і по польськи, появилася печатно тільки по польськи. Огоновській: *Исторія литературы рускои* I. Львів 1887. ст. 274/5.

³⁾ Уманець: *Гетманъ Мазепа*, ст. 10.

⁴⁾ *Rulikowski: Słówko o ojcu hetmana Mazepy*. (Кроника wiadomości kraj. i zagr. 1856, ч. 229).

ści¹⁾. По думці Лазаревського „Імя Степана явилось... отъ двухъ-именности и — для благозвучія въ козацкихъ ушахъ, когда будущій гетманъ попалъ уже межъ козаків“²⁾.

За мою думкою, що в глумливім вислові Петра Могили „zheretyczaly mazera“ належить бачити натяк (1644) на Адама Степана Мазепу, промовляє (мимо сього, що цілком певних доказів на се нема) в першій мірі хронологія: він виступає в актах як „інфаміс“ як-раз около того часу, а іменно, як то ми вже бачили, в 1637 і 1638 та в 1643 і 1645 рр. Далше промовляє за тим і ся двоіменність, а особливо, що імя Адам, хоч і уживане деколи православними (вказу н. пр. на київського-воєводу Адама Кисіля)³⁾. все-ж таки звязане тісно з римським обрядом. Вкінці зауважу, що колиб віднести спричиненне сього глумливого вислову до якогось иншого Мазепи, то певно ми довідали ся би про його імя з яких-небудь історичних жерел: коли іменно факт переходу Мазепи на латинство здобув собі тільки розголосу, що дістав ся аж (без згляду на се, в якій формі) до полемічного твору православного київського митрополита, то певно й імя апостата булоб доховалось до наших часів попри Адама Степана Мазепу, котрий одначе (що рівно-ж промовляє за мою думкою) є єдиним визначнійшим із знаних нам инших сучасних йому Мазепців⁴⁾. Остаточно вважаю се питання отвертим: може вдасть ся його прояснити на основі инших даних, колиб вони колись найшли ся.

Кінець-кінців дійдемо одначе до зовсім иншого висліду, іменно що слово „Мазепа“ зовсім не українського по-

1) Powidaj: Jan Mazera. (Przegląd Polski. R. I (1867, T. IV. ст. 107):

2) Лазаревскій: Замітки о Мазепѣ. (К. Стар. т. 60, ст. 461).

3) Пор. Lipiński: Stanisław Michał Krzyczewski. (Z dziejów Ukrainy ст. 174 і слд.).

4) В Реедтрахъ всего войска Запорожскаго... 1649 года ижд. О. М. Бодянскимъ. Москва 1875, згадані такі Мазепи, але не визначні: 1. Полк Черкаський, сотня Лазарева — Васько Мазепа (ст. 47); 2. П. Черк., с. Домонтовська — Сергій Мазепенко (ст. 58); 3. П. Білоцерківський, с. Білоцерк. — Мирон Мазепа (ст. 113); 4. П. Кальницький, с. Ометпяська — Мазепа (ст. 191); 5. П. Миргородський, с. Гаврила Гладченка — Хвесько Мазепа (ст. 258); 6. П. Миргородський, с. Краснопольська — Мазепа (ст. 264); 7. П. Подтавський, с. Полт. — Василь Мазепа (ст. 280).

ходження, а зявило ся на Україні наслідком східних впливів. Хоч після Яблоновського село Мазепинці, се назва турська¹⁾, то се не дає йому права говорити, що Мазепи „prawdopodobnie krwi turskiej“²⁾. Обяснення проф. Кримського (зацитоване вже мною попередно) до слова „Мазепа“ в словари Грінченка, що се „персидское прилагат. „Мазепа“, дословно значащее — хребтоногий, и переносно — неповоротливый, неуклюжий“³⁾ приневолює мене звернути мої міркування в иншому напрямі. Мабуть не помилю ся, коли зауважу, що „Мазепа“ було первісно прізвищем а не назвиськом родини Мазепів³⁾. Крім назвиськ знані були й прізвиська⁴⁾. Вони мали правне значіння, особливо в давніших часах, коли то часто просто заступали назвисько або перемінювали ся часом в назвисько, а крім сього для відріжнення більшої скількості осіб, що мали те саме імя і назвисько. Звідти пішли часті прізвиська особливо серед дрібної шляхти. Надавано одначе такі прізвиська без ніякої дальшої ціли, єдино як вислід звичаю. Сей звичай естнував на цілїм просторі подільської Річипосполитої і то від найдавніших часів зарівно серед шляхотського й міщанського стану. Ті прізвиська творили ся найчастійше з назв у світі звіриннім, ростииннім, з оточуючих господарських предметів. Досить значне число їх завдячує повстанню особистим прикметам одиниць, подїям, що лучили ся в їх життю, родам занять, уживанню певних улюблених висловів; инші були вкінці глумливі.

¹⁾ Źródła dziejowe XXII, str. 169. Про турські впливи в українській мові гл. Miklosich: Die türkischen Elemente in den südost- und ostenropäischen Sprachen. (Denkschriften d. Wiener Akademie, Hist.-philos. Klasse 34—35 і 37—38); Макарушка: Словар українських виразів, перенятих з мов турських. (Записки Н. Т. ім. Шевч. V, стр. 1—14).

²⁾ Źródła dziejowe XXII, str. 620.

³⁾ Звертаю на се свого часу увагу (Darowski): Mazepa. Noty historyczne (Bibliot. Warsz. 1855 I, стр. 340—1): „nazwa Mazepów zdaje się być i przezwiskiem, które potomstwo odziedziczyło po zapomnianym w podaniach przodku“.

⁴⁾ Про прізвиська взагалі гл. Dańkowski: Prawo prywatne polskie I, str. 101—2; Dr. Antoni J. (Rolle): Powstawanie nazwisk rodowych u ludu małopolskiego. Sylwetka heraldyczno-etnograficzna. (Sylwetki historyczne. Serya VIII. Kraków 1892, стр. 355 і слїд); Про прізвиська „Мазепа“ гл. Stękert: Przydomki polskie, litewskie i rusińskie. Kraków (на титулі 1897, на окл. 1899); Radziwiński: W obronie nazw i przydomków rodowych. (Miesięcznik heraldyczny 1913, ч. 1/2 стр. 3 і 5).

Що до прізвища „Мазепа“, то маємо тут діло з глумливим прізвищем на означення особистих прикмет. Що се первісно прізвище, на се вказують ще такі обставини. Знаємо Мазепів-Колединських (з котрих, як я згадував уже, походив гетьман), крім них подібуємо ще Мазепів Васютинських¹⁾, котрі мають ще цілий ряд інших прізвищ, як: Андрієнки, Васієнки, Лукашенки, Матяшенки, Іваненки, Семеєнки, Милашенки, Івасенки, Гринценки, Яценки, Василенки, Лехни, Лещенки, Андрушенки, Івашенки, Пелешенки, Зубченки, Педорєнки, Мироненки (Мирони), Шахи²⁾. Крім цілого ряду Мазепів в „Зборівських реєстрах“, вказує ще Ролля на те, що серед селянських родин в Безносківцях (під Камінцем под.) мешкає численне гніздо Мазепів³⁾, а в метриках села Ладичина (коло Микулинець під Тернополем) подібуємо також Мазепів⁴⁾. У „Звітах“ 2-ої польської гімназії в Тернополі приходять між учениками „Мазепи“⁵⁾.

Кінчаючи отсю статтю приходиться ся міні сказати, що глумливе значіння імені „Мазепа“, хоч звязане воно і з гетьманом Іваном Мазепою і з його батьком Адамом Степаном, завдячує свою глумливість властиво первісно не українському а перському слову *Mazepā*, що зявило ся на Україні в формі прізвища, перейшло в родове назвище, а з нього вийшло й до прислівій.

У Львові, в цвітні 1919 р.

¹⁾ Грушевській: Барская окончная шляхта до к. XVIII в. (Кіевская Старина т. 36, 1892-февраль, ст. 265)

²⁾ Грушевській: Барское староство. Кієвъ 1894, ст. 217; Архивъ юго-зап. Россіи ч. VIII, т. 2, в індексі осіб sub voce Васютинські — Васютенята ст. 416, 17.

³⁾ Sylwetki historyczne: S. VIII, ст. 358 і 400. Після родинної традиції кн. Чорторійських французький ритівник Норблін увіковичив на своїй ритовині, що уходила досі за портрет гетьмана Мазепа, Жвда-арендаря кн. Чорторійських, популярного в княжих добрах під прізвищем Мазепа. Гл. Batowski: Norblin (Nauka i Sztuka XIII. Lwów 1911, ст. 44 і 198, прим. 38).

⁴⁾ Сеї в домости уділив мені д-р Щурат на основі інформації тамошнього пароха, о. М. Світенького.

⁵⁾ Rybiński: Rozbiór utworzenia i znaczenia polskich i pokrewnych im nazwisk uczniów gimnazjum II. z jęz. wykł. polskim w Tarnopolu z lat 1906—1913 (Sprawozdanie c. k. Gimn. II. z p. j. w. w Tarnopolu 1913/14, ст. 7: „Mazepa — to samo co mazgaj“).

Славянський зїзд у Празі 1848 р. і українська справа.

Написав *Іван Брик*.

Славянський зїзд у Празі 1848 р. не був доси предметом спеціальної студії в українській науці. Згадувано про нього тільки принагідно. В Народному чеському музеї в Празі попало ся в мої руки чимало матеріалів, що відносять ся до зїзду, а яких доси нігде не використано. На основі тих матеріалів, як і сучасної преси та матеріалів оголошених Іваном Созанським [До історії участі галицьких Русинів у словянським конгресі в Празі 1848 р., ЗНТ. т. 72, ст. 112—121] і проф. К. Студинським [Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, Збірн. фільолог. секції т. XI і XII] даю монографію зїзду, того найкращого і вельми інтересного епізоду політичної емансипації і політичної славянської взаємности галицьких Українців в 1848 р.

I.

Гене́за славянського зїзду.

Політична акція австрійських Славян на досвітку конституції. — Партикуляризм. — Німеччина і франкфуртський парламент. — Протиславянська політика мадярського правительства. — Ініціятива в скликанню зїзду. — Перший прилюдний голос за зїздом.

Французька революція в 1848 р. стрясла теж спорохнавелими основами габсбурської монархії. Великі, гуманні кличі волі рівности і братерства, рівноправність народів, свобода віри і совісти, необмежена свобода друку, відповідальність уряду, усунення привилеїв, і т. ин. дали товчок до боротьби за новий державний лад. Та трохи чи не найбільший вплив мали вони на думки тих, що тягар централізму і абсолютизму відчували на собі найдуше, а саме на славянські народи Австрії. Австрійська система, якої типовим представником був Метерніх, не тільки, що не числила ся з потребами і бажаннями славянських народів, але душила і переслідувала всякий живійший прояв народнього життя.

Подих волі спонукав до ділання й австрійських Славян. Вони виступили з домаганнями тих самих свобод, що й інші на-

роди, а в першій мірі з домаганнями волі і рівноправности для своєї народности. Понятте народности було у них рівнозначне з поняттем політично-державного організму.

Чеська депутація до трону предложила петицію, випрацьовану ще 11 марта, т. зв. „čláanky svatováclavské“¹⁾, в якій Чехи домагалися злуки Чехії, Морави і Шлезка, повної рівноправности чеської і німецької народности на всіх чеських землях у школі і уряді, знесення підданства, свободи друку, зібрань, релігії, обрядів і т. д. На тім самім становищі станули теж і південні Славяни. А всеж таки найживішу діяльність розвинули Поляки, які прислонюючись петиціями і адресами до трону, на ділі стреміли до привернення незалежної Польщі в історичних границях. Та про політичну акцію Поляків і галицьких Українців прийдець ся нам сказати більше на іншому місці.

Словом, славянські народи Австрії виступили із своїми жаданнями кождий окремо. Кождий думав тільки про свою долю і числив тільки на свої сили, як би йшов по програмі впливового чеського публіциста і поета Карла Гавлічка, котрий у своїм органі „Národní Noviny“ писав ось що: „V době takové, rozhodně každý národ především dbáti musí sám o sebe, neboť se mu jen takového osudu dostane, jakého si sám zasloužil statečností, vytrvalostí, podvikavostí a přede vším duchem svým. Kdo prospí lenivě dobu, ve které se dary rozdělují, tent' bez podílu odejde, zůstaven porobě a nízké služebnosti. Kdo sám v sebe doufá, tent' nejlepší podporu naleznu“²⁾. Гавлічек бачив у скріпленню частий Славянства скріпленне цілости³⁾. Партикуляризм являєть характеристичною прикметою політичної акції славянських народів Австрії на самому заранні конституційного життя.

Без глибшого значіння були принагідні сходини деяких членів поодиноких славянських депутацій у Відні у Шмерля дня 2 цвітня⁴⁾, де крім проявлення ідеальних славянських симпатій,

¹⁾ Jos. I. Toužimský: Na úsvitě nové doby. Praha 1898, ст. 140.

²⁾ Op. cit. ст. 304.

³⁾ Dr. Zdeněk Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Прага 1901, ст. 43.

⁴⁾ Про побут славянських депутацій у Відні писало ся до „Národních Novin“ в Відня: „Tolik Slovanů, co jich jest nyní zde, Vídeň dosud neviděla. Všichni jsou svorní, všichni se bratří, objímají se a radují, že spojenými silami krásnou sobě připravíme budoucnost“ (Toužimský: op. cit., ст. 278).

Чехи й південні Славяни зложили спільну відозву до південних Славян, проголошену 5 цвітня, з зазивом до згоди в добі волі і народности¹⁾. Впливом гуманних почувань треба вважати заходи чеського жіноцтва для виеднання амнестії політичним в'язням, головню Полякам.

Саме тоді, як політичні стремління славянських народів йшли по чим раз яснійшій лінії партикуляризму, наступили події, що повернули їх у протилежний напрям.

Революційна Німеччина стреміла не тільки до здобуття конституційних прав і свобод; але і до створення великої зєдиненої Німеччини. Ідея вже ранше літературно опрацьована і загально-прийнята. Перевести її в житте мав парламент у Франкфурті над Меном, а заходи коло скликання його зроблено вже в перших днях марта. Та франкфуртський парламент поклав собі ціллю зєдинити не тільки німецький нарід, але і всі землі німецького звязку, отже і землі з населеннєм ненімецьким, головню землі чеської корони.

Против змагань німецького парламенту, що грозили затратою славянської народности і недавно добутої політичної волі, з цілою рішучістю протестували славянські народи у своїй пресі. Ф. Паляцький запрошений до участі у франкфуртському парламенті відповів: „Ich bin ein Böhme slavischen Stammes, und habe mich mit all dem Wenigen, was ich besitze und was ich kann, mich dem Dienste meines Volkes ganz und für immer gewidmet“.. „Überzeugung: daß das Verlangen, Oesterreich (und mit ihm auch Böhmen) solle sich volksthümlich an Deutschland anschließen, d. h. in Deutschland aufgehen, eine Zumuthung des Selbstmordes ist, daher jedes moralischen und politischen Sinnes ermangelt“²⁾. Та протести не помагали. Против злуки німецьких племен задумано поставити злуку племен славянських, против звязку німецького — звязок славянський. Як із Німеччини вийшла колись ідея славянської літературної взаїмности Коляра і Шафарика, так і в 1848 р. вийшла відси ідея політичної злуки. Франкфуртський парламент є першою причиною скликання славянського зїзду в Празі.

¹⁾ Slavische Jahrbücher, 1848, ст. 136.

²⁾ Eine Stimme über Oesterreichs Anschluss an Deutschland An den Fünfziger-Ausschuss zu Händen des Herrn Präsidenten Soiron in Frankfurt a. M. Prag, den 11 April 1848, Franz Palacky m. p. Архив нар. чеського музея в Празі.

Друга причина вийшла із відносин між Мадярами і Славянами на Угорщині. Маляри, що носили ся з кличами французької революції і здобули собі майже незалежне політично-державне становище, бажали рівночасно стати виключними панами і на землях немадярських. Вістрє мадярського централізму було звернене головно против славянських народів, які даремно домагали ся рівноправности і падали жертвою дальшої безоглядної мадяризації¹⁾. Серед таких обставин Славяни мусіли мимоволі оглядати ся за союзниками, яких могли бачити тільки в інших славянських народах. Се стало ся тим легче і природнійше, що ідея славянської взаїмности була у південних Славян розширена і популярна.

І так великонімецька експанзія, яка загрожувала північно-західним Славянам, та фанатичний шовінізм і централізм мадярський, що нїс загладу південним Славянам, повернули славянську взаїмність на поле політичне та породили потребу славянського зїзду.

Питанне, хто перший прийшов на думку скликання славянського зїзду, остаєть ся поки-що відкритим. Таким було воно вже і в 1848 р.²⁾. Думка, що се був Шафарик³⁾, невірна⁴⁾. Найправдоподібнїша є думка, що ідея скликання славянського

¹⁾ По думці Шафарика: „Eine der Hauptaufgaben des Volktags wird sein, eine unverzügliche offene Deklaration an die Magyaren, daß sie von ihrem gottlosen Vorhaben abstehen. Ihr Betragen gegen uns Slaven ist in der Geschichte, unter civilisirten und freien Völkern unerhört“. (Лист до Нейберка з 8 V 1848, Архив нар. чес. Музея). Порівн. „дерева свободи“, на котрих Маляри вішали Словаків (Toužimský: op. cit. st. 453).

²⁾ Порівн. лист Челяковського з 26 VI 1848, ССМ. 1872, ст. 370, Tobolka: op. cit., ст. 47.

³⁾ Іван Созанський: До історії участі галицьких Русинів у словянськїм конгресї в Празї 1848 р. ЗНТ. т. 72, ст. 112.

⁴⁾ Доказом сього листи Шафарика у листї писаному в Відня з V 1848 до Нейберка читаємо: „Mit der Idee des abzuhaltenden Slaven-Congresses sowie mit dem in Ihrem Briefe ausgesprochenen Zwecke derselben sind wir alle einverstanden, und bedauern nur lebhaft, dass der gute Gedanke so spät gekommen ist. Wären die slavischen Vertrauensmänner schon jetzt in Prag beisammen, so ständen unsere Sachen wohl besser. Aber lieber einmal als keinmal. Nur sollte jetzt damit keine Stunde mehr gesäumt werden“. (Лист в архиві нар. чес. Муз. в Празї).

До Паляцького писав Шафарик з Відня 6 V 1848 р.: „Kdo jsou ti muži, jenž to vedou? Zdeť to již ve veřejných listech se roztahuje, ač koli to ode mne nevýšlo, nýbř, nemýlím-li se, odjinud, zdá se mi od jižních Slovanů. (Лист у краєв. Архиві в Празї, Tobolka, op. cit., ст. 47).

зїзду могла виринути серед рїзних Славян, майже рївночасно і незалежно¹⁾. Однакові обставини, однакові стремління могли навести й на одну й ту саму думку. Словак Людевіт Штур під час свого побуту в Празі від 20—23 цвітня дораджував скликати зїзд усіх Славян²⁾. В протоколі сходи́н підготовного комітету з дня 30 IV 1848³⁾ зазначено, що д-р Йордан заявив, буцім у Познанщині загально жадають такого славянського сойму. Учасник зїзду Морачевський⁴⁾ є тої думки, що ідея скликання зїзду належить познанським Полякам: „Kongres słowiański na dniu 31 maja r. b. do Pragi zwołany poczytano po pismach czasowych, a zwłaszcza niemieckich za dzieło polityki rossyjskiej. Wyszedł on atoli z Poznania“. Як із одної сторони таке твердження вважаю невірним, так із другої сторони не можна заперечити тому, що познанські Поляки під грозою акції франкфуртського парла́менту теж шукали помочі у спільній акції Славян.⁵⁾

Справа скликання славянського зїзду була доси предметом довірочних розмов і переписки. Перший заговорив про нього прилюдно Хорват Іван Кукульєвіч дня 20 IV 1848 в „Narod. novina-horw. dalm. slov.“⁶⁾. Він вказав на змаганнє Німців і політику Мадярів, та на грозу небезпеки для Славян. Жадав скликання сойму усіх славянських племен без огляду на їх державну приналежність. Признаючи й далі пануючу ди-

1) Tobolka, op. cit., ст. 47.

2) Tobolka, ibidem.

3) Архив нар. ч. музея в Празі.

4) Opis pierwszego zjazdu słowiańskiego przez Jędrzeja Moraczewskiego, Poznań 1848, ст. 8.

5) „Prusacy zaczęli zajmować się podziałem Księstwa Poznańskiego i to tak, aby część jego była wcielona do Rzeszy Niemieckiej; na Czechów wrzeszczeli Niemcy, że do Rzeszy należeć nie chcą. Jeden z członków Komitetu Narodowego poznańskiego uczynił wniosek na posiedzeniu, aby wezwać Czechy, jako z innymi Słowianami najwięcej styczności mające, do złożenia coś na kształt parlamentu słowiańskiego i postawić w opozycji przeciw parlamentowi niemieckiemu zebranemu we Frankfurcie. Komitet poznański niesprzeciwiał się i zostawił to staraniom wnioskującego. Udał on się listownie do jednego członka komitetu czeskiego, od którego otrzymał doniesienie, że myśl ta bardzo się Czechom podoba i kongres zostanie zwołanym“ (J. Moraczewski, op. cit., ст. 8). Як бачимо, думка про зїзд, хоч не стрїнула ся з відкиненнєм, то всеж таки полишено її особистому переведенню одного члена. Значить ся, не була в Познанщині так загальна, як се заявив Йордан. Впрочім в Празі подумано об тїм вже ранше, іза чого і відповідь була прихильна.

6) Smičiklas Fr.: Život i djela J. Kukuljevića Saksinskoga, Rad. jug. akad., u Zagrebu 1892, t. CX, ст. 142.

настію, жадав від неї злуки тих земель, що по історії і закону, або по крові і походженню належать до південно-славянського народу. Думку Кукульєвіча повитано в Празі з одушевленням. Дня 30 IV явив ся поклик Кукульєвіча в чеському перекладі у передовій статті Гавлічкових „Národní Noviny“, а день перед тим завязано вже комітет, який рішив перевести думку Кукульєвіча в діло.

II.

Підготовленне зїзду і відношенне Славян до нього.

Праця підготовного комітету в Празі і поміч Шафарика. — Поклик до Славян. — Агітація за участю у зїзді. — Відозва комітету до неславянських народів Австрії. — Славяни витають поклик. — Ріжниця між політикою Поляків і інших австрійських Славян в основі і цілі. — Причини ріжниці. — Відозва до Поляків. — Польська преса і зїзд. — Поляки беруть участь. — Національно-політичне положенне українського народа до 1848 р. — Польсько-українська іділля. — Польська адреса 18 марта. — Протест Українця. — Польські демонстрації і пропаганда за історичною Польщею. — Польська східно-галицька преса проти Українців. — Контракція Українців. — Адреса 19 IV. — Головна Рада руська і відозва. — Клевети польської преси. — Зазив Поляків до згоди і спільної акції. — Адреса псевдо-Українців. — „Руський Собор“. — Польський терор у Львові і на провінції — Українці відчувають потребу національної і політичної праці. — Оцінка поступовання Поляків. — Його наслідки. — Зїзд і Г. Р. Р. — Вибір делегатів. — Акція Я. Головацького. — Лист Вірецького. — Українські надії на зїзд.

Зреалізованне думки скликання зїзду, агітація і організація є заслугою Чехів. Ніякий інший город не надавав ся для зїзду краще, як Прага, у якій завдяки заслугам і авторитетови чеських учених сходили ся нитки славянських літературних і наукових інтересів, відки найсильнійше несли ся гасла славянської взаїмности. Засідання підготовного комітету почали ся вже 30 цвітня, а належали до нього первісно тільки Чехи. Секретарем комітету був щирий приятель Я. Головацького і прихильник українського народа Карло В. Зап, а душею Шафарик¹⁾. Поли-

¹⁾ Шафарик взивав в листах з Відня до скорої і ечергічної роботи: „Nur bitte ich Eu. Hochwohlgeboren, wenn etwas aus der Sache werden soll, ja rasch, consequent und energisch zu verfahren. Stellen Sie sich an die Spitze und lassen einstweilen die übrigen Geschäfte als unterordnet. Wer alles gewinnen will, muß alles einsetzen. Es ist das erste öffentliche Auftreten der Slaven als solcher in Oesterreich. Die Augen von ganz Europa, zunächst unserer Nachbarn und Gegner, werden darauf gerichtet sein. Es muß mit Würde und Kraft durchgeführt werden.“

шаючи на боці протоколи засідань підготовного комітету, на які покличу ся при нагоді, переходжу до першого прилюдного виступлення комітету, а саме до проголошення славянського зїзду і поклику до Славян¹⁾.

Ось основні думки поклику, що починаєть ся словами: „Slované Bratři“. Терпіння славянських народів в минувшині вийшли із їх незнання себе і роздріблення, що ділили братів від братів. По довгих віках, в яких одні на других забули, в яких стільки нещастя посипало ся на їх голови, прийшли до пізнання, що вони одно — що вони брати. Настав час волі, що зняв з них ярмо неволі і тепер можна висказати те, що відчувало ся від давна, можна розважити і рішити те, що для них

Wir dürfen unsere alten Blößen — Zwietracht und Schwäche nicht zeigen: sonst sind wir in den Augen der Völker gerichtet und verloren. (Лист до Нейберга з 3 V). Шафарик радив скоро поширити проклямацію на рай в мовах чеській, польській і хорватській, вислати до усіх слав. редакцій в Австрії і Білгороді. (Лист до Нейберга з 3 V, 7 V, 8 V. В листі з 4 V дає ради що до організації зїзду (програма парад, секції), для Українців проєктував окрему секцію від Поляків. Ворогів буде не мало, особливо Мадяри і Німці. Не обійдець ся і без зідливих інспірацій. І тому треба Німцям показати, „daß ja das alte Slaventhum die reinste und ausgebildetste Demokratie war, daß dieser demokratische Geist (Gemeinde, Volk) auch jetzt noch nicht erloschen ist (Serbien, Montenegro etc.), daß wir österreichische Slawen für die Freiheit reif sind u. s. w. Das ist aber noch nicht genug. Es ist unumgänglich notwendig, durch eclatante facta unseren Gegnern den Beweis zu liefern, daß wir politisch reif, daß wir betähigt und gewillet sind unsere Freiheiten zu schützen und zu wahren ja auch die der Deutschen, wenn sie uns anerkennen uns zum Anschluß nicht nöthigen, sondern abwarten, bis wir als freie Völker einen freiwilligen Bund mit ihnen schließen u. s. w. Dies könnte freilich am besten auf dem Prager Congress geschehen, muß aber schon früher und jetzt gleich besprochen werden“. Die Sache ist, meiner Ueberzeugung nach, sehr wichtig. Wir müssen uns die Achtung der Erleuchteten und Freisinnigen aller Völker Europas gewinnen, ja erobern, durch energisches Auftreten für die Freiheit und im Sinne der Freiheit. Sonst sind wir verloren — wir haben die öffentliche Meinung der Völker Europas gegen uns — und diese ist jetzt die einzige regierende Weltmacht“. Інтересне і характеристичне для настрою Шафарика закінчення листу: „Unsere Brüder, die Slawen, müssen schon verzeihen, daß ich diesen Brief noch deutsch schreibe. Unsere Söhne werden es schon weniger brauchen, und unsere Enkel gar nicht.

¹⁾ Оголошено найперше в часоп. „Národní Noviny“ дня 5 IV, в інших часоп. пізнійше. Текст чеський і півд-слов. зладив Штур, нім. і луж. серб. Йордан, польск. Гржибовскі. (Протокол засід. 2 IV 1848, Арх. н. ч. Муз.).

корисне: Європейські народи в порозумінню і єднують ся. Німці для переведення злуки скликали до Франкфурта парламент, котрий стоїть на тому, щоби Австрія увійшла в німецький звязок із усіма землями кромі Угорщини. Се загрожує не тільки цілости Австрії, але і злуці та самостійности славянських народів, яких народність найшла ся би в небезпеці. Обовязком Славян боронити того, що їм найсвятійше, пора і Славянам порозуміти ся для спільної ціли. Сповняючи радо бажання, переслані нам з різних славянських країн, кінчить поклик, звертаємо ся до всіх Славян¹⁾ австрійсько-угорської монархії і взиваємо всіх мужів, що мають довіре свого народа і котрим залежить на нашім теперішнім успіху, зібрати ся дня 31 мая с. р. в старославній славянській, чеській Празі, де би ми могли спільно нарадити ся над тим, чого вимагає успіх нашого народа, і що треба нам робити під ту переважну добу. Якщо і неавстрійські Славяни захочуть зробити нам честь своєю присутністю, будуть нам щиро витаними гістьми. В Празі дня 1 мая 1848 р.²⁾

Поклик стилізований досить загально. Не давав нічого конкретного ні що-до організації, ні що-до обсягу і ціли зїзду. Він був тільки першим сигналом, за яким пішла жива агітація. Весь її тягар спочив на секретарі комітету К. Запі, котрий інформував пресу, та зєднував учасників зїзду листами і особистими звязками. Робили се на свою руку і інші, головно Шафарик і Ганка. Поклик вислано до усіх славянських народів, до редакцій, політичних організацій і поодиноких людей. Прошено до участі не тільки адресатів, але і їх земляків, не тільки австрійських Славян але і неавстрійських³⁾. До останніх дописувано: „At' Vás to

¹⁾ Поклик написаний Людевітом Штуром оголошено в нас найперше в Записках Н. Т. ім Ш-ка т. 72, ст. 113—14 в 1906 р. І. Созанським, а в 1909 р. проф. К. Студинським; Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, ст. 239—40.

²⁾ Підписали поклик: Josef Matyáš hrabě z Thunu, Wojtěch hrabě Deym, Jan rytíř z Neuberka, Pawel Josef Šafařík. Karol Malisz, członek deputacyi polskiej, Frant. Palacký, Wacław Hanka, Ludewit Štur. Jan Petr Jordan, J. Eraz. Wocel, Karel W. Zap, Dr. F. L. Rieger. Witalis Grzybowski, Wacław Štulc, Michail Panič, Karel Maria baron Villani, Karel J. Erben. Dr. Fr. Miklošić, Dr. Ant. J. Bek, Fr. M. Klácel. Пізніше 7 V підписали ще: Stefan Aranitskij, Dr. Jan Dvořáček, Jerzy Lubomirski, Jan Dobrzański, jako pełnomocnik rady narodowej Lwowskiej, Moravan z Tišnova, Vinc. hr. Waldstein, Maxim Papič, a 12 V H. hr. Kolowrat-Krakowský, R. Hildprandt i B. hr. Rummerskirch.

³⁾ Такий поклик дістав і О. Я. Стороженко від свого знайомого В. Ганки із листом: „Прилагаемые при семь листки прошу цокорнійше

nemýli, že provoňání pouze k rakouským Slovanům zní. My to y našich posavadních okolnostech jinak učiniti neschů, a vybízíme Vás tímto zvláště, abyste na našem sjezdu jak najčtetněji zastoupeni byli“¹⁾. Та всеж таки найбільше учасників зєднало імя Шафарика. Крім сього виїхали у славянські землі деякі визначніші мужі в цілях особистої агітації. В Галичину виїхав Карло Гавлічек²⁾. Ізза недостачі матеріялів не можемо, на жаль, подати про сю цікаву місію нічого докладнішого, окрім короткої згадки Ф. Паляцького: „Mluvil jsem s Havlíčkem ve Vídni, který pravě z Krakova se vracel, a přemnoho přivrženců našich tam našel, ale jsou terrorizovaní emigrací, a starou šlechtou, která chce starou Polsku. Dobré frakci polské musíme ruku podatí“³⁾.

Організатори зїзду бояли ся тепер, щоби неясна стилізація поклику не дала ворогам підстави до боротьби проти зїзду. Шафарик у листї з 4 V⁴⁾ звертав увагу на те, що межі і цїль зїзду мають бути точно подані, а австрійське становище підчеркнене, щоби ніхто не міг поборювати зїзду підсовуваннем йому протидержавних тенденцій. Лист Шафарика прийшов за пізно, бо вже по оголошенню поклику, а вороги зїзду піднесли крик⁵⁾. Щоби як небудь забезпечити себе перед дальшими на-

приять милостиво по крайней мѣрѣ въ извѣстность. Мы дождались времени, которыхъ еще не ожидали. У насъ было бы хорошо все, но проклятые пѣмцы! Жаль, что у васъ пѣтъ нашихъ газетъ, чтобъ узнать, какими незаконными хитростями они хотятъ насъ въ свои безбожныя мрежи увлечь. Читайте постановление франкфуртскихъ пятидесяти самозванцевъ въ отношеніи къ нашей протестаціи. Мы не хотимъ соединенія съ этою большою Германією. Мы славяне и останемся славянами до послѣдней капли крови. Очень было бы намъ пріятно видѣть въ нашемъ сѣздѣ и нашихъ братіиі россіянъ... 4-е маія 1848 г.“ Хоч Стороженко відносив ся прихильно до ідеї славянського відродження і злуки, то ізза політичних комплікацій не вжив ся ні взяти участь ні відповісти на поклик. Князь-намісник у Варшаві, якого повідомив об тім Стороженко, подав справу до „Высочайшаго свѣдѣнія“. Відповідь була: „оставить это письмо безъ отвѣта. (Кіевская Старина, 1886, октябрь, ст. 303—4).

¹⁾ Начерк в протоколі засід. підготов. коміт. з 5 V 1848, Архив н. ч. муз.

²⁾ Tobolka, op. cit., ст. 59.

³⁾ Протокол підгот. коміт. із засідання дня 13 мая.

⁴⁾ Tobolka, op. cit. ст. 59.

⁵⁾ „Es ist schon viel zu viel Samen der Zwietracht — писав Шафарик — ausgesäet worden, zumal durch getaufte und ungetaufte Juden, die sich der deutschen Publicistik und Politik bemächtigt haben. Unser Aufruf macht Aufsehen. Die russ. Gesandtschaft erkundigt sich sorgfältig. Unsere Regierung verspricht den Polen goldne Berge, um sie abzuhalten.“

пастями, а зглядно зробити їх нешкідливими, оголошено за спонукою Паляцького, дня 5 мая заяву до неславянських народів Австрії. Заявляєть ся у ній вірність пануючій династії і готовість боронити цілоти і суверенности монархії. Відкидаєть ся задалегідь підозріння в сепаратизмі, панславізмі й русизмі і т. д., як брехню і клевету. Стремлінням організаторів є здобути в монархії признанне і виконанне засади повної рівноправности всіх народів держави. „Вкінці заявляємо — сказано в 3 точці — що ми рішені згідно з тою засадою домагати ся усіх прав належних нашій славянській народности в житю народньому і державному, берегти їх і боронити перед нападом, відки би він не прийшов. Тому і задуманий славянський конгрес не має в собі иншої причини, як хиба бажанне дружнім порозуміннем розділених племен осягнути святу для нас ціль способом найпевнішим і наймирнійшим“....¹⁾

Поклик повитали славянські народи Австро-Угорщини з неґативним одушевленнем²⁾. Прихильно віднесли ся до думки зїзду і познанські Поляки. Про становище австрійських Поляків і Українців скажемо дещо більше.

Поляки бажали використати революційний європейський рух 1848 р. для повернення незалежної Польщі в історичних границях. В тій цілі розвинули незвичайно живу агітацію не тільки в Галичині і Австрії, але і за границею. Віднесли ся з меморіялом до всіх європейських соймів. Польська політика зручно лявірувала між Віднем і Парижем, Прагою і Франкфуртом. У Франкфурті і Парижі відкликувала ся до революційних кличів, у Відні вдаряла в тон сентименту і застрашування Австрії небезпекою Росії і панславізму³⁾. Подаючи адреси і петиції, стреміли Поляки рівночасно до незалежности Галичини, а відтак втілення її в Польщу⁴⁾.

Alles zu spät. Die Frankfurterianer drohen uns mit Verderben, ihr Ingrimim ist maßlos“. (Лист до Нейберка з 10 V 1848).

¹⁾ Erklärung. Prag. am 5 Mai 1848. Між підписаними нема ні одного Поляка.

²⁾ Jan M. Černý, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Praha 1888, стр. 11..

³⁾ Joseph Alexander von Helfert: Geschichte der österreichischen Revolution, 1907 I., стр. 46? і Dziennik Narodowy 1848, № 32.

⁴⁾ Polsce chodziło o niepodległość, o wyjarznienie, którego mogła dostąpić wskutek szeroko rozwijającej się w Europie rewolucji, część jej zagarnięta przez Austrię dążyła przedewszystkiem do złączenia się z resztą ojczyzny, stan tej części pod każdym względem mógł tylko być

Льояльність зглядом пануючої династії, бажання зберегти цілість монархії і австрославизм, що їх положено в основу зїзду, а які ясно зазначені у „заяві“, а менше виразно і більше загально в „поклику“ йшли засадничо в розріз із змаганнями польської політики. Це зазначило ся вже в стадії підготовлювання зїзду.

Перебуваючий тоді в Празі член польської депутації К. Маліш жадав на засіданню підготовного комітету¹⁾, щоби славянський зїзд поступив кроком вперед у ділі відбудови Польщі і тому обстоював за можливо найзагальнійшою стилізацією поклику, яка уможливила би Полякам перевести бажані рішення. Гржибовскі заявив, що австрійське становище зїзду буде виповідженнем війни Польщі²⁾.

Польські стремління не були і без того ніякою тайною ні для організаторів зїзду, ні для інших Славян. М. Тун заявив на засіданню підготовного комітету³⁾, що „Polané sotva s námi se sjednotí v našem rakouském smyslu. Musíme jiti prostřední cestou, ani od nich se docela oddalovati, ani v jejich smyslu očinkovati. Vůbec malo od nich očekávati smíme pro náš účel“. Не бракло теж і голосів, які будьто остерігали⁴⁾ перед участю Поляків будьто таки прямо виступили⁵⁾ проти них. Між політикою

tymczasowym i wszelkie prawa lub swobody według jakich wolno było innym ludom austrjackim stale się organizować, dla Galicji o tyle tylko miały wartość o ile przysparzały jej środków do dzielniejszego kiedyś wystąpienia w walce za wolność całej ojczyzny“. (Edmund Chojecki, Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne, Berlin 1849, str. 307)

„Wypadki w zachodniej Europie poruszyły też do głębi cały żywioł polski pod trzema zaborami. Obudziły wśród Polaków daleko śmielsze nadzieje, niż to miało miejsce w roku 1831. (Stanisław Schnür-Pepłowski: Z przeszłości Galicji, Львів 1894, II, str. 213).

¹⁾ Протокол засідання підгот. ком. з 1 V 1848, Архив нар. ч. муз. в Празі.

²⁾ Ibidem, з 5 V 1848.

³⁾ Ibidem, з 13 V 1848.

⁴⁾ Проживаючий у Львові чеський урядник Фр Яхім писав Паляцькому дня 16. V 1848: „Ne dejte se klamati od nich (с. є. Поляків) abyste tím snad sami neb bratři Slováci ke škodě nepřišli. Vaše vznesené i svaté idey o vzájemnosti slovanské nemají u lidí těchto řádné ceny, leda by jich k dosažení jiných záměrů svých použití mohli“... (Лист в кореспонденції Ф. Паляцького, Краєв. Архив в Празі, копія в мене).

⁵⁾ Проживаючі у Відні Чехи і Моравани прислали на руки підгот. комітету письмо такого змісту: „Wien, am 9/5 1848,.. Der Aufruf zu der am 20 d. M. in Prag stattfindenden Versammlung der österreichischen

австрійських Славян і Поляків була засаднича ріжниця і в остаточній ціли і в тактиці¹⁾).

Було далі ясно і samozрозуміло, що славянський зїзд вимірений не тільки проти франкфуртського парламенту, але і проти фанатичних ворогів Славян, Мадярів. Поляки-ж вислали до Франкфурта делегацію²⁾, яка мала виеднати ухвалу вільної Німеччини

Slaven wurde von unseren Brüdern in Wien mit Enthusiasmus aufgenommen... Nur ein Umstand durfte so wie auf uns auf viele unsere Brüder und auch auf die Gesamtheit der treuen österreichischen Bevölkerung unangenehm eingewirkt haben, daß nämlich unter den Ausschlußmitgliedern sich auch die Abgeordneten der österreichischen Pohlen befinden, in einem Zeitpunkte, wo sie ihre Anhänglichkeit an das Kaiserhaus keineswegs bewerkthätigen, die Pohlen hegen für uns, dem österreichischen Kaiserhause treu ergebenen Slaven keine aufrichtigen Gesinnungen; Ihnen ist es nur um Trennung Galiziens von Oesterreich zu thun, um jeden Preis und durch jedes Mittel... Aber abgesehen davon sind es gerade die Pohlen (meistens polnische Studenten) hier in Wien, welche sich auf das thätigste für den Anschluß Oesterreichs an Deutschland interessiren, und dafür mit Zuversicht als Bundesbeschluß von Frankfurt aus die Losgebung Galiziens zu erwarten scheinen. Die Pohlen sind es ferner, welche in Wien die gröblichsten Schmähungen gegen unsere in Galizien ansässigen oder angestellten böhmischen Brüder verbreiten, und sich überall offen dahin aussprechen, daß ihnen der Ungar und Deutsche lieb, der Böhme aber verächtlich sey. Es scheint sonach, nach dem Aufrufe zu urtheilen, daß die Pohlen in Wien, Frankfurt und Prag zu gleicher Zeit manövriren und nur die Resultate abwarten... Schon jetzt beginnen hier die Stimmen laut zu werden, über diesen unglückseligen Verband der übrigen treu gesinnten österreichischen Slaven mit Pohlen... Mehrere Böhmen und Mährer. (Архив нар. ч. муз. в Празі).

¹⁾ Хоцький зазначає, що між одними і другими „w ogólnym celu leżało niezwalczone przeciwieństwo; Słowianie austriacy niespodzianym trafem dostawszy się do jakich takich swobód i lekajac się by nowy traf nie odebrał im tego, na co sami nie zapracowali, postanowili wszelkiemi siłami wstrzymać, na miejscu osadzić rewolucję; przeciwnie Polacy, jeżeli dobrze pojmovali swą sprawę, musieli chwytac się co najdzielniejszych sposobów dla doprowadzenia rewolucji do ostatecznych jej wniosków... jeżeli bowiem reszta Słowian zawzięcie czepiała się polityki zachowawczej, nawzajem Polacy musieli dzialać rewolucyjnie, a więc wstrzasac, rozwalac i niszczyć. (Op. cit. str. 307).

²⁾ Rada narodowa визначила до Франкфурта 9 офіційальних делегатів, з котрих виїхали тільки Адольф гр. Понїяський і Ф. Земядковський. Вони застали у Франкфурті вже делегатів краківського і познанського комітету, між иншими Лібелта. Дня 23 V подала делегація німецькому парламентови адресу, щоби він святочно проголосив незалежність Гольші. Парламент відмовив, місія не повела ся, і делегати вернули з нічим, про що повідомлено „Rad-y“ і Любомірського. (Piotr Stebelski, Lwów w 1848 r. Kwartalnik historyczny; 1909, str. 513).

в справі відбудови вільної Польщі. З другоїж сторони Поляки вважали Мадярів своїми союзниками¹⁾ і сподівалися від них на випадок потреби оружної помочі. Впрочім Мадяри хотіли піти на руку Полякам і поручили князеві Естергази доложити усіх старань, щоби сповнено домагання Поляків в справі незалежності Галичини²⁾, і за сю ціну здержано від участі у славянському зїзді.

Лінії, по яких розвивались політичні стремління Поляків й інших австрійських Славян, ішли так розбіжно, а іноді у так діаметрально противних напрямках, що між польською суспільністю і славянським зїздом лежала глибока прірва. Причини політичного характеру були найголовніші, хоч до них Поляки не признавалися. Та були і другі, які лежали вже в психіці польської суспільности, і до них вони признавалися.

Польська суспільність під впливом польської еміграційної літератури повірила в надзвичайне, боже післанництво Польщі серед славянських народів³⁾. Що більше, Поляки вважали себе нацією найвищої кляси⁴⁾, найбільше політично виробленою⁵⁾, покликаною до проводу серед інших Славян.

Ізза тої хоробливої віри і патологічної національної бути польська суспільність строжжила ся⁶⁾, що гегемонія між Слavia-

¹⁾ W sporze południowych Słowian z Madziarami, rodacy nasi po większej części ujmują się za ostatniemi. Причиною того є „spółczucie“ wynikające z pewnych analogii między indywidualizmem szlacheckiego polskiej a butą węgierskiego magnactwa“ (Chojecki, op. cit., str. 309).

²⁾ Tobolka, op. cit., str. 91—93. Заходи князя Естергази остали без успіха.

³⁾ Гляди мою студію: Шевченкова поема, Іван Гус ч. I ЗНТ. тт. 119—120, стр. 134—135. Порівп. теж Chojecki, op. cit., стр. 313 і 355.

⁴⁾ „Polska jest klasą najwyższą w Słowiańszczyźnie, Ruszczyzna jest klasą elementarną“ („Postęp“, Lwów 1848 № 38, з 20, 7.

⁵⁾ „Polacy, politycznie najwyżej wykształceni, zaufani w nieśmiertelność tej narodowości, którą kraj wywalczył długą i krwawą pracą (Chojecki, op. cit. str. 306). Чехів порівнює Ховцький з дитиною: „Dążenia też jego i nadzieja nie są dążeniami narodu — meża, ani młodzieńca nawet, ale dziecka. Obyczajem niedorostków chciałby uchodzić już za pełnoletniego“. „Inni Słowianie z pod berła austriackiego, jak Chorwaci, zamieszkali między Drawą a Dunajem i morzem Adriatykiem, jeżeli nie przynosili wykształcenia politycznego Polaków, natomiast dalecy od zmaterializowania czeskiego i zniewieściałości, występowały z dzielną choć niezsumienioną żądzą niepodległego bytu“ (Chojecki, op. cit., str. 308, 309).

⁶⁾ ...próżnością narodową powodowani lękają się jakiejś hegemonii, jakiegoś przewodnictwa innego plemienia słowiańskiego nad polskim.

нами може перейти до Чехів і певно перейшла би, як би була здійснила ся австрославянська програма Паляцького. Знаменитою ілюстрацією того побоювання є стаття Яна Захаряевича, редактора львівського *Postę-y*. Вона появилася, правда, у ч. 23 з дня 10 червня, значить ся вже підчас нарад славянського зїзду і безпосереднього впливу на питання про участь Поляків у зїзді мати не могла, але все таки вірно віддає польські настрої й перед зїздом. Ось вона в головних думках. Безсильна Австрія не має на кім оперти ся, бо елемент німецький тяжить до Німеччини. Як би Австрія розпала ся, то поодинокі провінції мусять стати своєю силою. „Cóż się stanie z Czechami? — питає автор. — Czyż mając w kraju połowę niemieckiej ludności, będą mogli zaimponować Europie jako mocarstwo czeskie? Czyż będą mogli zbliżyć się do słowiańszczyzny, gdzie ich straszy chociaż nie „Polska w dawnych granicach, ale Polska, potężna długoletniem męczeństwem wolności ludowej?...”

Задачею чеської політики удержати Австрію при життю. „Austria musi istnieć, aby czeska narodowość i polityka, nie straciła tego stanowiska, jakie sobie na przyszłość w Słowiańszczyźnie federacyjnej zakresła! — Австрія була би чесько-славянською державою, а Прага її столицею. Тому Австрія не дала би повстати коло себе другій славянській державі, а борони Боже, Польщі в давних границях. Польща має бути наперед поділена на поодинокі народности, а як би тому противила ся, то народности виступлять проти неї і ослаблять її цілковитим відірваннем. „Wtedy dopiero, gdyby Słowiańszczyzna tak była rozczłonkowana, żeby żaden szczep nie był większy od Czech, wtedy może dałyby się Czechy uprosić przyjąć pod swój wpływ moknące na deszczu dziatki jednej matki. To spoczywa na dnie zjazdu słowiańskiego w Pradze, chociaż cel jego łatwo uchybiony być może, przez nieporozumienie innych szczepów słowiańskich, którzy cel tego zjazdu

Znaczyłoby to Polsce ubliżać, przypuszczać, że ona przy konkurencyi innych słowiańskich narodów utracić może coś z swej powagi“. (Gazeta powszechna, Львів 1848, № 16).

Редакція „*Postę-y*“ подаючи у ч. 15, з дня 20 V, за чеськими „*Národní Noviny*“, що зїзд славянський, се для Чехів питання життя, успокоює польську опінію словами: „My tylko zwracamy uwagę na to, iż Czechy są dobrze świadomi swego stosunku do nas, i zdaje nam się, iż z tego powzięć można, że podejrzenie, jakoby Czesi dążyli do Hegemonii nad innemi plemionami Słowian, a zatem i nad nami, i jakoby ich dążenia były przeciwne odrodzeniu Polski, nie jest słuszne“.

widzą tylko w bratniem zbliżeniu się Słowian do siebie i w odparciu cisnącego się do nich żywiołu obczyzny“. Як бачимо становище зглядом Чехів і славянського зїзду нетільки неприхильне, а прямо вороже.

Вкінці треба піднести ще одну характеристичну обставину, а саме, що Поляки — розумієть ся не без виїмків — до всякого руху, що носив на собі славянську печать, відносили ся здержано, а навіть неприхильно. Не було ріжниць, чи ходило о славянську ідею в розумінню культурнім чи політичним. „Polské předsudky co do vzájemnosti, na něž žalujete, писав — Коляр Запови — já též z bolestné zkušenosti znám. Žádný kmen našeho národu tak Slavii odclzen není jako polský“... Příčina toho jest tuším přílišná láska ku franciě a přílišná nenávisť k východním sousedům: což oboje i nemoudro i záhubno¹⁾. Значно різкійшою виходить характеристика „неславянськості“ Поляків у тих, що мали нагоду жити між Поляками і пізнати їх блище. Карло Гавлічек писав Запови: „S Poláky a Rusy nechci mít nic. To však je jenom sub rosa mé mínění, a teprv za několik let se odváším tiskem všechno těm pánům do očí opakovat... Jsem totiž v stavu a mám chut' dokázat, že Rusové, a mutatis mutandis Poláci nejsou naši bratři jak je jmenujeme ale mnohem větší nepřítelé, a nebezpečnější naši národností než Maďaři a Němci“²⁾. Подібний погляд стрічаємо теж у Запа: „U Polakův teď největším přestupkem jest, když někdo jest panslavistou, a za takového i já mám čest, držán býti“³⁾. „Ale Poláci, Poláci, — писав Ф. Яхім Запови — těch to k nám netáhne, ani k druhým Slovanům, jejich nynější spojenci, deť Bože abychom se mylili!“⁴⁾. Паляцькому Яхім писав: „Vaše vznešené i svaté idey o vzájemnosti slovanské ne mají u lidí těchto žádné ceny, leda by jich k dosažení jiných záměrů svých použití mohli“⁵⁾.

¹⁾ Лист Коляра Запови з 12 X 1839 в Бібліот. Нар. чеськ. муз. в Празі.

²⁾ Лист Гавлічка Запови з 23 V 1844 (L. Quis, Korrespondence Karle Havlíčka. Прага 1903, ст. 138—48). Порівн. подібний погляд Івана Головацького: „Ляхи всюди и тутки Ляхами, неопымают, необиымают Словенщины, а навіть посередними ворогами стаються ейже“. (Лист Я. Головацькому з 27 VIII 1841, Коресп. Я. Г-го в літах 1830—49, ст. 56).

³⁾ Лист Запа Я. Головацькому з 19 III 1845 (Кореспонденція Я. Г-го з літах 1836—49, ст. 56).

⁴⁾ Лист Яхіма Запови з 21 V 1848, в Бібліот. Нар. чеськ. муз. в Празі.

⁵⁾ Лист Яхіма Паляцькому з 16 V 1848 в краєв. Архиві в Празі.

Не думаю пояснювати тут, як толковали собі чужі сю рівнодушність і неприхильність польську до справ славянських, а згадаю, як пояснювали її самі Поляки саме в 1848 р. і то з приводу славянського зїзду. „Słowiańszczyzna jedna, jednobarwna, zacierająca pojedyncze narodowości, które mają się niby rozpuścić, roztopić w jakiejś powszechnej, abstrakcyjnej słowiańskiej narodowości, odpychają wszelkimi siłami myśl łączenia się z innymi Słowianami z obawy, by niepopełnić morderstwa na Polsce“¹⁾. В кождім славянським питанню деякі „wietrzą cara i panslawizm rosyjski“²⁾. По думці Морачевського те, „że Czechowie jako najpiśmieniejsi pomiędzy Słowianami od Polski bardziej zachodnimi, roztkliwiali się w dawniejszych pismach nad potęgą Rossyi, dla wspólności języka bez względu na moralność i prawie się rzucali w cara objęcia, przeto Polacy nie mogli mieć żadnej sympatyi dla Czechów i musieli na nich patrzeć nawet okiem nieprzychylném, ubolewać nad ich brakiem myśli politycznej“³⁾.

Які причини не подаваноб ~~еще,~~ ~~остаєть~~ ся неоспоримим фактом, що славянська ідея в ніякій формі щирого відзвуку серед більшости польської суспільности не находила ніколи. Причина того лежала головно в польській національній мегальоманії і „in polonica par excellence in rebus slaviciis ingnorantia“. Поляки бачили тільки Польщу, якій інші славянські народи мали підпорядкувати свої інтереси. Пригадували собі іноді інших Славян і відкликували ся до їх братерства, коли сподівали ся з того користи для Польщі, так само, як легко жертвували іншими Славянами і вязали ся з їх найзавзятїшими ворогами — для Польщі.

Мимо усіх очевидних трудностей, які знали і з яких здавали собі справу організатори зїзду, Поляків від участі у зїзді не виключено. Запросивши інших Славян, не можна було не запросити і Поляків. Побоювано ся тільки, щоби загорілі учасники не звели зїзду ні на що, щоби своїм становищем не дали ворогам до руки оружя, а через те не пошкодили справі інших Славян, котрі вязали зі зїздом рожеві надії.

Уступкою з польської сторони для удачі зїзду належить уважати окрему відозву до Поляків⁴⁾, яку підписав Witallis Grzybowski, członek prowizorycznego parlamentu. W Pradze

¹⁾ Gazeta powszechna, Lw. 1848, № 16.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Moraczewski, op. cit., ст. 48.

⁴⁾ Поміщена в J. Moraczewski, op. cit., ст. 68—71.

22 Маја 1848. Ось основні її думки. Для удержання народности кожного славянського племені з окрема, для подання собі братньої руки, а не менше для виконання живучого завдання, в якому усі Славяни мають спільний інтерес, скликано конгрес. Польська народність від заходу загрожена Німцями, а від сходу і півночі Москалями, в небезпеці... „Szukajmy przeto w połączeniu z braćmi Słowianami pożądanęj siły. W takiem dążeniu droga legalna zapowiedzianym działaniom kongresu odpowiednia, staje się dla nas drogą jedyną: każde zstąpienie z nięj zagraża nam upadkiem. Przedewszystkiem państwo austryackie utrzymać i ku jego obronie nam Słowianom łączyć się należy... Przez utrzymanie tegoż, otrzymamy pewną granicę naszej narodowości i organizację wewnętrzną, a to będzie najpewniejszą rękojmią naszego przyszłego zmartwychwstania. — Wzywając zatem wszystkich braci Polaków, aby się nad tą sprawą zastanowić i w celu wspólnego porozumienia się na kongres słowiański do Pragi w znacznej liczbie przybyć chcieli, pozwalam sobie uczynić tę uwagę, że jedynie ludzi rozważnych, umiarkowanych, nie zaś gwałtownych i burzliwych przysłać należy, gdyż każdy wybuch namiętny, jak już tyle razy sprawę naszą zgubił, tak ją i tą razą zgubić może. Umiarkowanie i droga legalna stały się dzisiaj jedyną polityką, która nas z smutnego upadku dźwignąć może. Nie wątpię, że ziomkowie nieopuszczą tak ważnej chwili, która nam w każdym razie korzyść zareczy, a może nawet pytanie bytu naszego rozstrzygnie... Wspólnej radzie z ludźmi najznamienszymi w całej Słowiańszczyźnie znajdziemy niezawodnie najlepsze środki działania na rzecz Polski całej“.

Чи ся відозва була подумана широ, чи була тільки дипломатичним маневром, як її розширено та як прийнято, сказати щось певного годі. Можна тільки на основі того, що попередно сказано, догадувати ся, що вона була майже без значіння. Справу зізду стрінула польська суспільність досить холодно. По словам Осташевського-Баранського „zjazd nie obudził powszechnego entuzjazmu, owszem spotkał się z dosyć zimnem usposobieniem. Antypatya jaką zupełnie słusznie żywiono do czeskich urzędników, tej plagi naszego kraju, zakusy panslawistyczne, które w Pradze aż niezbyt były widoczne — wszystko to nie mogło oddziaływać zachęcająco“¹⁾. Коли взяти під увагу тільки польську львівську пресу, то побачимо, що „поклик“ поміщено не на чільнім місці, а більше із хронікарського обовязку. „Dziennik narodowy“ подав

¹⁾ Rok złudzeń (1848). Opowiadanie historyczne. Żолочів, ст. 236—7.

його в ч. 47 з 18 V без ніякої, правда, уваги, та подав теж безпосередно у тому самому числі за чеськими „Národ. Novin-ами“ кореспонденцію з Кракова, де автор, Чех, вказує на те, що польська бута, нетолерантність і незнання обставин спинюють повне порозумінне інших західних Славян з Поляками. Поляк (розуміть ся в більшості, хоч виймки незначні) не знає нічого крім Польщі і Франції, вже про Німців має скривлене поняття, а вже наскрізь чужі йому відносини західних Славян. Поляки не мають найменшого поняття про справи угорсько-славянські, а в польських дневниках писало ся, що хорватський бан Єлячіч став на чолі реакції. Гарна реакція, зовсім така сама, яку задумують Поляки проти Росіян. Бута не дає Полякам говорити і думати про ніщо інше, як тільки про відбудову цілої стародавньої Польщі, т. є. від Балтійського аж ген до Чорного моря! Далека дорога! марний крик! Що було, не верне“! Не для вироблення прихильного настрою для зїзду помістила редакція сю інтересну кореспонденцію і поставила у безпосередний звязок із покликом. „Rada narodowa“, орган польської політичної організації помістила поклик в ч. 17 з дня 11 V, як надіслане з Праги, без ніяких заміток. Найпоступовійша газета „Postęp“ помістила поклик за „Národ. Novin-ами“ в ч. 12 з дня 13 V з допискою звиваючою до участі¹⁾.

Проект участі у зїзді прийняла польська львівська преса в переважній своїй часті не то що хоходно, ба навіть неприхильно. Негативно віднесли ся до нього спершу і польські політичні круги²⁾. Та остаточно мимо невдоволення із австро-славянської основи зїзду, мимо цілої суперечности політичних стремлень і симпатій, мимо деякого упе-

¹⁾ Należy przystąpić do tego braterskiego wezwania Czechów. gdyż taki słowiański sejm jedynie do porozumienia słowiańskich plemion między sobą prowadzi, które dotąd zbyt mało jest. Dotychczas starał się rząd sławiańskie plemiona utrzymywać w niezgodzie między sobą, bo zdawało się, że tem sposobem zniemiezenie łatwiej do skutku przyjdzie. Dziś możemy wyrzec nasze przekonanie: Słowiańskie plemiona muszą być połączone w jedność, gdy chodzi o odparcie naciskającego się żywiołu obczyzny. Taki braterski sojusz w celu działań na zewnątrz, niepowinien wcale obrażać naszej dumy, jaką nas natchnąć może historia naszej ojezyny, a krokiem do bliższego porozumienia się jest w niniejszej odezwie zaproponowany powszechny sejm słowiański. Gdy po dziś dzień nie mamy jeszcze wyborów urządzonych, więc powinny albo takowe jak najprędzej być przedsiębrane, albo przynajmniej Rada Narodowa powinna spośród siebie wysłać reprezentantów narodowości polskiej i ruskiej na ten sejm“.

²⁾ Pamiętniki Ziemiańskiego, Іван Созанський, оп. cit., ст. 115

редження і ненависти до славянської, а головню чеської політики, Поляки рішили взяти у ньому участь для береження своїх інтересів і в тій певній надії, що удасть ся їм надати зїздови напрямок, який самі захотять, і використати його для своєї головної ціли — відбудови історичної Польщі. Не без впливу на таке рішення були невдачі у Франкфурті і Відні та участь у зїзді українських делегатів.

* * *

Зовсім инакше віднесла ся до справи участи в славянському зїзді українська суспільність Галичини. Коли Чехи і познанські Поляки бачили грозу небезпеки в посяганнях на їх народність Франкфуртського парламенту, а південні Славяни у славяножерній політиці Мадярів, то в значно гіршім положенню найшли ся галицькі Українці. Політика галицьких Поляків в нічім не уступала політиці Мадярів, а подекуди у шовінізмі і нетерпимости навіть її перевищувала. Колиж інші Славяни відчули потребу злуки і спільної акції для оборони своїх прав національних і політичних, то тим більше відчули її Українці.

Віковий гнет українського народа в Польщі, переслідування народности і віри, знищення високої української культури, руїна економічна, закріпощенне простого народа і низшого духовенства обнизили рівень національного почування до крайности. Ополяченне обняло не тільки українську шляхту і вище духовенство, але засягло і під стріхи сільського духовенства.

Після розділу Польщі і ревіндикования Галичини австрійський уряд старав ся спочатку піднести з того тяжкого занепаду український нарід. Та се тревало коротко і зроблено лиш дуже мало. Час реакції від смерти цісаря й реформатора Йосифа II аж до 1848 р. був для розвитку української народности крайнешкідливий. Уряд до усіх культурних українських заходів відносив ся неприхильно. Бажав спокою і тому рад був віддати українське населенне Галичини на дальше винародовленне. Робив се не тільки із своєї політичної короткозорости та недобросовісности, але теж — і то переважно — внаслідок польських інтриг. Польські фєвдали і латинська єрархія, вкупі завзяті противники відродження українського народа в Австрії, представляли розвій Українців небезпечним для держави і католицької Церкви¹⁾. Місцева бюрократія дала ся здеморалізувати і підкупити поль-

¹⁾ І. Заневич (Остап Терлецький), Літературні стремління галицьких Русинів (Житє і Слово I, ст. 360).

ській шляхті і тому зглядом Українців уміла йти проти волі центрального уряду, а по мисли своїх добродіїв. Розвиток української народности став неможливий. Доля Маркіяна Шашкевича і товаришів показала, як уряд умів здушити всяку ініціативу і сміливішу думку. Не дивниця, що під впливом тодішньої політичної системи, яка національне життє давила а польонізації лишила не то що вільну руку, а навіть її піддержувала, польонізація робила дальші поступи. Більша частина української інтелігенції говорила і відчувала по польськи, Українці брали иноді й визначну участь у польських конспіраціях, та не за свою а за польську справу коротали свої молоді літа по тюрмах. Українського питання якби не було.

Таку для апатичного уряду вигідну, а для Поляків бажану і корисну іділлю застає 1848 рік. Та се була іділля дуже поверховна. Вона тревала так довго, як довго панувала стара державна система. Українська народність давала, правда, лиш незначні признаки свого життя, але українське національне почуттє, заховане під польською шатою жило далі і треба було лиш подиху вільнійшого життя, щоби воно пробудило ся з елементарною силою.

Вістки про події в західній Європі приходили в Галичину скупо. Урядові органи часто перекручували їх і тенденційно змінляли. Та все таки, по словам Пепловського „ogół polski w Galicyi, wychowany w twardej szkole spisków, odgadywał niemal instyktownie doniosłość gotujących się wypadków, wyczekując stosownej do działania chwili“¹⁾. Така хвиля прийшла, як тільки 18 марта вечером наспіла до Львова вістка про віденську революцію і цісарську проклямацію з 15 III²⁾. Вже 18 марта була готова адреса³⁾ до монарха, де на першому місці поставлено: 1) Gwarantowanie polskiej narodowości a więc zniesienie wszelkich jej swobodnemu rozwijaniu na zawadzie stojących ograniczeń — zaprowadzenie polskiego języka w szkołach, sądach i urzędach politycznych; 2) oddzielna administracya prowincjonalna; і т. д. Адресу підписувано без ріжниць стану і віроісповідання, без ріжниць каст і народности. Читано її по польськи, а на жаданне Жидів по німецьки. (D. N. № 1). Про Українців, сеї подавляючої більшости населення Галичини, про їх народні права не згадано в адресі ні словом. Та проте Поляки візвали питомців гр. кат:

¹⁾ Schnür-Pepłowski, op. cit. II, ст. 214.

²⁾ Idem, ст. 217.

³⁾ Dziennik Narodowy. Lw. 1848. № 2.

духовної семінарії підписати сю адресу. Підступом і силоміць забрано в академію ректора семінарії, куди за ним поспішила і розагітована молодіж¹⁾. По прочитанню адреси звернув ся до молодіжї член Ставропігії д-р К. Вінковський з увагою: „Не забувайте, що ви українське племя, ріжне від польського, що маєте иншу народність, иншу історію, инший язык, словом, що ви Українці. Як хочете вже підписувати сю адресу, то зробіть се не скорше, але аж будуть додані точки, якими забезпечено би вам окреме буттє, окрему народність і окрему мову“. „Mowce obrzucono słowami wzgardy, a zacna młodzież pospieszyla bez wyjątku dołożyć imiona swoje tam, gdzie już tysiące imion ich braci bez różnicy stanu, wieku i wyznań było podpisanych“²⁾ (D. N. № 1 з 24 III). Чи питомці підписали адресу, чи ні, се неважне. Можливо, що дехто сміливіший не підписав. Важне те, що се був перший момент українського отверезіння і реакції. „Від тої пори — згадує о. Ст. Михайлович³⁾, перестали ми вірити в польську щирість і в польську патріотичну фразеологію. Від тої пори почалось обопільне ворогованне“.

Треба признати, що Поляки розвинули живу діяльність, та голосну, не перебірчиву в середниках пропаганду. У Львові не переводили ся демонстрації, на яких підношено оклики: „Нехай жиє Польща в границях перед роком 1772“, „Нехай жиє цісар і конституційний король Поляків“⁴⁾. А в тих польських демонстраціях брали живу участь теж Українці, головно молодіж гр. кат. семінарії. Вона носила сині шапки-конфедератки⁵⁾, приби-

¹⁾ Докладна звістка в листі Яхимовича до митроп. Левицького з 21 III 1848 (Д-р К. Студинський, Укр. Архив, тт. XIII—XIV, ст. 302).

²⁾ Про сей інтересний інцидент маємо ще дві згадки. Корнило Устیانович подав за о. Ст. Михайловичем, славчанським парохом, що на слова Вінковського „підняв ся великий крик, не дали йому договорити, пан П. закричав: „Tu niema Rusinów! To zdrzajca Moskal... za okno z nim! По сій френетичним криком і віватами одобрений заяві повинили ся аліюми, а з ними й другі світські Русини“ (Історичний момент 19 марта 1848 р., Житє і Слово, Льв. 1895. т. III, ст. 467). Виходило би, що питомці від підписання адреси відтягнули ся.

Та сьому перечить друга згадка, з якої виходить, що питомці підписали адресу без виїмка, а Вінковському закидувано, що „kość niezgody między nas rzucić chciał“ (Kopia listu ze Lwowa o zaszyłych wypadkach tamże на 19-m, 20-m, і 21-m Марца 1848; Вѣстникъ Народного Дома, Льв. 1909, ст. 36).

³⁾ К. Устیانович, Істор. момент, Ж. і Сл. III, ст. 467.

⁴⁾ Іван Заневич, оп. cit., Житє і Слово III, ст. 277, 278.

⁵⁾ Schnür-Peplowski, op. cit. II. ст. 268.

рала ся в польській національній кокардці¹⁾. „U nas wszystko brzmi po polsku — писав дня 28 марта Денис Зубрицький²⁾ — Polska a nie Ruś. Seminarzyści ruscy poprzyupinawszy kokardy gonią z Seminarium potsiwego Ilnickiego, że ich do Rusczyzny zachęcał i po rusku uczuć się kazat“.

Те, що діяло ся у Львові, діяло ся й по провінціальних містах і місточках східної Галичини. Українське духовенство брало участь в польських демонстраціях, та належало спершу до польських політичних організацій³⁾, „Рад народових“. Розуміється були й виймки і то значні. „Польська революційна пропаганда, що як з під землі у всеоружю своєї сили виросла під боком Русинів, без жадного майже заходу опанувала весь край і забирала ся верховодити йому. Вона не була пририта і підкошена, як Русини; знала чого хотіла і не перебирала в способах, щоби взяти те, чого хоче“⁴⁾.

„А ідеалом її — пише Терлецький — як давнійше, так і тепер було відбудоване польської держави в границях 1772 року. Ніякі трудности, ніякі перешкоди не годні були зломати віру в можливість, а навіть конечність того відбудованя. Та на землях колишньої Польщі більшість була не польського походження, але руського; як же в часах, коли вся цивілізована Европа признавала принцип народности і рішучо виступала против підневоленя одного народа другим, підневолувати тоту не-польську більшість, котра про відбудоване Польщі нічого чути не хотіла? Як народови польському, котрий тим власне зєднував собі європейські симпатії, що виступав як нарід підневолений в обороні свободи всіх народів, усправедливити перед очима Європи загортане другого народа під своє пановане? Але і се пропаганду не зражувало. Вона помагала собі тим, що в землях колишньої польської держави не признавала іншого народа

1) „Nasz konsystorz tyż uskarżał się przed Metropolita, że my kokardy po kilkasetnym napomnieniu odrzucić nie chcemy i wprzód tylko białą, teraz zaś pas z białem nosimy“ — писав витомиць Тит Бурчинський до Як. Головацького 10 IV 1848 р. (Кореспонденція Як. Головацького в літах 1835—49, ст. 230—235).

2) Лист Д. Зубрицького до Як. Головацького (Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49, ст. 226).

3) Священик Йосафат Кобринський у листі до Як. Головацького з 8 VI 1848 нарікав, що „Ляхов ест много межі нашими свещенниками“ (Кореспонденція Як. Г-го в літах 1835—49, ст. 260).

4) Іван Заневич, *op. cit.*, Ж. і Сл. III, ст. 105.

окрім польського¹⁾). Щоби представити Галичину як країну національно однощільну, польська преса була однозгідна в заперечуванні існування українського народу, в тероризованню української суспільності, в баламученню Європи фальшивими і односторонніми інформаціями. А рівночасно простягано руку до згоди і сипано обіцянками, надуживаючи великих кличів: вільність, рівність і братерство.

Перед вів „Dziennik narodowy“. Він перечеить тому „zupełnie, że Rusini i Polacy są to dwa szczepy odrębne: przy takim twierdzeniu upierać się mógłby tylko ten, ktoby zgoła nieznał historyi. Polak i Rusin w znaczeniu, w jakim imion tych lud prosty przez cały kraj nasz używa, oznacza ludzi dwójakięgo obrządku, i далі додає, що „na całej przestrzeni kraju, który Słowianie zamieszkiwali i dziś jeszcze zamieszkują, nie było szczepu, nie było ludu ruskiego, ale byli ciemężyciele Słowian, byli zaborcy, którzy się zwali Rusią i Rurykami, a skandynawskim językiem gadali“. D. N. № 2, 25 III²⁾).

„Рада народова“ у своїому органі „Rada narodowa“ ч. 1 з 19 IV помістила відозву „Od Rady Narodowej do Braci Rusinów“, де взиває до єдності і згоди та жадає: „Wy bracia nasi, którzy w bliższej styczności z ludem ruskim wywierać możecie na niego wpływ wyższej oświaty, starajcie się ile możności, wykorzeniać w nim ową zastarzałą nieufnosć ruskiego do polskiego żywiołu“. А за яку ціну? — На се дає відповідь „Odezwa do Braci Rusinów“ з 9 V³⁾), де більше менше сказано, що за ціну привернення

¹⁾ Іван Заневич, op. cit., Ж. і Ст., ibidem.

²⁾ Читаємо там теж, що „mnóstwo wyrazów i wyrażeń czysto książkowych spotykamy w tej tak zwanej Rusi“, котрої мова блища до польської книжкової, ніж „powiatowszczyznę“ на Мазовії або Куявах. (D. N. ч. 2). У відозві: „Ludu polski! Jakakolwiek jest różnica w mowie twojej, jakakolwiek różnica w obrządku, a nawet w wyznaniu, zawsze jesteś jednym, tymże samym polskim ludem. bo masz jedną wspólną ojczyznę“ (D. N. ч. 3, 27 III). — „Polacy i Rusini nie są potomkami dwóch różnych szczepów: polskiego i ruskiego, ale są jedноплемиєцями“ (D. N. ч. 57). — „Ruszczyzna nie jest narodowością tylko ludowością, co nieraz w dzienniku naszym było powiedziano“ (Postęp, ч. 38).

³⁾ Читаємо там, що як Франція і Німеччина одна так і Polska była jednem ciałem, jednem względem obcych nie tylko państwem, ale i narodem, choć в jej skład wplyneli Wielko- i Mało-Polanie, Ruś, Litwa, Żmudź і німецькі Prusy і Inflanty... Z Polska dobrowolnie łączyły się okoliczne narody, które polską wolność polubiły. Podobnie і narodowość swoją szerzyła Polska nie przymusem, lecz jedynie siłą moralną.

історичної Польщі, за ціну пожертвування своєю народністю для осягнення того добра, якого зазнавано колись у Польщі. У відозві R. N. do Braci Rusinów з дня 10 V читаємо: „Zarzucać Bracia Rusini adresom z 19/III i 6 IV b. r. do tronu podanym jakoby w nich zmianiki i domagania się praw dla narodowości ruskiej wcale nie było... „wyrażenie „narodowość polska“ zamieszczać tu miało w sobie wszystkie żądania i wszystkie potrzeby, do jakich czy to szczerp ruski, czyli też polski ma prawo. — Narodowość ruska nie może mieć innych od narodowości polskiej potrzeb“ (R. N. ч. 16, 10 V). Аж надто виразне признание при незручнім жонглюванню поняттями „szczerp“, „narodowość“.

Незвичайно інтересна, а для польської політики зглядом Українців характеристична, не позбавлена впрочім вірних уваг стаття Кароля Падуха, котрий між иншим писав: „Podnosić, wspierać narodowość małoruską jest i powinno być naszym interesem. Darmo będziemy się kusić o zpolszczenie jego — tém zepsujemy wszystko. Nie dziś już czas przendarodawiać ludy. Podajmy im bratnią dłoń we wszystkim, w całym rozwijaniu narodowego i społeczeńskiego życia, a obudzimy sympatją i przekonamy ich, że szczerze myślimy, wtedy Polska nie będzie im straszną i nienawistną, a urosłszy raz w siłę sami — niezawodnie uznają i ogłoszą światu, że są tylko chociaż ogromnym odszczerpem polskiego plemienia“. (Postęp № 9).

Поминенне Українців в адресі, а потім агресивність польської преси і суспільности усіх політичних напрямків приспішили діяльність української

Українець і Поляк не ріжнить ся між собою навіть на стільки, як мешканець південної і північної Франції. „Jesteśmy najbliższymi gałęziami jednego szczerpu Słowian, jednej religii, jednej wspólnej matki synami, przez pięć wieków łączą nas wspólne losy, wspólne zło i dobre, wspólne po rozbiórce narodowości naszej przytłumienie, wspólne cierpienia i dziś wspólne wolności i nadzieje (R. N. № 15).

Навіть поступовий „Postęp“ каже вірити, що „Polska niosąc rozdrobionej i w niewoli jęczącej Rusi wolność i oświatę, łatwo z tym bratnim ludem się łączyła. W Polsce to znajdowała Ruś obronę przeciw najazdom Moskwy i Tatarów, Polska w jedno olbrzymie złała ją ciało i przypuściła do praw równych“ (ч. 8).

„Polska szybkim krokiem postępowała przez nadawanie swobód miastom do reorganizacyi Rusi... wskrzeszała i obudzała przywilejami Kijowa, Lwowa, Halicza, Przemyśla handel, zakładała szkoły po grodach i miastach. Ruś wychodziła z ciemności barbarzyństwa i cisnęła się do światła europejskiego“ (ч. 14).

суспільности. Першим її актом була петиція до трону з дня 19 цвітня 1848 р., яку подали „в имени руского народу“ Русини вѣ Львовѣ мешкающі, котримъ добро свого народу шире було на сердци“. В петиції дякуєть ся іменем населення східної Галичини за обіцяну конституцію. Звертаєть ся увагу на се, що „первопервіи жители“ Галичини, далеко болша половина жителей суть Русини. „Они суть отраслею великого словенського рода“. Згадуєть ся про колишню державну самостійність і польську неволю і зазначаєть ся, що „нашою єсть святою повинністю тую намъ переданную каждому искренному русинову дорогую народность вѣрно хоронити, и оную также неоскорбленну своимъ потомкамъ передати“. Жадаєть ся признаня прав, як усім другим народам Австрії, для охорони „нашого обряда и нашої народности“ та „напротивъ всякого оскорбленія захищати и заступати“. Просить ся: а) завести в українських громадах українську викладову мову в школах народних, б) у вищих наукових заведеннях, г) голошення законів і розпорядків для укр. населення в укр. мові, д) щоби урядники добре вміли укр. мову, е) щоби гр. кат. духовенство так обучувано, щоби воно могло проповідати в народній мові, з) зрівнання духовенства усіх трех обрядів, ж) щоби для Українців були доступні уряди і инша служба. Петиція кінчить ся заявою вірности¹⁾. Прихильну відповідь на петицію дано мініст. розпорядком з 9 мая 1848 р. Дня 2 мая зложено політичну організацію Головну Раду руську, яка 10 мая звернула ся до українського народу з відозвою. Заснованнем Ради — по словам справоздавця — „показали Русини передъ Богомъ и свѣтомъ, якъ мила єсть имъ народность, святый обичай и языкъ. Зъ радости при розходѣ цѣловали ся, а старци тѣшили ся якъ дѣти; бо надѣя и цѣла юність стала перед ними“²⁾.

У „ѣдозв-і до руского народу“ Г. Р. Р. заявляла, що її завданням „порозумѣваючися съ народомъ, єго заступати, надѣ єго потребами промышляти и надѣ єго свободами чувати“. Далі читаємо: „Мы Русини Галицки належимо до великого руского народу, котрый однимъ говорить языкомъ и 15 мільѣонѣвъ выносить, зъ котрого пѣлтретья мільѣона землю Галицку замешкує“³⁾. — Слїдує історична ремінісценція про колишню самостійність, поль-

¹⁾ Зоря Галицка 1848, ч. 2, 23 V.

²⁾ Зоря Галицка 1848, ст. 28.

³⁾ Се всеукраїнське становиско Г. Р. Р. свідчить про її національну свідомість та про свідомість сили, живучости і значіння свого народа.

ський гнет і польонізацію. Брак правдивої свободи і під Австрією. Настала конституція, те велике право, велике добродійство, те „сонце, котре якъ всѣмъ, такъ и намъ Русинамъ засвітило, и до нового нашь житя пробудило. Будять ся тымъ сонцемъ освѣчени народи далеки й сусѣдни, підносится перед очима нашими на землі нашій народнѣсть польска, и о добрѣ и свободахъ своихъ скоро и живо промишляти зачала, — а мыжь, Братя! — сыни такъ великої рускої родини, малибисьмо сами одни на свѣтѣ позѣстати й надаль въ томъ несщаснѣмъ замертвѣнню? Нѣ! Пробудилсь уже й нашъ левъ рускій и красну намъ ворожить пришлѣсть. Вставайтежь Братя, вставайте съ долгого сну вашого, бо уже часъ! Встаньте! але не до звады и незгоды! но двигнѣмся разомъ, щобы піднести народнѣсть нашу, и забезпечити дани намъ свободы. Пожиткуймо съ тои способности, абысьмо непокрылися ганьбою передъ свѣтомъ, и нестягнули на себе нарѣканя поколѣнь наступныхъ. Поступаймо съ другими народами зъ любви и згодѣ. Будьмо тымъ, чимъ быти можемъ и повиннысьмо. Будьмо народомъ“. Г. Р. Р. виває до закладання „Рад“ на провінції і кінчить переконаннем, що „станемося честнымъ, просвѣщенымъ свободнымъ народомъ“. Я спинив ся над тими першими політичними кроками галицьких Українців нароком трохи довше, щоби показати, як шире і відчуте було те, що вони робили, з яким одушевленнем звязували вони надію на відродженне української народности з новим політичним ладом. Та сей так природний і самозрозумілий обяв народнього життя стрінув ся з безпощадним осудом польської суспільности. Відповідно до змінених обставин змінила ся і тактика. З огляду на заграницю українське відродженне обсипано масою клевет і інсинуацій; для домового ужитку застрашувано і буджено зневіру. Та тепер явила ся ще нова метода борби, а саме діяльність Українців параліжувати теж т. зв. псевдо-Українцями, а вкінці сила фізична.

Я далекий від того, щоби дати докладну картину тої проти-української борби у 1848 р., бо се не входить в обсяг моєї студії. Узгляднюю тільки те, що писало ся і робило ся до кінця мая, зглядно першої половини червня, щоби мати хоч в приближенню понятте про політичне положенне галицьких Українців і їх відносин до Поляків до часу перед скликаннем зїзду і підчас зїздових нарад.

Перш усього український національно-політичний рух представлювано як штучний фабрикат австрійських бюрократів, то знову російського правительства і їх сліпого зняряду українського духовенства, не забуваючи при тим і далі заперечувати єствования української народности. „Postęp“ писав, що правительство¹⁾ вибрало „środki równie dla nas zgubnemi być mające. Bo czemuż jest ów róższką czarodziejską wywołany separatyzm braci naszych Rusinów? W jakim celu rozpoczęto uznawać tę różnorodność ich od Polaków, nie mającą dziś już żadnej rozumowej podstawy? Поляки обняли в своїй петиції усе населенне Галичини, „nie mogąc nawet w myśli przypuścić, by między nimi a Rusinami zachodziła jakowa różnica. — Chęć rozdzielania Rusinów od Polaków dziś już tak śmieszna się wydaje, — jakby się dziwaczniemi wydawały usiłowania, rozróżniające Bawarów od Brandenburczyków i wmawiające jednem i drugim, że nie są Niemcami... „Życzmy tedy powodzenia dobrego w tej tak pociesznej dążności komitetowi ruskiemu, który się tu zawiązał pod przewodnictwem znanego nam obsolutnego hierarchisty i wiecznego służki serwilizmu, a którego znowu mamy przyjemność powitać członkiem w Bayracie“ (ч. 10, 9 V).

І. К. Цибульський відповідаючи на лист о. Івана Бірецького до одного з редакторів „Postęp-y“ (в ч. 4), каже, що тільки чоловік морально уздібнений до волі може її розуміти і їй радіти. Знанне, мораль і духовий розвиток українського мужика майже ніякі. І питає: „jakże mu można podsuwać takie głębokie kombinacye, ażeby kłaść za powód jego niechęci przytłumienie narodowości, której on nie pojmuje, on który od wieków urodzony był w niewoli, on który do tej niewoli tak zda się, przywykł, jak ryba do wody... I takiegożto bohatera wprowadza na scenę dziejów i narodowości ks. proboszcz, bohatera, który ledwie rękę lewą od prawej rozeznacć umiє. Nie ks. proboszczu! nie tu jest źródło niechęci Rusina do Polaka. Głębiej jej dzisiaj poszukać potrzeba, znajdzie się ona najprędzej w podżeganiu go przez niechętnych tak księży jako i biurokratów; oni to leją truciznę do tego szczęścia, która go obecnie otacza“. **Нема мужика, котрий мав навіть виображенне, що був колись народом.** „Przyznam panu prawdę, nie ubliżając księżom ruskim, że i w nich mało znajdę ludzi, którzyby mnie w tym względzie zupełnie zadowolnili“... Мужик наскрізь

¹⁾ „Samolubny duch panowania... zawilchrza znowu podsycaniem zawiści między narodowościami“. (R. N. ч. 16, 10 V).

матеріяліст, „pańszczyzna jedna była tym Eldorado, po którym się po pijanemu przechadzał... trudno więc uwierzyć, aby wieśniaka interesowało to, że Dziennik narodowy zupełnie ani ubocznie nawet nie wspomina o Rusinach; trudno uwierzyć i temu, żeby się na zacnego p. Kamińskiego gniewał za to, że on Rusinów nazywa Polakami... „Jeżeli się lud burzy, to szczerze wyznam ks. proboszczowi, że tylko po części księży ruscy, a ponajwiększej części beamtery są tego przyczyną“... „A powiedzcieżno wy, — питає далі — co dziś niby z opieką ruskiej narodowości i swoich braci swobód występujecie, od jakże to dawna taka u was gorliwość ożyła? Чому не в часах деспотизму? Тоді „rola wasza o tyle od dzisiejszej była lepszą, że była bierną, a dziś na złe jest czynną; a czynną nie przez przekonanie, nie przez chęć szczęścia ludu ruskiego, tylko dla dogodzenia prywacie niektórych, i odegrania roli serwilizmu, a przypodobania się biurokracyji... O naczelniczy kościoła uderzcie się w piersi, wasza abstrakcyjna przyszłość, którą narodowi snujecie, jest knut¹⁾ i sybir, a nadzieja zbawienia, prawosławna cerkiew z Mikołajem lub następcą jego na czele“!

По тим всім автор зиває до згоди і каже, що „do braterstwa tylko waszego, jak wy do naszego, mamy wspólne prawo, bo Bóg i los nas związał. Zamiarem naszym i Europy jest Polska w dawnych granicach, a Polska nie szlachecka, ale demokratycznie wolna“. (D. N. № 55, 27 V).

Йосиф Супінський у своїй, в горячій тоні держаній статті, писав між иншим: „Otóż jeden z głównych żywiołów, które przez długi czas zasycaly w pośród nas niejedność i rozbrat. żywioł, który dotąd na prywatnej tylko pogadance i na pokatnych podszepkach ograniczał usiłowania prozelityzmu swojego, wystąpił narazcie jawnie. Dzięki wam składamy założyciele rady ruskiej“.

Автор радить покинути усяку надію і залишити якінебудь заходи в цілі оживлення української народности²⁾. „Po cóż szu-

¹⁾ Порівняй пущену в світ брехню про обід у генерала Авраамовича в Варшаві 2 мая, де заснованне Г. Р. Р. представлено, як діло російське (Зоря Галицька 1848, ст. 28). „Ревізія у Васъ, писав Д. Зубрицький Я. Головацькому 8 (20) мая 1848 р., была конечно по клеветамъ нашихъ недруговъ Ляховъ, они и на Епископа и на крилошанъ и на всѣхъ насъ клеветали, что мы Россійскіе шпіоны“ (Коресп. Я. Г-го, оп. cit., ст. 246).

²⁾ Анонім „gr. kat. proboszcz“ після закиду членам Г. Р. Р., що „to już słowem i czynem rozdzielają zrodzonego tu Polaka od brata Rusina“ питає: „Cóż my sami w takiej garstce zrobimy? czyż potrafimy pozyskać w całej zupełności prawa przynależne tylko narodowi całemu? a choćbyśmy ich w całej zupełności pozyskali, czy potrafimy

kacie tego (с. я. языка), którym wysławiać się nie umiecie, który już pradziadowie nasi zaniedbali, którego nikt jeszcze w karby zasad i przepisów nie ujął". Ludzie prawi i wykształceni не повинні opuszczać szeregi ojczyste, gonić za marą, szukać cel, który znaleźć nie łatwym będzie zadaniem". Взиває до згоди і молитви до „Trojcy świętej, która pobłogosławi i złączy może rodziną na ziemi trójcę: „Orła z Lwem i Pogonią“ (D. N. ч. 39, 9 V).

Ti samі думки, а саме заперечуваннє української народности, оклеветуваннє прояв національно-політичного українського життя при рівночаснім зазиві до згоди, аж до переситу повтаряють ся і в сучасній памфлетичній та брошуровій літературі.

Як велика була польська агресивність і безоглядність свідчить той факт, що мимо українського політичного організованя у Львові і на провінції, Ради народові вважали себе і далі представниками й українського населення та безпардонно взивали до участі й українську інтелігенцію¹⁾, поручаючи їй рівночасно ро-

sami zabezpieczyć je na przyszłość, i przekazać jako cenny dar naszym potomkom“? (D. N. ч. 63, з 7 VI).

Криптонім К. Р. писав у „Postep-i“: „Ruś jest potęgą, jak długo z Polską jedność stanowi — jest słabą i wątłą, niepojmującą samą siebie, skoro Polskę opuszcza“ (ч. 14, 18 V).

В „Odezwi do duchowieństwa obrzadku gr. katolickiego od Rady narodowej Łopatynskiej“ читаємо: „Wolność! Równość! Braterstwo! Bo ledwie we Lwowie i po innych miastach może się znaleźli, którzy stanowisko nasze i ducha czasu pojąwszy do celu jedności zdążali, a już się znaleźli ludzie spodleni, którzy zazdroszcząc nam braterstwa tego pod maską dążności rusko-narodowych Rusinów z Polakami rozdwiają. Są to narzędzia konającego absolutyzmu, są to Judaszy... Духовенству приписуєть ся „romyłke i zle pojęcie interesów Rusi“ (Вѣстникъ Наіод. Дома 1909, ст. 87 і 88)

¹⁾ Рада народова у Львові взиває до згоди і висказує „мосне przekonanie, iż duchowni ruscy dopełnią swych powinności jako prawi Polacy“ (R. N. № 18, 12 V). R. N. в Перемишлі не мала в своїому складі ні одного гр. кат. священика мимо того, „iż Rada po zawiązaniu się i różniej wielokrotnie ich wzywała, aby w jej gronie miejsca zajęli“. Є там Рада українська. Але та „dla nas, piszę dla nas, bo i ja jestem rusinem, nie korzystnego nie wyrodi. Szkoda tylko, iż w niej zasiada kilku mężów dość wykształconych, którzyby z korzyścią dla wspólnej ojczyzny działać mogli“ (Допись із Перемишля D. N. ч. 67, 11 VI).

Рада народова в Станиславові висилала до укр. духовенства ось яку характеристичну відовзу: „Wolność! Równość! Braterstwo! Szanowny Pastérzu! Na zgromadzeniu pełném Rady Obwodowej Stanisławowskiej na dniu 9-tym maja b. r. uchwalono jednogłośnie: że wszyscy członkowie Duchowieństwa wszystkich obrzadków w obwodzie stanisławowskim są oraz członkami Rady Obwodowej Stanisławowskiej. Zawiada-

боту, якої одинокою ціллю могло бути відбудованне історичної Польщі.

В відповіді на петицію з дня 19 IV з'організували Поляки представників давньої української шляхти, що змінила обряд і народність. На чолі сього комітету станув Каспер Ценглевич, „znany w naszej krainie poeta ruski, którego mnogie pieśni ruskie wolnością tchnące krążą wszędzie. Jako męczennik za wolność ludu ruskiego (sic!) między którym apostołował, przesiedział lat kilkanaście w ciemnicach Kufsztajnu“ (R. N. ч. 26, 23 V). Комітет виступаючи як Русини подав за ініціативою Ценглевича „Adres Rusinów“¹⁾, в котрім протестує проти початку, як похвали старої системи і проти закінчення „jako i naszemu sposobowi myślenia i czuciu przeciwnie“ — української петиції. Вкінці заявляє:

mając o tém Szanownego Kapłana i przesyłając Mu braterskie pozdrowienie, załącza oraz Rada Obwodowa swoje wyznanie wiary politycznej tak przez Duchowieństwo wszystkich obrządków, jak i przez obywateli świeckich podpisane i do Rady Narodowej Lwowskiej celem rozpowszechnienia drukiem przesłane. Ojcie duchowny! Jako Namiestnik Chrystusowy zrozumiesz najlepiej obecne posłannictwo Twoje. Pochodnią wiary rozświecać nasz Lud ciemny, potęgą słowa apostołskiego przekonywać nieświadomych kmieci, że właściciele ziemscy są do głębi duszy przejęci braterstwem dla Ludu; zażegnać wszelkie niechęci, podejrzewania i strachy, które źli ludzie między gminem sieją; z całym poświęceniem pierwszych rozkrzewicieli wiary rozbrajać wszelkie zamachy ku rozdziwieniu Rusinów i Polaków dążące, któreby podobnie jak w roku 1846 i Święte Ołtarze krwią zbryzgać mogło: słowem, czynem i pismem głosić między braćmi jednej ziemi i jednego szczepu braterstwo i miłość chrześcijańska; nareszcie wspierać usiłowania nasze światłą radą i powagą godności Kapłańskiej, oto krótki zarys Apostolstwa Twego Ojcie duchowny. Duch obywatelstwa i miłość gorąca dla wspólnej naszej Matki wskażą Ci Ojcie ku temu najlepsze środki. Od czasów pierwszych Apostołów nie było posłannictwo Duchowieństwa w kraju naszym tak ważne i święte, jak w obecnej chwili. W pierwszym zastępie ku ochronie oświaty stało u nas od wieków Duchowieństwo z rószczką braterstwa i zgody! O, chciej się czcigodny Meżu przejąć tak ważnym posłannictwem Twojem! Stanisławów, dnia 10 maja 1848. Підписи. (Примірник в бібліот. Тов. „Просвіта“ у Львові).

¹⁾ D. N. писав про петицію з'їливо, що „Sobor świętojurski (с. в. Г. Р. Р.) we Lwowie oświadcza, że Rusini chcą pisać kirylicą, mówić po rusku, a być Niemcami. Sobor ten podaje w tym duchu petycyę, opatrzoną tylko 50 podpisami, a chociaż bracia nasi Rusini, w prośbie osobnej, do której przeszło tysiąc obywateli ruskich przystąpiło, N. Panu wyraźnie oświadczyli, iż Polaków za braci uważają i losy ich podzielać pragną, prośbę soboru świętojurskiego wzięto za odgłos narodu i za podstawę dalszego działania wstecznego (ч. 65, 9 VI). В ч. 66 говорить ся уже о „przez dwa do trzech tysięcy“.

„My bowiem kraj przez nas zamieszkały jako wspólną z Polakami ojezycznę — Polaków jako braci naszych uważamy, i z niemi tylko losy tejże wspólnej ojezycyny naszej dzielić pragniemy“ (R. N. ч. 17, 11 V).

Для паралізовання діяльності Головної Ради завязано 23 V 1848 р. „Рускій Собор“, котрий дня 8 VI виступив з відозвою до „Братів Русинів“. Ціль Собору, зручно закриту у відозві, вияснює Й. Супінський. Його завданням „nietylko ogólne usiłowania narodowe wspierać, lecz nadto wszelkie rozdwojenie niweczyć, wszelkie zapory bądź rozmyślnie bądź przez błędne rzeczy pojęcie postępowi powszechnemu stawiane, zgładzać i obalać“. Зараз перше зібраннє, „unikając pomieszania wyobrażeń religijnych z pojęciem narodowości, uczyniło nader ważny, śmiemy powiedzieć, najważniejszy krok, krok niweczący sektycyzm“. В автора будить ся надія, що наступить „stopienie w jedną masę pobratymczych dyalektów jednego plemienia“, що Українці приймуть польський язик і латинську азбуку, а се буде „pierwszym krokiem do zlania się zupełnego dwóch pobratymczych plemion (D. N. ч. 66, 10 VI).

Не можна вкінці поминути мовчанкою і тої методи боротьби, яка з культурою немає нічого спільного, а якої уживали Поляки, хочачи здержати національно-політичне організованнє Українців. Маю на думці фізичний терор!

Безпосередно перед заснованнєм Головної Ради у Львові явили ся в поважнім числі теж і Поляки, та спорили і переконували Українців, щоби не завязували Р. Р., а dla jedności і miłości вступили в їх польську R. N. Се діяло ся в коридорах. Колиж на салі о. Жуківський став доказувати потребу засновання Р. Р. підняв ся там невгаваючий крик: Nie trzeba dwie Rady we Lwowie, jeden kraj i jeden naród! Rusini, to tylko odłam polskiego narodu, a język ruski, to narzeczce języka polskiego! Jeden naród, jedna Rada i т. д. Речник Поляків, адвокат Суский¹⁾ доказував, що Р. Р. непотрібна, звичайними тоді фразами, що „za królestwa polskiego była między polakami i rusinami jedność, unja i braterstwo; jeden był król, jedna władza i jeden sejm; ruski język jest tylko narzeczem polskiego; polski język jest wykształcony, a ruski w najgłębszym zapuszczeniu i tylko między chłopami używany; w połączeniu rusinów z polakami kraj będzie silny i naród grożący

¹⁾ „Котрий зрештою знаний як чоловік дуже уцтвивий, але прийшов на те, щоби перешкодити завязанню Р. Р.“ (Зоря Гал. 1848, ст. 27).

całemu wschodowi; w takim połączeniu dobędziemy wszystkich praw konstytucyjnych i oprzemy się naporowi Niemców“ і т. д.¹⁾ Колиж польський речник остаточно заявив, що Поляки хочуть воскресити Польщу в давніх границях з тим, щоби до тої Польщі й Галицька Русь належала, то се діткнуло Українців до живого, повстало велике порушення і зі всіх уст понесли ся слова: „не може бути Польща в давніх границях; Русини вже ніколи, ніколи до Польщі не хочуть належати“²⁾. На провінції ся метода прибирала ще більш некультурні форми. В записках о. Юстина Желехівського читаємо, що Р. Р. в Дрогобичі при самім її завязанню задумали „Ляхомани“ розігнати насильством. Кричали, шуміли, грозили саблями попід носи Русинам, ревіли: ruble moskiewskie, шварцгельбери, камарильники і інші ще досі Народуфкою уживані фрази. Гвардисти збирали ся бити о Йос. Левицького³⁾.

Поляки счинили бучу при завязанню Р. Р. в Станиславові. Вони „дуже гнівали ся, читаємо в споминах В. Ільницького, що Русини, котрі прибули на се народне торжество і з близька і з далека з хоругвами, образами, свічками, патерицями, співаючи побожні пісні, посміли виступити як самостійний нарід, не зважаючи на них, котрі лиш про одну Польщу знали в нашім Галицькім краю, і лиш одних Поляків“⁴⁾. В „дневнику“ о. Дуткевича находимо в тій справі інтересну записку. „W Dziennikach swoich (szczególnie w Dzienniku Narodowym) hańbili, paskudzili, czernili Duchowieństwo Ruskie, Biskupa Jachimowicza, Zorzę halicką, Radę główną i filialne, przyszkadzali wszelkiemi sposobami zawiązaniu się Radom Narodowym, iak to w Stanisławowie dnia 30 Maja 1848 działo się, grozili gorliwym Rusinom śmiercią, posyłając im w listach to malowane szubinięcy, to stryczki і т. п.“⁵⁾

Чи справді треба було аж якихнебудь інтриг, чи заходів бюрократії, щоби серед української суспільності 1848 р. прс-явило ся відчутге потреби праці над національним і політичним піднесеннем свого народа і щоби ожила віра в його живучість, силу, а тим самим і кращу будучність?

¹⁾ Записки Алексея Заклинского, Льв. 1890, ст. 39—42.

²⁾ Зоря Галицька 1848, ст. 27.

³⁾ Изъ рукописнаго наелѣдія по бл. п. Юстинѣ Желеховскомѣ. Вѣстникъ Нар. Дома, Льв. 1912, ст. 72.

⁴⁾ Иван Созанський, З літературної спадщини Василя Ільницького, ЗНГ. т. 66, ст. 17.

⁵⁾ Антін Крушельницький, З дневника гр.-к. пароха 1848—1850 рр., ЗНГ. т. 52, ст. 5.

На се дає нам відповідь сучасна інтимна переписка і записки переважно людей, що стояли далеко від політичного центра і яких-небудь „інтриг“. Іван Бірецький у своєму листі до Якова Головацького з дня 27 IV 1848 писав з Бахора коло Дубецька, що дивуєть ся, чому так люди сидять тихо і спокійно. Чи тогочасний дух ще не овянув їх умів?

„Царь милостивый вольностью дарить всё свои народы, до тихъ неохибно належимо и мы а прецѣ не стараємо ся зъ подару того хосенъ тягнути. Всѣ народы на перебѣжки о народность свою ся убѣгають, всѣ правъ своихъ ся домагають, оденъ лише Русинъ неотважно ся дивить, що зъ того буде розмышляе, а може зо всѣмъ на Бога спущаєсь, но щобъ му ся такъ якъ тому немощному при овчей купели не дѣяло? А тое легко бути може, бо скоро мы помалейку прочумаємось, иншіи тымъ часомъ осудять долю нашу“. Не много у нас людей, що хотіли би взяти ся за народне діло, але се їх обовязок. „Они мають въ имени цѣлого народа ся обзывать, и рѣвно зъ иншими правъ своихъ ся допоминати“. Тепер час писати, будити нарид зі сну, кріпити слабих, вести молодіж на простий путь, і не дати нікому иншому панувати над собою крім конституційного царя австрійського. Треба видавати часопись. „Нехайбы хоць еденъ листокъ на тыждень“. „Одже радъ Брате да якъ конечно, щобъ и мы моглися вѣдозвати словомъ русскимъ чистой правды, голосомъ покривдженныхъ, и наши потребности ласкавому правительству предложить, котрыхъ до теперъ не знае, бо ктожъ му ихъ обвѣстити мае?“¹⁾

Іван Борискевич писав Я. Головацькому д. 13 V 1848 р., що хотів би видавати „письмо часове полѣтичную газету, в духу руско-славянскимъ“, і „хоть слабу полемѣку провадити зъ „Русиножерцами — але гѣдну сильного народа, почувшого ся в существѣ и назначеню своемъ“²⁾.

Яків Головацький писав із Хмелеви д. 13 (25) V 1848 р. до брата Петра: „У насъ голось наданои конституції не бувъ глухимъ пустозвукомъ не тилько для Полякѣвъ, але и для Русинѣвъ. И Русинамъ просвѣщеннымъ заскоботѣла свобода конституційна коло серця. Але зразу подѣяло ся не мало непорозумѣнія. — Поляки розрадовані кликами народѣвъ европейскихъ и потакованьемъ дворѣвъ, що Польша буде и мусить

¹⁾ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, ст. 238—9.

²⁾ Ibidem, ст. 243.

бути, и то въ давныхъ границяхъ, забули на насъ Русинѡвъ, прагнули лише Польщѣ, а нашъ языкъ назвали ихъ нарѣчиємъ, а намъ навѣтъ и назвы Русинъ заперечовали. Тес покривдженье зразу остудило Русинѡвъ до sprawy польскои — а пѡзнѣйше выкликало сильное сопротивленье¹⁾. Та Г-ий має мимо того надїю, що між Поляками і Українцями прийде до порозуміння, щоби можна добити ся усіх „пунктѡвъ конституціи“. Але вже 1 (13) VI писав Я. Г-ий до брата Петра, що міркуючи по польськимъ дневникамъ „показує ся, що нема що довѣровати панамъ братьямъ Ляхамъ. — Вони хотѣли братерства, але за дорогу цѣну — бо хстѣли нашъ языкъ, нашу народнѡсть, нашій всѣ сили для будущей Польщи посвятити; теперка Русине помѣрковалися, и сама молодѣжь видит, що ваблено ю в пропасть, всѣ вѡдступають, отягаются“²⁾.

Незвичайно інтересний і для тодішнього українського настрою характеристичний лист Івана Бірецького до Карла Запа з 20 V 1848. „Коли всѣ народы тѣшатъ и радуются оденъ тѡлько Русинъ смутный и невеселый“. „Приключенія 13 и 14 марця, читаємо далі, встрянули цѣлу Австрію рѡзнародну, вѡльности свѣтле засвѣтило соньце, а лучами своими всѣ народы изъ своего пробудило сну, щобъ всѣ домагались правъ запереченыхъ, и пѡдносили пригнетены народовости. Здавало ся и намъ, що безъ всякои перешкоды прецѣ разъ прійдемо до себе, слово царское було намъ на тое порука. Але лежавши тѡлькии вѣки въ тяжкой немочи политическѡй, годѣ намъ було швиденько прилагодитись; а нѣмъ мы прочумалися, вже браты наши Поляки уложили во Львовѣ шерокую петицію, въ котрѡй о собѣ добре постарались, а о насъ они словомъ не спомянули. Просили о гваранцію народовости польскои и запровадження польского языка въ школахъ, судахъ и урядахъ въ цѣлѡй Галичинѣ (якбы въ ней Русинѡвъ не було) и т. и.... „Бачивши Русини такую односторонну петицію тенденцію, декотри ю зовсѣмъ пѡдписовати не хотѣли, инші лише зъ застереженіємъ правъ, народовости нашої приналежнихъ пѡдписали“³⁾. Звѣдты на насъ Браты Поляки великій крикъ пѡдняли: Що вы думаете собѣ Русини, вы сами слабыи, ничего безъ насъ не порадите; ваша мова не образована, нарѡдъ темный, а заступникѡвъ sprawy вашои не маєте. Вы изъ давна до нашої корены належали, для-

¹⁾ Кореспонденція Якова Головацького в літахъ 1835—49, ст. 248.

²⁾ *Idem*, ст. 262.

³⁾ Подібно записано і Ю. Желехівським (Автобіогр. о. Юст. Желеховского, Вѣстн. Нар. Дома, Льв. 1909, ст. 199).

того и на дальше (т. е. на вѣки) пѣдъ нашою властію заставати вамъ нужно, бо право тое килькавѣковимъ посѣданіемъ узаконено! Другіи навѣтъ такъ далеко зайшли въ своимъ нерозумѣ, що конечно сказати хотѣли же мы Русинами звати не повиннись, бо первовѣчни предки наши коло города Києва Полянами именовались!?"¹⁾ Від такихъ говорів, писань і їмъ відповідаючихъ поступківъ не сподівали ся Українці нічого доброго, і формально від Поляківъ відділили ся.

Поляки пізнали, що ся розлука для нихъ некорисна і „для того обманомъ хотять тое затерти, уживаючи до того розмаитыхъ средствъ“. Про ціль Г. Р. Р. ще не знає, бо не читавъ ще „Зорі Галицької“, „але иншої мати не можуть, якъ тѣлько образованіє народности своеї на основанію чисто русскимъ пѣдъ покровительствомъ царя Австрійского, Галицкого короля конституційного. Чого иншого въ нынѣшнемъ часѣ домагати ся ани не можемо, ани не хочемо“. Ми хочемо згоди зъ ляцькими братами, „але они мусять о, тѣмъ забути, що були колись нашими пананами (най Богъ насъ на всѣгда хоронить вѣдъ такого пануваня) и лишити намъ вѣльное мѣсце, абысьмы могли образовати ся на власной народной нивѣ. Хоць мы бѣднѣ и убоги, зо всѣхъ словенськихъ братѣвъ позадъ зѣстали ся, прецѣ не хочемо стратити своеї самоѣстности, не хочемо бути орудіемъ до осягненя самолюбныхъ намѣреній. Намѣренія братѣвъ Поляковъ суть дуже яснѣ: хотять Польски въ давнихъ границяхъ вѣдъ Балтицкого до Чорного моря яко одное политическое тѣло зъ одними институціями, а що гѣрше зъ однимъ урядовимъ языкомъ, т. е. хотять панувати не тѣлько надъ нами слабыми Русинами, але надъ всѣми братми словенскими. А може я неправду кажу? Читай „Dziennik narodowy“, читай „Postęp“, пальцемъ намацаешъ тое“. Чи ізза того, що наша словесність ще не високо розвинена, а ми довго коротали вік у гіркій неволі „и теперъ не маемъ огрѣти ся на теплотѣ вѣльности соньця, але вѣдречись имени своего и на вѣки носити пѣдданьства узы“? Тяжко починати на ново, кождий початокъ тяжкий, „але помалейку змужаємо ся, а змужавшисьъ возхитимо предную славу нашу. Одже брате така наша святая справа, якъ марный хробачокъ вѣдгрѣбаємо ся, ачей бы прійти колись до себе“²⁾.

Під впливомъ „Gazet-i narodow-oї“ Василь Ільниць-

¹⁾ На се звернувъ увагу і Ю. Желехівський, *idem*, ст. 35.

²⁾ Листъ в Архиві нар. ч. музея в Празі, копія в мене.

жий освідомлює своїх товаришів¹). Під впливом польської преси і польського поступовання зглядом Українців записав о. Дуткевич у своєму дневнику: „Polacy iak od dawna tak i teraz są zaciętymi wrogami Rusinow, niechcą im nawet dać żyć na ich własney ziemi chcieliby ich mieć zawsze swemi niewolnikami i na karkach onych dzwignąć się do swey dawney okazałości, którą przez swój bezrząd utracili. — By tego zamiaru dopiąć, różnych Intryg używali, chitremi sposobami wykrzykując: Wolność, Rowność i Braterstwo chcieli sobie Ruskie chłopstwo ująć“... ale Narod Ruski na tem się poznał, nie dowierzał szlachcie polskiej, nie dał się oszukać, poznał się natem, że tu nie szło o Rus ale o Polsce, że nie szło o wolność Narodową, ale o wolność Arystokracji polskiej“... Miła i luba wam wasza Narodowość i Ojczyzna, to też i nam Rusinom nasza Narodowość i Ojczyzna Ziemia Ruska miła, nie czypiaycie się do Rusi — a szczególnie do Galicyi — bo my się już niedamy ujarzmić, już sam Duch czasu tego nie dozwoli — Rusini przysli do poznania siebie, chcą i będą za pomocą Boga osobny i oddzielny Narod. od Narodu polskiego“²).

Із наведених нами ширих поглядів і думок виходить само собою, що з упадком абсолютизму і централізму національно свідомі українська інтелігенція здавала собі аж надто добре справу з ваги хвилі. Із далеких закутин нашої країни несли ся рівночасно голоси, що треба організувати ся, треба видавати часопись, вести освідомлюючу роботу, боронити політичних і національних прав українського населення Галичини. Польська неґація української народности, нахабство і насильство, не говорячи вже про кривдячу несправедливість будили всюди однакову реакцію. Польські наміри були українській суспільности так само знані, як зненавиджена була ідея історичної Польщі, про яку сама згадка будила в неї страх і обуренне.

Польське відношенне до українського народа мало у своїх наслідках чималезначінне. Воно вплинуло освідомлюючо

¹) Іван Созанський, *op. cit.*, ст. 14—15. Ільницький взяв ся товаришам „толкувати, що Русины мали передь вѣками свою самостоятельную отчину, що мали своихъ князѣвъ, свою свободу, своій рай. Що мы тутъ въ Львовѣ стоимо на нашѣй питомѣй рускѣй землиці, а що Поляки суть тутка пришельцями, котрі розпаношили ся въ нашѣмъ добру, — выперши насъ зъ него, а теперъ разветъ насъ и за окремый нарѣдъ узнати не хотять. Мои товаришѣ; розявивши ротъ, прилѣжно слухали рѣчей, котрыхъ зовсѣмъ а зовсѣмъ незнали“.

²) ЗНТ. т. 52, ст. 4—8.

на українську суспільність, викликало національне завзяття і гарт у боротьбі. Воно помножило ряди тих, про котрих говорить о. В. Подолинський: „Так хоч і не вміємо писати по українськи, то згодом навчимо ся, аби лиш українського щось у висших школах було, — бо-ж мова єсть... того ніхто не зможе заперечити, а на основі мови витворить ся письменство; тай Греки з письмом не вродили ся, а таки дивуємось їх письменній мові. Поки що по польськи будемо Українцями, як Поляки колись по латинськи були Поляками“¹⁾.

З другої сторони воно довело до зближення української суспільности і уряду. Се стало ся зовсім природно. Пропаганда за незалежною Польщею і відокремленнем Галичини²⁾ була однаково небезпечна для обох сторін, до того обиджених і роздратованих напасливим поведінням Поляків. „Уряд, тратячи ґрунт під ногами, знайшов у краю велику хоч непочату силу, на яку міг оперти ся в боротьбі з польською партією руху, а Русини, маючи за собою уряд, знайшли сміливість виступити публично з заявою тих політичних і літературних переконань, за які ще недавно мусіли терпіти такі сильні переслідуваня“³⁾. Уряд був на разі єдиною опорою Українців у нерівній боротьбі з Поляками.

Під таку хвилю прийшов поклик до участі у славянському зїзді в Празі.

Поклик дістала Головна Рада у Львові, а завдяки знайомости і приязни із секретарем підготовного комітету, Карлом В. Запом, дістали його теж і поодинокі особи. Знаємо певно, що дістали його Яків Головацький⁴⁾, Іван Бірецький⁵⁾ і мабуть Михайло Малиновський⁶⁾.

¹⁾ Д-р В. Щурат: На досвітку нової доби, Льв. 1919, ст. 165—6.

²⁾ Се зазначено теж і в дневнику о. Дуткевича: „*Rusini przykonani będąc o tem, że z powrotem Polsczy powroci ich dawna Niewola, trzymali niezłomnie z Rządem Austrjackim, a Idey wskrzeszenia Polsczy nietylko że się strachali i brzydzili, ale nawet wszelkich używali srodkow, by urzeczewizczeniu oney przeszkodzić*“. ЗНТ. т. 52, ст. 6.

³⁾ Д-р Остап Терлецький: Галицько-руське письменство 1848—1865 рр., Льв., 1903, ст. 8—9.

⁴⁾ І. Созанський: Участь Русинів у словянськiм конгресі, ЗНТ. т. 72, ст. 118 і Коресп. Я. Головацького в літах 1835—49, ст. 239—40.

⁵⁾ Лист Івана Бірецького до Карла Запа в Архиві нар. ч. музея в Празі, копія в мене.

⁶⁾ В протоколі підготов. комітету між адресами находимо: „*Michal Malinowski, kazatel při metropolii u sw. Jiří we Lvowě (1 Maie)*“.

На засіданню Г. Р. Р. дня 12 мая 1848 р. поклик відчитано і обговорювано справу висилки делегатів¹⁾. На тайному засіданню дня 16 мая справу рішено, а у звіті „о дѣланю Головної Рады рускої во Львовѣ“ подані мотиви рішення. „Поневажъ тамъ (с. є. на зїзді в Празі) посланники всѣхъ славянськихъ народѣвъ въ державѣ Австрійській мешкающихъ для нарадження ся надъ вспѣльними ихъ потребами мали ся зѣбрати, а нашъ народъ рускій другимъ славянськимъ народамъ, мало є знаній, и доси одъ чужостороннихъ то за часть польского, то за часть російского народа неправо бувъ уважаний и абы одъ неспрїяющихъ рускої справѣ, котри на той соборъ зъ Галиції мали ѣхати, инакше не булисмо выставлени, якъ правда вимагає: осудила рада головна за рѣчь потребну, абысмо и мы Русины передъ другими Славянами яко народъ выступили, и абы пѣслати на той соборъ посланникѣвъ зъ народу Руского и поручивше тоє посланництво честнымъ своимъ членамъ Іоаннови Борысѣкевичови заступникови предсѣдателя рады, Григорію Гінѣльевичови Крилошанину Перемыскому, и Алексею Заклѣнському вѣвчившему Богословіє, дали имъ письмо завѣрительное и инструкцію, яки во всѣхъ обрадахъ и урудованяхъ поступати, и особливе одозвы рады нашої зъ дня 10-го мая тримати ся мають“²⁾. Се рішення запало по засягненню урядової інформації, що зїзд дійсно правительствомъ дозволений³⁾.

В „інструкції“⁴⁾, а властиво „повновласти“, так як інструкцією мала бути делегатам „відозва“ Г. Р. Р. з 10 мая, представники Ради заявляють, що з радістю прийняли зазив на зїзд і подають руку до спільної справи. Так як інші Славяни і вони бажають розвивати сили і свободи свого народа в злучі з австрійською державою. Але відчувають добре, що не осягнуть своєї ціли, як будуть відокремлені від других славянських народів⁵⁾. З огляду на се, що між повновластю надрукованою уже д. І. Созанським, а оригінальною, найденою мною в Празі, заходить ріжниця в мові, подаю її в цілости, зазначаючи, що вона писана рукою Юліяна Висло-

1) Зоря Галицка 1848 р., ст. 32.

2) *Idem*, ст. 37.

3) Записки Алексея Заклинского, *op. cit.*, ст. 46.

4) Копія інструкції в студії Івана Созанського, *op. cit.*, ст. 117—19 і Кореспонденція Я. Головацького, *op. cit.*, ст. 246—7.

5) Підчеркнено мною.

боцького, і мова її чистійша, ніж в копії зладженій Йос. Левицьким, парохом Заболотова.

„Братя Славяни. Радостно приймилисьмо, мы жителѣ землѣ Галицкои руского шепу од Васъ возванье на соборѣ Славянѣ въ старожитной Празѣ чеськой. Зъ усердіемъ подаемъ Вамъ руку до всполной справы, нашей черезъ подѣлы и нещастя утисненои славянскои родини. Може найболше зо всѣхъ вытерпѣлисьмо мы Русины; бо черезъ нещасній судьбы такосьмо подумали, що не можемъ ся, такъ якъ други Славяны значновъ похвалити писменностевъ, мова наша занедбана, а чимъ разъ болше оставлена, а рѣдъ нашъ въ смутномъ убожествѣ матеріальномъ и духовомъ доси остае ся. Ажъ теперъ засвѣтило намъ ясное свободы сонце, пробудилисьмо ся до нового житя, а ялисьмо ся огрѣвати блаженною гадкою въ той красной надѣи, що и мы теперъ по тяжкихъ подвигахъ зъ пожиткомъ любую нашу народность Руску розвинемъ. Но такъ, якъ Вы Братя, и мы хочемъ въ соединеніи зъ державовъ австрійсковъ на даль подносити народни силы и розвивати свободы и щасливѣсть народу нашего. Але чуемо то добре, що не осягнемъ нашей цѣли, и не охоронимъ ся од обстоятельствъ намъ непріязныхъ, если зостанемъ одособнени од другихъ славянскихъ народѣвъ. Для того Братя Славяны державы Австрійской желаемъ и мы получить и порозумѣти ся зъ Вами на достойномъ соборѣ Пражскомъ, и посилаемъ зъ нашей Рады руской честныхъ членѣвъ: Іоана Борисѣкевича заступника предсѣдателя рады, Григорія Гинѣлевича Доктора Богословія, и Алексея Заклѣнського Академіка Львовского, абы зъ Вами обрадовали надъ всѣмъ, що для добра Славянскихъ Народѣвъ потреба, и якъ намъ въ томъ важномъ часѣ одродження народного дѣлати приналежитъ. Тымъ нашимъ посланникамъ даемо полномощество до всѣхъ дѣланій не противлящихъ ся цѣлости Панства Австрійского, и выреченой од насъ вѣрности ко Великодержавному Габсбургскому Дому, нашимъ конституційнымъ свободамъ и милѣи намъ завше народности нашей, а Васъ молимъ абысьте ихъ радо примили, и при Вашихъ обрадахъ, въ которыхъ правѣсть и любовь братня буде предводити, и о нашей доли приязно погадати зволили. Въ Львовѣ дня 21 мая 1848. Именемъ Рады народнои руской Михаилъ Кузіемскій 1. заступникъ предсѣдателя, Теодоръ Леонтовичъ, секретаръ Рады, Іосефъ Бриклѣнскій, академікъ, Юліусъ Выслобоцкій, членъ Института Ставропигіянського и рады народнои руской“. (Архив Нар. чес. музея в Празі, копія в мене).

Основні точки „відозви“ з 10 мая 1848 р., що ними мали руководити ся делегати на нарадах зїзду, ось які. Українці галицькі належать до 15 мільйонного укр. народа, з чого півтретя мільйона живе в Галичині. а) Задачею нашою буде заховати віру і зрівнати наш обряд, права церкви і духовенства з правами других обрядів; б) Розвивати і підносити нашу народність у всіх її частях: образованнем мови, заведенням її у всіх школах низших і висших, видаваннем часових писем, удержуваннем переписки з нашими і іншими славянськими письменниками, поширеннем добрих і пожиточних книжок в укр. мові, і сильними заходами ввести і поставити на рівні нашу мову з іншими в урядах і т. д.; в) Будемо чувати над нашими конституційними правами, слїдити за потребами нашого народа і шукати поправи нашого буття на дорозі конституційній, а наші права постійно і сильно боронити від якої-небудь напасти і обиди. Зазив до вірности династії, бо тільки під покровом Австрії можуть скрипити ся наші права і народність та розвинути ся свої сили. Як із одної сторони буде нашим обовязком боронити наші права і народність проти всіх замахів як домових так і чужесторонніх, так із другої сторони з тими, що попри нас дбають про своє добро і народність, жити в згоді і єдности, як щирі сусїди одної землі. (Зоря Галицька, 1848, ч. 1).

Яків Головацький дістав поклик разом із листом від свого приятеля Карла Запа з дня 3 V 1848 р., де останній пояснив коротко цїль зїзду. Порозумінне всіх Славян для оборони проти німецької бюрократії, забезпеченне інтересів кожного славянського племені з окрема, спільна оборона, переміна Австрії у свобідну, від чужої політики незалежну, славянську державу. „Starej se, — додає — aby z Wašich lidí co nejvíce sem do Prahy přijeli, neboť Halicko-Ruské záležitosti potřebují zvláště statných obránců“. Небезпеки нема при тїм ніякої, цїсар дав конституцію, а яку її собі зробимо, таку будемо мати. Що дав нам Чехам, мусить дати і іншим Славянам. Про се подбаємо¹⁾. Головацький розвинув на Покуття живу агітацію та довів до того, що дня 16 мая 1848 р. вибрано на славянський зїзд делегата, яким мав бути о. Тадей Вірський парох Попельник. Покутське духовенство подало до львівської гр. кат. консисторії просьбу (з датою: Въ Рожнові дня 19-го мая 1848 р.) дозволити деле

¹⁾ І. Созанський, ор. cit., ст. 120 - 21; Кореспонденція Я. Головацького, ор. cit., ст. 241.

готови виїхати в Прагу. Воно між иншим писало, що в Празі збираєть ся „Соборъ“ австрійських Славян, на котрім на основі наданої конституції мають бути розважені і узаконені всі діла, доторкаючі австрійських Славян взагалі, а кожного славянського племені зокрема. „Ниже подписавші ся узнавая важность сего времени сердечно желаютъ имѣти участь въ томъ всеобщемъ Слов. соборѣ, для заступленія дѣлъ тыкающихся нашей Галицко-русской вѣры, языка и народности, и всѣхъ природныхъ правъ передъ лицемъ Славянскихъ посланниковъ“¹⁾). Рівночасно віднесено ся в тій справі і до Головної Ради. М. Куземський відповів іменем Ради, що хоч без попереднього порозуміння, бачить згідність намірів що до висилки делегації в Прагу. Рада узнала за добре і потрібне вислати зпоміж себе трех членів, які би заступили на зїзді Українців. Здаєть ся, що гідно заступлять. Хоч думано над тим, що було би добре, як би ще хто більше на зїзд поїхав, рішено вкінці вислати трех. Чи потрібний ще четвертий делегат, се лишаєть ся розвазі покутського духовенства²⁾). Про вибір Вірського повідомив Я. Головацький Карла Запа листом з дня 19 V 1848 р., де просив увести і представити того довіреного мужа славянському зібранню і дати йому всі потрібні поучення³⁾). Як великі надії звязував зі зїздом Я. Головацький, показує його лист до брата Петра з 13 (25) V 1848 р., в якому переповів за Запом ціль зїзду і додав: „Отъ що дѣе ся — дай Боже чтобы гараздъ повелося — тамъ и наша надѣя, наше спасеніе... братъ брату не дастъ загибнути“⁴⁾).

Іван Бірецький писав своїому приятелеви К. Запови дня 20 V 1848 р.: „Радостию многию возрадовало ся сердце мое, обачивши имя твое медже пѣдписами вѣдозвы, взываючой всѣхъ братѣвъ Словенскихъ на 31-го мая до старосвѣцкои городѣвъ матери Праги. Не сумнѣваюсь, що всѣхъ Словенъ заступники на голось той до Васъ поспѣшатся, але ктожь поѣде зо стороны Русинѣвъ Галицкихъ? кто промовить за нами слово ласкавое? Тяжко кто зъ нашихъ буде притомный нарадамъ Вашимъ⁵⁾), бо нема кому обняти справу русскую, нема кому зъ нашихъ поговорити купно съ Вами о общихъ спра-

¹⁾ Idem, ст. 121; Кoresпонденція op. cit., ст. 244.

²⁾ Іван Созанський, op. cit., ст. 119.

³⁾ Кoresпонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 244—5.

⁴⁾ Idem, ст. 249.

⁵⁾ Живучи в далекій закутині, Бірецький не знав про постанову Г. Р. Р.

вахъ великой Словеньщины. Таке теперѣшне положеніе наше! Коли всѣ народы тѣшать и радуются, оденъ толькo Русинъ смутный и невеселый — не чудуй же ся и теперъ брате, що туга лієся изъ серця моего“. Бірецький сподієть ся, що инші Славяни і зїзд будуть помічні для української справи. „Правда тое брате любезный! що мы теперъ дуже слабїи, але чи не маємо рѣднихъ братѣвъ Словеньскихъ, котри подади намъ повинни руку помочи, и спомагати насъ въ потребѣ? По грошику вдовинѣмъ звержетись на насъ, подасте по щепику изъ вашой землѣ, а мы всьо зъ сердечною подякою приймемо, на нашій краснѣй и плодови́тій посадимо землицѣ, розмножимо садокъ красный, и благословити будемъ Васъ на вѣки“!... „Прецѣ и о насъ спомянѣть — просить Бірецький — въ Вашихъ розговорахъ, и насъ узнайте за своихъ братѣвъ, хоць въ рядѣ остатныхъ? Бо такъ Богъ изъ первовѣка розположивъ, щобъ насъ було пять братѣвъ Словеньскихъ... Ты брате! бувъ у насъ и всьо добре знаєшь, Ты и тое знаєшь, якъ сердечно Русинъ любить всѣхъ Словенъ, ты найдешъ ласкавыхъ слѣвъ поговорити прїязно о насъ... Зверни увагу въ тѣмъ смислѣ на насъ, якъ тутки щиро и справедливо¹⁾ ти пишу, не обявляючи навѣтъ имени моего, бо если такъ буде пѣзнійше якъ е теперъ у насъ неохибно станемось поталою братнои незгоды“. Напиши менѣ по скѣнченѣмъ соборѣ, що доброго урадите на немъ, а знаєшь що всьо зъ того дуже буде занимати мене. — „Поздорови вѣдь мене — кінчить — П. П. Шафарика и Ганку, котрыхъ хоць не зъ лица знаю но въ подобизнахъ все на нихъ позираю. А може и батько нашъ Кольляръ буде у Васъ? Поздорови цѣлый соборъ словеньскихъ мужѣвъ. Честь и поздоровленіе имъ одъ всѣхъ Галицкихъ Русинѣвъ!. Твоѣй щирѣй прїятель Иванъ Бѣрецький з Бахуря“²⁾.

Йосиф Левицький з Заболотова думав, що на зїзді українська справа „великую подпору одержати може.“³⁾. Зїздомъ інтересували ся теж Денис Зубрицький⁴⁾ і Иван Головацький, тоді військовий лікар у Веронї⁵⁾.

¹⁾ Підчеркнено мною.

²⁾ Лист в Архиві нар. чес. музея в Празі, копія в мене.

³⁾ Иван Созанський, ор. cit., ст. 120; Кореспонденція Я. Головацького, ор. cit., ст. 250.

⁴⁾ Лист до Як. Г-го з 8 (20) V 1848; Кореспонденція, ор. cit., ст. 245.

⁵⁾ Лист до Як. Г-го з 8. VI 1848; Кореспонденція, ор. cit., ст. 258.

Із що-йно поданих матеріалів виходить, що галицькі Українці справою славянського зїзду не тільки щиро заінтересували ся, але й віднесли ся до питання про участь у ньому незвичайно прихильно. Це мало свої глибокі причини, які лежали в національно-політичному положенню Українців, а головно у польсько-українських відносинах у Галичині, яким ми приглянули ся висше. В боротьбі за свої національні і політичні права Українці мали сильного і завзятого противника, а ніякого союзника. Прихильність уряду була непевна. Він мав свої інтереси на оці і йому не довірювалось. На славянському зїзді Українці сподівали ся найти союзників у інших славянських народах і при їх підмозі та у злучі з ними добити ся усіх конституційних прав, та чи за згодою Поляків чи без їх згоди положити раз на все кінець польському пануванню на українській землі та польським претенсіям до неї. Славянський зїзд був для Українців першою нагодою заявити перед ширшим європейським світом самостійність свого народа і окремішність від польського та російського, а головно український характер східної Галичини, про що Європа мала лиш фалшиві і односторонні інформації польської преси і польських політиків. Вкінці Українці дивили ся на зїзд із увагою не тільки на свої інтереси, але й інтереси цілої австрійської Славянщини. Іншими словами, у них була жива ідея політичної славянської взаїмности. Обяв наскрізь природний, як природний він був у Чехів, Словаків, південних Славян і т. д. в їх боротьбі не тільки за права політичні, але й за можливість єствовання народности. Ся ідея найшла серед галицьких Українців знаменито підготовлене поле ідеєю літературної взаїмности, яка, починаючи граматиком Іваном Могильницьким, виразно пробиваєть ся у культурній праці 30-их і 40-их років.

Українці віднесли ся до зїзду з повним довірем, на що вплинула головно та обставина, що скликували його Чехи. Чехи тішили ся серед Українців у Галичині в 30-х і 40-х рр. широкою симпатією; довірем і пошаною. А здобули собі їх своїми науковими і літературними працями, на котрих росла українська національна свідомість, своєю живою перепискою, звязками приязни і знайомости та тою щирою прихильністю, з якою відносили ся до українського народу та його культурних змагань.

Від галицьких Українців виїхало на зїзд тільки трох офіційних делегатів, а саме Іван Борисикевич¹⁾, о. д-р Григорій

¹⁾ Іван Борисикевич родив ся 1815 р. в Увселі гусятинського по-

Гинилевич¹⁾ і Алексій Заклинський²⁾). Четвертий вибраний, о. Тадей Вірський, не виїхав. Властивої причини не знаємо. Ледви чи консисторія не дозволила йому їхати. Можна здогадувати ся, що Вірський уляг постороннім ворожим впливам. На такий здогад наводить мене лист о. Йосафата Кобринського до Як. Головацького з дня 8 VI 1848 р.: „Дивися абысь поїхал до Вѣдня бо що собѣ уробимо то будемъ мати уже дармо надѣяти ся на другихъ... що разъ бѣльше враждують на насъ враги, перше певно — нынѣ тайно — а то намъ ще гѣрше шкодливе. Вѣрській либонь за ангажовався до нихъ“³⁾). Перед відїздом до Праги делегати представили ся намісникови Ф. Сталіонови, котрий згодив ся на їх поїздку і написав намісникови Чех, що вони дійсні й виключні повновласники українського народа в Галичині⁴⁾). Українські делегати прибули до Праги дня 29 мая⁵⁾), А. Заклинський у народнім костюмі⁶⁾).

віта, в священничій родині. Скінчив правничий виділ, але ізза слабого здоровля осїв на невеличкім батьківськім господарстві. Один з визначніших українських організаторів в 1848 р. Заступник голови Г. Р. Р., провідник депутації до Оломуца, організатор „зїзду руських учених“, гвардій, галицько-руської Матиці, посол до Державної Ради і соїму. Живий і щирий робітник та завзятий обороненець народньої справи. Ізза недуги очий переїхав до Відня; там і помер 30 сїчня 1892 р. (Зоря 1892, ст. 80). Про його трагічну смерть (Іван Франко, ЗНТ, т. 93, ст. 84). З нагоди його делегації на зїзд писав О. Гіцкевич до І. Федоровича 4 VI 1848: „Також до Праги на зїзд Славян поїхало декілька наших. Святоюрські Русини також від себе вислали Борисікевича і мабуть іще когось иншого. Дивну ролю грає той Борисікевич; ніколиб я не був подумав, що знайдемо в нїм ворога, бо вважав його завсїгди чоловіком добрим і освіченим, а про те змаганя і діяльність партії, до якої він тепер прилучив ся, гавнебні і погубні для самих Русинів“. (Д-р І. Франко, Причинки до історії 1848 р., ЗНТ, т. 88, ст. 112—113).

¹⁾ О. д-р Григорій Гинилевич родив ся 1809 р. в Яворові. Помер на становищі крилошанина в Перемишлї в 1871 р. Блище про нього гляди „Слово“ 1871, ч. 92 і 1872, чч. 54—58. Готова розвідка про нього вийде зпід пера проф. К. Студинського.

²⁾ О. Алексій Заклинський родив ся 1819 р. в Озерянах, помер 1891 р. як парох в Старих Богородчанах. Біографічні вістки в його „Записки, оп. cit.“, некрольог у від. „Науці“ 1891, 158—9.

³⁾ Кореспонденція Я. Головацького, оп. cit., ст. 260.

⁴⁾ Записки Заклинського, оп. cit., ст. 47.

⁵⁾ Narodni Noviny, Прага 1848, з 30 V, ч. 46.

⁶⁾ А. Заклинський, оп. cit., ст. 47.

III.

Зізд.

Організація зїзду. — Уконституування польсько-української секції. — Псевдоукраїнська делегація. — Відкриття зїзду. — Промова Борискевича. — Програма нарад.

Чехи повитали славянських гостей гостинно і величаво. Коли в салі Жофіна славянські представники склали привіт від своїх народів у своїй рідній мові, одушевленне зібраних переходило в голосну овацію¹⁾.

Відкриття зїзду відложено з 31 мая на 2 червня, щоби можна було покінчити організаційну роботу після приготовленого порядку зїзду²⁾, зладженого Шафариком. Згідно з порядком зїзду на мужів довіря польсько-української секції визначив підготовний комітет Юрія Любомірського, Маврикія Країнського і Івана Борискевича. Секція польсько-українська уконституувала ся дня 1 червня. Голова: Карло Лібельт, його заступник Григорій Гинилевич, писар Антін Валевський, заступник Алексій Заклинський. Делегатами вибрано: до секції чесько-словацької В. Гржибовського і Л. Лукашевича; до секції південно-славянської В. Цибульського і Михайла Бакуніна. Делегатами на секцію п.-укр. були із секції ч.-слов. В. Штульц і Карло В. Зап.

¹⁾ Dr. Zd. Tobolka, op. cit., st. 99.

²⁾ „Порядок зїзду“, зладжений по чеськи, польськи і хорвацьки, обіймає 22 точок. Члени славянського зїзду були поділені на три секції: 1) Чехів, Мораван, Словаків і Чехів Шлезька; 2) Поляків, Українців і Поляків Шлезька; 3) Словінців, Хорватів Дальматів і Сербів. Для зорганізування кожної секції підготовний комітет визначив дня 30 V мужів довіря, або комісарів, по трох для кожної секції. Вони рішали про прийняття зголошених в склад секції, а кожний приятий голосував уже над прийняттям слїдуючого і т. д. По скінчених вписках секції мали уконституувати ся, вибираючи голову* і його заступника, писаря і його заступника. Тоді секція була вже зорганізована, а задача комісарів скінчена. Кожда секція вибирала 16 членів великого збору. 1 кандидата на президента зїзду, писаря і заступника. Щоби секції були в порозумінню, кожда делегувала по 2 членів до інших секцій, без права голосування. Члени одної секції могли бувати на нарадах другої секції. Президент зїзду і його заступники, секретарі зїзду і їх заступники становили малий збір. Рішення цілого зїзду западало за згодою усіх трох секцій, в противному разі був се тільки прояв волі секції. В разі незначних ріжниць у внесках секцій малий збір предкладав їх великому зборови для вирівнання. На святочному відкритті зїзду мали промовити від кожної секції один або два вибрані речники. (На підставі польського тексту: Porządek zjazdu słowiańskiego w Pradze“ 1848, Maia 27), Архив нар. ч. муз. в Празі.

із секції півд.-слов. Д. Кушльян і М. Прица. Члени великого збору із секції п.-укр.: Л. Сапіга, Л. Стецький, К. Маліш, Ю. Дзедушицький, М. Країнський, Р. Стальмах, А. Горчинський, А. Кохановський, А. Лукашевич, К. Ценглевич, А. Заклинський, В. Брандис, К. Мідович, О. Мілорадов, Г. Гинилевич, З. Поглодовський. Заступники членів великого збору: А. Гельцель, В. Гржибовський, А. Котуля, С. Целярський, К. Горох, Г. Бачинський, В. Завадський, Ф. Бухвальд. Члени малого збору: Юр. Любомірський заступник президента зїзду, К. Залеський секретар, І. Борисикевич, заступник секретаря¹⁾ А. Заклинський пише у своїх „Записках“²⁾, що „ледви почали ся наради конгресу, явила ся друга руська депутація з Галичини“. Записка на стільки неточна, що друга делегація прибула перед відкриттям зїзду. Назвиска членів другої делегації находимо у списі членів секції, який був у головному вже готовий 31 мая³⁾, та у памятнику зїзду⁴⁾.

Те, що Г. Р. Р. рішила вислати своїх делегатів на зїзд до Праги, дуже занепокоїло галицьких Поляків. „Instrukcyja dana, obecnie delegacyi do Pragi przez toż sobranie (с. є. Г. Р. Р.) wysłanej, stała się powodem powtórnego i nader licznego zgromadzenia Rusinów, na którym postanowiono utworzyć komitet ruski“ (с. є. „Руський Собор“)⁵⁾. Зем'ялковський пише в своїх споминах, що Рада народова, видячи „gotowość Sto-Jurców do udania się na zjazd praski, postanowiła wysłać także ze swej strony reprezentantów do Pragi, lecz bez szczególnego, upoważnienia i tylko jako prywatnych, by nie zostawić Ruteńcom wolnego pola do popisywania się kłamstwami, jакiemi się odznacжали od samego początku swego іstnienia. Posłano więc szczególnie Rusinów prawdziwych, wiernych wspólnej matce, by zdradą Sto-Jurców w tem jaśniejszem wykazać światle. Pojechali więc Cieglewicz, Eunarowicz⁶⁾, Dobrzański, Chojecki, Siemiński, Sawczyński, Stecki, Lubomirski i inni,

¹⁾ Повідомлення п.-укр. секції до ч.-слов. секції з дня 2 VI 1848 р. Архив нар. ч. музея.

²⁾ Op. cit., ст. 49.

³⁾ Tobolka, op. cit., ст. 99.

⁴⁾ Pomnik sjezdu slovanského w Praze w čerwnu 1848, Нар. ч. музей, Ркп. відділ Шафарика епг. IX, Е. 26.

⁵⁾ D. N: ч. 66.

⁶⁾ Pamiętniki, Cz. II, ст. 31—2. При сій нагоді належить справити, що Чехи звернули ся до Українців не тоді, коли Поляки відмовили своїй участі у зїзді; як пише Зем'ялковський, але рівночасно. Так само невірне і те, будіж Поляки рішили не брати участі у зїзді. Невірне й те, ніби то

podczas gdy Śto-Jurecy wysłali Zaklińskiego, Borysiekiewicza i ks. Ginllewicza¹).

: Інтересна в тім згляді, хоч у деяких подробицях невірна, записка Заклинського²). Читаємо там, що Поляки, довідавши ся про висилку в Прагу української депутації, названої ними „święto-jursk-ою“ налякали ся, щоби ті „святюрці“ не продали в Празі „Polskę w dawnych granicach“. Вибрали на борзі кількох мужів із колишньої української шляхти, т. є. gente ruthenos natione polonos, а саме князів Сапігу і Любомірського, графа Дідушицького, адвоката Поглодовського, якогось Криницького³) і ще одного полякуючого Русина, котрого імени собі не пригадую. Тим псевдо-українським депутатам дали Поляки повновласть від українського народа і вислали їх у Прагу⁴). Приїхавши в престольний чеський город, та депутація заявила себе заступницею українського народа в Галичині. Шафарика здивувала та депутація з грамотою повновласти і він для вияснення справи прочитав і нашу й псевдо-українську повновласть на зібранню, на котрому мали вибрати ся комісії для кожної на конгресі заступленої австро-славянської народности для виготовлення петиції до монарха в ціли наділення кожної народности повною рівноправністю в школах і урядах. Коли Шафарик, як президент конгресу⁵), прочитав нашу, а відтак псевдо-українську грамоту повновласти і просив нас о виясненне, забрав голос, як гість, Поляк Ян Добжанський, бувший редактор Gazet-и Narodow-ої, і доказував, що шляхотські делегати — се дійсні заступники українського народа в Галичині, а ми лиш клерикальна świętojurska кліка, не репрезентуюча українського народа⁶) і т. и. В своїй мові уживав

делегация, про яку згадує З., мала характер чисто приватний, без особливого уповажнення.

¹) Евнарович не виїхав, Добрянський, Хсєцький, Семінський, Любомірський не виступали в імени Українців.

²) Op. cit., ст. 49—51.

³) Криницького в Празі не було, він був членом R. N. у Львові.

⁴) Ся інтрига найшла відзвук у памфлеті „Pieśń o Marach Święto-Jurskich przez M. D. Napisano 30 Maja 1848. Wtór do téj pieśni przez Rusina. Napisano dnia 31 Maja 1848“.

⁵) Президентом зїзду був Палацький, Ш.—к був головою ч.-слов. секції. Справа повновластей могла бути дискутована тільки в підготов. комітеті.

⁶) Так само характеризує українську делегацію і учасник зїзду Морачевський. По його словам Г. Р. Р. „poczawszy się wazyc z Radą polską Galicyi codzień bardziej występowała w duchu austryackim, wyda-

Добжанський перекручених фактів, історичної неправди і ображуючих нас інсинуацій¹⁾.

По нім забрав слово наш делегат Іван Борискевич, пояснив історично і політично наші відношення до Поляків і псевдо-української шляхти в Галичині і так опрокинув мову Добжанського, що він із своїми незваними краянами покрились соромом, а зібрані Славяни висказали нашому бесідникови признание і зрозуміли наше незавидне положення з причини Поляків у Галичині. В дальшій дискусії над компетенцією української і псевдо-української делегації забрав слово А. Заклинський, котрий сказав: „Від коли за часів пановання Польщі наші бояри ізза матеріальних зглядів перейшли на латинський обряд і оставили свій нарід, вони ні разу не заявили волі вернути до свого рідного обряду і репрезентувати свій нарід. Ми були би тому дуже раді і щасливі. Може бути, що нинішній славянський зїзд пробудив ту спасенну думку в душах наших вельмож і тому ставлю внесок, щоби обі делегації злились в одну і заступали ту цілий український нарід в Галичині. Внесок прийняло ціле зібрання і вибрано комісію для справ українських, в якій склад по взаїмнім порозумінню увійшло шістьох членів, а саме три делегати: Г. Р. Р., а від шляхоцької делегації кн. Сапіга, кн. Любомірський і адвокат Поглодовський“²⁾. Комісія уконституовалась, вибираючи головою кн. Сапігу. В той спосіб українські делегати мали у ній перевагу. Побіч комісії української була окрема комісія польська“).

wala odezwy wyrzekające na dawny rząd cudzoziemski, to jest Polski i chwaliła opiekę późniejszą łagodną, to jest austryacką po rozbiórce Polski, a zaczęła układnie wzdychać do pobratania się ze Słowianami innemi. Od Rady téj przybyło na kongres słowiański do Pragi kilku deputowanych i żałować trzeba, że ksiądz kanonik przemyski Giliniewicz nieprzyjechał z mandatem od jakiego grona Rusinów, któreby niebyło kupą zorganizowaną przez biurokracyę niemiecką Słowiańszczyzny całój zażartą nieprzyjaciółką, bo zacością swoją mógł Giliniewicz zupełnie zasługiwać na zaufanie ludzi niezawisłych“. (Moraczewski, op. cit., str. 29).

¹⁾ Рівночасно кружили по Львові поголоски, що української делегації не прийнято на славянському зїзді. (Зоря Галицька 1848, стр. 42).

²⁾ Невірно. Заклинський, списуючи спомини пізно, забув і помішав неодно. Від шляхотської делегації належали до укр. комісії Лідушицький, Стецький і Сапіга. (Лист Г. Гинилевича, Діло 1883 р. ч. 61). За З—м. подав хибно склад комісії теж д. Іван Кревецький (Поділ Галичини, ЗНТ. т. 94, стр. 65).

³⁾ Членами польської комісії були Бухвальд, Гельцель, Країнський. Любомірський, Маліш і Мідович. (Лист Гинилевича, Діло 1883. ч. 61)

Дня 1 червня великий збір представив ся намісникови краю гр. Л. Тунови¹). По обіді того самого дня вибрано через аклямацію президентом зїзду Ф. Паляцького²).

Святочне відкриттє зїзду відбуло ся дня 2 червня³). Члени й гості зїзду зібрали ся в Народньому чеському музеї. Відси поважним походом пішли до Тинського храму, де перед статуями славянських первоучителїв Кирила і Методія священник Штульц виголосив горячу проповідь. Відси удали ся в салю Жофіна, прибрану в національні прапори усїх славянських народів Австрії, а посередині чорножовтий прапор монархії. Зїзд відкрив ізза неприсутности президента підготовного комітету гр. Туна⁴), його заступник Ян з Нейберка, проголосив імя вибраного президента зїзду Паляцького та заявив, що завданне підготовного комітету скінчене.

Президент зїзду Ф. Паляцький повітав зїзд одушевленою промовою⁵). Сповнив ся гарній сон. Славяни братають ся. Єднає їх почуттє волї, братньої любови і єдности. Воля вроджена Славянам. Цїль зїзду пригадати схвильованому світові просту але відвічну правду: „не роби другому, що тобі немиле“, се боже жерело всякого права і справедливости. Просить вести наради для добра краю і народа в дусі волї, єдности і мира.

Наступили промови представників поодиноких народів. Від Поляків Любо мірський хвалив цїль злуки Славян, котрі виступлять тепер як третій європейський нарід, але зроблять більше для правдивої людскости ніж народи германський і романський, бо Славяни бажають тільки рівности всїх людей і народів. Думка федерації запевнює світ про чистість нашого наміру. Ми не бажаємо боротьби, з котрої користають тільки деспоти, але не хочемо спокою за цїну волї. За волю ми готові бороти

¹) Tobolka, op. cit., ст. 100. „Rada narodowa“ писала об тим: „Gdy wszyscy kongresowi Słowianie oddali mu (с. є. Тунови) wizytę jako prezydentowi Czech, tenże ze wszystkimi rozmawiał uprzejmie, do Polaków ani się zbliżył, chociaż byli między nimi dawni znajomi ze szkół“ (ч. 47).

²) Tobolka, op. cit., ст. 100.

³) У Хоєцького, op. cit., ст. 306, хибно 3 червня, т. є. в ССМ. 1848 II, ст. 6. „Historická zpráva o sjezdu slowanském.“

⁴) Тун боронив засади порядку зїзду, що неавстрійські Славяни можуть бути тільки гістьми. Колиж орядок змінено, даючи неавстр. Славянам, головно Полякам, права дійсних членів зїзду, Тун усунув ся.

⁵) Цїла промова в вид. Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Jan M. Černý. Пр. 1888, ст. 15—17.

ся, придержуючись засади, не роби другому, чого сам не хочеш. Ми шукаємо тільки моральної перемоги над іншими народами, але за нею прийде й фізична, як хтонебудь посягне на наші права. Пробу першої федерації зробила Польща, але вона не повела ся, бо не була оперта на загальній свободі. Нині поучені тяжким досвідом мусимо подбати, щоби останній славянський невільник був також останнім невільником на світі, і щоби наш зв'язок був справедливим святим зв'язком¹⁾.

Я нарочком навів польську промову докладнійше, щоби можна легше зрозуміти становище, яке на зїзді заняли Поляки зглядом Українців. Поминаючи промови інших речників, які пояснювали ціль зїзду і малювали положення своїх народів і їх бажання, подам промову речника Українців по усім доступним мені жерелам. Від Українців промовив Іван Борискевич²⁾: „Що один бесідник (с. є. Хорват Топальовіч) переді мною сказав про свій нарід, що є тільки на папері, того на жаль, не можемо сказати про свій нарід український³⁾. Наш нарід не був доси ані на папері. Але і він домагаєть ся своєї народности і просить вас, дорогі славянські брати, щоби ви прийняли його до своєї федерації. Доси ми були вправді з вами в одній державі, але несаможиттєві. Ми виступали все тільки з німецькою заслоною. Ми Українці⁴⁾, як кождий інший нарід, вірно віддавали для Австрії все і лили кров, та не зазнавали тої долі, що інші народи. Але нині жадаємо бути учасниками всіх свобод і домагаємо ся, щоби під спільною гарантією всіх славянських народів стояла теж наша самостійність і свобода. Ми жадаємо, щоби один чоловік був рівний другому, а один нарід рівний другому народови⁵⁾. По запискам Войтїха Шафарика, Борискевич говорить за Українців. Пригадує, що їх доля найсумнійша зі всіх, тому що гнетуть їх власні брати, самі Славяни. Висказує переконання, що сї останні будуть для них справедливі. Голосні оклики: так єсть; так єсть“⁶⁾. По словам Тобольки, від Українців промовив

1) Národní Nowiny, 1848 р., ч. 52.

2) Первісно мав промовити Г. Гинилевич, „але що в день запровадження 2-го червенця — запевне щом цілу ніч не спав — раптом єм заслаб, промовив за мене коротко Борискевич“ (Лист Гинилевича, Діло 1883, ч. 62).

3) „maloruském“.

4) Rusíni.

5) Národní Noviny; ч. 54.

6) Veřejné zasedání slovanského sjezdu v Praze dne 2 června 1848, 10^h ráno. Iz записок Vojtěcha Šafaříka.

І. Борисикевич. Просив признати, що Українці нарід самостійний і мають право належати до федерації славянських народів. Українці не бажають нічого більше понад те, чого жадають інші славянські народности, а саме: бути учасниками всіх свобод і мати те саме значінне, що і інші народности¹⁾. По словам Черного, Борисикевич нарікав на сумне положенне Українців²⁾. Найцінніші для нас змісти промови подані сучасними Národníми Novín-ами і Шафариком. Виходить, що Борисикевич однаково виступив проти гнету польського, як і німецької бюрократії, заявив самостійність українського народу, жадав тих самих прав і свобод, що їх мають інші народи, просив прийняти Українців у славянську федерацію і заявив ся за рівністю усіх людей і народів.

Святочне засіданне закінчив сильною і горячою промовою³⁾ Павло Шафарик. Революція злучила Славян. Власть штиків і шпівнів скінчена. Коли інші народи становлять про нашу будучність, пора зробити нам те самим. Німці, Мадяри і Італійці рішили, що ми не гідні повної волі і висшого політичного життя тільки тому, що ми Славяни. Се наші гнобителі, вороги душ наших. Покажм, що ми доросли до волі, а ні, то краще скоро перейдм на Німців, Мадярів, Італійців, щоби не бути тягаром другим народам і не перенести нашої ганьби й пониження на наших синів. Або доведм до сього, щоби з правдивою гордістю сказати перед народами: Я Славянин, або перестанмо бути Славянами. Моральна смерть, найгірша смерть! Без боротьби нема дороги з рабства до волі, або побіда і вільна народність, або чесна смерть, а по смерти слава⁴⁾.

Того дня на спільному обіді підношено тоасти в честь многих присутних і неприсутних визначніших Славян і співано „pravoslovanské „Mnohája léta“ hlučným chorem“⁴⁾. Другого дня, 3 червня, почали ся річеві наради зїзду в секціях. Наради мали вести ся після виготовленої програми, щоби осягнути сконцентрованість нарад у всіх секціях. Заки приступимо до обговорення нарад у польсько-українській секції, не можемо не подати програми бодай у найосновніших точках.

1) Tobolka, op. cit., ст. 105.

2) Černý, op. cit., ст. 18.

3) Ціла промова у Черного, op. cit., ст. 18—20.

4) Národní Noviny 1848, ч. 54.

Програма предметів нарад славянського з'їзду¹⁾. В останніх тижнях перетворюють ся майже усі європейські держави. Всюди ходить о усуненне самовільних правительств, о більшу участь народа в управі, о державні права гнетених народностей. Ми австрійські Славяни не вступили на ту дорогу аж під чужим впливом. У нас стремління до конституційної волі історичне і первісне. Останні події у Франції і т. д. тільки прискорили наше рішення. Старий режим у нас упав. Ходить о нову будову при зужиткованню старого матеріялу. В так бурливих часах ніяке правительство не в силі само перевести нового устрою. Народи для самозаховання мусять подбати самі, щоби завести новий лад і охоронити добуту що-йно волю. Сей обовязок спадає передусім на австрійські народи з огляду на почате вже розпаданне австрійської держави. Захваймо те, що дасть ся захвати, щоби ми не розпали ся на самі дрібні й слабі части, які легко може здавити ворог, західний чи східний. Найпевніша поміч для нас самих і для певного зєдинення держави — се спорідненне славянських народів. Для осягнення спільних цілей скликано славянський зїзд.

I. Про значінне Славян в австрійській державі і їх взаїмні відносини. У хвилі, коли відпало льомбардсько-венецьке королівство, коли цісар покинув столицю, а між Мадярами і південними Славянами настає народний бій, ми Славяни не можемо бути тільки розкиненими глядачами подій, що загрожують єствованню держави, а нас можуть стягнути в пропасть заглади. Міністрам нема що довіряти. Їм не вірить сам монарх. Вони думають по німецьки і їх замисли готують Славянам згубу. Єдине спасенне у тісному звязку народів, який вратає їх державне єствованне і конституційні свободи. На тій підставі предкладаємо, особливо славянським народам держави, звязок для взаїмної оборони і скріплення, щоби австрійська держава могла скріпити ся як звязкова держава. Забезпечуємо собі взаїмно конституційні свободи, ненарушенне народности і зобовязуємо ся собі помагати, якби одному членови звязку грозила небезпека утрати чи конституційних свобод чи народньої самостійности. Так вирівнають ся національні спори

¹⁾ Програма була видана по чеськи, польськи і німецьки. Се був тільки необовязуючий проєкт. Користую ся оригінальним примірником у чеській мові: „Program předmětů, o nichž se na slowanském sjezdu rokovati má“.

в державі, а народи удержать між собою порядок і оборонять себе перед чужим нападом.

Перше питання: чи брати за заключенням славянського звязку, а як так, то під якими услівями?

II. Про відносини славянських народів до інших народів австрійської держави. Наш звязок є звязок вільних славянських рівноуправнених народів. Він не може поневолювати інші народности. Се не лежить у природі Славян. Подаємо руку Німцям, Мадярам, Італійцям, як що схотять злучити ся з нами в ціли забезпечення австрійської звязкової держави. Усі народи порозуміють ся на народнім соймі у Відні. На доказ, що поступаємо послідовно, протестуємо проти гнету славянських народностей на Угорщині. Вони мусять дістати рівноправність. Як Мадяри не змінять свого поступовання, прийде до страшної боротьби. І ми проголошуємо, що станемо по стороні наших побратимів не тільки тому, що се нарід братній, але й тому, що за ними право.

Друге питання, під якими услівями жадаємо створення австрійської звязкової держави?

III. Про теперішні відносини австрійських Славян до інших Славян. Під зглядом політичним можемо висказати нашим співбраттям тільки горяче співчуттє. Якби наше слово мало значінне і поза Австрією, то ми за вирівнаннем російсько-польського спору і за освободженнем Славян із турецького ярма. Коби російський нарід скоро побачив у себе світло свободи! Славянам у Туреччині вже небавом вибе година волі. Сподіємо ся, що саський уряд не знищить малого народа Лужицьких Сербів. Віримо, що Пруси залишать систематичну германізацію славянських країн в Шлезку, Лужицях, західних і східних Прусах. Славянська літературна взаїмність обовязує всіх Славян.

Третє питання: які наші бажання з огляду на неавстрійських Славян і яким способом найліпше піднести славянську науку й мистецтво?

IV. Означенне відносин австрійських Славян до інших європейських неславянських народів. Ходить передусім о відносини до Німеччини. Нічого не маємо проти звязку німецьких земель з Німеччиною. Але ми ніколи не узнаємо над собою зверхности Німеччини. Не узнаємо ніякого зверхника крім цїсаря і короля Фердинанда, а посередником між ним і нами парлямент. Протестуємо проти вибору послів до

франкфуртського парламенту. Маємо повну надію, що всі славянські народи в Австрії відмовлять правного значіння рішенням франкфуртського парламенту.

Четверте питання: чи постанови франкфуртського парламенту мають правне значіння для якої-небудь часті славянської Австрії, а як ні, то як маємо проти того протестувати?

V. Се тільки проект. Як що згодять ся на нього усі три секції, подасть ся його до відома цїсаря окремою депутацією. Найвисше потвердження може прийти дорогою рішень поодиноких соймів.

Пяте питання: чи постанови цїлого зїзду мають подати ся окремою депутацією до відома цїсаря? В Празі дня 27 мая 1848. Від підготовного комітету славянського зїзду.

IV.

Польсько-українська секція.

Протоколи секції. — Склад секції. — Польсько-український антагонізм. — Секція проти програми зїзду, — Проект Лібелта. — Дискусія на великому зборі. — Українські домагання і поділ Галичини на українській комісії. — Бурливе засідання секції і дискусія над внеском укр. комісії. — Песередництво Чехів і Бакунїна. — Польсько-українська угода.

Властива праця зїзду зосередила ся в секціях. Для історії політичної емансипації українського народу в Галичині і для характеристики одного епізоду українсько-польських відносин наради польсько-української секції мають немале значіння. На жаль матеріяли до сього питання неповні, бо недостає нам найважнішого, а саме протоколів засідань. Із листу Й. Іречка довідуємо ся, що з вибухом революційної бурі в Празі дня 12 червня 1848 р. протоколи секції заховано перед поліцією. „Spisy sekcí polské i ostatních — читаємо в листі — odnesl jsem ja sám s vůlí p. Š (с. є. Шафарика) z Museum, nemýlím li se v sobotu po svatodušních svátcích, doma jsem přehledl, oddělil ty kterebych byl nerad položil do rukou vyšetřující komise a odevzdal takto rozdělené p. Š, od něhož pak Polák Celarski spisy sekcí polské vzal, do Lvova odvezl a tam u rady národové složil. Jak se naložilo s českými a jihoslovanskými, je tuším Vašnosti povědomo. V Museum tedy nenašlo aniž odneslo vojsko po tolikem patrání ani nejnepatrnější písemnosti slovanského sjezdu. Cokoli snad našli u jednotlivých oudů polské sekcí, snad u Helela a kn. Lubomír-

ského, v jich přibytceích o tom ne mohou tvrdit, žeby to byly spisy sekci, neboť nemyslím, že by to dovedli dokázati poněvadž spisové sjezdové ne byly vůbec znamenány nijakou obecnou známkou“¹⁾.

Протоколи вивезено справді до Львова і вони дістали ся до бібліотеки Нац. Інститута ім. Осолінських, де їх зложено під сиг. 532. На жаль вони запропастили ся²⁾. Я думаю, що не без причини. Мабуть залежало комусь на тім, щоби вони стали недоступні для публичного ужитку. Матеріяли найдені мною в Празі подам на своєму місці.

Склад польсько-української секції. При іменах членів зазначена народність, **М.** і **WP.** (z Galicyi **М.**, z Królestwa **М.**, z Poznańskiego **WP.**) означає Поляка (Мазур (з Мазовії), Wielkopolanin), **Р** означає Русин, **Л** значить Литовець, — крім сього зазначено: Roszymanin, і без означення народности з „Szlązka“, з „Galicyi“.

Як Українці (Русини) з Галичини записали ся: 1) Бачинський Гаврило³⁾, 2) Борискевич Іван⁴⁾, 3) Ценглевич Каспар⁵⁾, 4) Дідушицький Юліян⁶⁾, 5) Гинилевич Григорій, 6) Коссак Юліян⁷⁾, 7) Ковальський Василь⁸⁾, 8) Кульматицький Михайло⁹⁾, 9) Літинський Венедикт¹⁰⁾, 10) Павловський Іван¹¹⁾, 11) Поглодовський

1) Лист J. Jireška до невідомої особи, без дати. Міркуючи по змістови з червня 1848 р. Нар. ч. муз. в Празі. Архив Шафарика.

2) 532: Kodeks papierowy, pisany w XIX wieku, fol. „Czynności posiedzeń sekcji polskiej i ruskiej kongresu słowiańskiego zwołanego do Pragi w roku 1848“. Rękopism niniejszy zaginął. (Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu narodowego im. Ossolińskich, Dr. W. Kętrzyński II 1886, ст. 604).

3) Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, „обыватель міста Львова“ (Зоря, Львів 1880, ст. 220).

4) Вписаний в пам'ятнику: Івань Борискевичь, Заступник Ради народнои Руской з Галицкои землі.

5) Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, вписаний в пам'ятнику: „Kasper Sieglewicz z Horodenki“.

6) Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик.

7) Про нього не знаємо нічого ближчого, мабуть Українець.

8) Вписаний в пам'ятнику: Ковалски Васил питомец ц. к. конв'єкту В'єденского — за Галичан. В 1847 питомец I року, in convictu vien-nensi (Schematismus univ. venerab. Cleri Archidioec. Metr. gr. c. Leopold. 1847, ст. 219).

9) Питомець IV р. in c. R. convictu vien. (Schematismus univ. venerab. Cleri Dioec. gr. c. Premisliensis, 1848, ст. 181).

10) Питомець II р. in c. R. convictu vien. (Schematismus, ibidem).

11) Питомець IV. р. ibidem.

Зенон¹⁾, 12) Пузина Йосиф²⁾, 13) Сапіга Лев³⁾, 14) Савчинський Жигмонт⁴⁾, 15) Ставковський Лев⁵⁾, 16) Стецький Людвик⁶⁾, 17) Шумлянський Станислав⁷⁾, 18) Волошак Юрій⁸⁾, 19) Заклинський Алексій, 20) Завадський Володислав⁹⁾. Поляків з Галичини — 21, з Королівства — 2, з Познанщини — 10, із Шлезка — 3, з України — 1. Литовець — 1, Росіяни — 2¹⁰⁾. І так окрім трьох делегатів Г. Р. Р. могли боронити на секції українських інтересів ще п'ять питомців. Росіян належало до секції двох: Михайло Бакунін, емігрант-революціонер і Олімпій Мілорадов, піп кольонії старовірів, виємігровавшої з Росії в Галичину на Покутте¹¹⁾.

Ріжниця між членами секції Українцями і Поляками зазначила ся, як сказано висше, вже в дискусії про компетенцію псевдоукраїнської делегації заступати українське населення Галичини. Не без значіння була з того огляду і промова Борисикевича на святочному відкритті зїзду. Гинилевич у своєму листі з Праги дня 9 червня 1848 р.¹²⁾ нарікав: „Немало маємо тут трудів з Поляками, особливо з познаньскими, і з кількома так званими „Rusynami“, як наприклад Sieglewyszom і з Ruzynow, котрого остатного однак не хочемо за Русина uznawати, бо на Русинів, як найбільшій враг повстає. Найуміркованьшим з тих, котрі

1) Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, урядник ц. к. суду.

2) Делегований польською R. N., поміщик.

3) Делегований польською R. N., поміщик.

4) Делегований польською R. N., укінч. студ. філос., член „Руського Собору“, в памят. „Akademik ze Lwowa“.

5) Мабуть делегований польською R. N.

6) Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик, в памят. „z Galicuj cyrkułu stryjskiego“.

7) Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик.

8) Питомець I p. in C. R. convictu vien. (Schemat. un. ven. Cleri Dioec. gr. c. Premisliensis, 1848, ст. 181).

9) Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик.

10) Подаю на підставі оригінального списку: „Szkonkowie sekcyi Polskiej i Ruskiej“ із Архива Нар. ч. музею в Празі. Гинилевич подає число членів 73, а саме „20 Русинів, 20 заграничних Поляків, один Росіянин, а один пруський Шлезак, решта Поляки з нашого краю“ (Діло 1883, ч. 61). Крім числа Українців, інші числа невірні. З виїмкою Борисикевича і Ковальського, інші вписали ся в памятник по польськи.

11) Порівн. Moraczewski, op. cit., ст. 9. Хибно зачислений до Українців в Nar. Nov. ч. 53, і названий провідником Українців, Toužimský, op. cit., ст. 484).

12) Діло, 1883, ч. 61.

тепер признають ся за Русинів, здає ми ся бути князь Сапега. Однак кромі него і всі решта Русини власну носимо кокарду, то єсть „золоте на синім полі, крім того славянськую три-кольороу: синю, червону і білу“. А. Заклинський згадує про сцену підчас повитання студентів і славянських гостей з Відня. Тоді промовив між іншими редактор „Gazet-и Narodow-oj“ Ян Добжанський. У своїй польській промові говорив іменем Галичини, вихвалюючи польський нарід як просвічений і хоробрий, не згадуючи при тім ні одним словом про український нарід, так як би в Галичині жили лиш одні Поляки, а Українців зовсім не було“. Се спонукало українських делегатів повитати гостей іменем галицьких Українців. „Вступивши на трибуну, — пише далі Заклинський“ — замітив я передовсім моему передбесідникови, що говорив іменем цілої Галичини, як би провінції чисто польської, а про український нарід, більшість населення краю, не згадав ні словом. Далі закинув я бесідникови грубе незнання історії або злобну тенденцію укрита перед славянством наш нарід. Відтак представив я коротко історію нашого народа, наші колишні відносини до Поляків і теперішні незавидні відносини в Галичині. Вкінці поручив я наш триміліонний нарід братній дружбі всіх інших австрійських Славян“. Ту промову прийнято з задоволенням і оплесками¹⁾.

Не без значіння була вкінці і та обставина, що Українці говорили тільки по українськи. „На секції як і в інших наших бесідах, так з собов як і з інними Славянами навіть і з Поляками говоримо по руски, якож і наші новії, чи поверхнії Русини, яко то: Дзідушицкий, Стецкий, Поглодовский з нами принаймі тільки бесіднують по руски“²⁾. Се дразнило Поляків³⁾. Та найяркійше зазначив ся польсько-український антагонізм підчас річевої дискусії.

Секції мали вести наради після програми й відповіді найперше на перше питання, чи є за славянською федерацією і під якими услівями. Секції чеська і південно-славянська по живій і бурливій дискусії станули вкінці на австрославянським становищі. Та в польсько-українській секції, в якій рішаючий голос

¹⁾ А. Заклинський, *op. cit.*, ст. 54—56.

²⁾ Лист Гинилевича, *Діло*, 1883, ч. 62.

³⁾ Z pełnomocników rady ruskiej jako wyraźnie nieprzychylni Polakom występowałi Borysikiewicz i Zakliński, zabierali na posiedzeniach głos zawsze w ruskim języku, choć daleko łatwiej było im mówić po polsku (Moraczewski, *op. cit.*, ст. 29).

мали. Поляки, програма найшла опозицію. Поляки занимали во-роже становище проти Німців, але ніколи проти Мадярів. Виступити проти них по стороні південних Славян і Чехо-Словаків, значило посвятити польську програму програмі других австрійських Славян¹). Найбільшу однак опозицію стрінув серед Поляків австрославизм програми²). Ізза недостатчі протоколів не можна подати ні дискусії, ні рішення. Можна тільки здогадувати ся, що польсько-українська секція програму відкинула. Щоби довести до якогонебудь порозуміння між секціями, а Полякам лишити вільне поле для дебат і постанов, поставив Лібельт внесок, щоби випрацьовано нову програму, будьто би для прискорення рішень³). Секція внесок прийняла, а через те спинила дальші наради в інших секціях⁴). Внесок Лібельта обіймав три часті: 1) маніфест до народів Європи, 2) маніфест до монарха, 3) союз славянських народів⁵).

¹) Tobolka, op. cit., str. 116. Надмірний мадарафілізм закинув Полякам дня 3 VI Годжа. „Dozór Genewsko-polski“ в привіті зїздови з 25 V 1848 радить стерегти ся царизму, а „braterskie z Madziarami skojarzyc zwiazki“ (Архив Нар. ч. муз. в Празі).

²) Ibidem. Програма діло Чехів „którzy mieli zamiar podszyc słowiańszczyznę pod tytuł monarchii austriackiej“ (Moraczewski, op. cit., str. 13).

³) Тут пише, що „se vplyvem Liebeltovým a jiných neustupných nepřátel Rakouska mezi Polaky sjezd spustil drahy... čímž se stalo, že se pominula otázka v sekci české již vítězně rozhodnutá: mali se zachování celitosti rakouské vysloviti co zásada sjezdu“ (Lev hr. Thún, Úvahy o nynějších poměrech. Praha 1849, str. 83).

⁴) Tobolka, op. cit., str. 117.

⁵) Projekt obywatela Libelta. Przedmiotem zbioru sławiańskiego będzie: 1) Wygotowanie manifestu do ludów Europejskich, który ma obejmować nasze zasady i nasze cele. 2) Wygotowanie manifestu do Jego c. k. Mości, które ma obejmować żądania ludów sławiańskich w Austrii. 3) Zawarcie sojuszu ludów sławiańskich i obmyślenie środków dla popierania naszych zasad i naszych celów.

I. Manifest Europejski polegać ma na następujących zasadach: 1) Sławianie zgromadzeni na zjazd sławiański biorą za zasadę braterstwo i miłość ludów między sobą do jakiegokolwiek szczepu lub plemienia należą. 2) Biorą powtórę za zasadę, aby odtąd żadna narodowość nad drugą nie panowała, ani nie przemagała na jej niekorzyść. 3. Biorą potrzebie za zasadę budować społeczności swoje na wolnościach i swobodach ludowych, albo już osiągniętych, albo jeszcze się osiągnąć mających, a mianowicie chcą, aby każda narodowość przyjęła, a) Wszzechwładztwo ludu wypowiedające się w izbie prawodawczej jego reprezentantów pod jaką bądź formą rządu, o której tylko sam naród stanowić może, b) Wybory bezpośrednie, a prawo wybierania i wybio-

Внесок Лібелта прийнято в засаді більшістю голосів на великому зборі дня 5 червня і поручено зладженне маніфесту до народів Європи т. зв. дипломатичній комісії. Для опрацьовання другої і третьої точки внеску вибрано 8 VI дві спеціальні комісії. До третьої комісії увійшов теж Гинилевич. Внесок Лібелта, котрий перейшов кілька редакцій, із матеріалом дістали поодинокі секції дня 6 VI, щоби вже дня 7 VI могли прийти на вели-

ralności jak najmniej ograniczone, c) System dwóch izb, ale izba posłanników wybiera drugą izbę starostów ludu z liczby zasłużonych mężów w narodzie. a) wybiera tylko na pewną liczbę lat. d) Urządzenia gminne, a ztąd wybieralność wszystkich urzędników Administracyi, e) Uzbrojenie gminne w straże bezpieczeństwa wiejskie i miejskie z wybieranemi dowódcami w straże narodowe stałe i ruchome wszędzie. Wojsko zaś ma przysięgę składać na konstytucyę, f) Wolność druku publicznego mówienia i stowarzyszeń wszędzie zaprowadzić się mających, g) Prawo, że nikt nie może być uwiezioném, ani na własności uszkodzoném, tylko prawem przekonaném, h) zniesienie kary śmierci i kontskaty majątków, i) publiczne postępowanie i sady przysięgłych w sprawach karnych, k) szkoły państwowe obojga będą publiczne i bezpłatne pod strażą i dyrekcją całego narodu. l) obok swobód religii i narodowości większości mieszkańców przypuszczenie do równych swobód i praw innych wyznań i innych narodowości, m) wolność handlu i przemysłu (перечеркнено), n) reformy społeczne mianowicie ku ulepszeniu stanu ludu roboczego. 3) Biorą początek za zasadę, że pojedyncze plemiona sław. dziś politycznie rozłącz. w jedno naród. plemię złąć się znowu muszą, a zatem że tylko czasowo w nienatur. swoim stosunku zostają. 4) Przyjmują popięte za zasadę, że żadne parlam. niesławiańskie postanowien swoich plemionem sław. narzucać nie mogą. — Manifest ten wyrażać ma następujące cele. a) Rozpowszechnienie powyższych zasad po wszystkich plemionach sław. środkami dozwołonemi, b) Zbratanie wszystkich tych plemion na podstawie tych zasad, c) Sojusz jedności umysłowej sławiańskiej. d) Dążenie do jedności sojuszu handlowego, e) Federacya wszystkich plemion sław. w Austrii pod żadem panującej tamże dynastyi i dążenie do podobnych federacyj innych Sławian, f) Zawarte przymierze że nigdy jedno plemię sław. we federacyi przeciw drugiemu do walki występować nie będzie, ale że i owszem jedno plemię sław. drugiemu wspieszają na pomoc z wrogiem wewnętrznym, o ile będzie mogło. Protestacya przeciwko uciskom na pojedynczych plemionach sław. obecnie jeszcze dokonywanym i odezwa do wolnych ludów Europy, aby w imię świętej zasady wyzwalającej się narodowości owym uciskom koniec położyły. h) Wezwanie ludów Europy do utworzenia świętego przymierza ludów końcem załatwienia sporów między ludami na drodze pokoju i czuwania nad ich swobodami wspólnemi, aby krwawe wojny tak wewnętrzne jak zewnętrzne coraz niepodobniejszemi się stały.

II. Manifest do Jego c. k. Mości obejmować będzie następujące punkta: 1) zasady federacyi ludów sław. pod hasłem panującej dynastyi, 2) stosunek tej federacyi do innoszczepowych ludów pod żadem

кий збір зі своїми внесками¹⁾. Дискусія на великому зборі дня 7 VI не дала нічого конкретного, бо інтереси поодиноких народів стиралися за сильно. На ньому промовляв Заclinський, щоби найперше поодинокі секції виступили із своїми бажаннями, а відтак що-йно можна би дійти до спільного порозуміння. Борисикевич подав внесок, щоби Словаки дбали теж про угорських Русинів²⁾. Засідання із 7 VI признано інформаційним і рішено, щоби потреби славянських народів обговорено найперше на секціях³⁾.

Так як згідно з внеском Лібельта в маніфесті до монарха мали бути подані жадання поодиноких славянських народів, українські делегати виготовили начерк жадань українського народу і предложити його до прийняття українській комісії. Комісія одобрила всі точки, але як прийшла точка з домаганнем поділу Галичини на дві половини⁴⁾, с. є. на східну і західну або на українську і польську, з окремою адмі-

teżże dynastyi zostających, 3) żądania każdego ludu sław. w Austrii w szczególności, 4) wniosek, aby tułaczom współplemiennym, którym dotąd tylko obce narody gościnności ofiarowały gościnne granice ludów sław. w Austrii otwarte były.

III. Środki ku utrzymaniu i popieraniu powyższych zasad i celów: 1) Zjazd sław. dwa razy do roku odbywający się w Maju i Październiku coraz w innym sław. stołecznem mieście, 2) Komitet stały z trzech sekeyi wysadzony dla przestrzegania i popierania spraw ogólnie i szczególnie sławiańskich, 3) Komitety po osobnych narodowościach, któreby się do komitetu stałego odnosiły. 4) upowszechnienie i przeprowadzenie ustaw przez zjazd sławiański przyjętych drogami dozwoleńciami u ludów przez pisma i stowarzyszenia u rządów przez deputacye i adresy, 5) Komitet stały literacki dla całej Słowiańszczyzny mający reprezentować i utwierdzać umysłowe zjednoczenie wszystkich Sławian.

Przyjęta zasada używania środków publ. i prawnych a odrzucenia tajemn. i gwałtownych. Potęga tworzącej się jedności sław. ma być potęgą moralną, potęgą samej narodowości i tego posłannictwa dziejowego, które Bóg sam tej narodowości przeznaczył. Bój wtenczas tylko Sławianie podejmą, gdy prawa ich ludzkie i boskie uznaniem nie zostaną i uciśnieni walczyć za nie będą zmuszeni". (Архив Нар. ч. музей в Празі).

¹⁾ Tobolka, op. cit., str. 129—131.

²⁾ Protokoll sezení širokého výboru dne 7 června 1848 (Архив Нар. ч. муз. в Празі).

³⁾ Tobolka, op. cit., str. 140.

⁴⁾ За поділом Галичини першу петицію подала Г. Р. Р. до цесаря дня 9 VI 1848, а другу до міністерства дня 17 VII 1848. (Подаю за листом митропол. Михайла Левицького до Михайла Куземського з дня 19 VIII 1848. Український націон. музей у Львові).

ністрацією і окремими соймами, — шляхотська партія перелякала ся і ніяк не хотіла на те пристати, підносячи всякі можливі аргументи і представлення. Українці маючи більшість переголосували і сю точку вписано в протокол як прийняту. Коли про те рішення довідали ся Поляки, — записує далі Заклинський — піднесли страшну ворожнечу проти членів шляхотської делегації, а передовсім проти голови комісії, князя Сапіги, за те, що позволив вести в комісії дискусію над поділом Галичини і навіть рішити того роду проєкт. Деякі польські фанатики грозили за те кн. Сапізі смертю. Переляканий Сапіга просив українських делегатів як-небудь змінити ту точку. Вони, бажаючи удержати в петиції інші точки, змінили постанову в той спосіб, що рішення питання про поділ Галичини віддано краєвому соймови¹⁾.

Засідання польсько-української секції стали вельми бурливи²⁾. Учасник зїзду і член секції Хоєцький пише, що „trudno nam zamilczeć o ciężkich przeprawach jakie polski oddział zjazdu miał do przebycia z galicyjskimi Rusinami. Członkowie ruscy, z początku zaraz wystąpili jako wyobraziciele odrębnego całkiem od Polaków narodu, tych ostatnich mianowali sąsiadami i domagali się podzielenia Galicyi na dwie niezależne jedna od drugiej narodowości, polską i ruską; żądania swoje opierali na prawach każdego plemienia do samoistnego bytu... Zła wiara kilku członków ruskiego plemienia, którzy przybyli na zjazd więcej dla rozdławiania aniżeli dla zgody, przyczyniła się do nader drażliwego postawienia kwestji“³⁾. В іншому місці говорить про „zgrzytliwy dźwięk, jakim pewna część członków ruskiego plemienia zakłóciła obrady części polskiej“⁴⁾.

Не маючи протоколів, не можемо на жаль сказати докладно, хто і як поборював у секції жадання українських делегатів. Можна одначе сказати з цілою певністю, що в боротьбі з житєвими потребами українського народу ужито тих самих метод і аргументів, що їх до переситу уживано в Галичині і в пресі.

Найзавзятїйшим речником проти українських домагань був Каспер Ценглевич⁵⁾. Йому теж головну заслугу з того згляду при-

1) Записки А. Заклинського. *op. cit.*, ст. 53—54.

2) *Dopis Fialkūv Burianovi 26 VI 1848, Čenský F.*: Z dob našeho probuzení, Пр. 1875, ст. 199—200. (Тоболка, *op. cit.*, ст. 145).

3) Chojecki. *op. cit.*, ст. 322.

4) *Idem*, ст. 324.

5) Порівн. Іван Франко, *Зоря* 1884, ч. 4 і *Житє і Слово* I, ст. 397..

писують згідно Морачевський і Хоєцький. „W odpowiedzi na podstępne żądania Rusinów, wypadaloby dla dostatecznego zarazem wyświecenia całej kwestji, dosłownie przytoczyć mowę mianą w tej mierze przez jednego z ich spółplemieńców, członka zjazdu Cieglewicza, po którą wszelako gwoli rozmiarowi naszej pracy musimy odesłać ciekawych czytelników do archiwów pragskiego zebrania; z mowy tej przekonalibyśmy się o prawdziwym w Galicyi stanowisku kwestji ruskiej, opartej na pojęciu wolności, na gorącej miłości do ludu, na dobrej wierze¹⁾).

Велика шкода, що промова Ценглевича доси перед світом закрита. Та в приближенню можемо з нею познайомити ся. Морачевський пише, що „мęczennik wolności“ Ценглевич, „w mowie swéj bardzo śmiałej a opartéj na znajomości dziejów, rozwinał ściśle złączenie interesów ruskich z polskimi tak przez historycę, jak przez widoki na przyszłość. Wyłożył wpływ carski na Rusinów galicyjskich, zabiegi Stadioną, a głównie biskupa Jachimowicza za ową katedrę przemyską; kunsztowne utworzenie rady ruskiej, nietając, że równie ona jak jej reprezentanci są prostymi ajentami stadionowskimi, jedni z wiedzą, drudzy bez niéj“. Безперечно за Ценглевичом говорить Морачевський, що „spór był po części carski, po części stadionowski, a zawsze nieuzasadniony“²⁾). Як що слова Хоєцького не являють ся рeмiнісценцією промови Ценглевича, що зробила на нього велике вражінне, то в кождім разі будуть інтересним причинком до тої дискусії. „Od 500 lat plemię ruskie na ziemi galicyjskiej żyło w tak ścisłym spojeniu z polskiem, że historja nigdzie niepokazuje nam śladów szczepowej niechęci lub wyłącznych celów obu spółosiadłych rodzin“. Українська шляхта проводила на соймах, займала в Польщі найвищі гідности, а український нарід був так само поневолений як польський. „Dziś, gdy rozbudziły się narodowoście, których zawsze i wszędzie jedynym warunkiem bytu jest wola ludu, Rusini także mogli zażądać swoich praw, mogli poczuć się narodem i dopomnieć o uznanie go przed światem; ale w takim razie pytamy, któż się o te prawa dopominał“? Не шляхта, якій ані в гадці випирати ся справи окупленої віковою посвятою, не нарід, якому ходить тільки о права людські і суспільні, „ale pewna część klasy ruchomej, pośredniej, wyzyskującej łatwowierność ludu i żyjącej jego kosztem, a która to w Polsce od wieków szukała przedewszystkiem

1) Chojecki, op. cit., str. 323—324.

2) Moraczewski. op. cit., str. 31.

własnego zysku i służyła stronie takowy jej zapewniającej“. Елемент український на Волині, Поділю і Україні становить „narodowość“, в Галичині є тільки „narodowostka“. Народи складаються з різних елементів і відділяти ті елементи значило би тільки, що відділяти атоми міді й цини мосяжної статуї. „Wręście, jeżeli chodziło o szkoły dla ludu, należało zaprowadzić je w właściwym mu narzeczu, ale co się tyczy wywołania odrębnej narodowości o jaką dopominali się członkowie ruscy, którzy nieumieli nawet używać swego narzecza. takowe w dzisiejszej chwili, było jedynie wyostrzeniem w Galicji przeciw Polsce wrażej broni, którą obecnie chwytала Austrja, w stosownej zaś porze byłby ujął Cesarz Mikołaj“. З рештою рішаючий голос у тій справі має тільки нарід, але „przemawiający w czystości sumnienia nie zaś podbechtywany przez popleczników systemu austrjackiego, nienawistnego i przeciwnego prawdziwym pojęciom wolności a tem samem przyszłym celom Słowiańszczyzny“¹⁾.

Жаль, що ні Заклинський, ні Гинилевич не згадали, хто і як промовляв з української сторони. По словам Морачевського Борисикевич „niechcąc odstąpić od tego, aby Galicya została w rządzie podzieloną na polską i ruską, ubolewając że Polacy wyborni we wszystkich stosunkach, sprawiedliwi względem każdego, tylko nie względem Rusinów, jak gdyby Polacy mieli rząd własny i knuta przeciw podbitym ludom używali, starał się pokątnie u Czechów o pośrednictwo“²⁾. Становище Українців було дуже важке³⁾, та мимо того вони завзято боронили своїх інтересів, так як завзято Поляки стояли при своїм. Між Українцями і Поляками взяли ся посередничити Чехи. Чи се стало ся на просьбу Українців, чи Поляків, сказати трудно. Найправдоподібніше, зробили се Чехи по власній ініціативі⁴⁾. Морачевський пише, що Чехи добре познайомлені з галицькими відносинами, розмовляли з другими „Rusinami“, що прибули на конгрес, а вмючи оцінити

¹⁾ Chojecki, op. cit., str. 322—23. В часоп. „Rada narodowa“ ч. 47 приписувано неуступчивість Українців інтригам Туна, котрий часто просив українських делегатів до себе.

²⁾ Moraczewski, op. cit., str. 30.

³⁾ Вони були в значній меншості. „Mieli atoli do swęj dyspozycyi tylko cztery czy pięć głosów od kandydatów ruskiej theologii, kiedy Rusinów niechcących żadnego oddzielania się od Polaków było przeszło dwudziestu. (Moraczewski, op. cit., str. 30).“

⁴⁾ Попівн. Tobolka, op. cit., str. 145. „A Rusini byli by bojem proti Polákům vyplnili bojně schůzi, kdyby nebyli se Česi do sporu přihlásili jako prostředníci.“

стан річи, були тої думки, що поділ Галичини на польську і українську був би неприродний, бо ріжниця між народностями за дрібна, а мови дуже подібні, що релігія різнити тепер людей вже не може. В приватних розмовах мали Чехи заявити, що такий поділ міг би вийти тільки з ухвали німецьких бюрократів¹⁾. Не вдаючи ся в оцінку віродостойности приватних розмов, думаю, що офіційальне становище чеських посередників було зовсім інше і з того огляду відмовляю віродостойности словам Морачевського. Воно було інше саме тому, що ті, котрі посередничили, аж надто добре знали відносини в Галичині.

Перш усього Чехи мали достаточні інформації про те, що на зїзді єдиними і справжніми представниками українського народа в Галичині були делегати Г. Р. Р.²⁾ Про сучасні польсько-українські відносини в Галичині і про акцію Українців та Поляків були знаменито поінформовані дописями з Галичини до чеської преси³⁾, та приватними листами⁴⁾. Хоч імена посередників

¹⁾ Moraczewski, op. cit. str. 30.

²⁾ Такими інформаціями були: 1) лист Стадіона до Туна. 2) лист Яхіма до Запа з 21 V 1848, де він писав: „List tento posílám po P. Borisikévičovi vyslanci Rusínův k našému slovanskému sněmu, ježž Vy bez toho již osobně znáte, pročž Vám netřeba více o něm psáti, nežli že jsouc místopraesidentem rusinského národního výboru byl po celý ten čas i duchem jeho. Společníci jeho jsou ze Lvova P. Zaklinski, ruský alumnus 4-ho roku, jenž poslán jest na zvláštní žádost celého alumnátu, aby i tento zastoupen byl. Jest to muž rozumem daleko nad svůj (vík) postavený a snad nejskvělejší naděje Rusínův. Jako spolu — úd národní rady vynikal mezi všemi. Třetí úd výslanství má se připojiti v Přemysle. Jest to Dr. bohoslovi a kanovník Ginilevič, znamenitý nevšední učení svou. Rusini jsou, jak jsme jich pravě znali, vždy věrní spojenci naši, o čemž se bohdá Čechové brzo přesvědčejí. Ale Poláci, Poláci! těch to k nám netáhne, ani k druhým Slovanům, jejich nynější spojenci, dej Bože abychom se mylili. Просить познати укр. делегатів з усіми знаменитими Чехами і иншими Славянами. (Нар. ч. музей в Празі, копія в мене).

³⁾ Головно до „Národních Novin“.

⁴⁾ Про знаменитий інформаційний лист Івана Бірецького до Запа ми вже згадували.

Яхім у листі до Паляцького з 16 V 1848, остерігаючи зїзд перед Нєляками, писав далі, що у Поляків „první místo zaujíma „navrácení samostatné Polsky v давnych hranicích“, t j. spolu s národem rusinským, který podmanivše utiskovali a ještě dále utiskovati chtějí. Z té příčiny jim ani Vaše nebeská vzájemnost nemůže chutnat, neboť ona zamýšlí pravdivou rovnost mezi národy, kterou oni sice ústy vychvalují,

нам незнані, то з усякою правдоподібністю можна прийняти, що були ними Шафарик і Зап, а може ще Паляцький¹⁾ і Ковбек²⁾. Шафарик найбільше компетентний і загально високо цінений знавць славянської історії і літератури, зовсім добре орієнтувався як в історичних, етнографічних і язикових відносинах обох народів, так і в культурних та політичних українських змаганнях в 19 віці. До найменших подробиць були йому звісні сучасні настрої і стремління Поляків, що засвідчують його записки і переписка. А вжеж найбільшим знавцем польсько-українських відносин був Карло В. Зап, щирий приятель української свідомої молодезі 30—40 рр., критичний обсерватор відносин у Галичині³⁾, незвичайно прихильний до українського національного відродження. Що смішною й перфідною мусіла видати ся тим людям науки ціла польська аргументація, в тім не можна й сумнівати ся. В кождім разі перед їх авторитетом і під силою аргу-

v srdci svém ale rovně tak nenávidějí jako přerjatá strana Čecho-Němců“ (Краєв. архив в Празі, копія в мене).

¹⁾ Познайомлений з історією славянських народів. Чуйний політик здавав собі добре справу із польсько-українського непорозуміння, його причин і цілій.

²⁾ Близько шість літ прожив у Галичині (1831—37). Приятель Маркіяна Шашкевича. Знайомий з Головацьким і Ваглевичем. Високо цінив українську мову і народну поезію.

³⁾ Зслідом тої обсервації є його „Cesty a procházky po Halické zemi“, Прага 1844. Він знає з історії, як Поляки працювали над пониженням української народности, і як мову найстарших літературних пам'яток загнали під стріху бідного хлопа (ст. 42). Польські пани проти української школи і освіти народа (ст. 57—58). Польська польовізаційна система (ст. 111—12). Переслідування української церкви і народности (ст. 85—87). Се видання стягнуло на автора ворожнечу і жалоби Поляків.

Інтересно, як глядів Зап еще в 1844 р. на найспільніший висунений тепер Поляками проти домагань Українців аргумент. Даючи оцінку книжки: „Album na korzysé pogorzelsów“ вид. 1844 р. Йос. гр. Дуніи-Борковським писав: „S podivením čítáme v něm, že Rusíni ve východním Halici usedlí nejsou Rusinami nýbrž Poláky a že polským nářečím mluvi. Ti se asi podivili, když to četli! Psal — li tak spisovatel z vlastenectví, tedy se musíme divítí, jaká to jest podobnost tohoto druhu vlastenectví polského k dobývavému vlastenectví maďarskému. Národ maloruský počítá 12 millionův; jsou li to ale jen sami Poláci jak o tom p. spisovatel nepochybuje, tedy přidejme je k těm 9. millionům Polákův. to bude dohromady činiti 21 millionův; jaký to veliký národ? Přitom se p. spisovatel neostýchá činiti p. Šafaříkovi pobočné výčítky, že on take tak nepočítal, a Rusíny od Polákův rozděloval. Difficile est satyram non scribere. (Květy v Praze 1844, ч. 31).

ментів опертих на правді і справедливости Поляки мусли скорити ся. Чеське становище в українсько-польському спорі схарактеризоване Гинилевичем: „Чехи здаються досить нашій справі прихильні бути, як єм тоє міг повзяти з уст Паляцкоґо, Шафарика й інших знакомитших мужів того народу“¹⁾. Характеристичне виясненне сеї прихильности дав львівський „Postep“²⁾.

Гадаю, що у сьому спорі Українці найшли ще одного союзника в особі Михайла Бакуніна. На се вказувала би симпатія, з якою Бакунін відніс ся до Івана Борисикевича³⁾, та гуманні й справедливі ідеї, що покладені в основу його програми славянської політики: „Principes fondamentals de la nouvelle politique slave“. Арабажін є тої думки, що „уступки Поляковъ вызванн्या сильнымъ давленіемъ со стороны Бакунина“⁴⁾. На тодішні погляди Бакуніна кидають до певної міри світло його погляди з 60-х років. „Русинское население — писав Бакунін — Бѣлоруссии, Литвы и Галиции соединится, съ кѣмъ захочетъ, и никто не можетъ теперь опредѣлить его будущую судьбу. Мнѣ кажется всего вѣрнѣе и желательнѣе чтобъ они образовали вначалѣ съ Малороссіей, отдѣльную національную федерацію независимую отъ Великороссіи и Польши“ (Историческое развитие Интернационала, 1863, ч. 1, ст. 350)⁵⁾. В програмі для органу „Gmina“ видаваного в Цюриху „Towarzystwo-m socjalistyczn-im polsk-im“ подав Бакунін в § 5: „Противники всякого панства (государства), мы разумѣется отвергаемъ такъ называемыя историческія права и границы. Для насъ Польша начинается и существуетъ дѣйствительно только тамъ, гдѣ чернорабочіе люди сознають себя и хотятъ быть Поляками, и кончается тамъ, гдѣ,

¹⁾ Лист Гинилевича. „Діло“ 1883, ч. 62.

²⁾ Iz grubo egoistycznego stanowiska dивить ся чеська політика „z radością na budzącą się narodowość ruską i potakuje skrycie tym, co nad oderwaniem się Rusi od Polski pracują. Ale wyznawcom tej polityki nie chodzi o Ruś samoistną, ale o Ruś przyjmującą wpływ czeski. Ztąd ściśle porozumienie się z tymi, co u nas znani są ze swego odszczerpienia od sprawy wspólnej naszej ojczyzny, ztąd wyszczególnienie osób, będących stronnikami tej partyi. (ч. 23, 10 VI).

³⁾ Іван Франко: „Основи нової славянської політики Бакуніна“ ЗНТ. т. 109, ст. 155—6.

⁴⁾ Энциклопедическій словарь том VIIa, ст. 916 „Галицко-руское литературно-общественное движение.

⁵⁾ Киевская Старина 1906, март, ст. 363.

отвергая особый польскій союзъ, они хотять быть вольными членами другихъ народныхъ союзовъ“¹⁾.

Поляки, видячи, що із своєю крутою аргументацією не устоять ся, не так із сорому як радше із обережності, щоби перед чужими не відслонювати до нага своєї душі, уступили і згодили ся на уміщення в маніфесті до монарха ось яких домагань галицьких Українців. В оригіналі: „*Żądania Rusinów w Galicyi*“²⁾. § 1. Stosownie do większości ludności Polskiej lub Ruskiej w każdym obwodzie ma być mowa polska albo ruska mową urzędową; zastrzyga się zaś dla wszystkich urzędów gminnych i miejskich używanie języka miejscowego przeważającej ludności ale każdemu krajowcowi zastrzega się wolność używania języka polskiego lub ruskiego w każdej styczności z władzą, która w tymże samym języku odpowiedzie udzielać będzie. Każdy krajowiec bez różnicy narodowości ma prawo do urzędu; domagamy się jednak stosunkowego uwzględnienia narodowości przy obsadzaniu urzędów nie przez lud obieranych. W okolicach mieszanej narodowości urzędnik posiadać ma biegłość obu języków. § 2. W gminach szkółki parafialne, trywialne i normalne — w języku przywężającej ludności, mięszości atoli zostawia się prawo mieć szkoły dla swojej narodowości. W całym kraju w 3-iej klassie normalnej ma być wykładany język polski w szkołach ruskich, język ruski w szkołach polskich. Gymnazyia będą dla narodowości ruskiej i polskiej osobne. Tworzenie ich i liczba zależy będzie od potrzeby zgłaszającej się do nauki młodzieży jednej lub drugiej narodowości. W każdym gymnazium literatura obydwóch języków wykładaną będzie. Na liceach i wszechnicach dozwołony wykład w każdym języku. § 3. Gwardyia narodowa Galicyjska w tych miejscach gdzie będzie organizowaną tak jak większością głosów obiera swoich naczelników równie stanowić będzie o używaniu komendy ruskiej lub polskiej. Jako oznakę nosić będzie herby obu narodowości obok siebie. § 4. Cały kraj ma wspólną centralną władzę, która to z władzami Ruskiemi po rusku z polskimi zaś po polsku korespondować będzie. Sejm wspólny złożony z posłów wybranych według zasady jaka ustanowiona będzie. Na Sejmie zastrzega się wolność używania języka ruskiego lub polskiego. Uchwały i rozporządzenia sejmowe i rządowe wydawane będą

¹⁾ М. Бакунинъ и русскіе прогрессисты 60-хъ годовъ въ вопросѣ о польско-украинскихъ отношеніяхъ (Кіев. Стар. 1906, март, ст. 364).

²⁾ Оригінал в Архиві Нар. ч. музея в Празі, копія була печатана в „Ділі“ 1883, ч. 61.

w obu językach. § 5. Zrównanie wszystkich obrządków w kraju co do praw tudzież ich duchowienstwa tak co do godności iak i kongreg. § 6. Konstytucya orzec ma jak najwyraźniej zupełną między Polakami i Rusinami równość wszystkich uprawnień humanitarnych politycznych i wyznawczych jaką za sobą pociąga' świętość i nieetykalność każdej z narodowości w Galicyi reprezentowanych. § 7. Uznanie potrzeby i czasu podziału Galicyi na dwa osobne okręgi administracyjne, jest rzeczą sejmu ustawodawczego. W Pradze dnia 7 czerwca 1848. Leon Sapieha, Григорій Гинилевич, Jwan Borysikiewicz, Antoni Zygmunt Helcel, x. Szczęsny Buchwald, Jozef Midowicz, Karol Malisz, Zakliński Alexy, Zenon Pogłódowski, Ludwik Stecki, Maurycy Kraiński, Jerzy Lubomirski, jako przewodniczący komissyi“.

Отсі точки польсько-української угоди мали властиво чисто теоретичне значінне. Се й було теж причиною, що Поляки їх підписали. Практичне значінне могли вони досягнути тільки в дорозі закону. Теоретичність угоди виходить тим яснійше, що секція станула рівночасно на становищи відірвання Галичини. Спільно від Поляків і Українців мало увійти в маніфест до монарха домаганне автономії і самоуправи Галичини, як кроку до відбудови Польщі в історичних границях¹⁾.

Та всеж таки ся угода означала побіду української делегації. Нею завдали Поляки брехню цілій своїй аргументації і признали, що Галичина се край не виключно польський, що живе у ній нарід український, який має ті самі права до національного і політичного розвитку, що й нарід польський.

V.

Постанови зїзду.

Домаганя угорських Українців і Словаків. — Гр. кат. богослуженне. — Маніфест до європейських народів. — Адреса до цїсаря. — Проект федерації австрійських Славян. — Революційна буря перериває зїзд.

Згідно із внеском Борисикевича²⁾ домагання Словаків і угорських Українців були обняті спільною петицією. Ось вона в перекладї:

¹⁾ Tobolka, op. cit. ст. 148.

²⁾ Г. Р. Р. задумала акцію в справі злуки угорської України з галицькою і в тій справі писала до митрополита Левицького з дня 20 IV 1849 (Укр. нац. музей у Львові.) Всеж таки ся обставина, що Борисикевич перший обізвав ся теж і за угорськими Українцями, засвідчує ширину його політичного і національного світогляду.

Славянський сойм у Празі домагаєть ся, щоби устав гнет народу словацького і українського, висказує гнетением Мадярами Словакам і Українцям своє співчуттє, і домагаєть ся, щоби ті народи осягнули те, що ось тут подають, а саме: 1) щоби Словаки і Українці були признані Мадярами за нарід і щоби в соймі мали рівні з ними права; 2) щоби мали свої національні сойми з окремою постійною словацькою і українською комісією, яка мала би право і обовязок чувати над народними словацько-українськими правами. Та комісія скликувала би національний сойм і мала би право відкидати усї прикази центрального угорського міністерства, які були би небезпечні для словацько-української народности; 3) щоби могли закладати народні школи як елементарні так реальні, міські, заведення дієцезіяльні і заведення образования учителїв, заведення наукові вищі, як гімназії, ліцеї, академії, політехніку і один університет. Язиком науки має бути словацько-український; свобода науки і національного виховання; 4) на краєві кошти мають бути установлені катедри мови слов.-укр. для Мадярів, а мадярської для Словаків і Українців; 5) щоби всі народи на Угорщині були собі рівні, а ніякий пануючий; 6) зараз увільнити з вязниць тих Словаків і Українців, що боронили своїх народних прав, щоби на будуче не вільно було нікого вязнити за оборону прав народа словацького або українського, ані обжаловувати за підбурювання, як хто промовляв до свого народу; 7) щоби не закаувано Словакам і Українцям закладати і удержувати товариства підмоги розвитку національного життя і щоби Словаки та Українці мали ті самі права стоваришень, що і Мадяри¹⁾.

Починаючи з 7 червня в секціях і комісіях підготовлювано матеріал і працювано над виготовленнем маніфесту до європейських народів, петиції до монарха й нарису будучої славянської федерації. Дня 11 червня відправив о. д-р Гинилевич богослуженне, на яке запрошено повідомленнем²⁾ в українській мові „усіх зібраних в Празі Славян“. Дня 12 червня прочитано і прийнято маніфест до європейських народів, випрацьований дипломатичною комісією, а властиво Паляцьким на підставі внесків Заха, Лібельта і Бакуніна³⁾ При тій нагоді зазначую, що

¹⁾ Петиція зрєдагована Гурбаном, прийнята на чеській секції 7 VI (Архив Нар. ч. музея).

²⁾ Воно заховало ся в Архиві Нар. ч. музея в Празі. На богослуженню співав хор академиків з Відня (Гинилевич, Дїло 1883, ч. 62).

³⁾ Historická zpráva, op. cit., ст. 11.

між „проектом“ Лібельта“ і „основами“ Бакуніна заходить деяка подібність. Для прикладу вкажу, що точки 1 і 2 із *Principes fondamentaux de la nouvelle politique slave* відповідають § 1 і 2 засад європ. маніфесту „проекту“. Точки 3, 5, 7, 8 із *Bases d'une alliance slave*, відповідають євр. ман. § 4 b, 4, 4 f і т. д. Не беруся пояснювати сеї подібности; можливо, що вона случайна, але не виключене й те, що Лібельт користувався Бакуніном. Маніфест¹⁾ був першим а zarazом і останнім готовим ділом, що вийшло від повного зїзду. Що доторкасться другого акту, себто

¹⁾ Подаю основні дужки маніфесту. Зїзд Славян, се незвычайна подія як в Європі так серед самих Славян. Перший раз в історії зійшлися разом в далеких країх. Ми порозумілися мовою 80 мільонів, гармонійним ударом наших сердець і згідністю наших духових інтересів. Правда і щирість каже нам виявити перед світом, чого ми бажали і які були засади наших парад. Славяни бажать волі, як найсвятійшого права чоловіка для себе і для кожного. Осуджуємо всяке панування сили, відкидаємо привилеї і політичні становища ріжниць, жадаємо безусловної рівности перед правом, і однакової міри в правах і обовязках для кожного. Воля, рівність і братерство усіх горожан, се наше гасло як перед віками так і тепер. Не менше святій ніж чоловік в його природних правах є для нас нарід. Природа не знає народів досконалих і недосконалих, не покликкала одного панувати над другим. Ми не хочемо мести за наші колишні кривди і подаємо братню руку усім сусіднім народам, що так як ми готові узнати і боронити повну рівноправність усіх народів без огляду на їх політичну силу і чисельність. Осуджуємо всяку політику, що трактує землі й народи як товар, що своєвільно їх забирає, міняє й ділить без огляду на племя, мову, обичаї й звичаї народів, без уваги на їх природний звязок і управлену самостійність. З огляду на се, що держава мусить тепер опирати ся на зовсім нових основах, подали ми внесок австрійському цісареві змінити державу у звязок рівноправних народів. В такім звязку бачимо не тільки спасення нас самих, але і свободи, освіти і людства взагалі, і сподіємося, що Европа нам радо поможе його здійснити. На всякий случай ми готові усіми способами добути собі в державі тих самих прав, що їх мають Німці і Мадари. Наші вороги налякали Европу маревом політичного панславизму, а се в дійсности справедливість. І тому протестуємо проти повзавлення Поляків самостійности і жадаємо направи того старого гріха, протестуємо проти роздирання познанської землі, проти винародовлення Славян в Луїжцях, Познані й Прусах, звизаємо угорське міністерство, щоби безпроволочно залишило свою нелюдану й насильну політику зглядом Сербів, Хорватів, Словаків і Українців, та щоби забезпечено їм народні права. Воля зробить народи справедливійшими, бо кривда і насильство приносять ганьбу не тому, що їх зазнає, а тому, що їх допускають ся. Внесимо се на загальний європ. конгрес народів для вирівнання усіх міжнародних питань, в переконанню, що вільні народи легше порозуміють ся, як платні дипломати. В імя волі, рівности і братерства усіх народів. (Примірник в Архиві Нар. ч. муз. в Празі).

петиції, зглядно адреси до монарха, то вона була майже готова. Усі народи сформулювали свої домагання, недоставало їй тільки форми. Викінчено її ще в першій половині червня як „Adresse oder Petition des Slavencogresses in Prag an Seine k. k. Majestät“¹⁾). У ній проєктуєть ся федеративний устрій рівноправних народів Австрії. Домагання Українців в Галичині і Угорщині увійшли в петицію в цілості. Крім того від населення Галичини польської і української народности поставлено домагання тих самих прав, що їх мали Чехи, відповідальної адміністрації, скликання конституючого сойму і такого виборного права, щоби сойм був справжньою репрезентацією обох галицьких народностей. Декрети з 9 і 19 мая не достаточні, тому наряд польський і український домагають ся певної гарантії їх народности в школі й уряді. Домагають ся заступлення урядників, що не знають краєвих мов, такими, що їх знають і тішать ся довірем краю.

Третім актом мала бути федерація славянських народів для забезпечення народности і національних прав там, де вже їх мали, а для здобуття там, де їх не мали. Проєктів федерації подано на зїзд кілька²⁾, але, на жаль не зберіг ся ні один³⁾). Проєктів Лібелята і Бакуніна не прийнято, бо обіймали й неавстрійських Славян. Не прийнято теж проєкту Заха, що обіймав усі народи Австрії. Зїзд не почував себе покликаним ні до одного ні до другого⁴⁾). Любомірський подав засади звязку австрійських Славян на основі конституційних свобод. Окрема комісія мала 12 червня вже готовий начерк федерації, та він не прийшов вже під дискусію зїзду. Після нього проєкт зїзду мали затвердити сойми в Чехії, Моравії, Галичині, Хорватії і т. д., мав урядувати постійний комітет, котрий мав подбати, щоби видавано славянський журнал, зложено славянську бібліотеку, славянську Академію наук і т. и.⁵⁾). Народи зїзду перервала дня 12 червня революційна буря. Славянські гості дістали приказ безпроволочно виїхати з Праги. Проти Поляків ужито насилля. Деяких арештовано. Деяких силоміць вивезено з Праги. Так поступлено між іншими і з Любомірським⁶⁾). Сучасні урядові

1) Примірник в Архиві Нар. ч. музея в Празі.

2) Historická zpráva, op. cit., стр. 12.

3) Tobolka, op. cit., стр. 159.

4) Historická zpráva, op. cit., стр. 12. 5) Ibidem.

6) Порівн. лист Любомірського до Шафарика з Дрезна 23 VI 1848 (Архив Нар. ч. муз., копія в мене).

доходження звязали революцію із революційною пропагандою польських емісарів, між котрими були й члени зїзду¹). Та се питання не входить в обсяг моєї студії і я його поминаю.

VI.

Значінне зїзду.

Значінне загально славянське. — Польські погляди на значінне зїзду. — Значінне зїзду для Українців. — Угода свисток паперу. — Польська агресивність проти Українців. — Лист Я. Головацького. — Чесько-українське зближення. — Українське питання перед форум Європи. — Значінне зїзду для української національної свідомости. — Лист Гвишлевича з Праги. — Становище української делегації.

Коли приходиться ся говорити про значінне славянського зїзду, то треба оцінювати його із становища загально славянських інтересів і інтересів українського народу.

Славянський зїзд був першим в історії проявом збратання славянських народів, котрі відчули не тільки племінне спорідненне, але й деяку спільність своїх духових і політичних інтересів. Коли зїзд мусів розійти ся, Шафарик заплакав. Його плач прирівнюють до плачу пророка Єремїї²). І вірно. Подібний прояв доси в історії не повторив ся.

Зїзд був поважною манїфестацією проти гнету і безправя доконуваного над славянськими народами, був грізним memento для ворогів славянства. Він показав, що славянські народи доросли і домагають ся тих самих людських прав, що й інші народи, що так само їм дорогі революційні кличі рівности, волї й братерства.

Реальних наслідків за зїздом нема майже ніяких³). Не здійснили ся бажання ні звязку європейських народів, ні федерації між австрійськими Славянами, ні перетворення Австрії у звязок рівноправних народів. Більш ідеальне й хвилеве було теж поладнанне славянських спорів. Поляки приписували зїздови велике історичне значінне в тім, що злучив усіх західних Славян і поставив їх проти східних⁴), що відтяв від інших

¹) Порівн. *Národní Noviny* 1848, ч. 71 і „*Die Prager Juni — Ereignisse in der Pfingstwoche d. J. 1848, II. Aufl. Wien 1849.*“

²) *Tobolka*, op. cit., ст. 165.

³) Зїзд по словам Хоєцького „zgodnie z istotą składających go żywiołów, w każdym razie musiał pozostać bezplodnym, (op. cit., ст. 27).“

⁴) *Moraczewski*, op. cit., ст. 42.

Славян Росію і зєдинив Поляків і Чехів, що признають кожду народність і бажають справедливости між народами¹⁾. Зізд справив по їх думці похибку Казимира В., бо пізнав, що Галичинна тільки якийсь час може належати до задуманої австро-славянської федерації і має злучити ся з Польщею, так само і Шлезк²⁾. Що доторкаєть ся відносин польсько-українських, писало ся, що Українці переконали ся на зізді про добру волю Поляків, що через списанне точок угоди сердечно побратали ся з Поляками, а Поляки зискали сильного союзника для будучого спільного відродження, (с. є. привернення давної річи посполитої, на иншому місці). „Trudność więc i intrygi rządowych figur zamiast osłabić dążenia Polaków, dodały im jeszcze nowej siły“³⁾. Погляди, по мойому, пересадні. Славянський зізд не мав для польської суспільности не то що реального, а навіть морального значіння. Недовго по славянськїм зізді польська політика звязала ся з Мадярами проти і на шкоду інтересів славянських народів⁴⁾

Якеж значінне мав зізд для інтересів українського народа? Найважнійший акт „угоди“ не мав ніяких конкретних наслідків і показав ся свистком паперу. Польська акція йшла як раз проти точок „угоди“. Безпосередно по зізді польська публична опінія домагала ся реорганізації й цілковитого відлучення Галичини, як першого ступіня до будучої відбудови історичної Польщі, підчеркуючи, що голосувати за федерацією значило би зрадити польський нарід⁵⁾. Від намісника Залеського домагано ся рішучо, щоби остаточно завів польську мову в урядах, школах і в громадських радах. „My musimy raz

1) Idem, ст. 48.

2) Gazeta powszechna, Львів 1848, ч. 16.

3) Rada narodowa, Львів 1848, ч. 47.

4) Порівн. лист Запа до Я. Головацького з 12 XI 1848. „Не сумніваю ся, що Українці добре зрозуміли теперішню чеську політику. Поляки самі вийшли із нашого звязку. Vidím, že budeme muset Poláky jejich osudu zanechat, od jaktě živa se chytali politiky nejhloupější a nejškodlivější, teď je šílenost tak dalece porvala, že se stávají zrádění nejsvětější slovanské věci svobody“. (Коресп. Я. Г-го, оп. cit., ст. 308. — Лист К. Влопського до Я. Головацького з 16 XI 1848. Поляки злучили ся з Мадярами, щоби „сотворити республіку Мадяреку съ подвладними землями и Полеку съ подвладними Русинами“ (Коресп. Я. Г-го, оп. cit., ст. 310). — Лист І. Бориспекевича з 18 XI 1848 до редактора „Зор-і“ : „З Ляхами — зорвалисьмо — доки полїтика их буде противна интересом Австрійских славян“. (Коресп. Я. Г-го, оп. cit., ст. 314).

5) Rada narodowa, 1848, ч. 50.

mieć szkoły pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia polskie; uniwersytet polski¹⁾). Поділ Галичини поборювали Поляки в Державній Раді, підшиваючи ся (між іншими Земляковський) під українську народність²⁾). Агресивність польська зглядом Українців не ослабла по зїзді ні трохи, не змінила ся боротьба з українськими домаганнями ні в методах, ні в аргументах, мимо знаменитої й розумної статті в „Postępi“ ч. 22, з 8 VI, де автор відповідаючи на статтю Цибульського в D. N. ч. 55 писав, що Українці виступають проти памяток польської минувшини, проти історії, шляхоцької Польщі, проти всього що могло би завернути поступ: „Rusini boją się Polski dawnej, szlacheckiej, gdy tymczasem czciciele Polski szlacheckiej występują do Rusinów jako apostołowie jedności i zgody wmawiając w lud dawne świetne czasy, które są dla niego czystą abstrakcją, albo cierpkim wspomnieniem“. Демократичної Польщі укр. нарід ще не знає. Він жадає своєї народности, а заперечити йому її значить зробити з нього мертву масу, вбити морально. Утопією єсть спольонізувати українську народність. Шляхотська Польща могла би лякати ся української народности, народньої сили, але Польща народна найде в ній союзника. Славянські народи тільки тоді тягти муть до Польщі, „jeżeli siła atrakcyjna w Polsce będzie idea równości i wolności obywatelskiej, jeżeli hasłem tych, co pracują nad odrodzeniem ojczyzny nie będzie na Rusi „Polska w dawnych granicach“, ale swobody ludu i narodowość ruska. Kto przeciwnie sądzi, ten nie zna eksploatacyjnej siły zaprzeczanej narodowości i czyni wstęp do walki, która się skończy śmiercią jednego lub drugiego albo obu narodów“. Для характеристики польсько-українських відносин по зїзді наведу виїмки із листу Я. Головацького до Запа³⁾). Закидують нам, що ми за-

¹⁾ Postępi 1848, ч. 50.

²⁾ Іван Кревецький; Поділ Галичини, ЗНТ. т. 95, ст. 58—59.

Проги поділу Галичини „Руський Собор“ вислав в серпни 1848 р. протест до віденського парламенту, присвоюючи собі право говорити в імені українського народа. Другим головою був тоді член „української комісії“ на візді Дзедушицькій. Характеристично, що голова укр. комісії і по словам Гивилевича найбільше прихильний Українцям Саліга явив ся в серпни у митроп. Левицького в депутації, що жадала від нього сей протест підписати. (Лист М. Левицького до М. Куземського з 13 VIII 1848, Укр. пац. муз. у Львові).

³⁾ Gazeta powszechna 1848 ч. 35 з 14 X: Korespondencya Rusina świętojurskiego. Jakiś J. H. pisał do kogoś w „Prażskich Nowinach“ ч. 57.

продані Москалям, що рублі, бюрократія й Стадіон і т. д. пробудили народного духа і народну літературу і такі брехні, розсівані псевдоліберальними дневниками находять всюди віру. А як пригадаєш собі, що перед кількома літами ті самі ліберали перед всесильною тоді поліцією кидали на всьо, що славянське, клевету, так поступають і тепер при свободі друку. Вони все так само оклеветують нас, а за що? За те, що не хочемо жати з ними раніше, доки не посіємо; не знати, що зійде, чи жито, чи кукіль, під серп, чи під косу, за те, що не грозимо світови війною за якусь Польщу „w dawnych granicach“, — бо бачимо як до неї далеко, за те, що не віримо, буцім би були від Бога вибраним народом, щоби вдруге освободити світ, що не віримо в їх апостолів, пророків, ані їх месіїв... Ніхто більш горячо від мене не бажав згоди з Поляками. бо я думав, що по стільки поразенях прийдуть прецінь раз до розуму. Дарма! — Вони з появою конституції виступили сейчас з масою розправ, проєктів, плянів, клевет і брехонь в ріжних дневниках. На славянськім зїзді признали Українцям право української мови в гімназіях, а прецінь ні одна їх газета об тім не згадує. Тепер жадають від міністерства, щоби всі предмети у всіх школах викладано по польськи, а про українську мову ні згадки — *to proste gminne narzecze polskiego języka*“.

Як славянський зїзд ні трохи не злагодив польсько-українського антагонізму, а навпаки, ще його поглибив, так з другої сторони поглибив приятні відносини між Чехами і Українцями і звязав їх на якийсь час в один фронт на політичнім полі.

Та безперечно найбільше і справді реальне значінне мав зїзд для освітлення українського питання і скріплення національної свідомости. Завдяки зїздови українське питання виведено із тісного галицького загуменка на ширше європейське форум. Тодіж зведено й першу битву за подїлом Галичини.

Се добре відчував о. Гинилевич, коли писав: „Дякувати то Богу, щосьмо тут приїхали, бо доперва тепер неяко пізнали своїх братей Русинів Славяне і чей борше буде і свіг о нас зїати. Для того теж, хоть бисьмо нічо навігь більше тут не зискали, то вже той великий для нас пожиток, що сталисьмо яко нарід самоїстний“¹⁾. То був здобуток тим важнійший, що

¹⁾ Дїло 1883, ч. 62.

у відповідному світлі представив польську політику і голошену нею рівноправність народів.

Чеський національний розвиток викликав подив українських делегатів і скріпив їх національне почуття. Українці все і всюди говорили в Празі тільки по українськи. „Много нам однакже, ще треба попрацювати, писав Гинилевич під вражінням побуту в Празі, аби наша милая руская народовость так ся розвинула і vzdигла, як ту чesкая. Тому прошу і ззиваю Вас, вправляйте ся, кільки лиш можете, в рускім; бесідуйте межі собов по руски, призвичайте діти Ваші до того так милого і від Славян улюбленого язика“. Я тут за короткий час так привик до нашої миленької мови, що тяжко приходило ся говорити инакше... Ззиваю і заклинаю Вас на Бога покиньте для нашої народности згубну, а для нашого добра шкідну привичку. Нехай не озветь ся в Ваших хатах инша мова ніж українська, нехай Ваші діти з матерним молоком висисають любов нашої народности і нашої — між славянськими найгарнійшої мови. Много праці тут коштує нас оборона народности. Ростіть і плекайте нашу народність, усувайте усі перешкоди, хоч як би се було трудно. „Най жаден день не мине, в котрім би Ваші діти поступку в язичі рускім не учинили; не говоріт инакше до них, як лише по руски, аби ся до того язика призвичаїли... Не тільки Поляки нам закидали, але й Чехи ся нам дивуют, що так наш язык занедбалисьмо. Жичив бим собі, щоби всі наші, особливо священики в Празі були, аби ся навчили шанувати і любити свою народовість, як ту кождий з славянських народів, хоть ані так історичних ані так великих — пятайцять міліонів — свою народовість любить. Серб, Кроат, Слованчик і т. п. не питає, чи го Чех або Русин розуміє, він тільки своїм язиком мовит, хоть має спосібність і иншим язиком з другим ся порозуміти. Дячогож тільки наші Русини не тільки з Поляком, але навіть самі з собов по польськи або по німецьки бесідують?“¹⁾

Українські делегати зайняли на зїзді становище наскрізь самостійне, далеко від якогонебудь сервілізму²⁾, демократичне

¹⁾ Діло 1883, ч. 66.

²⁾ Борискевич остро виступив проти політики Австрії зглядом Українців в святочнім привіті. Українська делегація разом з польською виступила в петиції проти галицької бюрократії. Гинилевич просив у своїому листі не довірювати бюрократії. Такі погляди на бюрократію не були відокремлені; порів. лист Я. Головацького з 13 (25) V і Могилянницького з 10 VII. (Коресп. Я. Г-го, ор. cit., ст. 248—49 і 263).

і, можна сказати, революційне. Тільки тим дасть ся вияснити та щира симпатія, з якою зблизив ся до І. Борисикевича М. Бакунін і та пошана, з якою революційні Поляки відносили ся до І. Гинилевича.

Найвище і найпоступовійше станула українська політична програма 1848 р. на славянському зїзді.

Вище станула хиба програма вільної й незалежної України автора „*Słow-a przestrogi*“ о. Василя Подолинського¹⁾. Та її перед світлом сонця на довго закрито.

¹⁾ Д-р Василь Щурат: На досвітку нової доби. У Львові 1919, ст. 134—178.

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Čarnečkyj-Gasse, 26.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, bis jetzt erschienen
Bde, I—CXXIX (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Literatur-
geschichte, besonders der Ukraine). B. I—XX vergriffen.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft
der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 15 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosoфіčnoj sekcii).

Bd. I: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. I. (bis Anfang des XI
Jahrh.).

Bd. II: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. II. (bis Mitte des XIII
Jahrh.).

Bd. III—IV: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340).

Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. VI—VII: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569).

Bd. VIII—XI: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung
und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. X—XI: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische,
kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. XII—XIII: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrai-
nische Kosaken bis zum J. 1625).

Bd. XIV: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I. Teil.

Bd. XVI: Al. Novyčkyj, Taras Ševčenko als Maler.

2. Ukrainisch-ruthenisches Archiv:

Bd. I: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim in
Lemberg.

Bd. II: Iv. Franko, Materialien zur Geschichte des Bauerntums und der Oeko-
nomik Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. III: M. Teršakovėc, Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt
der Ruthenen im Galizien 1830—1840.

Bd. IV: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien
im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. V: M. Vosnjak, Philologische Schriften des Iv. Mohylnyčkyj.

Bd. VI: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim,
II Teil.

Bd. VII: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim,
III Teil.

Bd. VIII: Dr. I. Franko, Der Kampf um Alphabet in Galizien im J. 1859.

Bd. IX u. Bd. X: M. Vosnjak, Beiträge zur Geschichte der ukr. Lieder und
Versifikationen.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 18 Bde ihrer Beiträge
(Zbirnyk filologičnoj sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII,

- C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektio-pu-bliizierte bis jetzt 19 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk).
- D. Die Archaeographische Kommission publizierte bis jetzt folgende Werke:
1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.
 - Bd. I: M. Hruševskýj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken von Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66.
 - Bd. II: M. Hruševskýj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565.
 - Bd. III: M. Hruševskýj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564—5.
 - Bd. IV—V: St. Tomašivskýj, Galizische Akten und Annalen aus den J. 1648—1649.
 - Bd. VI: St. Tomašivskýj, Galizische Chroniken 1648—1657.
 - Bd. VII: M. Hruševskýj, Lustrationen vom J. 1570.
 - Bd. VIII: Iv. Krypjakovyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513—1630.
 - Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648—1657.
 - Bd. XXII: Journal von J. Markovyč.
 2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I—VII.
 3. Kotljarevskýj, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.
 4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine.
 5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.
- E. Statistische Kommission publiziert:
1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde.
- F. Juridische Kommission publizierte bis jetzt:
1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
 2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
 3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde.
- G. Die Ethnographische Kommission publizierte:
1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk; bis jetzt erschienen 38 Bände.
 2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 18 Bände.
- H. Bibliographische Kommission publiziert:
- Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 4 Bde.
- Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—59 ukrainisch und deutsch.
- Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.

НБ ПНУС

249213